

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2021/3

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

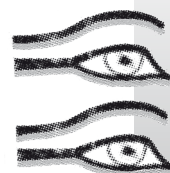
KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

⌚ INNOVÁCIÓ VAGY KÉNYSZERÚJÍTÁS? DIGITALIZÁLÓDÓ KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSKÍNÁLAT A KORONAVÍRUS-VILÁGJÁRVÁNY IDEJÉN ⌚ KÖZÉPPONTBAN A MINŐSÉG – EFQM KIVÁLÓSÁGI TANÚSÍTÁS AZ ELTE EGYETEMI KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATBAN ⌚ EGY „DÉLDUNÁNTÚLI SZELLEMI CSOMÓPONT” – DEDIKÁLT KÖNYVEK TŰSKÉS TIBOR KÖNYVTÁRÁBÓL ⌚ A WEBARCHIVÁLÁS OKTATÁSÁNAK NEMZETKÖZI KERETEI ÉS HAZAI TAPASZTALATAI ⌚ KŐHALMI BÉLA EMLÉKEZETE – ÉLETRAJZ ÉS PÁLYAKÉP II. ⌚ „NEM AZON MÚLIK...” – EX LIBRIS MISKOLCIENSIS – EGY FEJEDELMI KÖNYVTÁRBAN ⌚ NEKROLÓG ⌚ KÖNYVSZEMLE ⌚ REFERÁTUMOK ⌚

FROM THE CONTENT

- 👁 INNOVATION OR FORCED RENEWAL? DIGITIZING LIBRARY SERVICES DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC
- 👁 FOCUS ON QUALITY – EFQM EXCELLENCE CERTIFICATION IN THE EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY LIBRARY SERVICE
- 👁 A "SOUTH TRANSDANUBIAN INTELLECTUAL HUB" – DEDICATED BOOKS FROM THE LIBRARY OF TIBOR TÜSKÉS (IN THE LEGACY OF MRS. TIBOR TÜSKÉS)
- 👁 INTERNATIONAL FRAMEWORK AND DOMESTIC EXPERIENCE OF WEB ARCHIVING EDUCATION
- 👁 THE MEMORY OF BÉLA KÖHALMI. BIOGRAPHY AND CAREER PATH. PART 2
- 👁 EX LIBRIS MISKOLCIENSIS – IN IN THE II. RÁKÓCZI FERENC COUNTY AND CITY LIBRARY, MISKOLC
- 👁 OBITUARY
- 👁 BOOK REVIEWS –
THE LIFE WORK OF A HUNGARIAN LIBRARIAN IN KOLOZSVÁR (CLUJ). THE SELECTED WRITINGS OF LEONA VÁCZY
THE CHRONOLOGY OF THE HISTORY OF LIBRARIES IN BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN COUNTY

2021/3

31. (67.) ÉVFOLYAM, 2021. 3.

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Sági IlonaSZERKESZTŐK: Sági Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4-6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3892 ✂ E-mail: saghi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ✂
Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa. ✂ Éves előfizetés:
6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂ Terjeszti: az OSZK
Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizethető: a szerkesztőség
címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős kiadó: az OSZK
főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető: Szabó Gábor
✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA
NATIONALIS
HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BÉNYEI Miklós (ny. egyetemi tanár, Debrecen), BERGMANN Krisztina (ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógia Kar Kari Könyvtár és Gyógypedagógia-történeti Gyűjtemény, kari könyvtárigazgató, Bp.), BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), DANCs Szabolcs (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), DRÓTOS László (az OSZK munkatársa, Bp.), DR. KULCSÁR SZABÓ ERNŐNÉ GOMBOS Annamária (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, főigazgató, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), KÁLÓCZI Katalin (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, főtanácsos, Bp.), KOLTAY Tibor (ny. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), KOVÁCS Katalin (a Könyvtári Intézet ny. munkatársa, Bp.), MOLNÁR Bence (egy. hallgató, ELTE BTK KITI, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Andor (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), POGÁNY György (ny. könyvtárigazgató, Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár igazgatója, Miskolc), SONNEVEND Péter (ny. könyvtárigazgató és főiskolai tanár, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZÖNYEGI Zsanett (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÜSKÉS Anna (Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, tudományos munkatárs, Bp.; Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Művészettörténet Tanszék, adjunktus, Pécs), VAJDA Zsuzsanna (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, főtanácsos, Bp.), VASTAGH Zoltán (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	349
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika – NAGY Andor – VASTAGH Zoltán: Innováció vagy kényszerűjítás? Digitalizálódó könyvtári szolgáltatáskínálat a koronavírus-világjárvány idején	353
BERGMANN Krisztina – GOMBOS Annamária – KÁLÓCZI Katalin – VAJDA Zsuzsanna: Középpontban a minőség – EFQM kiválósági tanúsítás az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatban	377
TÜSKÉS Anna: Egy „dél-dunántúli szellemi csomópont” – Dedikált könyvek Tüskés Tibor könyvtárából (Tüskés Tiborné hagyatékában)	391
Függelék: A dedikált kötetek jegyzéke (csak az online változatban)	e-404

MŰHELY

NÉMETH Márton – DRÓTOS László: A webarchiválás oktatásának nemzetközi keretei és hazai tapasztalatai	405
---	-----

MÚLTUNKBÓL

POGÁNY György: Kőhalmi Béla emlékezete – Életrajz és pályakép II.	413
PRÓKAI Margit: „Nem azon múlik...” – ex libris Miskolciensis – egy fejedelmi könyvtárban	426
Dr. VIRÁGOS Márta a 2021. évi Kosáry Domokos-díjas – Sajtóközlemény	432

NEKROLÓG

Fülöp Géza (1930–2011) halálára <i>(sp)</i>	437
Főhajtás Fülöp Géza előtt <i>(Kovács Katalin)</i>	438

KÖNYVSZEMLE

Egy kolozsvári magyar könyvtáros életműve: Váczy Leona válogatott írásai

VÁCZY Leona. 50 év a könyvtár szolgálatában: 50 de ani dedicați bibliotecii. Kolozsvár: Argonaut, 2019. 369 [3] p. <i>(Ism.: Bényei Miklós)</i>	440
--	-----

Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája

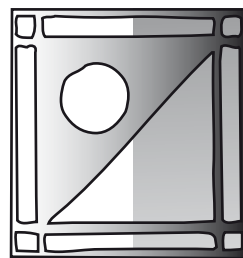
Összeáll. Gerő Gyula és Prókai Margit. Miskolc: II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, 2021. 304 p. <i>(Ism.: Pogány György)</i>	444
--	-----

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	
Könyvtár- és tájékoztatásügy	
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	
Munkafolyamatok és szolgáltatások	
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	
Vezetés, irányítás	
Felhasználók és használat	
Információelőkészítés, -megjelenítés és -terjesztés	
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	
Kapcsolódó területek	

A számot szerkesztette: Ságbi Ilona, Szabó Piroska
Közreműködött: Murányi Lajos

STUDIES

Innovation or forced renewal? Digitizing library services during the coronavirus pandemic

BOGNÁR Noémi Erika – NAGY Andor – VASTAGH Zoltán

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 3. pp. 353–376.

The Covid19 pandemic has posed a major challenge to libraries, which have strived to fulfil their mission during the crisis despite the forced closure due to epidemic restrictions. To assess the impact of the pandemic on libraries in Hungary, the Research and Analysis Department of the Hungarian Library Institute conducted a nationwide online survey at the beginning of 2021. The findings show that libraries were not only able to provide book lending by setting up drop-off points or delivering books to users' homes during the closure, but many institutions also enhanced their online communication and introduced new electronic and remote services. The pandemic seems to have accelerated digitization and the spread of remote and online services that would have been otherwise created later or not at all. These changes have allowed libraries to continue to reach some of their visitors, but the community function of libraries has been severely damaged by the closure of buildings. According to research findings, library managers who have had previous experience with remote and online services, consider these to be useful and valuable services in the long term.

Keywords: *Digitization; Innovation; Online services; Pandemic; Survey findings*

Focus on quality – EFQM excellence certification in the Eötvös Loránd University Library Service

BERGMANN Krisztina – GOMBOS Annamária –
KÁLÓCZI Katalin – VAJDA Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.)
2021. no. 3. pp. 377–390.

In 2020, the ELTE University Library Service (ULS) became the first library in Hungary which was awarded the EFQM “Commitment to Excellence” certificate. This paper briefly describes the organization of EFQM, the quality assessment model and the recognition system developed. The authors present the application of ULS, describe the issues and results of self-assessment, and summarize the objectives and findings of the three development projects implemented under the application. The article briefly describes the most important changes to the EFQM Model 2020, which was introduced from 2021 and was significantly revised in terms of both content and design. With the introduction of the new model, the recognition system has also been renewed, which has had an impact on the development of the *National Excellence Award* and the *National Excellence Recognition Scheme*, which was relaunched in 2021.

Keywords: EFQM; EFQM Model 2020; Eötvös Loránd University Library Service; Quality assessment

A “South Transdanubian intellectual hub” – Dedicated books from the library of Tibor Tüskés (in the legacy of Mrs. Tibor Tüskés)

TÜSKÉS Anna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.)
2021. no. 3. pp. 391–e-410

Tibor Tüskés (1930–2009) was a secondary-school teacher, writer, critic, literary historian and editor. His library can be reconstructed in several parts. The library, which had been systematically expanded for several decades together with his first wife, Mrs. Tibor Tüskés née Anna Szemes (1930–2020), was split into two parts at the time of their divorce in 1989. In the study, the author presents the dedicated volumes published until 1989, that remained in the ownership of her grandmother, Mrs. Tibor Tüskés (who died on August 23, 2020), which, in its own fragmentation, gives an idea of her grandparents’ former system of relationships. She describes the dedications to Tibor Tüskés and/or Mrs. Tibor

Tüskés, by the author, translator, editor, writer of the foreword or epilogue (in some cases the author’s widow), the artist whose works of art are included in the given volume, or by any other contributor to the publication. The connections and encounters that can be studied from the dedications complement Tibor Tüskés’ literary and fine arts orientation, which can be mapped primarily from his writings and correspondence. Some relationships can only be inferred from these dedications. Among the approximately one hundred and fifty dedications, there are those that mention a personal encounter, an event they experienced together, and there are also more or less stereotyped dedications. The seven groups of dedications the author has formed are as follows: the workshop in Pécs; poets, writers, translators known in connection with editing the magazine “Jelenkor” in the second half of the 1950s and the first half of the 60s; relationships with peers in the 1970s and 1980s; Hungarian artists and photographers, architects, art historians; Hungarian writers, literary historians and artists from neighbouring countries; emigrant writers and artists; foreign writers, literary historians.

About a hundred and forty volumes from ninety authors, with dedications for Tibor Tüskés and some for Mrs. Tibor Tüskés, contain important information about the writer’s biography and network of contacts that cannot be obtained elsewhere. Tüskés received these books partly as a gift — sometimes, it turns out, in exchange for the book he gave — and partly as a review copy. Most of the books were dedicated to Tüskés by their author, translator and editor in the year of their publication or a year or two later. In the first half of the 1960s, many new contacts and encounters were established in the spirit of editing the magazine “Jelenkor”, and from 1973 in the spirit of the magazine “Somogy”. The encounters during foreign trips — for example: 1973 Italy, 1974 Transylvania, 1977 Finland, 1980 Slovakia, 1983 Bulgaria and Italy — also resulted in several dedications, mainly by Hungarian writers and artists living abroad and in emigration. The presented dedications (only available in the online version) give a representative sample, but a fragmentary picture of Tibor Tüskés’ network of contacts

Keywords: Dedicated books; Network of contacts; Private library

WORKSHOP

International framework and domestic experience of web archiving education

NÉMETH Márton – DRÓTOS László

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.)
2021. no. 3. pp. 405–412.

The context and initial concept of the web archiving training programme is being described that have been developed in the National Széchényi Library in co-operation with the Hungarian Library Institute. The effect of the Covid19 pandemic on training activities is also in focus of this article. An overview is offered about the international environment of training of web archiving, highlighting the training project of the International Internet Preservation Consortium. New education materials focusing on personal web archiving as a sub-topic of personal information management are also introduced.

Keywords: Library education; Web archiving; Hungary

FROM OUR PAST

The memory of Béla Kőhalmi. Biography and career path. Part 2

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.)
2021. no. 3. pp. 413–425.

For Part 1 and abstract see Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.) 2021. no. 2. pp 247–257.

Keywords: Biography; Career path; History of librarianship; History of library and information science

Ex libris Miskolciensis – in the II. Rákóczi Ferenc County and City Library, Miskolc

PRÓKAI Margit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.)
2021. no. 3. pp. 426–431.

The history of Miskolc's public libraries goes back nearly one hundred and fifty years. During this time the institutional framework has been constantly changing, with two periods of dual, parallel provision. Today, the county and city library organizations are the main pillars of Miskolc's public library system.

Social systems and legislative intentions have had a profound impact on the functioning of the institutions that have split up and then reunited. Library conditions and facilities have always been limited by the availability of buildings and have long been restricted. In Miskolc, the library and the museum served the city's inhabitants for decades in a common organization and building, until the construction of the new public library almost 50 years ago. In changing times, the library's collection has not only grown in size, it also includes rare manuscripts, codex fragments and early prints in its museum and scientific heritage section. The inheritance and often miraculous preservation of the Miskolc Public Library's collection heritage from institution to institution hides treasures and unique items that preserve the spirit of the city's written cultural and local history, and are a constant source of interest for the reading citizens of the city and the county, together with others from further afield.

Keywords: Collections; History; Public library system; Miskolc, Hungary

OBITUARY

In memory of Géza Fülöp (1930–2021)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 31. (67.)
2021. no. 3. pp. 437–439.

Dr. Géza Fülöp, a chemist and information specialist, became known as one of the most educated theoretical experts of Transylvanian intelligentsia and Hungarian librarianship. He was an eminent member of professional public life in Hungary: his visions are preserved in conference materials and journal articles. He was interested first of all in issues of information technology; his first work on the subject was published as early as 1973 in Cluj-Napoca (under the title *Man and information*). His main work, *The information*, was published in Budapest in 1990, with a revised, extended version published in 1996 as a university textbook. Two short recollections pay homage to the professional work and human excellence of Géza Fülöp, the respected and beloved author of our journal *Library Review*.

Keywords: Obituary; Information society; Marosvásárhely; Târgu Mureș

BOOK REVIEWS

The life work of a Hungarian librarian in Kolozsvár (Cluj). The selected writings of Leona Váczy

VÁCZY Leona. 50 év a könyvtár szolgálatában: 50 de ani dedicați bibliotecii. Kolozsvár: Argonaut, 2019. 369 [3] p.

(Reviewed by Miklós Bényei)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.) 2021. no. 3. pp. 440–443.

Keywords: Bibliography; Cluj; Kolozsvár; Librarian; Book review

The chronology of the history of libraries in Borsod-Abaúj-Zemplén County

Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája. Összeáll. Gerő Gyula és Prókai Margit. Miskolc : II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, 2021. 304 p.

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 31. (67.) 2021. no. 3. pp. 444–446.

Keywords: Chronology; Library history; Borsod-Abaúj-Zemplén County; Hungary; Book review

Díszmásolat a Pray-kódexről – az OSZK-ban készült Magyarország Kormányának ajándéka a Szentatya számára

Az első összefüggő magyar nyelvemlék, a *Halotti beszéd és könyörgés* szövegét is tartalmazó, a 12. század végén keletkezett Pray-kódex díszmásolatát készítették el az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) szakemberei Magyarország Kormányának ajándékaként az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra hazánkba látogató Ferenc pápa számára.

A mű megalkotásának több hónapos folyamatát az OSZK Történeti Fénykép- és Videótárának munkatársai kamerával kísérték végig. Ezekből a filmfelvételekből és a nemzeti könyvtár főigazgatójával, kutatóival, digitalizáló-, könyvkötő- és restaurátor- szakembereivel, valamint a felkért közreműködőkkel készült interjúk felhasználásával a Pray-kódexet és a *Halotti beszéd és könyörgés*t részletesen és több szempontból bemutató dokumentumfilm készül.

(<https://www.oszk.hu/hirek/dizsmasolat-pray-kodexrol> 2021. 09. 10.)

Innováció vagy kényszerűjítás? Digitalizálódó könyvtári szolgáltatáskínálat a koronavírus-világjárvány idején

BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika – NAGY Andor – VASTAGH Zoltán

Bevezetés

A Könyvtári Intézet Kutatási és Elemző Osztálya 2021 januárjában rövid online kérdőívet küldött ki a legutóbbi, 2019-es statisztikai adatok szerint működő könyvtárak, illetve a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (a továbbiakban KSZR) keretében működő szolgáltatóhelyek számára, azzal a szándékkal, hogy válaszaik révén¹ helyzetképet kapjunk intézményük működéséről. A kérdőív elsősorban azt tudakolta, milyen fejlesztéseket, innovációkat valósítottak meg a hazai könyvtárak annak érdekében, hogy a járványhelyzetben is megőrizzék a társadalommal való élő kapcsolatukat, és hogy e krízishelyzetben továbbra is ki tudják szolgálni olvasóikat, használóikat. A felmérésből származó első eredményeket tartalmazó jelentés (Békésiné –

Bíró – Bódog et al. 2021) előzetes áttekintést tett közzé a hazai könyvtárak járványhelyzetre adott reakcióiról. Jelen írásban részletesen elemezzük azokat a kérdéscsoportokat, amelyek a táv- és az online szolgáltatások tényszerű bemutatásán túl arra is alkalmassak, hogy e szolgáltatásokról, valamint általánosságban a könyvtárak járványhelyzetben való működéséről alkotott szubjektív könyvtárvezetői benyomásokat, véleményeket is tükrözzék.

Kutatási előzmények

A Covid19-világjárvány 2020 márciusa óta a világ minden országában alapvető hatást gyakorol az élet minden területére, minden társadalmi szereplőre, intézményre, és így természetesen a könyvtárakra is. A világjárvány kitörése óta eltelt alig egy év során

szinte minden tudományterületen számos elemzés látott napvilágot a pandémia hatásairól. Ezen belül a könyvtárakkal foglalkozó kutatások jelentős része kvalitatív jellegű információgyűjtésekből táplálkozott, és csak igen kevés kvantitatív kutatás eredményeiről olvashatók olyan tanulmányok, amelyek a kvalitatív kutatások – inkább benyomásszerű – tapasztalatait, eredményeit szélesebb, reprezentatív körben is megpróbálják megvizsgálni.

A könyvtár- és információtudomány területén megjelent, a koronavírusnak a könyvtárakra gyakorolt hatásaival foglalkozó úttörő kvalitatív elemzések eredményei alapján világszerte hasonló kép rajzolódott ki a könyvtárak és szolgáltatásaik pandémia során megváltozott működéséről. Ezek alapján (Bódog, 2020; Bódog – Dancs – Deák et al., 2020) úgy tűnik, hogy a könyvtárak világszerte nagyon hasonlóan reagáltak a járványhelyzetre. A 2020. március közepétől Európában és világszerte elrendelt kijárási korlátozások, intézménybezárások, valamint a nyilvános rendezvények betiltási hullámainak következtében a könyvtárak is jelentősen korlátozni kényszerültek addig működtetett szolgáltatásaikat. Ezeket a korlátozásokat a legtöbb országban 2020 május–júniusában enyhítették, így a könyvtárak többsége is újra kinyithatott, de ezt mindenhol csak fokozatosan tették: a helyben igénybe vehető szolgáltatások számának minimalizálásával, a zárt térben tartózkodók számának maximalizálásával és a távolságtartási ajánlások betartásával, a visszahozott dokumentumok időszakos karanténban tartásával. A Covid19-járvány újabb hullámainak megjelenésével a járvány hatására bevezetett változtatások tartósak is bizonyulhatnak. Európában a 2020 tavaszi járvány gócpontjában található Bergamo könyvtári hálózatának megváltozott szolgáltatásai (Szabó, 2020) egy ideig elsődleges támpontot nyújtottak a többi európai könyvtár számára (Bódog, 2020: 425.). A megváltozott körülmények közötti működés lehetséges gyakorlatára vonatkozóan (pl. online könyvtári szolgáltatások, távoktatás támogatása) számos ajánlás született (pl. Magyarországon: Dienes, 2020). A pandémia első hullámáról szóló kvalitatív elemzések alapján már viszonylag élesen kirajzolódtak bizonyos általános tendenciák. A könyvtárak a helyben elérhető szolgáltatásaikat, így a kölcsönzéseket is átmenetileg szüneteltették, a reprográfiai szolgáltatásokat jelentős mértékben korlátozták, ellenben a távoli elérés biztosítása (pl. VPN-kapcsolattal vagy proxyn keresztül), valamint az online kommunikáció, illetve a digitális portálok fejlesztése érdekében nagy erőfeszítéseket tettek. A

legáltalánosabban elterjedt megoldások az egyik oldalon a helyben elérhető szolgáltatások és a könyvtárközi kölcsönzés felfüggesztése, a másik oldalon pedig az egyszerűsített elektronikus beiratkozás, a hiteles információszolgáltatás, az online digitális tartalmak és szolgáltatások körének bővítése, elérésének megkönnyítése, valamint az online térbe költöztetett oktatások és közösségépítő foglalkozások voltak (Bódog, 2020: 425–427.). Hasonlóan játszódtott le mindez a világ minden táján, így az Egyesült Államokban (Goddard, 2020; Johnson, 2020; Santos, 2020; Wang – Lund, 2020; Chase, 2021), Ausztráliában (Crowell, 2020), Olaszországban (Tammaro, 2020; Mercurio, 2021, Panattoni, 2021), Portugáliában (Alvim – da Silva – Borges, 2020), Finnországban (Haasio – Kannasto, 2020), Írországon (Carbery et al., 2020) Horvátországban (Solis – Kear, 2020) vagy éppen Kolumbiában (Torres, 2020).

Az ismertetett kvantitatív felméréseken felül többen végeztek kvantitatív tartalomelemzést is az egyes könyvtárak által használt nyilvános webes felületeken elhelyezett tartalmakon. Az egyik ilyen elemzés keretén belül a *Times Higher Education* folyóirat által közzétett legjobb ötven kutatóegyetem könyvtárának weboldalán készült kvantitatív tartalomelemzés (Fraser-Arnott, 2020). Az így kiválasztott felsőoktatási intézmények tizennégy különböző országból kerültek ki. A szerző arra kereste a választ, hogy a közzétett tartalmak kiktől származnak és miről szólnak. Ezeket tipizálta és számszerűsítette. A 416 elemzett hivatkozás leg többjének forrásai a kormányzati intézmények, de jelentős számú tartalom fűződik a kutatókhoz, a nemzetközi és a nonprofit szervezetekhez, valamint a felsőoktatás szereplőihez. A tartalmak többsége a tudományos cikk műfajába sorolható, amelyet az egészséggel, egészségmegőrzéssel kapcsolatos információk, az adattáblák és diagramok (pl. fertőzöttek száma), valamint médiatartalmak követtek.

Egy másik jó példa a kvantitatív tartalomelemzésre a Közel-Keletről származik. A Kuvaiti Egyetem oktatóinak cikke (Alajmi – Albudaiwi, 2020) arra keresi a választ, hogy a vizsgált harmincnyolc New York-i közkönyvtár milyen tartalmakat tett közzé Twitter-csatornáján közvetlenül a járvány kirobbanásának időszakában. 9450 darab, 2019 decembere és 2020 áprilisa között publikált Twitter-bejegyzést elemeztek, s arra jutottak, hogy ebben az időszakban a bejegyzések több mint 14%-a már a pandémiához volt köthető. A tanulmány a bejegyzéseket tipizáltan, táblázatos és diagramos formában mutatja be.

Még mindig a tartalomelemzés módszerénél marad-

va, az egyesült államokbeli Emporia Állami Egyetem oktatói azt vizsgálták meg, hogy a járvány kirobbanását követően milyen intézkedéseket fogantatosítottak a közkönyvtárak (Wang – Lund, 2020). Ehhez véletlenszerű mintavétellel kiválasztott közkönyvtárak közleményeit elemezték. A könyvtárak 90%-a írt bezárásról, 98%-a valamely programjának elmaradásáról. Több mint 50%-uk tett közzé a Covid19-cel és a higiéniával kapcsolatos tudnivalókat. A közlemények tartalma március 14. és április 14. között a járványhelyzet gyors kiterjedésével radikálisan megváltozott. A tanulmány szerzői szerint mindez jól szemlélteti, hogy a könyvtáraknak lehetőségük és feladatuk is a hiteles információszolgáltatás egy olyan krízishelyzetben, mint amilyen a pandémia.

A kvalitatív kutatások és a kvantitatív tartalom-elemzések alapján kirajzolódó fenti képet azonban a világjárvány kitörése óta eltelt egy évben sem egészítette ki túl sok nagyobb lélegzetvételű, survey jellegű kutatás. Az igen kevés kérdőíves adatfelvételek alapuló elemzés közül mi három olyat találtunk, amely viszonylag nagymintás kérdőíves módszerrel dolgozott. Ezek közül kettő az Egyesült Államokból, egy pedig Finnországból származik.

Az amerikai közkönyvtárakat tömörítő Public Library Association még a koronavírus-járvány első hulláma idején, 2020 márciusában végzett nagyszabású online kérdőíves felmérést az amerikai közkönyvtárak 28%-ának, 2545 könyvtárnak a részvételével (Public Library Association, 2020). Leíró jellegű adatközlésükben nem törekedtek ugyan mélyebb összefüggések feltárására, de eredményeik már ekkor számszerűsítették – az addig még kvalitatív módszerekkel sem feltárt – alapvető változásokat. Az adatfelvétel időpontjában az amerikai közkönyvtárak közül gyakorlatilag az összes zárva tartotta kapuit a nagyközönség előtt, ugyanakkor több mint kilenc-tizedük adott online közösségimédia-platformokon tájékoztatást megváltozott szolgáltatásairól, közel háromnegyedük vezetett be online beiratkozást, illetve a dokumentumkölcsonzésekre online hosszab-bítást, háromötödük kezdett virtuális programokat biztosítani, kétötödük működtetett online és telefonos referenz-szolgáltatást, tizedük indított online kiállításokat, de csak alig hat százalékuk végzett könyv-házhozszállítást.

A legnagyobb amerikai könyvtárosszervezet, az American Library Association által 2020 májusában végzett vizsgálat tulajdonképpen a Public Library Association által lebonyolított felmérés folytatásának tekinthető. Ez utóbbi online kérdőíveit már mintegy

3800 könyvtárból (az összes amerikai könyvtár 30 százaléka) küldték vissza a kutatóknak, amelyek között immár nemcsak a közkönyvtárak, hanem többek között a felsőoktatási könyvtárak is szerepeltek (American Library Association, 2020). Ez a felmérés szintén leíró céllal készült, és sok szempontból szűkebb, illetve más kérdésköröket is vizsgált, mint a megelőző adatfelvétel, ezért jelen elemzésünk szempontjából kevesebb hasznos információval szolgál. A legfontosabb, amit megtudhattunk belőle, az, hogy ekkor az amerikai könyvtáraknak már csak alig több mint 60%-a volt teljesen zárva, és már 26%-a biztosított házon kívül könyvtárveteli lehetőséget. A többi konkrét könyvtári szolgáltatásra ebben az adatfelvételen nem kérdeztek rá.

A finnországi könyvtárak körében végzett online felmérést 251 könyvtáros megkérdezésével hajtották végre 2020. április végén. Ez a kutatás több szempontból eltér a két amerikai kérdőíves felmérés és a korábban hivatkozott kvalitatív kutatások eredményeitől, mivel a vizsgálati sokaságot egyrészt nem maguk a könyvtárak, hanem a könyvtárakban dolgozó munkavállalók képezték, másrészt nem elsősorban a szolgáltatások, hanem sokkal inkább a könyvtárosok munkakörülményei és a könyvtárak működését befolyásoló döntéshozatali folyamatok álltak a középpontjában. Az eredmények így több érdekességgel is szolgálnak. A válaszokból kiderült, hogy a finn könyvtári dolgozók mintegy ötödét a helyi önkormányzatok teljesen más munkakörökbe vezényelték át, így például azok, akik nővéri végzettséggel is rendelkeztek, átmenetileg átkerültek az egészségügyi központokba, másoknak pedig az idősök ellátásában kellett segédkezniük. A finn könyvtárosok 45%-a nyilatkozott úgy, hogy könyvtárukban új szolgáltatásokat, szolgáltatási formákat vezettek be. Természetesen a finn könyvtárakban is előtérbe kerültek az online tartalmak és szolgáltatások, de ez leginkább a nagyobb könyvtárakra volt jellemző (Haasio – Kannasto, 2020).

Célok és módszerek

Saját kutatásunk tervezésekor tovább akartunk lépni a fent felsorolt három kutatás leíró jellegű céljainál, így azon túl, hogy jóval részletesebben kérdeztünk rá a hazai könyvtárak járványidőszak alatt nyújtott táv- és online szolgáltatásaira, bizonyos egyszerűbb összefüggések feltárására is törekedtünk, amelyek a könyvtárak tényleges működési gyakorlata – illetve ennek megváltozása –, valamint a könyvtárvezetők

szubjektív tapasztalatai, benyomásai között esetleg fennállnak. A kérdőív segítségével elsősorban a következő kérdésekre kerestük a választ:

1. Milyen lépéseket tettek a könyvtárak a felhasználók segítségének, elérésének, megtartásának, valamint a digitális oktatás, illetve az otthoni tanulás és munkavégzés támogatása és a (digitális) tartalmak távoli elérése érdekében a járványhelyzet alatt 2020 márciusa óta?
2. Milyen változások történtek a könyvtárakban a szolgáltatások működtetését, minőségét tekintve a járványhelyzet miatt?
3. Milyen a szolgáltatások jelenlegi formában történő fenntartási lehetőségeinek megítélése, illetve milyenek az ezekről érkezett olvasói visszajelzések?
4. Hogyan változott a bezárások idején az egyes háttérmunkákra szánt munkaidő, illetve humán erőforrás-ráfordítás a könyvtárakban?

A fenti kérdéscsoportok közül jelen írásban az első hárommal foglalkozunk, mivel most annak bemutatására fókuszálunk, hogy a könyvtárhasználók számára elérhető szolgáltatások szempontjából milyen változásokat hozott ez a rendkívüli helyzet. Természetesen fontos kérdésnek tartjuk azt is, hogy mindez miként hatott a könyvtárak munkafolyamataira és a könyvtári dolgozókra, de területi korlátok miatt ezzel a kérdéskörrel most nem tudunk foglalkozni. A célsokaságot az összes magyarországi könyvtár és KSZR-ben ellátott szolgáltatóhely képezte, az iskolai könyvtárak nélkül. A megfigyelési egységeket

a könyvtári központok, illetve a KSZR esetében a szolgáltatóhelyek jelentették. Ebből következően a megyei hatókörű városi, valamint a városi könyvtárak esetében a tag-, illetve fiókkönyvtárak önállóan nem kerültek megfigyelésre. A sokaság 3838 címet tartalmazott, amely teljeskörűen került kiválasztásra a kutatáshoz. Az adatfelvétel 2021. január 15-én kezdődött, a válaszadás végleges lezárására 2021. február 18-án került sor. Összesen 712 kitöltött kérdőív érkezett be,² amelyek közül kettő duplikátum volt. Ezek, valamint a könyvtári funkcióra vonatkozó adatok alapján nem egyértelműen besorolható kérdőívek kiszűrése után az elemzéshez mindösszesen 689 könyvtárvezető válaszait tudtunk felhasználni. A felmérés során az elsődleges könyvtári funkció és a területi elhelyezkedés alapján soroltuk be az egyes intézményeket. Az előzetesen általunk megadott típusok a következők voltak: nemzeti, felsőoktatási, országos szak-, egyéb szak-, iskolai, megyei hatókörű városi és fővárosi, városi, községi könyvtár és ellátott szolgáltatóhely. Jelen elemzéshez a községi könyvtárakat és a KSZR-ben ellátott szolgáltatóhelyeket összevontuk egyetlen kategóriába, mert önbesorolásuk helyessége több esetben kétséget hagyott maga után. A minta nemválaszolásból adódó torzításait a könyvtári funkciók és a közigazgatási régiók szerinti súlyozással korrigáltuk, így a minta a magyarországi könyvtári rendszerre vonatkozóan országosan reprezentatívnak tekinthető.

Funkció	Könyvtári sokaság		Tisztított minta	Válaszadási arány	Súlyozott minta			
	N	%			N'	%	n'	%
megyei hatókörű városi könyvtár, fővárosi könyvtár	173							
ebből:								
központi	20	0,6%	16	80,0%	20	0,6%	3,89	0,6%
tag-, fiók	153							
városi könyvtár	365							
ebből:								
központi	301	8,5%	113	37,5%	301	8,5%	58,49	8,5%
tag-, fiók	64							
ellátó könyvtár	11							
községi könyvtár, ellátott szolgáltatóhely	2801	79,0%	468	16,7%	2801	79,1%	544,32	79,1%

Funkció	Könyvtári sokaság		Tisztított minta	Válaszadási arány	Súlyozott minta			
	N	%	n	%	N'	%	n'	%
országos szakkönyvtár	12	0,3%	12	100,0%	12	0,3%	2,33	0,3%
egyéb szakkönyvtár	285	8,0%	57	20,0%	285	8,1%	55,39	8,1%
felsőoktatási könyvtár	126	3,6%	23	18,3%	121	3,4%	23,52	3,4%
egyéb	65							
Összesen (tag-, fiók, ellátó, egyéb nélkül)	3545	100,0%	689	19%	3540	100,0%	687,93	100,0%
Mindösszesen	3838							

1. táblázat

Sokaság, minta, válaszadási arány

A felhasználók elérése a pandémia idején

Mint az közismert, a 2020 márciusa óta eltelt idő nagyobb részében a könyvtárak fizikai tereik bezárására kényszerültek, ami új kihívásokat hozott az intézmények életébe, s a megszokott olvasói kommunikáció és szolgáltatási rend nem működhetett tovább. Célunk helyzetképet adni arról, hogy milyen fejlesztéseket, innovációkat valósítottak meg a hazai könyvtárak annak érdekében, hogy a járványhelyzetben is megőrizték a társadalommal való kapcsolatukat, és hogy e krízishelyzetben is ki tudják szolgálni olvasóikat, használóikat.

Kutatásunk egyik erre vonatkozó kérdésében arra szeretnénk volna választ kapni, hogy a könyvtárak milyen erőfeszítéseket tettek a pandémia időszakában, a megváltozott körülmények között a használók elérésére, megtartására. A kérdésben öt különböző válaszlehetőséget adtunk meg, amelyek a szolgáltatásokra vagy a kommunikációra irányultak, és több válasz is megjelölhető volt. A válaszlehetőségek között szerepelt:

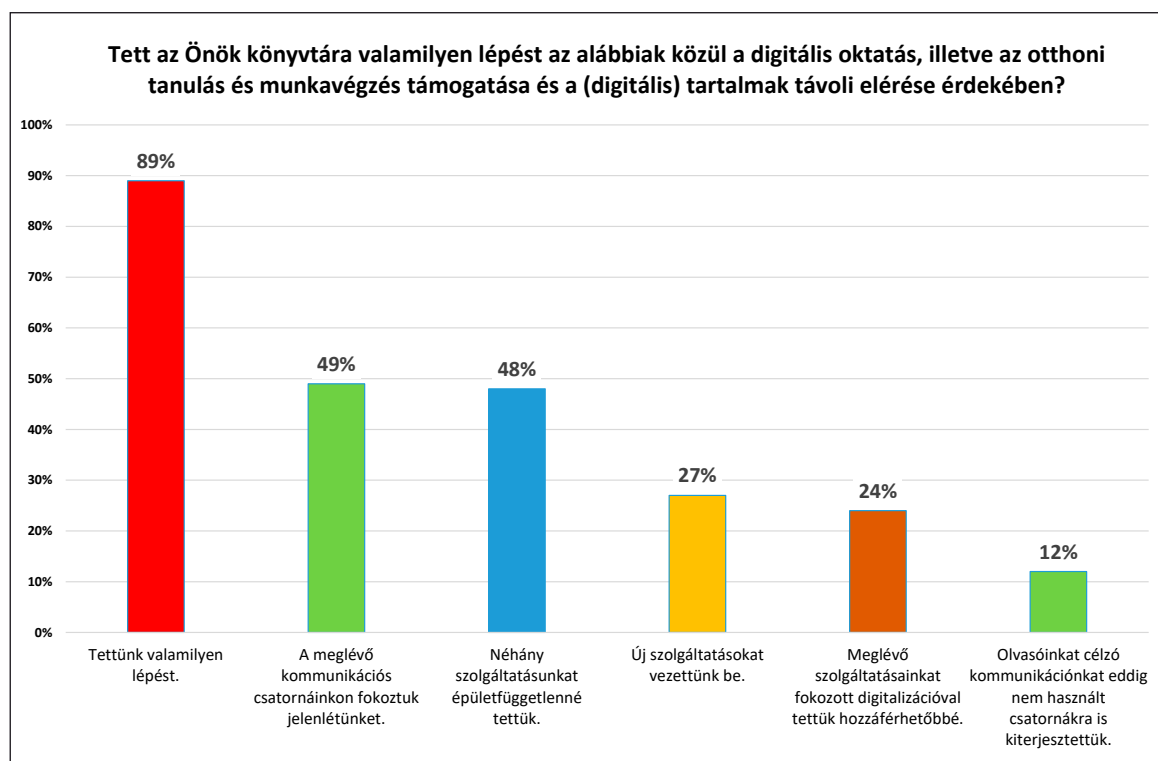
- a meglévő szolgáltatások fokozott digitalizációja, amellyel szélesebb körben válnak hozzáférhetővé;
- a szolgáltatások épületfüggetlenné tétele;
- új szolgáltatások bevezetése;
- a jelenlét fokozása a meglévő kommunikációs csatornákon (honlap, közösségi média);
- az olvasókat célzó kommunikációnak az eddig nem használt csatornákra való kiterjesztése (pl. új közösségimédia-felület, újabb chatfunkció stb.).

A kiértékelés során csak azokat a válaszokat vet-

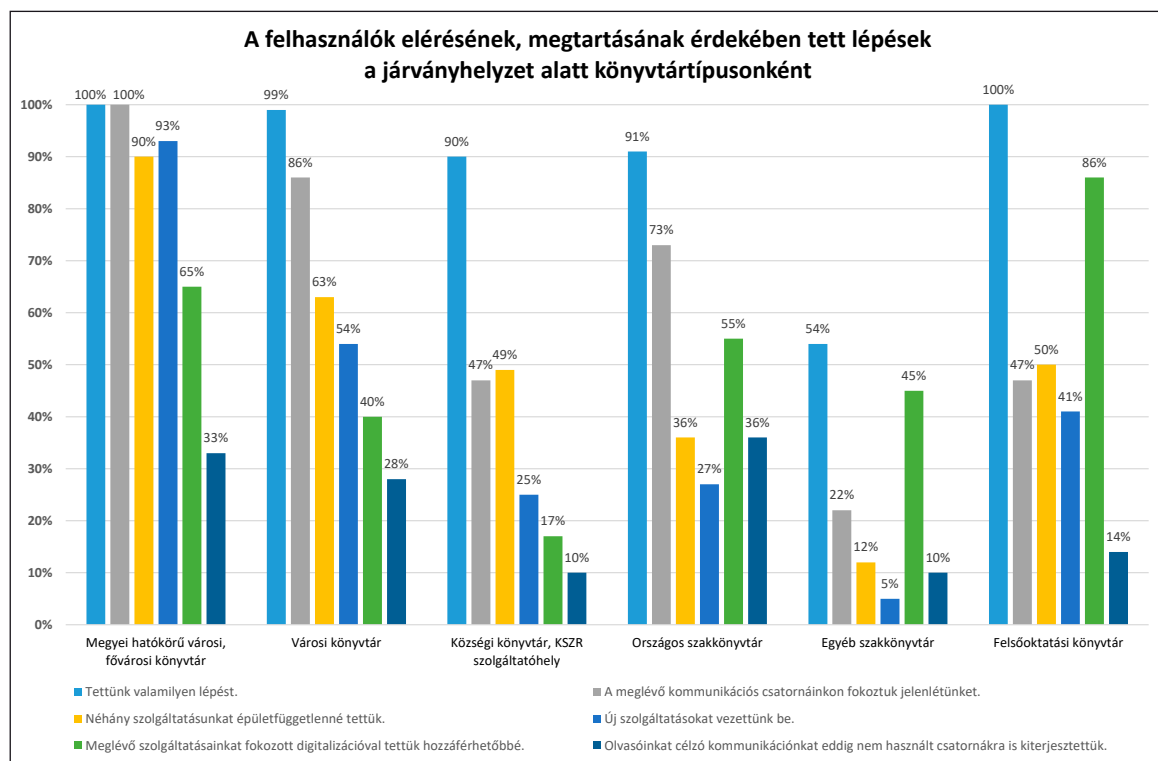
tük figyelembe, amelyek egyértelmű választ adtak a könyvtár ezirányú tevékenységére. Eszerint nem elemeztük azoknak a könyvtáraknak a válaszait, amelyek egyidejűleg kijelentették, hogy nem tettek semmilyen lépést, ugyanakkor másik válaszlehetőséget is megadtak.

A válaszok gyakorisága alapján (1. ábra) elmondható, hogy a könyvtárak 89%-a fejlesztette szolgáltatásait vagy kommunikációját ebben az időszakban, és mindössze 11%-a nem tett semmilyen lépést a járványhelyzet alatt az olvasók elérése érdekében. A leginkább jellemző az volt, hogy a könyvtárak megpróbálták meglévő kommunikációs csatornáikon fokozni jelenlétüket, valamint szolgáltatásikat épületfüggetlenné tenni (a könyvtárak fele tett ezirányú lépéseket). Legkevésbé az új kommunikációs csatornák létrehozása volt jellemző (12%).

A könyvtárosok válaszait könyvtári funkciókra lebontva is vizsgáltuk: szeretnénk volna megtudni, hogy van-e különbség a különböző funkciójú könyvtárak aktivitásában, valamint az olvasók megtartására irányuló, általuk használt módszerekben. A 2. ábra bemutatja, hogy a legaktívabbak ezen a téren a megyei hatókörű városi és fővárosi könyvtár kategóriába tartozó intézmények voltak. Ebben a funkcióban minden könyvtár fokozta kommunikációját és több, mint 90%-uk új szolgáltatást vezetett be, valamint néhány szolgáltatást épületfüggetlenné tett a bezárás miatt. A többi könyvtári funkcióba tartozó intézmény is jelentős aktivitást mutatott. Az országos szakkönyvtárak és a városi könyvtárak az olvasókkal való kommunikációra helyezték a hangsúlyt, a közösségi könyvtárak és a KSZR szolgáltatóhelyek pedig a szolgáltatások épületfüggetlenné tételére. A felső-

1. ábra

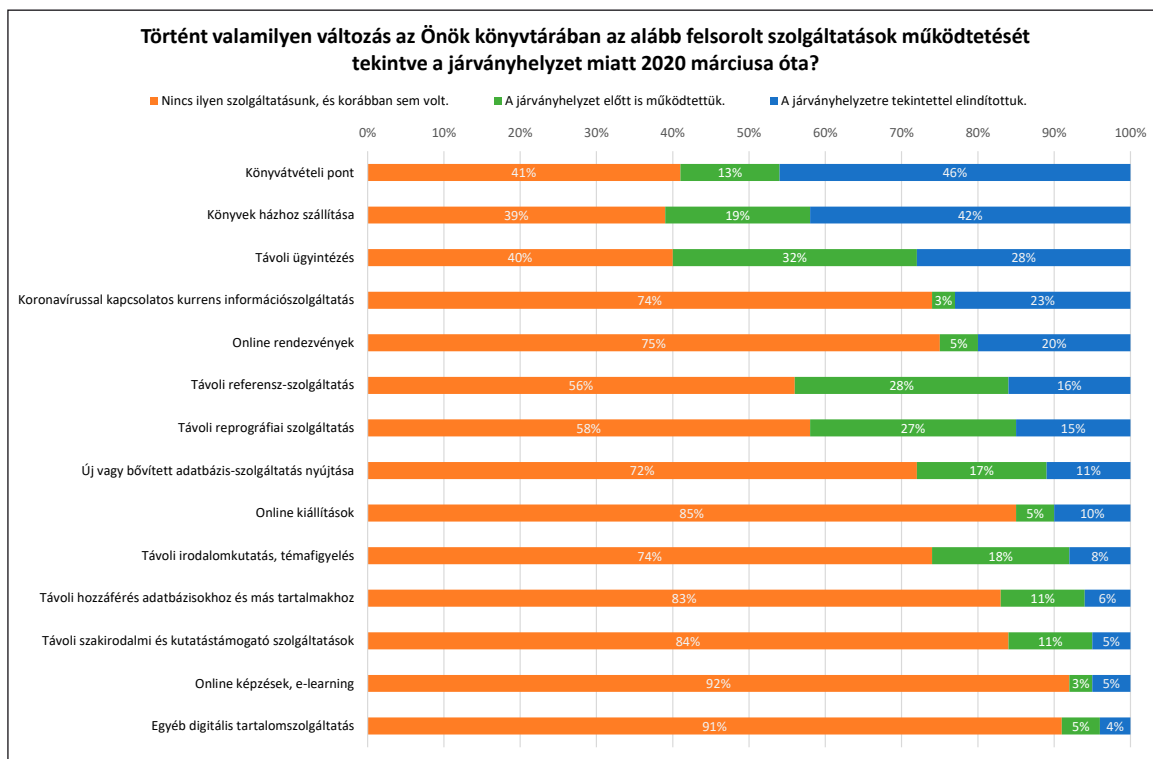
2. ábra

oktatási könyvtárak kimagasló arányban a meglévő szolgáltatásaik fejlesztésére koncentráltak, azokat fokozott digitalizációval próbálták szélesebb körben elérhetővé tenni. E könyvtári funkció nagyszámú „igen” válasza egybecseng azzal, amit külföldön is tapasztalhatunk. A könyvtári analóg állomány elektronikus szolgáltatásáról szóló friss szakirodalomban messze felülreprezentáltak a felsőoktatási és a szakkönyvtárak. Példaként említhetjük a brnói Morva Főiskola Könyvtárát, amely teljes értékű digitális tartalomszolgáltatási platformot alakított ki (Pokorná, L. et al, 2020), hasonlóan az egyesült államokbeli Bridgewater Állami Egyetem Könyvtárához (Meh-ta, D. és Wang, X., 2020) és a svéd egyetemi könyv-tárak jelentős részéhez (Temiz, S. és Lakshmi, P.S., 2020). Persze fontos tisztáznunk, hogy a szolgáltatá-sok digitalizációja alatt nemcsak az analóg állomány digitalizálását érthetjük, hanem más szolgáltatásokét is, például a referenz- vagy az irodalomfigyelő szol-gáltatás online térbe helyezését.

Szolgáltatások a járvány előtt és közben

Az átfogó kép után érdemes részletesebben is átte-kinteni a konkrét szolgáltatásokat (3. ábra). A három

leggyakoribb, kifejezetten a járvány hatására beve-zetett új szolgáltatás: könyvtárveteli pontok kialakí-tása (46%), könyvek házhoz szállítása (42%) és a távoli ügyintézés különböző lehetőségeinek beveze-tése (28%) volt. Ez nem is igazán meglepő, hiszen egyrészt mind az „épületfüggetlenítést” szolgálják, másrészt ezek azok a tevékenységek, amelyeket tu-lajdonképpen bármelyik könyvtár képes biztosítani, függetlenül attól, hogy egy kis faluban vagy a fővá-rospan működik-e. Fontos kiemelni, hogy a távoli ügyintézés (32%) – a távoli referenz-szolgáltatás (28%) mellett – már a járványt megelőzően is meglehetősen elterjedt volt, így mostanra már a hazai könyvtárak közel kétharmada biztosítja ezt a lehe-tőséget. A könyvtárak szintén viszonylag jelentős része válaszolt a járványhelyzetre online rendezvé-nyek szervezésével (20%) és a vírussal kapcsolatos információszolgáltatással (23%). A másik oldalon a legkevésbé elterjedt könyvtári tevékenységek: az on-line képzések, e-learning (8%), az egyéb digitális tar-talomszolgáltatás (9%), az online kiállítások (15%), a távoli szakirodalmi és kutatástámogató szolgáltatások (16%), az adatbázisokhoz és más tartalmakhoz való távoli hozzáférés lehetőségének megteremtése (17%). Ez természetesen összefügghet azzal, hogy az ilyen

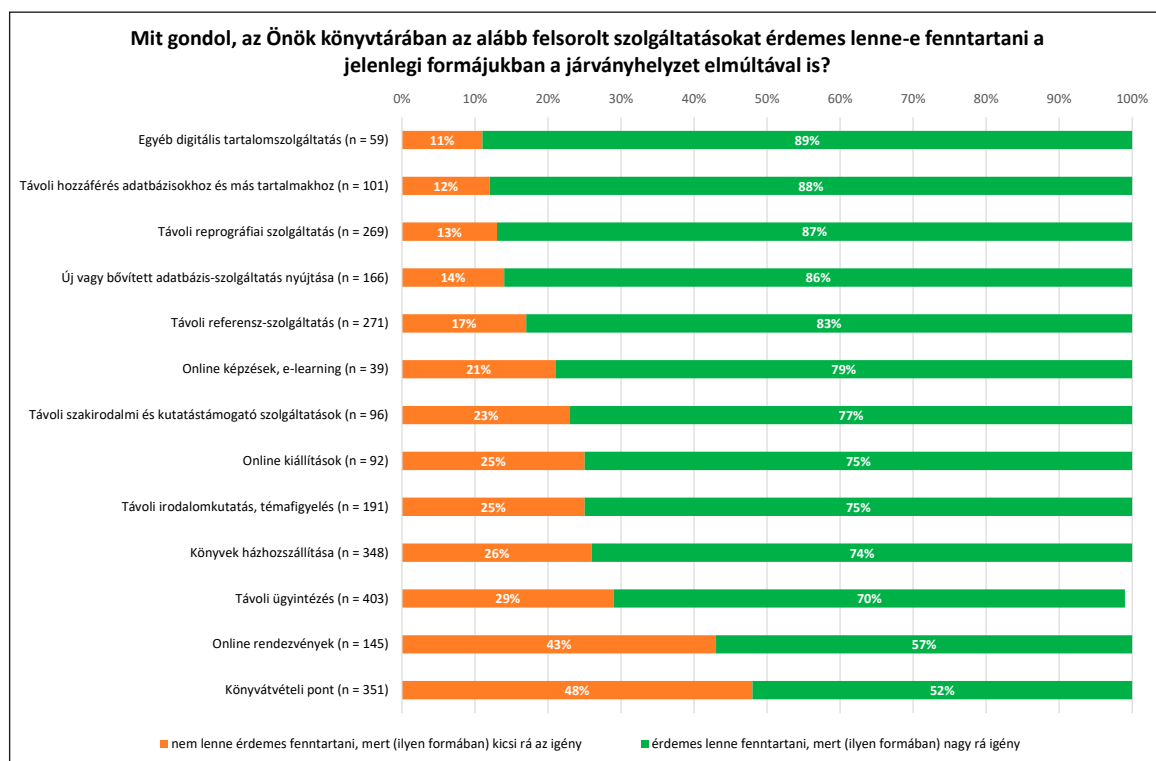
3. ábra

típusú szolgáltatások a biztosításukhoz szükséges anyagi és infrastrukturális erőforrások, illetve speciális szaktudás és sajátos kompetenciák miatt eleve inkább csak a nagyobb könyvtárak sajátjai.

A kérdőív tervezésekor az imént felsorolt konkrét szolgáltatásokkal kapcsolatban kíváncsiak voltunk arra, hogy az általunk vizsgált szolgáltatások a könyvtárvezetők szerint mennyire hasznosak, illetve mennyire lehetnek tartósak a hazai könyvtárakban, vagy más szemszögből: mennyiben tekinthetők kényszerűsülte megoldásoknak. Erre a témakörre vonatkozóan két kérdést tettünk fel, amelyek egyike azt tudakolta, hogy fenntarthatók, illetve fenntartandók-e ezek a szolgáltatások a járványveszély elmúltával is, a másik pedig azt, hogy a járvány hogyan befolyásolta e szolgáltatások minőségét.

A szolgáltatások fenntartandóságával kapcsolatosan csak azoknak a könyvtárvezetőknek a válaszait vettük figyelembe, akik mind a három, konkrét szolgáltatásokkal kapcsolatos kérdésnél azt nyilatkozták, hogy az könyvtárukban jelenleg is működik, mivel ők azok, akik saját tapasztalataik alapján tudják megítélni az egyes szolgáltatásokat. Az e kérdésre adott válaszok alapján (4. ábra) az látszik, hogy a tizen-

három³ általunk vizsgált szolgáltatás közül egyedül a könyvtárvételi pont volt az, amellyel kapcsolatban a szolgáltatásról személyes tapasztalatokkal bíró könyvtárvezetők fele azt gondolja, hogy a járvány elmúltával nem lenne érdemes tovább működtetni. A másik oldalon az egyéb digitális tartalomszolgáltatásra például blog, podcast (89%), az adatbázisokhoz és más tartalmakhoz való távoli hozzáférés lehetőségére (88%), a távoli reprográfiai (87%), és a könyvtárak által épített adatbázis-szolgáltatásokra (86%) vonatkozóan látszik kirajzolódni a legkedvezőbb kép, hiszen ezek esetében vannak válaszdóink között legnagyobb arányban azok, akik szerint saját tapasztalataik alapján érdemes⁴ lenne ezeket hosszú távon is fenntartani. A pozitív megítélést tekintve azonban ezekről nem sokkal maradnak el a távoli referenz szolgáltatások (83%), az online képzések (79%), valamint a kutatástámogató (77%) tevékenységek sem. Fontos azonban kiemelni azt, hogy például az egyéb digitális tartalomszolgáltatások vagy az online képzések megítélése jóval szűkebb körű személyes tapasztalaton alapul, hiszen ezek sokkal kevésbé elterjedt szolgáltatások a hazai könyvtári rendszerben mint például a könyvtárvételi pontok, a könyv-házhozszál-

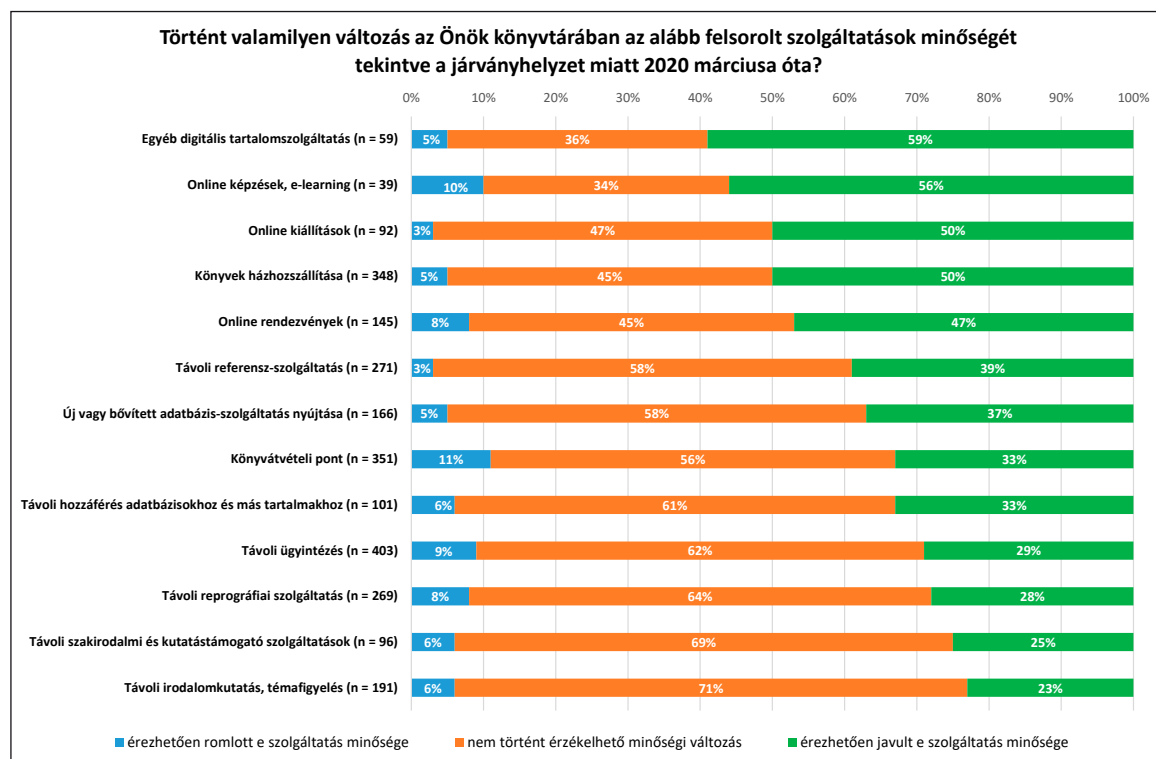

4. ábra

lítás vagy a távoli ügyintézés. Mindenesetre az összes szolgáltatás megítélését összevetve mégis egy olyan általános kép körvonalazódik, amely szerint azok a könyvtárvezetők, akiknek van már tapasztalatuk a távoli, illetve online szolgáltatásokra vonatkozóan, hosszú távon is hasznos, értékes szolgáltatásoknak tartják döntő többségüket.⁵

A szolgáltatások minőségének járványhelyzet alatt bekövetkezett változása vizsgálatkor szintén csak azok válaszait vettük figyelembe, akik azt nyilatkozták, hogy könyvtárukban jelenleg is működik az adott szolgáltatás. E tekintetben némileg vegyesebb összkép rajzolódik ki, mint a fenntartandóság esetében (5. ábra). Az általunk vizsgált szolgáltatásokkal kapcsolatban az adott szolgáltatást működtető könyvtárak vezetőinek meglehetősen kis hányada tapasztalt minő-

ségi romlást, és ez az arány még az olyan, szélesebb körben elterjedt szolgáltatásoknál is alig érte el vagy haladta meg a tíz százalékos arányt, mint amilyen a távoli ügyintézés, a könyvtárvételi pontok vagy a távoli reprográfiai szolgáltatások. Ellenben a könyvek házhoz szállításával (50%), az online kiállításokkal (50%), az online képzésekkel, e-learninggel (56%), valamint az egyéb digitális tartalomszolgáltatásokkal, például blog, podcast (59%) kapcsolatban számoltak be az adott szolgáltatásokról személyes tapasztalattal bíró könyvtárvezetők a legnagyobb arányban érezhető minőségi javulásról. Az összes szolgáltatás megítélését összevetve úgy tűnik, hogy a könyvtárak által nyújtott távoli, illetve online szolgáltatások minőségére a járványhelyzetben kifejtett többletenergia inkább pozitív hatást gyakorolt.

5. ábra

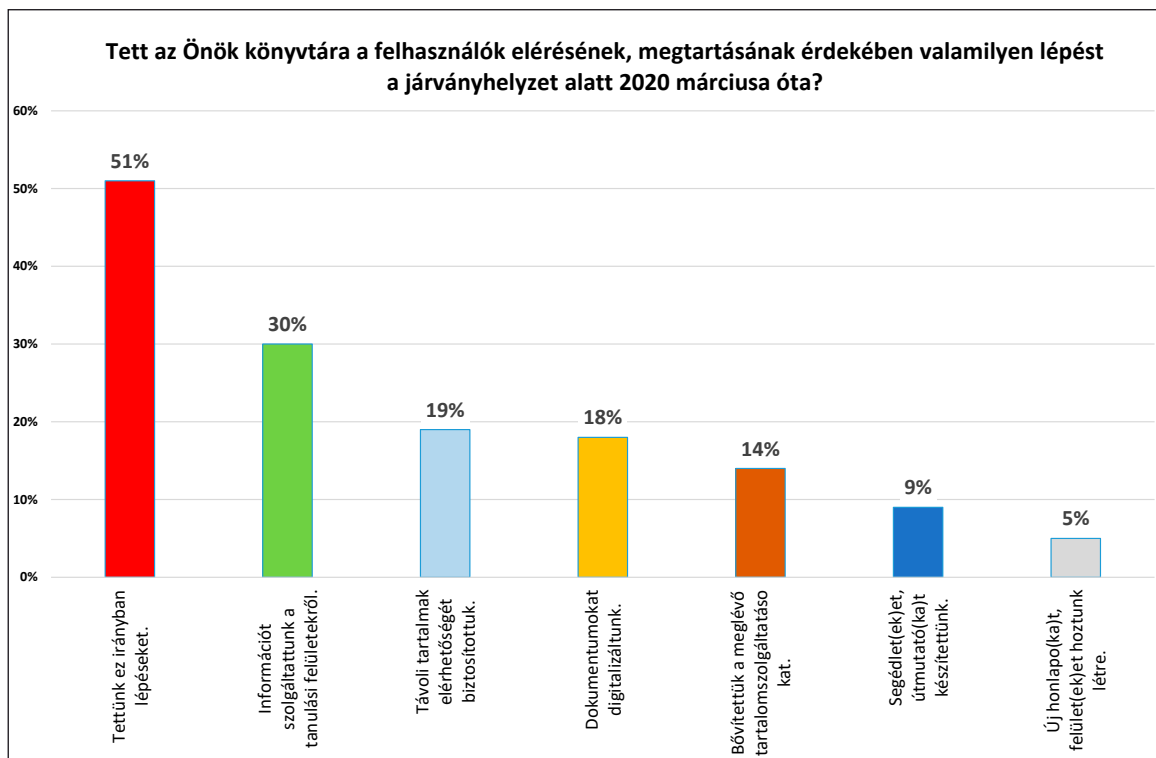
A digitális oktatás, otthoni tanulás és munkavégzés könyvtári támogatása

A pandémia idején a korlátozások miatt sokaknak átalakult a munkavégzésük, elterjedt a home office. A köznevelési és felsőoktatási intézményekben tanulók és tanítók is otthoni munkára kényszerültek. A bezárás idején azonban ugyanúgy vagy még inkább szük-

ség van a tanulást, tanítást és munkát támogató információkra, (szak)irodalmakra, mint amikor nyitva tartanak a könyvtárak. Ennek apropóján a következő kérdésben azt vizsgáltuk, hogy a könyvtárak milyen lépéseket tettek a digitális oktatás, illetve az otthoni tanulás és munkavégzés támogatása és a (digitális) tartalmak távoli elérése érdekében. Ennél a kérdésnél is felsoroltunk lehetséges válaszokat, amelyekből

minden, az intézményre jellemző választ be kellett jelölni, így a kitöltők több választ is megjelölhettek. Azt kívántuk feltérképezni, hogy a válaszadók tettek-e ez irányban bármilyen lépést, s ha igen, melyet. Fontosnak gondoltuk felmérni, hogy a könyvtárak biztosították-e a távoli tartalmak elérhetőségét otthonról is, szolgáltattak-e információt különböző tanulási felületekről, digitalizáltak-e dokumentumokat, hoztak-e létre új honlapo(ka)t, felület(ek)et vagy bő-

vítették-e meglévő tartalomszolgáltatásaikat, továbbá készítettek-e segédlet(ek)et, útmutató(ka)t (például adatbázisokhoz, távmunkát támogató eszközökhöz). Az elemzés során azok válaszait nem vettük figyelembe, amelyeknél ellentmondást találtunk. Ez akkor fordulhatott elő, ha a könyvtár amellett, hogy bejelölte, hogy nem tett semmilyen lépést, mellé megjelölt egy másik választ is.

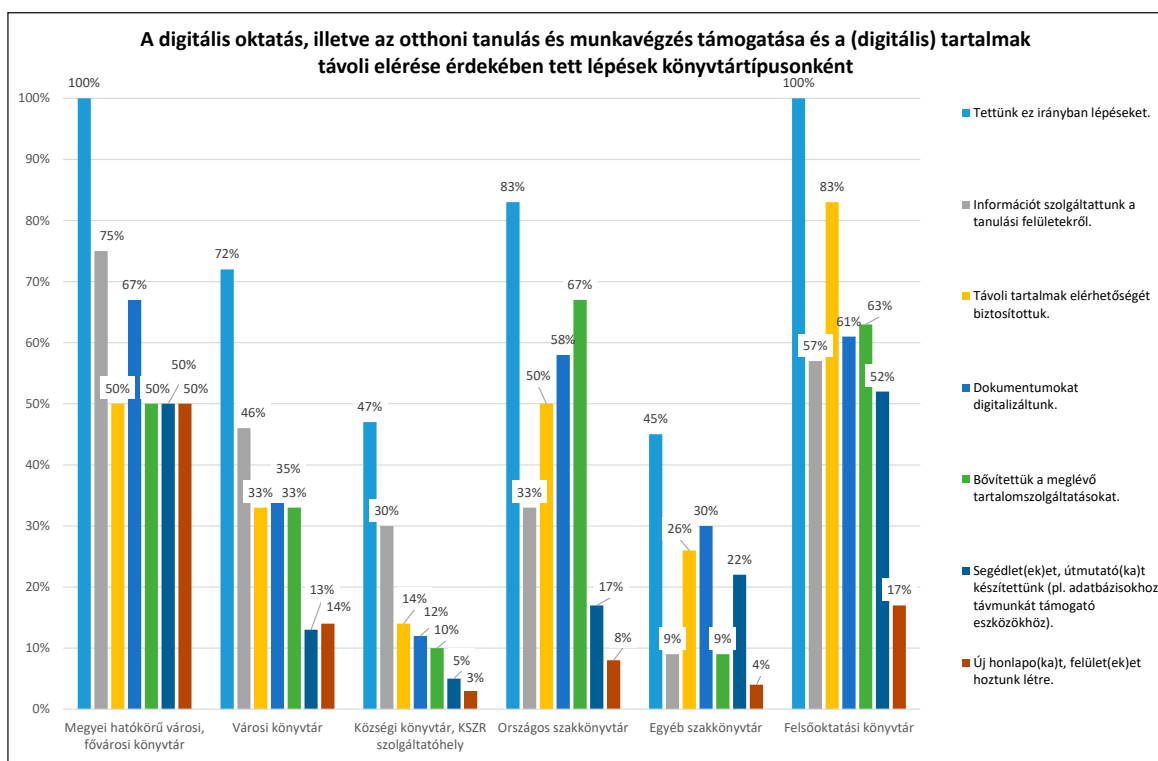

6. ábra

A könyvtárak válaszaiból kiderül (6. ábra), hogy országosan minden második könyvtár (51%) kívánta még inkább segíteni az otthoni tanulást, oktatást, munkát ebben az időszakban. A támogatás legjellemzőbb módja a tanulási felületekről történő információszolgáltatás volt. A legkevesbé az új honlapok, felületek létrehozása jellemezte az intézményeket. Ezeket az eredményeket azonban erősen befolyásolja a községi könyvtárak és a KSZR-szolgáltatóhelyek nagy aránya az összes könyvtárakon belül. Függ természetesen a könyvtár funkciójától is, hogy milyen mértékben feladata például a közoktatásban tanuló diákok vagy az egyetemeken oktatók szolgálata. Amíg egy felsőoktatási könyvtárnak az az elsődleges feladata, hogy az intézmény polgárait kiszolgálja, legyen az oktató vagy hallgató, addig az egyéb

szakkönyvtáraknak teljesen más a feladatköre. Emiatt vizsgáltuk meg az erre a kérdésre adott válaszokat könyvtári funkcióként is.

Kitűnik, hogy a községi könyvtáraknak és a KSZR-szolgáltatóhelyeknek a könyvtári rendszeren belüli nagy aránya magyarázza a végeredményt. Ha könyvtári funkcióként elemezzük a válaszokat, akkor látható (7. ábra), hogy más funkciókban sokkal nagyobb azoknak az aránya, akik célul tűzték ki az otthoni tanulást, oktatást és munka segítségét. A felsőoktatási könyvtárak, valamint a megyei hatókörű városi és fővárosi könyvtárak mindegyike, az országos szakkönyvtárak 83%-a, a városi könyvtárak 72%-a törekedett arra, hogy tudjon támaszt nyújtani a megváltozott körülmények közötti munkában (ideértve a tanulást is). A települési könyvtárak legtöbbször a ta-

7. ábra

nulási felületekről adott információkat a társadalom tagjai számára. Ezzel szemben a felsőoktatási könyvtárakra más módszer volt a legjellemzőbb: a távoli tartalmak elérhetőségét biztosították. Az országos szakkönyvtárak már meglévő tartalomszolgáltatásait bővítették leginkább, az egyéb szakkönyvtárak pedig dokumentumokat digitalizáltak.

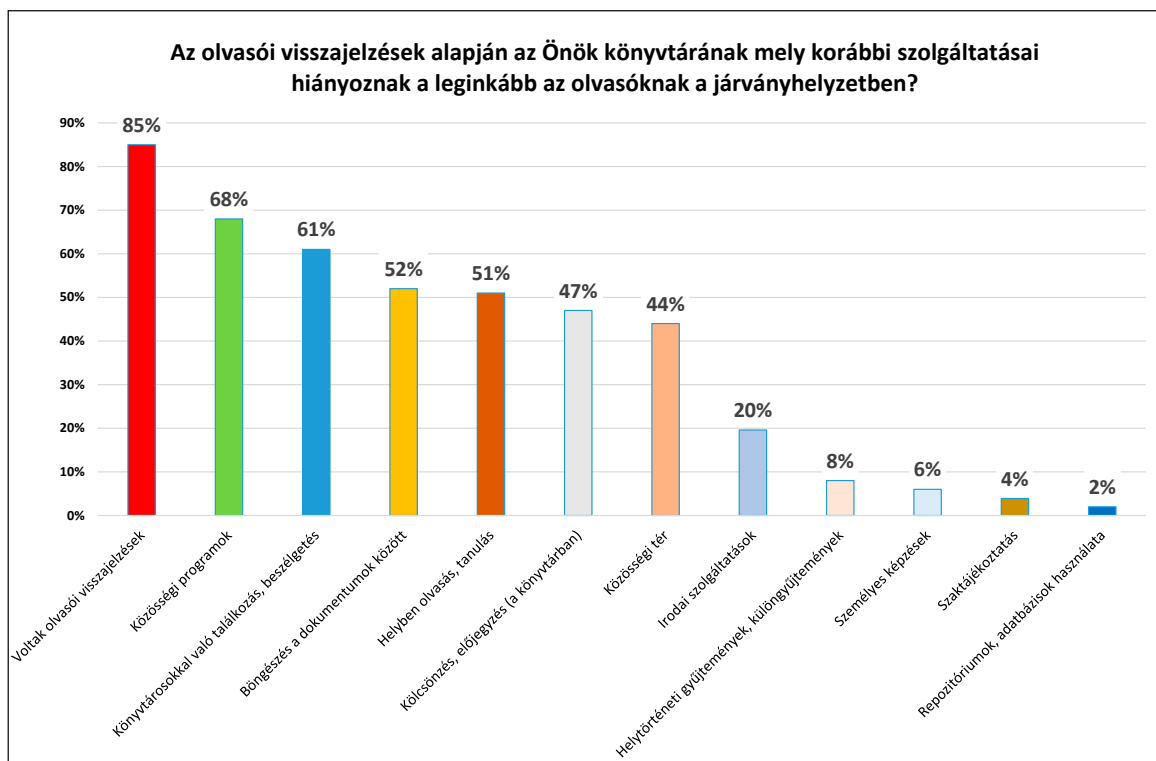
A hiányolt könyvtári szolgáltatások az olvasói visszajelzések alapján

A jelenleg is működő, távoli elérésű szolgáltatásra átalakított vagy kibővített könyvtári szolgáltatások nagy aránya jellemzi a jelenlegi könyvtári rendszert. Azonban – különféle okok miatt – bizonyos szolgáltatások online biztosítása teljes értékűen nem lehetséges. Ezek elsősorban azok a szolgáltatások, amelyek emberi kapcsolatokra és a közösségi aktivitásra építenek. A könyvtári, könyves környezet sem valósítható meg az online térben. Kutatásunk ezért kitért arra is, hogy a folyamatos szolgáltatásfejlesztés mellett mely hagyományos könyvtári szolgáltatásokat hiányolják leginkább az olvasók a járványhelyzetben. A kitöltők az általunk előre definiált válaszlehetőségek

közül kiválaszthatták mindazt, ami jellemző intézményük olvasóira. Hangsúlyozandó, hogy a könyvtáros szubjektív véleményét vizsgáltuk, nem az olvasók választott kérdéseinkre. A felsorolt szolgáltatások:

- kölcsönzés, előjegyzés a könyvtárban;
- böngészés a dokumentumok között;
- helyben olvasás, tanulás;
- könyvtárosokkal való találkozás, beszélgetés;
- közösségi programok;
- közösségi tér;
- irodai szolgáltatások;
- személyes képzések;
- szaktájékoztatás;
- repozitóriumok, adatbázisok használata;
- helytörténeti gyűjtemények, különgyűjtemények

olvasói hiányoltsága megmutathatja azt is, hogy miben rejlik a könyvtárosok és az olvasók szerint a könyvtár fizikai terének varázsa. Ennek a kérdésnek az esetében is kiszűrtük azokat a válaszokat, amelyek belső ellentmondást tartalmaztak (a *nem voltak olvasói visszajelzések* válasz megjelölése mellett más választ is bejelölt a válaszadó).

8. ábra

A könyvtárosok válaszai alapján elmondható (8. ábra), hogy sok visszajelzést kapnak az olvasóktól, hiszen a válaszadók mindössze 15%-a nyilatkozott úgy, hogy nem érkeztek olvasói visszajelzések. Ebből arra következtethetünk, hogy továbbra is élő a kapcsolat a könyvtárosok és az olvasók között. A diagramon látható, hogy a könyvtárak használóinak a közösségi programok, a könyvtárosokkal való beszélgetés és találkozás, valamint a könyvtári dokumentumok közötti böngészés és a helyben olvasás, tanulás hiányzik a legjobban. Ezeket a válaszokat a könyvtárosok több mint fele bejelölte. Érdekes azonban részletesebben is megvizsgálni ezt a kérdést, ami a könyvtári funkciók eltéréséből adódóan más-más eredményt mutathat.

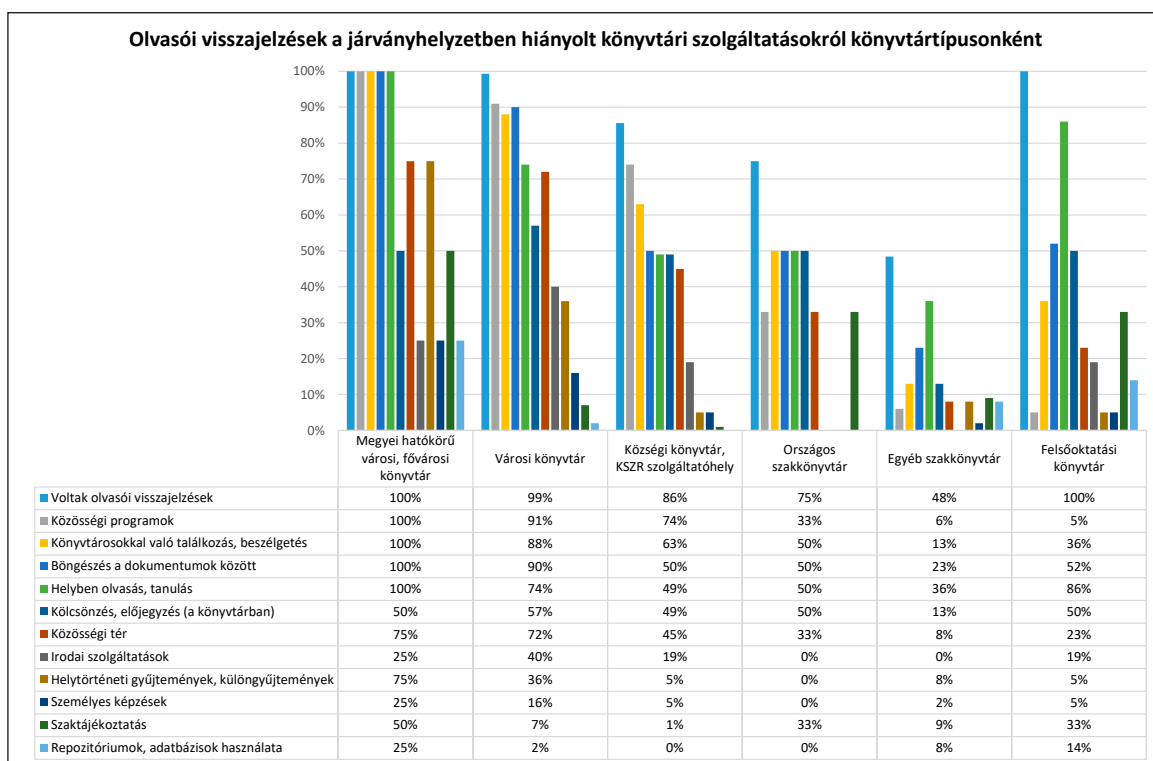
A települési könyvtárak nagy száma alakította az előbbieken tárgyalt diagram végeredményét, hiszen ezekre a könyvtárakra jellemző (9. ábra), hogy a könyvtárosok szerint olvasóknak a közösségi programok, a böngészés, a helyben olvasás és tanulás, valamint a könyvtárosokkal való beszélgetés hiányzik a legjobban. Az országos szakkönyvtárak esetében a közösségi programok kivételével szintén az imént felsoroltak a legjellemzőbb válaszok, kiegészülve a könyvtárban történő kölcsönzéssel, előjegyzéssel.

A felsőoktatási könyvtárak esetében egyértelműen kiugró a fizikai tér tanulásra, helyben olvasásra való használata (86%), de a böngészési lehetőséget is sokan hiányolták a könyvtárosok benyomásai szerint.

Újítók és passzívak

Annak érdekében, hogy egyetlen átlátható és könnyen értelmezhető változóban tudjuk összefoglalni a könyvtárak járványhelyzetre adott reakcióit, illetve az ahhoz történő alkalmazkodásukat, létrehoztunk egy egyszerű tipológiát a már működtetett, az újonnan indított, illetve bővített szolgáltatások alapján. Ez a tipológia reményeink szerint jól érzékelteti a hazai könyvtárak jellemző csoportjait. A tipológia létrehozásához először is két segédváltozót alkotunk, amelyek közül az egyik azt mutatta meg, hogy az adott könyvtár a járványt megelőzően hány táv-, illetve online szolgáltatást működtetett a kérdőívünkben felsoroltak közül, míg a másik azt, hogy hány új szolgáltatást vezetett be ezek közül a járvány hatására. E két változó segítségével az alábbi négy elméleti könyvtártípust különböztettük meg egymástól:

- **Passzívak:** ebbe a kategóriába azokat a könyvtárakat soroltuk, amelyek a járvány előtt egyetlen

9. ábra

egyed sem biztosítottak az általunk felsorolt táv-, illetve online szolgáltatások közül, és a járvány hatására is csak legfeljebb kettőt indítottak el.

- Kényszerújítók: ebbe a típusba kerültek azok, amelyek a járvány előtt nem biztosítottak egyet sem a felsorolt szolgáltatások közül, de a járvány hatására hármat vagy akár többet is elindítottak.
- Mérsékelt újítók: ebbe a kategóriába azokat soroltuk, amelyek már a járvány előtt is nyújtottak néhány táv-, illetve online szolgáltatást, de ezek számát a járványhelyzet hatására legfeljebb két új szolgáltatás bevezetésével egészítették ki.
- Innovatívok: ebbe a típusba soroltuk azokat, amelyek már a járványt megelőzően is biztosítottak néhány szolgáltatást, de a megváltozott környezet kihívásaira reagálva ezek számát még legalább három új bevezetésével bővítették.

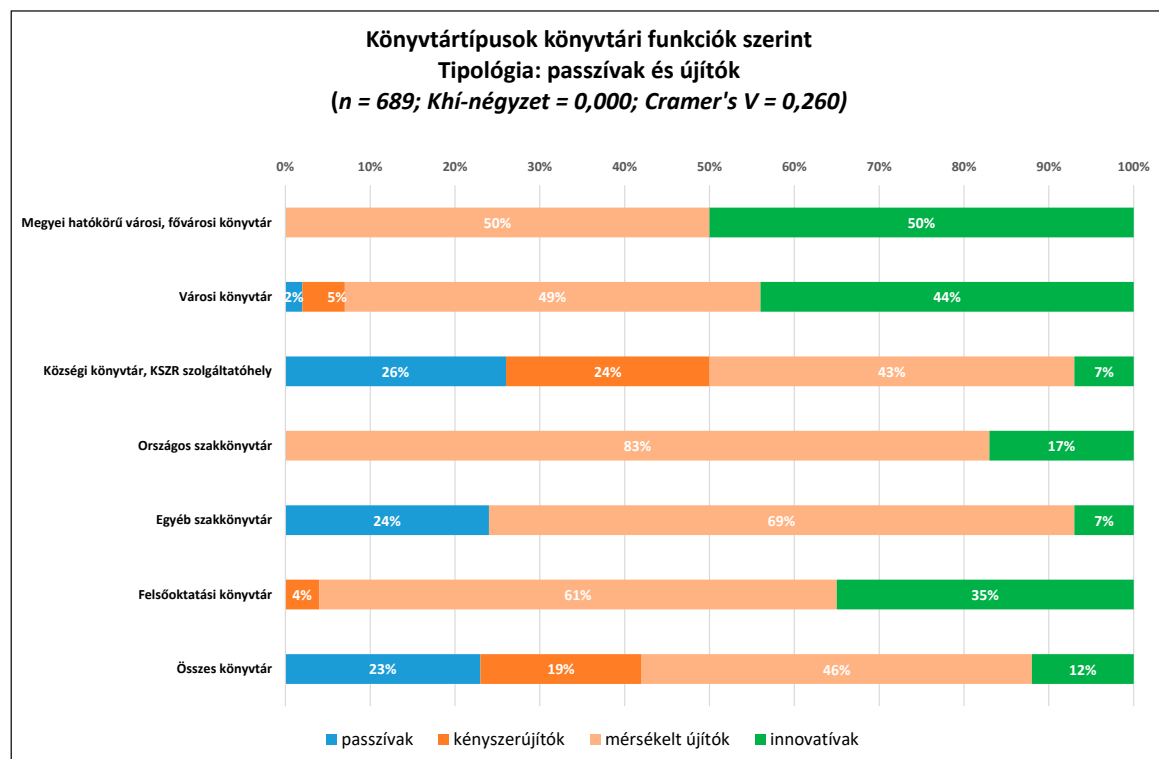
Mint ahogy az várható is volt, a fenti négy típusba igen eltérő valószínűséggel tartoznak a különböző funkciójú könyvtárak (10. ábra), és így az általunk kialakított elméleti típusok és a betöltött könyvtári funkció között összességében közepes erősségű (Cramer $V^6=0,26$) szignifikáns ($\chi^2<0,001$) kapcsolata-

tot látunk. A legnagyobb arányban a megyei hatókörű városi könyvtárak és a fővárosi könyvtár, valamint a városi könyvtárak sorolhatók mind az innovatív, mind pedig a mérsékelt újítók kategóriáiba. E két funkciót betöltő könyvtáraknak legalább 44%-a az innovatív típusba tartozik. A járványhelyzet kihívásaira tehát e két funkcióba tartozó könyvtárak tudtak a legaktívabban reagálni. Őket a felsőoktatási könyvtárak és az országos szakkönyvtárak követik az újítások bevezetésében, illetve működtetésében, amelyek 35, illetve 17%-a nevezhető innovatívnak. Az ő szerepük és olvasói célcsoportjuk jelentősen eltér a közkönyvtárakétól, így nem is olyan meglepő, hogy a járványhelyzetben kevésbé voltak arra kényszerítve, hogy megszokott szolgáltatásait nagymértékben át kelljen alakítaniuk. Megjegyzendő, hogy az utóbbi két funkciót ellátó könyvtárak döntő többsége már a járványhelyzet előtt is nagyobb arányban biztosított táv-, illetve online szolgáltatásokat, s így az egyéb szakkönyvtárak mellett, az országos szakkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak közül tartoznak a legtöbben a mérsékelt újítók típusába. A felsőoktatási könyvtárak és a szakkönyvtárak funkcióikban és szolgáltatásaikban erősen függenek az anyaintézménytől. Elég például csak arra gondolni, hogy a gyűjtőkori

szabályzatot alapvetően meghatározzák az adott felsőoktatási intézményben működő képzések tematikái, illetve funkciójukból számos sajátos feladat következik: az oktatók és kutatók tudományos publikációinak és azok idézettségének nyilvántartása, az oktatási munka támogatása, szakmai gyakorlatok szervezése és más szakmai vagy adminisztratív feladatok (például az intézményi repozitórium gondozása vagy a szakdolgozatok kezelése).

A passzívak és a kényszerűjítók típusába a községi könyvtárak, illetve az ellátott szolgáltatóhelyek tartoznak a legnagyobb arányban. Ez nem is meglepő, hiszen a kistéleplési könyvtárak anyagi, infrastrukturális és személyi lehetőségei összességében sokkal korlátozottabbak, mint a jóval nagyobb települési és szakkönyvtárakéi. Azt is érdemes kiemelni ugyan-

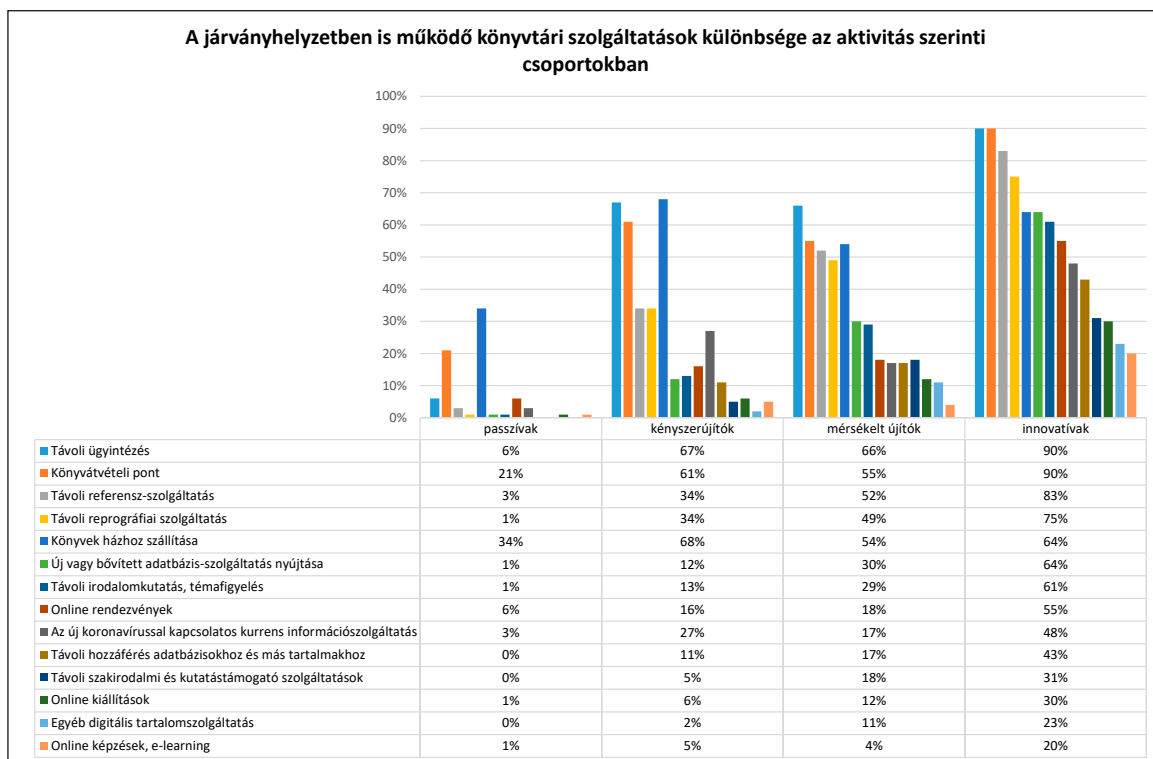
akkor, hogy a járványhelyzetre – kényszerűjítóként – a községi könyvtárak és a kistéleplési ellátott szolgáltatóhelyek közel negyede is próbált valamilyen új szolgáltatással alkalmazkodni. Némileg meglepő viszont, hogy az összes könyvtári funkciót összevetve az egyéb szakkönyvtárak hasonlóan nagy arányban tartoznak a passzívak kategóriájába, mint a kistéleplési szolgáltatóhelyek. Erre magyarázat lehet, hogy az ilyen (például törvényszéki, érseki stb.) könyvtárak esetében a táv- és az online szolgáltatásokra a járványhelyzettől függetlenül is kevésbé van szükség, hiszen általában egy relatív szűk célközönség vertikálisan mély igényeit szolgálják ki egy horizontálisan keskeny területen, így nem kell pl. újabb megoldásokat találniuk az olvasóik széles rétegének elérésre, erre elegendő pl. egy intézeti hírlevél.

10. ábra

Fontosnak tartottuk azt is megnézni, hogy az általunk megalkotott könyvtártípusba tartozó intézmények mekkora különbséget mutatnak az általunk vizsgált online és távszolgáltatások nyújtását illetően. Az adatok azt mutatják (11. ábra), hogy jelentős eltérést és szolgáltatási palettát jelentenek ezek a csoportok. Míg az innovatívak csoportjába tartozó könyvtárak hét szolgáltatás esetében is 60% feletti arányt mutatnak fel, addig a passzívak csoportjába tartozóknál

csak két szolgáltatás esetében látunk 20%-nál magasabb arányt. Érdekes azonban azt is megvizsgálni, hogy egyes típusokon belül melyek voltak a leginkább jellemző szolgáltatások. A három legjellemzőbb az innovatívak és a mérsékelt újítók esetében a távoli ügyintézés, a könyvtárvételi pont és a távoli referenzszolgáltatás nyújtása. A kényszerűjítók a járvány átvészélését a távoli ügyintézés és a könyvtárvételi pont biztosítása mellett a házhoz szállításban látták.

11. ábra

A passzívok, kisebb százalékban ugyan, de szintén a könyvek házhoz szállítását és a könyvtvételi pontot jelölték be működő szolgáltatásként.

A könyvtárak járványhelyzetben való működéséről kialakult könyvtárvezetői benyomások

Mint ahogyan a bevezetőben már utaltunk rá, kérdőívünk tervezésekor a táv-, illetve online szolgáltatásokkal kapcsolatban nemcsak az objektív tényekre, hanem az ezekről, valamint a könyvtárak járványhelyzethez való alkalmazkodásáról kialakult szubjektív könyvtárvezetői benyomásokra is kíváncsiak voltunk. Ennek a kérdéskörnek a vizsgálatához egy valamivel korábbi, de kisebb lélegzetvételi kutatás adta az inspirációt (Ásványi, 2020; Ásványi–Kövéc, 2020), így kérdőívünk összeállításához segítségül hívtuk az ott megfogalmazott kérdéseket, illetve állításokat. Saját kérdésblokkunkban összesen tizenhét állítást fogalmazunk meg, amelyek a könyvtárvezetők járványhelyzet alatt szerzett szubjektív benyomásaira vonatkoztak; pontosabban arra, hogy miként érzékelték ezen időszakban a könyvtárosok munkájának megbecsültségét, a könyvtárak működésének objektív feltételeit, a különböző munkafolyamatok-

ra, szolgáltatásokra fordított energiák mennyiségét, valamint az olvasókkal való kapcsolattartás lehetőségeit. Arra kértük a könyvtárvezetőket, hogy értékeljék (5-fokozatú Likert-skálán), milyen mértékben értenek egyet ezekkel. Előzetesen azt vártuk, hogy a válaszok alapján a fentieknek nagyjából megfelelő négy-öt témakör vagy dimenzió lesz elkülöníthető, amelyek a könyvtárosok elismertségére, a hagyományos és az online szolgáltatások megítélésére, az alkalmazkodást meghatározó külső feltételekre, valamint a könyvtárak és az olvasók kapcsolatára fognak fényt vetni. Várakozásaink többé-kevésbé teljesültek, mivel a tizenhét közül tizenkét állítás információtartalmát sikerült három összetett indexbe sűríteniünk, amelyek tartalmilag jól közelítettek az előzetesen megfogalmazott dimenziókhoz. Mindhárom indexből háromkategóriás változót hoztunk létre,⁷ amelyek középső kategóriája a „semleges”, két szélső kategóriája pedig a pozitív és a negatív ítéleteket fejezik ki. A kialakított indexek az alábbiak:

- Elismerés index:⁸ a könyvtárosok megbecsültségére vonatkozó kérdésekből kialakított index (Cronbach $\alpha = 0,781$) kifejezi, hogy mennyire érezték a könyvtárvezetők a járványhelyzet alatt a könyvtárhasználók, illetve a fenntartók

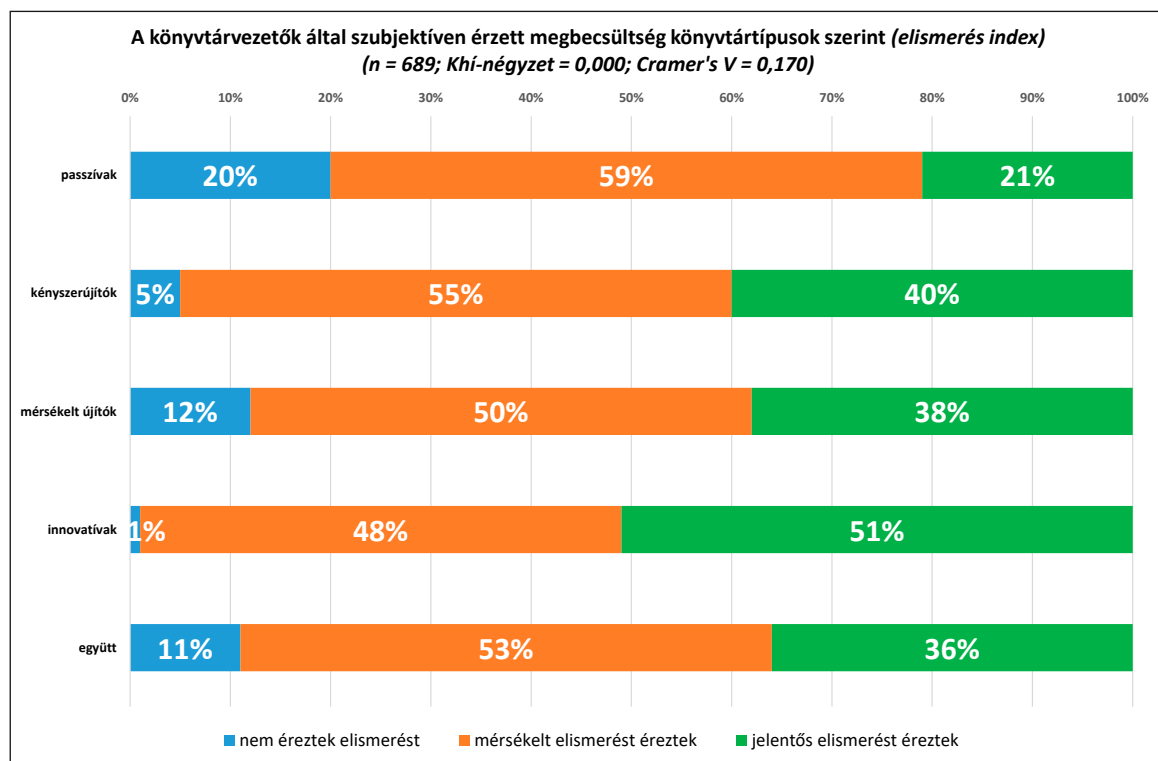
által elismertnek, megbecsültnek a könyvtárosok munkáját.

- Fejlesztéspotenciál-index:⁹ a tervezett szolgáltatások megvalósulására vonatkozó kérdésekből kialakított index (Cronbach $\alpha = 0,884$) azt fejezi ki, hogy milyen mértékben akadályozták objektív (infrastrukturális, humán erőforrás, kompetencia) feltételek azt, hogy a járványhelyzetben megvalósulhassanak a könyvtárvezetők által tervezett szolgáltatásfejlesztések, vagy másként, hogy mennyiben volt akadályozott a járványhelyzethez történő rugalmas alkalmazkodás.
- Szolgáltatási elégedettségi index:¹⁰ a digitális szolgáltatások megítélésére vonatkozó kérdésekből kialakított index (Cronbach $\alpha = 0,863$) azt fejezi ki, hogy mennyire értékelték pozitívan a különböző, könyvtárak által működtetett távoli és online szolgáltatásokra vonatkozó visszajelzéseket a könyvtárhasználók, illetve a munkatársak részéről.

E három index segítségével egyrészt arra voltunk kíváncsiak, hogy hatással van-e a könyvtárvezetők megítéléseire az, hogy valójában mit tett, illetve mit

tehetett könyvtárak a vírushelyzetben. Itt tehát a korábban ismertetett tipológia és az indexek közötti összefüggés alapján próbálunk következtetni az objektív és a szubjektív oldal kapcsolatára. Előzetesen azt feltételeztük, hogy minél aktívabb, minél innovatívabb módon reagált egy könyvtár a járványhelyzetre, annál nagyobb elismerésben részesültek dolgozói és a könyvtár vezetője, és annál inkább látják meg a krízisben az újjászülés lehetőségét, vagyis annál pozitívabban értékelik az újonnan bevezetett táv-, illetve online szolgáltatások hozadékait.

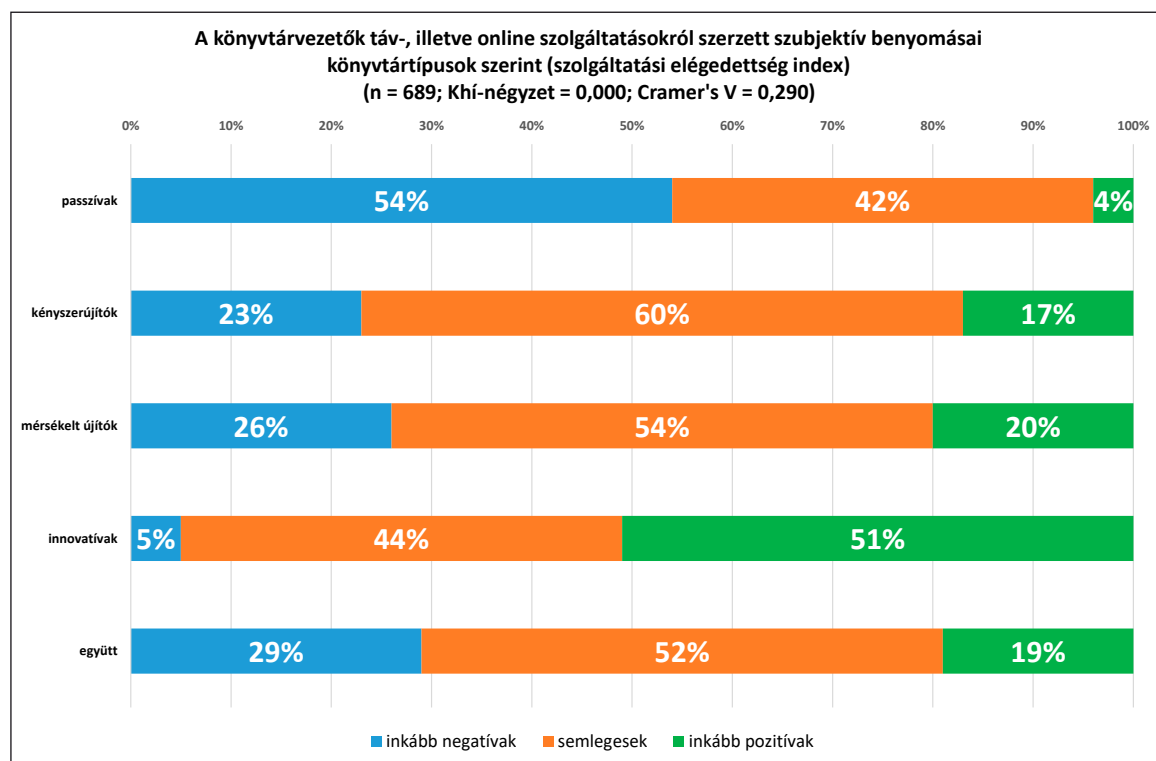
Adataink azt mutatják (12. ábra), hogy előbbi feltételezésünk helyesnek bizonyult. A leginnovatívabb könyvtárak vezetőinek 51%-a érezte úgy, hogy elismerték a járványhelyzetben tett erőfeszítéseiket, a mérsékelt újítók és a kényszerújítók 38 és 40%-áról mondható el ugyanez, míg a passzív könyvtárak vezetőinek csak 21%-a érzett megbecsülést környezete részéről. A másik oldalon, a passzívak 20%-a nyilatkozta azt, hogy egyáltalán nem érzékeltették vele sem az olvasók, sem a fenntartók, hogy különösebben elismernék munkájukat, míg ezzel szemben az innovatív típusba sorolt könyvtárak vezetőinek csak egy százaléka érzett hasonlóan.

12. ábra

Második feltételezésünk adataink szerint (13. ábra) szintén helyesnek bizonyult. Az innovatív típusba sorolt könyvtárak vezetőinek 51%-a érezte inkább pozitívnak a könyvtáruk által működtetett táv- és online szolgáltatásokra vonatkozó visszajelzéseket,

viszont a passzív könyvtárak körében csak négy százalék ítélte meg ezt a kérdést hasonlóan. Ezzel szemben negatív ítéletet a passzív könyvtárak vezetőinek 54%-a fejezett ki, míg az innovatív típusba soroltak közül csak öt százalék.

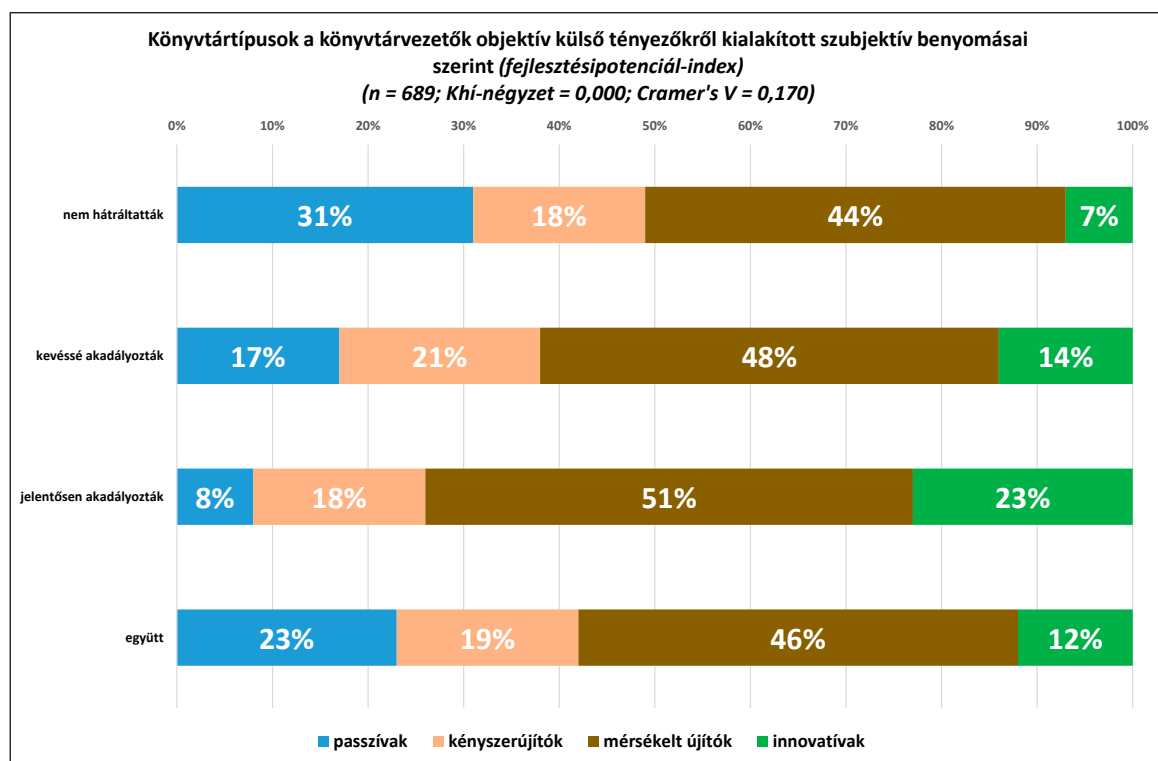

13. ábra

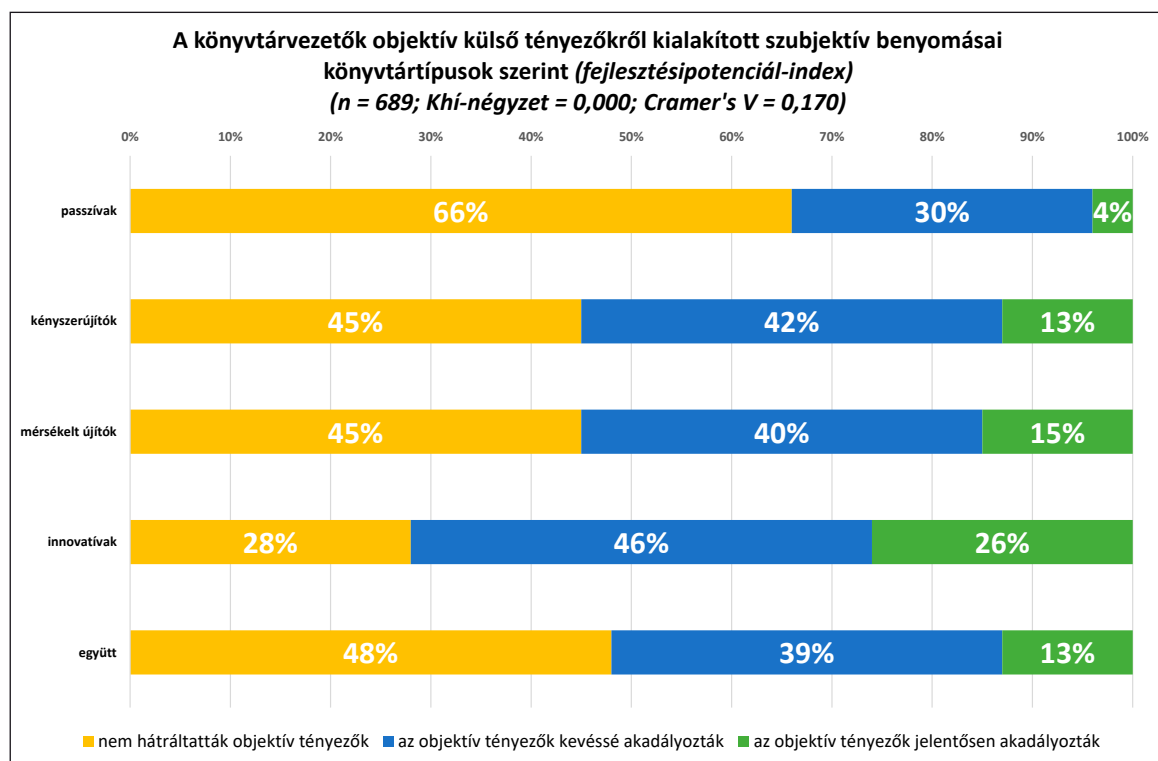
Egy harmadik előzetes hipotézisünk szerint az objektív külső adottságok jelentős hatással lehetnek arra, hogy valójában hogyan tudott reagálni egy könyvtár a pandémiás helyzet kihívásaira. Vagyis előzetesen azt feltételeztük, hogy minél kedvezőtlenebbnek ítéli egy könyvtárvezető saját könyvtárának infrastrukturális és személyi feltételeit, annál kevesebb táv-, illetve online szolgáltatást indított el könyvtára. Legnagyobb meglepetésünkre ez a hipotézisünk egyáltalán nem látszott beigazolódni, mivel éppen ellentétes tendenciák figyelhetők meg az adatsorokban (14. ábra), amelyek szerint pont azon könyvtárak sorolhatók a legnagyobb arányban az innovatív típusba, ahol a könyvtárvezető benyomásai alapján az objektív külső tényezők jelentős mértékben akadályozták a tervezett fejlesztések megvalósítását, illetve az ellentétes oldalon: éppen azon könyvtárak között a legmagasabb a passzív típusba sorolhatók aránya, ahol a könyvtárvezető megítélése szerint nem álltak jelentős nehézségek a fejlesztések útjába.

Ennek az első látásra igen meghökkentő eredménynek egyetlen magyarázatát tudtuk adni, mégpedig azt, hogy a mérlegelendő állítások megfogalmazásakor „tervezett, de elmaradt fejlesztésekre” hivatkoztunk, és így az eleve passzív könyvtárvezetők, akiknek nem is voltak ötleteik arra vonatkozóan, hogy mit is lehetne tenni a járványhelyzetben, nem is terveztek semmilyen újítást, s épp ezért ezek a nem tervezett fejlesztések akadályokba sem ütközhettek. Annak érdekében, hogy ezt az alternatív magyarázatot is megvizsgálhassuk, fordítva is megnéztük a kapcsolatot, hasonlóan ahhoz, ahogyan azt korábban a megbecsültség és a szolgáltatásfejlesztési potenciál esetében tettük.

Az így megfordított kapcsolatra vonatkozó eredményeink (15. ábra) megerősíteni látszanak utóbbi alternatív feltevésünket, mivel itt egyértelműen kirajzolódik egy olyan tendencia, amely szerint minél újítóbb szellemű, innovatívabb módon működött egy könyvtár, annál nagyobb valószínűséggel értékelte

14. ábra

15. ábra

úgy az adott könyvtár vezetője, hogy az objektív feltételek jelentősen hátráltatták az elgondolt fejlesztések megvalósítását. Ez tehát bizonyos értelemben a szubjektív relatív deprivációhoz (Ferge, 1980, 1984, 1987; Medgyesi, 1997) hasonló jelenségként értelmezhető, vagyis jelen kontextusban úgy, hogy a kreatívabb, aktívabb könyvtárvezetőkben egyfajta hiányérzet maradhatott az elszalasztott lehetőségek miatt, mivel jóval több ötletük volt annál, mint amelyek tényleges megvalósítására az objektív körülmények lehetőséget adtak.

Összegzés és kitekintés

Kutatásunk a legtöbb szempontból számszerűen is alátámasztja és részben pontosítja a mások által készített korábbi elemzések jellemzően kvalitatív információk alapján leszűrt következtetéseit. Magyarország könyvtárai a pandémiás helyzetre különféle módokon reagáltak. A kutatás eredményei alapján elmondható azonban, hogy nagy részük jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy kreatív módon reagáljon a kialakult helyzetre. Annak érdekében, hogy az olvasókat továbbra is elérjék és ki tudják szolgálni, a könyvtárak és a könyvtárosok elsősorban online kommunikációjukat fokozták, valamint a kölcsönzést és az ezzel kapcsolatos ügyintézészt próbálták minél inkább épületfüggetlenné tenni. Természetesen a biztosított távoli és online szolgáltatások palettája, illetve az innovativitás tekintetében is jelentős eltérések vannak a más-más funkciót betöltő könyvtárak között. Mivel talán a legegyszerűbben és leghatékonyabban megvalósítható fejlesztéseknek a könyvtárvételi pontok kialakítása, a könyv-házhozszállítás és a távoli ügyintézés lehetőségeinek biztosítása tekinthetők, ezért ezek voltak a járványidőszak során leggyakrabban bevezetett szolgáltatások, függetlenül attól, hogy kistépülési vagy nagyvárosi könyvtárról beszélünk-e. Távoli ügyintézésre jelenleg már a hazai könyvtárak közel kétharmadában van lehetőség. Ezzel szemben az online képzések, a digitális tartalomszolgáltatás, az online kiállítások, a távoli kutatástámogatás, az adatbázisokhoz vagy más tartalmakhoz való távoli hozzáférés továbbra is a legkevésbé elterjedt könyvtári szolgáltatások, mivel ezek jelentős anyagi és infrastrukturális erőforrásokat, illetve speciális szaktudást és sajátos kompetenciákat igényelnek, és így „természetszerűen” inkább a nagyobb települési könyvtárak, valamint a felsőoktatási és az országos szakkönyvtárak sajátjai. A bezárások idején jellemzőbbé vált otthoni munkavégzés

és tanulás, illetve távoktatás idején is nagy szükség van a könyvtári szolgáltatásokra, információkra, irodalmakra. Országosan minden második könyvtár kívánta még inkább, célzottan segíteni ezeket a tevékenységeket ebben az időszakban. Feladatkörükből adódóan is kiemelkednek e tekintetben a felsőoktatási könyvtárak. A települési könyvtárak legtöbbször a tanulási felületekről adott információkat a társadalom tagjai számára. Ezzel szemben a felsőoktatási könyvtárakra más módszer volt a legjellemzőbb: a távoli tartalmak elérhetőségét biztosították. Az országos szakkönyvtárak már meglévő tartalomszolgáltatásait bővítették leginkább, az egyéb szakkönyvtárak pedig dokumentumokat digitalizáltak.

A pandémia hatása minden jel szerint felgyorsította a táv-, illetve online szolgáltatások terjedését, és olyan új szolgáltatások létrehozására ösztönözte a könyvtárosokat, amelyek vagy csak később, vagy soha nem jöttek volna létre. Úgy találtuk, hogy azok a könyvtárvezetők, akiknek van már tapasztalatuk a távoli, illetve online szolgáltatásokra vonatkozóan, hosszú távon is hasznos, értékes szolgáltatásoknak tartják döntő többségüket. Azokban a könyvtárakban, ahol már a járvány előtt is biztosították az adott szolgáltatásokat, a fenntartandósággal kapcsolatos könyvtárvezetői vélemények szignifikánsan kedvezőbbek, mint azokban a könyvtárakban, ahol csak a járvány hatására indították el ezeket, s ahol így még csak kevés tapasztalat gyűlt össze róluk. Az adott szolgáltatásokról személyes tapasztalatokkal rendelkező könyvtárvezetők az egyéb digitális tartalomszolgáltatást (például blog, podcast), az adatbázisokhoz és más tartalmakhoz való távoli hozzáférés lehetőségét és a könyvtárak által épített adatbázis-szolgáltatásokat jelölték meg legnagyobb arányban, mint amelyeket a leginkább érdemes lenne hosszú távon is fenntartani. A legkevésbé fenntartandónak a könyvtárvételi pontot gondolják a vezetők. Megjegyzendő, hogy utóbbi szolgáltatásról sokkal több könyvtárnak van tapasztalata, hiszen a digitális online szolgáltatásokhoz képest jóval elterjedtebb a hazai könyvtári rendszerben. Ugyanakkor ez utóbbi tényt mérlegelve is úgy tűnik, hogy a könyvtárak által nyújtott távoli, illetve online szolgáltatások minőségére a járványhelyzetben kifejlesztett többletenergia inkább pozitív hatást gyakorolt. Az elemzés során általunk definiált négy típus közül a hazai könyvtárak legnagyobb része a mérsékelt újítók közé volt sorolható (a könyvtárak fele tartozik ebbe a csoportba), ami azt jelenti, hogy már a járvány előtt is nyújtottak néhány táv- és online szolgáltatást, amelyek számát a járványhelyzet hatására még egy-két új

szolgáltatás bevezetésével bővítették is. A leginnovatívabb könyvtárak típusába a legnagyobb arányban a megyei hatókörű városi könyvtárak és a fővárosi könyvtár, valamint a városi könyvtárak sorolhatók. Eredményeink azt mutatják, hogy minél aktívabb, innovatívabb módon reagált egy könyvtár a járványhelyzetre, annál nagyobb elismerésben részesültek dolgozói és a könyvtár vezetője, így talán kijelenthető, hogy a fokozott erőfeszítések jutalma – ha csak erkölcsi értelemben is, de – jellemzően nem maradt el. Hasonló összefüggést találtunk az újonnan bevezetett táv-, illetve online szolgáltatások megítélését tekintve is. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy minél innovatívabb módon reagált egy könyvtár a járványhelyzetre, a könyvtárvezetők annál inkább látták meg a krízisben az újjászülés lehetőségét, vagyis annál pozitívabban értékeli e szolgáltatások hozadékait. Mindezek ellenére azt találtuk, hogy minél újítóbbszellemben működött egy könyvtár a krízishelyzetben, annál nagyobb valószínűséggel értékelte úgy az adott könyvtár vezetője, hogy az objektív feltételek jelentősen hátráltatták az elgondolt fejlesztések megvalósítását, ami arra utal, hogy sok olyan könyvtár, illetve kreatív, energikus könyvtárvezető van az országban, aki többet is tehetett volna, ha pénz és paripa is rendelkezésére állt volna, s talán sokukban maradt némi hiányérzet az elmaradt fejlesztések miatt.

Nagyon úgy tűnik tehát, hogy a Covid19-járvány, ahhoz hasonlóan, mint ami a gazdasági szervezetek esetében történt (Soto-Acosta, 2020), a könyvtárak körében is erőteljesen felgyorsította a digitális átalakulás folyamatát. Bár e változtatások révén sikerült a könyvtárlátogatók nagy részét továbbra is elérniük a könyvtáraknak, számos új problémát is a korábbiaknál erőteljesebben érzékeltek. A könyvtáraknak az elmúlt évtizedekben egyre inkább felerősödött közösségi funkciója egyértelműen károsodott, a virtuális térben biztosított szolgáltatásokra történő áttérés pedig fókuszba helyezi a társadalmi egyenlőtlenségekkel szoros kapcsolatban álló digitális egyenlőtlenségek, digitális szakadék (Dányi et al., 2004; Jakobi, 2007, 2015; Z. Karvalics, 2009; Csepeli – Prazsák, 2009; Csepeli, 2017; Csotó, 2017; Molnár, 2017) kérdéskörét.

A távoli, illetve online digitális szolgáltatások és a társadalmi egyenlőtlenségek összefüggésével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy – mint láttuk – a hazai könyvtári rendszer funkcionális felépítéséből adódóan a kistépülési könyvtárak, illetve az ellátott szolgáltatóhelyek – amelyek ellátási területén található arányaiban a legtöbb rászoruló, hátrányos hely-

zetű ember – leginkább a hagyományos, papíralapú dokumentumkölcsonzés különböző módokon való fenntartásával tudtak reagálni a járványhelyzetre, és a digitális tartalmak előállítására és elérhetővé tétele a fővárosi, a megyei, a városi, illetve a felsőoktatási és az országos szakkönyvtárakra hárult. A digitális tartalmak online elérése elvileg földrajzi kötöttségtől független ugyan, de a társadalom azon tagjai számára, akik nem rendelkeznek saját digitális eszközökkel, interneteléréssel, vagy nincsenek a digitális kompetenciák birtokában, sokszor a könyvtár az a hely (talán éppen a legkisebb településeken a leginkább), ahol az online tartalmakhoz, szolgáltatásokhoz hozzáférhettek, illetve ahol megkaphatták azt a segítséget, amire (az oktatásban való részvételhez, az álláskereséshez stb.) szükségük volt. Így annak ellenére, hogy sok nagyobb könyvtár jelentős erőfeszítéssel és anyagi ráfordítással próbálta szélesebb körben biztosítani az internetelérést (például a wifi-szolgáltatást közterületen is biztosító hotspotok telepítésével), s telefonon, e-mailben vagy online oktatóvideókkal segítséget nyújtani az önéletrajzírásban, az álláskeresésben, az interjúzásban, vagy éppen a könyvtárak másik hagyományos társadalmi funkcióját jelentő oktatástámogatást ellátni a digitális gyűjtemények bővítésével és az online foglalkozások, rendezvények számának növelésével, a fejlesztések feltehetően éppen azokhoz a társadalmi csoportokhoz értek el a legkevésbé, amelyeknek a legnagyobb szükségük lett volna rájuk. A digitális szakadékot átmenetileg mélyíthette az is, hogy bár az 1997. évi CXLI. törvény alapján valamennyi településen biztosítani kell a könyvtári ellátást, ez sok településen nem állandó jelleggel, helyben elérhető könyvtár formájában valósul meg, hanem könyvtárbuszos ellátással. A járvány okán hozott korlátozó intézkedések hatására a könyvtárbuszos ellátás kezdetben csak szűkült, a későbbiekben pedig már egyáltalán nem jutott el a könyvtár az aprófalvas településekre, megfosztva ezzel az ott élőket sok esetben nemcsak a dokumentumkölcsonzástól, hanem az internethasználat, a nyomtatás, a fénymásolás és az elektronikus ügyintézés lehetőségétől is. E kérdéskör mélyebb vizsgálatának érdekében mindenképpen érdemes lenne a jövőben további kutatásokat végezni.

További – a digitális szakadékkal is összefüggésben álló – problémát jelent az online kölcsönözhető dokumentumoknak a hagyományos nyomtatott formában rendelkezésre álló dokumentumokhoz viszonyított jóval kisebb köre, valamint egyidejű használatuk számának korlátozottsága (Bódog, 2020: 426.). Bár

számtalan dokumentum érhető el és tölthető le ingyenesen a könyvtárak digitális táraiból, talán még nagyobb a száma azon digitális adatbázisoknak és e-könyveknek, amelyeket a könyvtárak piaci szereplőktől vásárolnak meg, és így biztosítják ezek elérhetőségét beiratkozott olvasóik számára. Ugyanakkor az ilyen külső szereplőktől vásárolt adatbázisok és dokumentumok többnyire nem jelentenek plusz bevételi forrást a könyvtárak számára, ellenben jelentős pénzügyi kiadásokkal járnak. Ez szintén egy olyan kutatási kérdés, amelyet a jövőben érdemes lenne mélyebben is megvizsgálni.

Végül, a könyvtárak közösségi funkcióikat, így például csoportos foglalkozásaikat és rendezvényeiket (például meseolvasás, zenei előadás, könyvklub, társasjátékok, szerepjátékok, hobbfoglalkozások stb.) különböző online közösségi médiafelületekre történő átköltöztetésével próbálták továbbra is betölteni, amelyek ugyan arra alkalmasak, hogy a könyvtárak ne adják fel teljesen közösségi szerepüket, s hogy legalább ilyen módon is kapcsolatban maradjanak tagjaikkal, de ezek a megoldások mégis alapjaiban kérdőjelezhetik meg a közösségorientált könyvtár koncepcióját¹¹ (vö. Bódog, 2020: 431.). Ezt támasztják alá kutatásunk azon eredményei, amelyek szerint a táv- és online szolgáltatások bővítése és újak létrehozása ellenére számos olyan hagyományos, könyvtárpülethez kötött tevékenység van, amely a járványhelyzetben csak nagyon korlátozottan vagy egyáltalán nem tud megvalósulni, és amelyet az olvasók hiányolni is kezdtek. A könyvtárvezetők véleményei alapján úgy tűnik, hogy az olvasóknak leginkább a könyvtárosokkal való személyes találkozások és beszélgetések, a könyvtári dokumentumok közötti böngészés, a közösségi programok, valamint a helyben olvasás és tanulás hiányoznak a legjobban, amelyek közül utóbbi hiánya a felsőoktatási hallgatók tanulmányait több tudományágban is erőteljesen akadályozza.

Felhasznált szakirodalom

Az elektronikus hivatkozások megtekintésének dátuma a tanulmány szerkesztése során végzett ellenőrzés időpontját tükrözi.

ALAJMI, Bibi M. – ALBUDAIWI, Dalal. Response to COVID–19 pandemic: Where do public libraries stand? == Public Library Quarterly. Published online: 19 Oct 2020. ISSN 1541–1540. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1827618> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

ALVIM, Luísa – DA SILVA, Ana Margarida Dias – BORGES, Leonor Calvão. How are Portuguese public libraries "facing" Covid–19. == Qualitative and quantitative methods in libraries : special issue : Libraries in the age of COVID-19. (2020) 9., p. 117–131. ISSN 2241–1925. Hozzáférhető: <http://www.qqml-journal.net/index.php/qqml/article/view/666/610> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

American Library Association. Libraries respond: COVID–19 survey results (May 2020) [online]. Hozzáférhető: <https://www.ala.org/pla/issues/covid-19/surveyoverview> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

ÁSVÁNYI Ilona – KÖVÉCS Ildikó. „Nyugodt munkával keresve kenyerünket”: Az egyházi könyvtárak a pandémia idején. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 5., p. 3–18. ISSN 2732–0375. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/2020/07/%E2%80%9EEnyugodt-munkaval-keresve-kenyerunket%E2%80%9D/> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

ÁSVÁNYI Ilona – KÖVÉCS Ildikó. „Ne veszítsétek el tehát bátor bizalmatokat”: Egyházi könyvtárosok és könyvtárak a pandémia második hullámában. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. (2020) 11., p. 10–28. Hozzáférhető: <http://ki2.oszk.hu/3k/2020/12/%E2%80%9EEnyugodt-munkaval-keresve-kenyerunket%E2%80%9D/> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika – BIRÓ Bettina – BÓDOG András – FEHÉR Miklós – NAGY Andor – VASTAGH Zoltán. A könyvtárak és a világjárvány hullámai: Gyorsjelentés a magyarországi és a határon túli könyvtárak 2020–as tevékenységéről [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2021. 56 p. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/a_konyvtarak_es_a_vilagjarvany_hullamai.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

BÓDOG András. Könyvtárak a koronavírus-járvány idején: Pandémia és infodémia. == Könyvtári Figyelő, 66. (2020) 3., p. 419–436. ISSN 0023–3773. Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/kf/article/view/1052> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

CARBERY, Alan – FALLON, Helen – HIGGINS, Marian – KENNEDY, Eileen – LAWTON, Aoife – McCAULEY, Cathal. Irish libraries and COVID–19: first reflections. == Insights, 33. (2020) 24., p. 1–19. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1629/uksg.522> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

CHASE, Stephanie. Innovative lessons from our small and rural public libraries. == Journal of Library Administration, 61. (2021) 2., p. 237–243. ISSN 1540–3564. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/01930826.2020.1853473> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

COWELL, Jane. Managing a library service through a crisis. == Library Management, 42. (2020) 4–5., p. 250–255. ISSN 0143–5124. Hozzáférhető: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/LM-10-2020-0158/full/pdf?title=managing-a-library-service-through-a-crisis> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

CSEPELI György. A szegénység a digitális korban. == Információs Társadalom, 17. (2017). 2., p. 48–52. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01900/01963/00056/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2017_02_048-052.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

CSEPELI György – PRAZSÁK Gergely. Új technológiák, kommunikációs rétegződés, társadalmi státus. == Információs Társadalom 9. (2009) 2. p. 80–91. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01900/01963/00029/pdf/infotars_2009_09_02_080-091.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

CSÓTÓ Mihály. Aki (információ)szegény, az a legszegényebb? Az információs szegénység megjelenési formái. == Információs Társadalom, 17. (2017) 2., p. 8–29. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01900/01963/00056/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2017_02.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

DÁNYI Endre – DESSEWFFY Tibor – GALÁCZ Anna – SÁGVÁRI Bence. Információs társadalom, Internet, szociológia. == Információs Társadalom, 4. (2004) 1., p. 7–25. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01900/01963/00009/pdf/infotars_2004_04_01_007-025.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

DIENES Éva. Ajánlás könyvtárak, kollégák és olvasók számára a vírus okozta helyzet kezelésére [elektronikus dok.] == Budapest: Könyvtári Intézet, 2020. március 21. 4 p. Hozzáférhető: https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/pandemia_uj_szolgaltatasok_dienes.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

FERGE Zsuzsa. Társadalmi struktúra, társadalmi hátrány. == Valóság. 23. (1980) 2., p. 15–30. ISSN 0324–7228. Hozzáférhető: http://www.fsze.hu/szociologia/szszda/ferge_tarsihatrany.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

FERGE Zsuzsa. Társadalmi struktúra – társadalmi hátrány. == CSAPO Edit, szerk. Hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása. Budapest: MÚZSÁK Közművelődési Kiadó, 1984. p. 43–70. ISBN 963–201–165–1

FERGE Zsuzsa. Társadalmi struktúra – társadalmi hátrány. == Könyvtári Figyelő, 33. (1987) 5., p. 465–476. ISSN 0023–3773. Hozzáférhető: http://www.epa.hu/00100/00143/00293/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1987_5_465-476.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

FRASER-ARNOTT, Melissa. Academic library COVID–19 subject guides. == The Reference Librarian, 61. (2020) 3–4. p. 165–184. ISSN 1541–1117. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/02763877.2020.1862021> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

GODDARD, Jon. Public libraries respond to the COVID–19 pandemic, creating a new service model. == Information Technology and Libraries, 39. (2020) 4. ISSN 2163–5226. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.6017/ital.v39i4.12847> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

HAASIO, Ari – KANNASTO, Elisa. Covid–19 and its impact on Finnish public libraries. == Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, (2020) 9., p. 3–19. ISSN 2241–1925. Hozzáférhető: <http://78.46.229.148/ojs/index.php/qql/article/view/639> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

JOHNSON, Peggy. Libraries during and after the pandemic. == Technicalities, 40. (2020) 4., p. 2–8. ISSN 0272–0884. Hozzáférhető: <https://www.proquest.com/trade-journals/libraries-during-after-pandemic/docview/2441571794/se-2?accountid=27464> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

JAKOBI Ákos. Hagyományos és új területi különbségek az információs társadalomban: Doktori értekezés. Budapest: ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, 2007. 160 p. Hozzáférhető: http://teo.elte.hu/minosites/ertekezes2007/jakobi_a.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

JAKOBI Ákos. Az információs kor újszerű egyenlőtlenségei: mi derül ki a térbeli információkból? == Információs Társadalom, 15. (2017) 1., p. 26–43. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01900/01963/00047/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2015_1_026-043.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

BÓDOG András – DANCOS Szabolcs – DEÁK László [et al.]. A kibontakozás útjai: szolgáltatások és újranyitási tervek a világ könyvtáraiban [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2020. 22 p. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/ujranyitas_szoveges_0.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

KARVALICS László, Z. A tudás termelése és elosztása az Egyesült Államokban: Fritz Machlup újraértékelése az információs társadalom elmélettörténetében. == Információs Társadalom, 9. (2009) 2., p. 20–34. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/287167008_A_tudas_termelese_es_elosztasa_az_egyesult_allamokban_Fritz_machlup_ujraertekelese_az_informacios_tarsadalom_elmelettortenetenben [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

MEDGYESI Márton. A kereseti egyenlőtlenségekkel kapcsolatos attitűdök változása a rendszerváltás során. == Szociológiai Szemle, 7. (1997) 4., p. 87–108. ISSN 1216–2051. Hozzáférhető: <https://szociologia.hu/dynamic/9704medgyesi.htm> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

MEHTA, Dipti – WANG, Xiaocan. COVID–19 and digital library services: a case study of a university library. == Digital Library Perspectives, 36. (2020) 4., p. 351–363. ISSN 2059–5816. Hozzáférhető: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/DLP-05-2020-0030/full/pdf> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

MERCURIO, Francesco. The post–Covid–19 in public libraries in Italy: Several trends, some fear and a hope. == Alexandria, 30. (2020) 2–3., p. 256–263 ISSN 0955–7490. Hozzáférhető: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0955749021997788> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

MOLNÁR Szilárd. A megrekedt magyar modernizáció kiütékesése a sokréti digitális megosztottság útvesztőjéből. == Információs Társadalom, 17. (2017) 2., p. 30–47. ISSN 1587–8694. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/01900/01963/00056/pdf/EPA01963_informacios_tarsadalom_2017_02_030-047.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

OLDENBURG, Ray. The great good place: cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day. New York: Paragon House, 1989. 323 p. ISBN 155–778–110–9

POKORNÁ, Lenka – INDRÁK, Michal – GRMAN, Maros – STEPANOVSKY, Frantisek – SMETÁNKOVÁ, Martina. Silver lining of the COVID-19 crisis for digital libraries in terms of remote access. == Digital Library Perspectives. 36. (2020) 4. p. 389–401. ISSN 2059-5816. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1108/DLP-05-2020-0026> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

Public Library Association. Public Libraries Respond to COVID-19: Survey of response and activities: results collected march 24–april 1, 2020. [elektronikus dok.]. Hozzáférhető: https://www.ala.org/pla/sites/ala.org.pla/files/content/advocacy/covid-19/PLA-Libraries-Respond-Survey_Aggregate-Results_FINAL2.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

SANTOS, Michele Chan. Libraries respond to COVID-19. == Texas Library Journal, 96. (2020) 2., p. 64-70, 72-73 ISSN N 0040-4446. Hozzáférhető: https://txla.org/wp-content/uploads/2018/09/TLJ-Summer-2020_web.pdf [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

SOLIS, Jacqueline – KEAR, Robin L. Online activities of croatian public libraries during COVID-19 spring lockdown. == International Information & Library Review, 52. (2020) 4. p. 318–319. ISSN 1057-2317. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834246> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

SOTO-ACOSTA, Pedro. COVID-19 Pandemic: shifting digital transformation to a high-speed gear. == Information Systems Management, 37. (2020) 4., p. 260–266. ISSN 1058-0530. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/10580530.2020.1814461> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

SZABÓ Piroska. A koronavírus és az olasz könyvtárak: Bergamo megye könyvtári hálózatának szolgáltatásai a járvány idején [online]. == A Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár honlapja. Feltöltve: 2020.03.31. Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/hir/konyvtartudomanyi-szakkonyvtar/koronavirus-es-az-olasz-konyvtarak-bergamo-megye-konyvtari> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

TAMMARO, Anna Maria. COVID 19 and libraries in Italy. == International Information & Library Review, 52. (2020) 3., p. 216–220. ISSN 1057-2317. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1785172> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

TAMMARO, Anna Maria. The new normal: public libraries in Italy post Covid-19. == International Information & Library Review, 53. (2021) 1., p. 63–68. ISSN 1057-2317. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/10572317.2021.1869452> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

TEMİZ, Serdar – LAKSHMI, Pradip Salelkar. Innovation during crisis: exploring reaction of Swedish university libraries to COVID-19. == Digital Library Perspectives. 36. (2020) 4., p. 365–375. ISSN 2059-5816. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1108/DLP-05-2020-0029> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

WANG, Ting – LUND, Brady. Announcement information provided by United States' public libraries during the 2020 COVID-19 Pandemic. == Public Library Quarterly, 39. (2020) 4., p. 283–294. ISSN 0161-6846. Hozzáférhető: DOI: <https://doi.org/10.1080/01616846.2020.1764325> [Megtekintve: 2021. 09. 03.]

Jegyzetek

1. A szerzők ezúton szeretnék kifejezni hálás köszönetüket mindazon könyvtárvezetőknek, akik válaszaikkal hozzájárultak a kutatás megvalósításához.
2. A korábbi gyorsjelentésben (Békésiné et al., 2021) 682 kérdőív adatait dolgoztuk fel. A jelen elemzéshez az adatbázist kiegészítettük harminc késedelmesen beküldött kérdőív válaszaival.
3. Itt a Covid19-járvánnyal kapcsolatos hiteles információszolgáltatást nem vizsgáljuk, hiszen ennél a fenntartandóság kérdése nem releváns.
4. E három szolgáltatás közötti százalékos eltérések hibahátérőn belülinek tekinthetők, így sorrendjük csak illusztratív értékkel bír.
5. Az utóbbi megállapításhoz kapcsolódóan azt is megvizsgáltuk, hogy vajon az a tény, hogy bizonyos könyvtárakban már korábban is működtek bizonyos távoli, illetve online szolgáltatásokat, másokban viszont kifejezetten a Covid19-járványra adott reakcióként vezették be őket, hatással van-e a szolgáltatások megítélésére. A válaszok megoszlásából ítélve erre a kérdésre igennel válaszolhatunk, mivel a szolgáltatások többségénél 95%-os konfidenciaintervallum mellett szignifikáns ($\chi^2 < 0,05$) kapcsolatot találtunk a szolgáltatások elindítása és a szolgáltatás megítélése között. E kapcsolatok ereje ugyan minden esetben csak gyengének vagy közepesen erősnek volt minősíthető, de az egyértelműen megállapítható, hogy azokban a könyvtárakban, ahol már

a járvány előtt is biztosították az adott szolgáltatásokat, a fenntartandósággal kapcsolatos könyvtárvezetői vélemények szignifikánsan kedvezőbbek, mint azokban a könyvtárakban, ahol csak a járvány hatására indították el azokat, s ahol így még csak kevés tapasztalatuk van róluk.

6. A társadalomtudományokban 0 és 0,2 között gyenge, 0,21 és 0,4 között közepesen erős, 0,4 feletti Cramer's V értékek esetében erős kapcsolatról szokás beszélni.
7. Kategóriahatárok: 0–1,49; 1,5–3,5; 3,51–.
8. Az index alapjául szolgáló kérdőíven szereplő állítások: IX1: A vírus helyzetben felértékelődött könyvtárosaink munkája. IX2: Sok elismerő szót kaptak könyvtárosaink helytállásukért a könyvtárhasználók részéről. IX3: Sok elismerő szót kaptak könyvtárosaink helytállásukért a fenntartó részéről.
9. Az index alapjául szolgáló kérdőíven szereplő állítások: IX15: Volt olyan tervezett, de nem, vagy csak részben megvalósított szolgáltatás, amely humánerőforrás-fejlesztéssel

megvalósulhatott volna. IX16: Volt olyan tervezett, de nem, vagy csak részben megvalósított szolgáltatás, amely infrastruktúra-fejlesztéssel megvalósulhatott volna. IX17: Volt olyan tervezett, de nem, vagy csak részben megvalósított szolgáltatás, amely a munkatársak kompetencia-fejlesztésével megvalósulhatott volna.

10. Az index alapjául szolgáló kérdőíven szereplő állítások: IX4: A több digitális tartalom jó „reklám” volt könyvtárunk számára és vonzotta az olvasókat, IX5: A kutatók fokozottabban veszik igénybe digitálisan könyvtárunk szolgáltatásait, IX6: A vírus kezdete óta az olvasóink jobban ismerik online adatbázisainkat, katalógusainkat, IX8: Felértékelődött a digitalizált könyvtári állomány. IX9: Több időnk jutott a honlapok és egyéb kommunikációs eszközök frissítésére, bővítésére. IX11: Az adatbázis-tisztítás és -javítás következtében pontosabb katalógusok állnak rendelkezésünkre.
11. A „harmadik hely” (vö. Oldenburg, 1989).

(Beérkezett: 2021. április 6.)

Páratlan irodalomtörténeti hagyaték vált elérhetővé legújabb tartalomszolgáltatásunkban

A Fotótér, a Földabrosz, a Plakáttár, a Régi Ritka és a Hangtár után új generációs digitális tartalomszolgáltatásaink sorában üdvözölhetjük az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattárának irodalomtörténeti forrásanyagait is a 19–20. századi magyar irodalom legnagyobb alkotóitól. Elsőként Babits Mihály és felesége, Török Sophie monumentális hagyatékának levélangyát publikáltuk a költő 1941. augusztus 4-ei halálának nyolcvanadik évfordulója alkalmából. Ebből az alkalomból indul el a nemzeti könyvtár kézirattári gyűjtőoldala, a Cópia, amely a Babits-projekt első ütemében a 6700 darabos levélhagyaték teljes körű feldolgozására és a közkincskörbe tartozó csaknem 2500 dokumentum online közreadására vállalkozik.

A távolról elérhető adatbázisban hosszabb távon leveleket, levelezéseket, kora újkori és újkori kötetes kéziratokat, önálló vers-, tanulmány- és regénykéziratokat, valamint analektákat (egyedi, nem levéltípusú dokumentumokat) szolgáltatunk.

Az Országos Széchényi Könyvtárban megkezdődött a hagyaték többi műfaji egységének digitális feldolgozása is. A levélangyag után a fényképeket, valamint a versek kritikai kiadásának alapját képező verskéziratokat kívánjuk a nagyközönségnek hozzáférhetővé tenni.

(Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/paratlan-irodalomtorteneti-hagyatek-valik-elkerhetove>
2021. 08. 04.)

Középpontban a minőség – EFQM kiválósági tanúsítás az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatban

BERGMANN Krisztina – GOMBOS Annamária – KÁLÓCZI Katalin –
VAJDA Zsuzsanna

Bevezető

Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) 2020-ban a magyar könyvtárak közül elsőként elnyerte az Európai Minőségmenedzsment Alapítvány (European Foundation for Quality Management – EFQM) „Elkötelezettség a Kiválóságért” tanúsítványát.

A hazai könyvtárak a minőségirányítási és minőségmenedzsment tevékenységet a *Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer* (KKÉK,) illetve a *Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere* (KMÉR) alapján végzik, így az EFQM-modell kevésbé ismert. Ezért az alábbiakban először röviden bemutatjuk az EFQM szervezetét, az általuk kidolgozott minőségértékelési modellt és elismerési rendszert, ezt követően ismertetjük az EKSZ pályázatát, az önértékelés kérdéseit és eredményeit, és összegezzük a pályázat keretében megvalósított három fejlesztési

projekt céljait és megállapításait. Végezetül ismertetjük a 2021-től bevezetett, tartalmában és megjelenésében is jelentősen megújult *EFQM Modell 2020* legfontosabb változásait.

Az Európai Minőségmenedzsment Alapítvány

Az EFQM egy alapítványi formában működő non-profit szervezet, melyet az európai gazdaság versenyképességének fokozására nagyvállalatok hoztak létre 1989-ben. Az alapítvány dolgoztatta ki a *Kiválóság Modellt*, amely 1992 óta az *Európai Minőség Díj* (2006-tól *EFQM Kiválóság Díj*)¹, valamint az európai országok nemzeti minőségi díj pályázatainak az alapja. Az EFQM a teljes körű minőségmenedzsment (*Total Quality Management*, TQM) alapelvein és értékfelfogásán nyugszik, a *Kiválóság Modell* megalkotásával azonban keretbe foglalták a TQM alapelveit és írásban rögzítették a szempontrendszert

is. A modell első változatát az ipar különféle szektorraiból és tudományos intézményekből álló szakértői csoport hozta létre.

A brüsszeli székhelyű, független nonprofit alapítvány – amelynek tagjai között különböző szektorokból különböző méretű és tevékenységű szervezeteket találunk a nagyvállalatoktól, iskoláktól, felsőoktatási intézményektől kezdve egészen a kórházakig a világ minden tájáról – elkötelezett amellett, hogy támogatassa tagjait a kiválóság felé vezető úton. Az alapítvány több száz szervezettel dolgozik együtt szerte a világban, amelyek képzést, tanácsadást nyújtanak, illetve jogosultak az értékelések elvégzésére. A szervezetekkel szemben elvárás az EFQM-tagság és az EFQM magatartási kódex követése. A szervezetek két csoportba sorolhatók:

- Certified Advisor Organisations (Tanúsított Tanácsadói Szervezetek), amelyek tanácsadói, konzultációs szolgáltatást nyújthatnak a pályázó szervezeteknek az EFQM modell megvalósításához;
- Certified Recognition Organisations (Tanúsított Elismerő Szervezetek) – az EFQM engedélye alapján jogosultak az értékelések elvégzésére.²

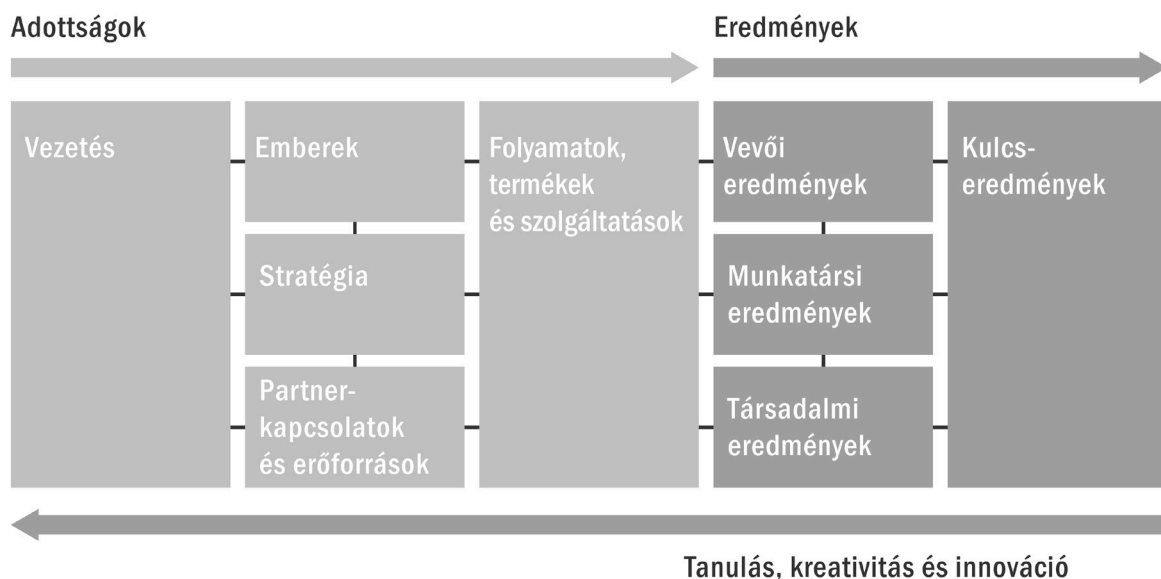
A magyarországi tanácsadó és tanúsító szervezet a Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület (SzKKE), amely 2003 óta jogosult az értékelések elvégzésére és az ezek alapján járó elismerési szintek odaítélésére.

Az EFQM Modell

Az *EFQM Modell* egy világszerte elismert, gyakorlati keretrendszer a szervezeti változások kezeléséhez és a teljesítmény javításához. Egy olyan eszköz, amely segíti a szervezetet abban, hogy felmérje, hol tart a kiválóság felé vezető úton. Segít a hiányosságok, problémák feltárásában, s elősegíti a fejlesztési lehetőségek meghatározását. Egy olyan keretrendszer, amely bármely ágazatban, bármely szervezetre alkalmazható, függetlenül annak méretétől. A modellt rendszeresen felülvizsgálják, adaptálják a globális piac változásaihoz. Az utolsó felülvizsgálatra 2019-ben került sor, amelynek eredményeként 2020-tól új modell került bevezetésre és az elismerési rendszer is megújult.

Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat tanúsítása még a korábbi, a 2010-es modell és elismerési rendszer alapján történt, ezért a következőkben ezt ismertetjük először.

A Kiválóság Modell 9 kritériumból (5 adottság- és 4 eredménykritérium) áll, amelyekhez további alkritériumok (összesen 32) tartoznak. A kritériumokat és azok egymáshoz való kapcsolatát az 1. ábra szemlélteti. Az adottságkritériumok azt vizsgálják, hogy mit és hogyan végez, az eredménykritériumok pedig azt, hogy mit ért el a szervezet.

1. ábra
Az EFQM Modell³

A modellt az ún. RADAR-logikának (Results, Approaches, Deployment, Assessment & Refinement, részletesen ld. később) nevezett értékelési módszer egészíti ki, amely azt vizsgálja, hogy a szervezet milyen módszereket alkalmaz, s mennyire tudatosan alkalmazza a PDCA-elvet.⁴

A modell kialakításakor 8 alapelv került megfogalmazásra annak érdekében, hogy a szervezetek számára útmutatást adjanak ahhoz, hogy milyen értékek, elvek mentén működjenek a siker érdekében. A rendszeres felülvizsgálatokat követően, 2012-ben elfogadott alapelvek a következők:

- „1. Értéket adni a vevők számára.
2. Egy fenntartható jövőt építeni.
3. Fejleszteni a szervezeti képességeket.
4. Hasznosítani a kreativitást és az innovációt.
5. Jövőorientáltan, inspirálóan és tisztességesen vezetni.
6. Agilis menedzsment.
7. Sikereket elérni az emberek tehetsége által.
8. Fenntartani a kiemelkedő eredményeket.”⁵

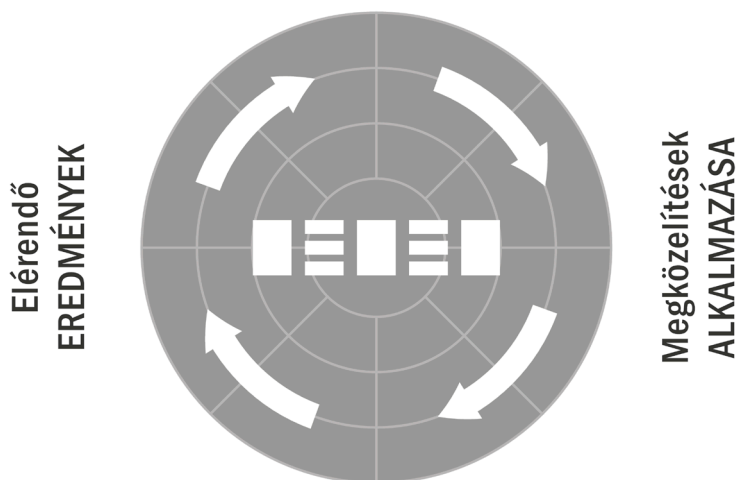
Az EFQM Modell alapján, a megpályázott elismerési szinthez (részletesebben ld. később) meghatározott

kritériumok mentén a szervezet önállóan vagy külső szakértő bevonásával készíti el az értékelést.

Az értékelési folyamat során minden kritériumhoz és alkritériumhoz meg kell határozni az erősségeket és a fejlesztendő területeket, majd ezeket megszabott szempontok szerint százalékosan is értékelni kell az EFQM által kidolgozott RADAR-logika alkalmazásával. A RADAR segítségével lehet azonosítani, hogy mely területeken és mennyire működik jól a szervezet, illetve, hogy hol és min szükséges javítani. A RADAR módszertan azt vizsgálja, hogy a szervezet:

- a stratégiája részeként miként határozta meg azokat az **eredményeket (results)**, amelyek elérésére törekszik;
- milyen **megközelítést (approaches)** (módszert, eljárást) tervezett, fejlesztett az eredmények elérése érdekében;
- a megvalósítás érdekében ezeket miként **alkalmazza (deployment)**;
- az elért eredmények alapján ezeket a megközelítéseket miként **értékeli (assessment)** és **finomítja (refinement)**.

MEGKÖZELÍTÉSEK tervezése és fejlesztése

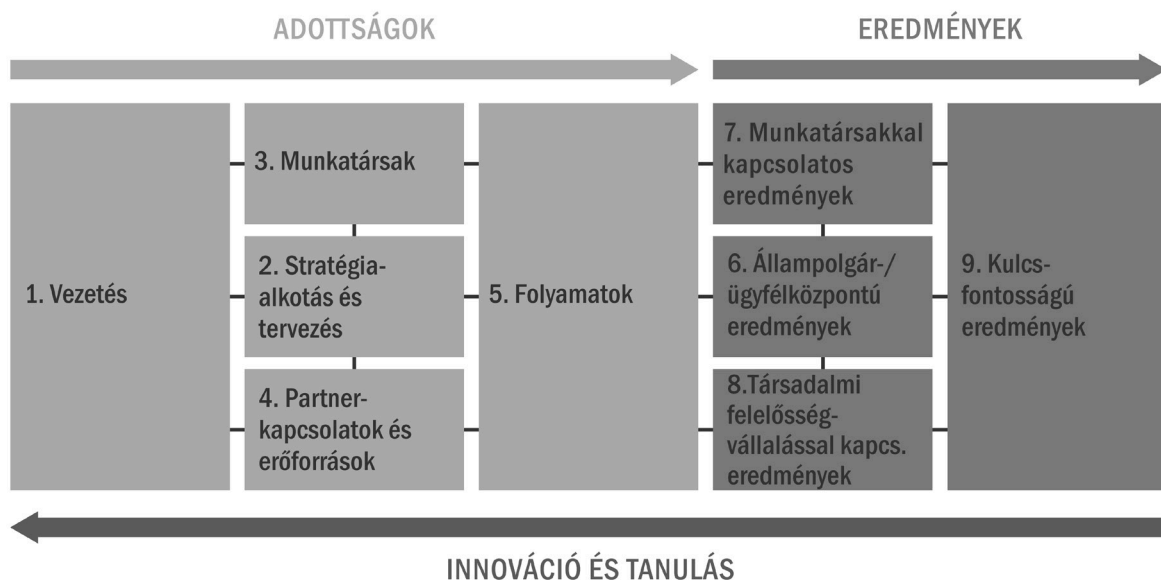

Megközelítések és alkalmazások ÉRTÉKELÉSE ÉS FINOMÍTÁSA

2. ábra
A RADAR-logika⁶

1998-ban az Európai Unió tagállamai konszenzusra jutottak abban, hogy szükség van egy olyan közös európai minőségi keretrendszerre, amelyet a közszférában eszközként lehet használni a szervezeti önértékeléshez. A Közös Értékelési Keretrendszert (Common Assessment Framework – CAF) az EFQM-modell alapján fejlesztették ki, és 2000-ben, Lisszabonban fogadta el hivatalosan az Európai Unió. A CAF terjesztéséért, továbbfejlesztéséért az Európai

Közigazgatási Intézet (*European Institute of Public Administration – EIPA*) felel, amely képzésekkel és tanácsadással is segíti a módszer megvalósítását. A keretrendszer célja, hogy hozzájáruljon a jó kormányzáshoz, a közigazgatás reformjához, és a szolgáltatások minőségének javításához. 2019-ben, a CAF bevezetésének 20. évfordulóján fogadták el a modell ötödik változatát (CAF 2020), amelyet az EFQM-től függetlenül fejlesztettek tovább.

3. ábra

A CAF 2013 modell

A CAF 2020 modellben az alapstruktúra (lásd 3. ábra) a 9 kritériummal és 28 alkritériummal változatlan maradt, de a nyelvezetét egyszerűsítették, rövidítették. A CAF 2020 a digitalizációra, az emberi erőforrás menedzsmentre, az agilitásra, az innovációra, a sokféleségre és a fenntarthatóságra összpontosít.⁸ Az EFQM és a CAF-modellt bemutató ábrákból jól látszik, hogy az értékelés során mindkét esetben ugyanazokat a területeket kell vizsgálni, mindössze a kérdések megfogalmazásában, nézőpontjában láthatók eltérések.

A 2013-as CAF-modell alapján készült el a magyarországi könyvtárak minőségi működésének értékelésére szolgáló *Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer*⁹ és a *Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere*.¹⁰

Az EFQM elismerési rendszer

Az EFQM elismerési rendszer célja, hogy a szervezetek számára visszajelzést adjon a működésük hatékonyságáról; a munkatársakat motiválja a szervezet folyamatos fejlesztésére; ösztönözze a tanulást, a javulást, az egyre jobb eredmények elérését. Az elismerés bármely szervezet számára elérhető, függetlenül annak méretétől, ágazati hovatartozásától. A szervezetek különböző igényeik, érettségi és teljesítményszintjük alapján különböző elismerési szinteket érhetnek el az „*Elkötelezettség a Kiválóságért*” (Committed to Excellence Validation) belépő szinttől az „*Elismerés a Kiválóságért*” (Recognised for Excellence 3–5 csillag)¹¹ szintjein át, egészen az „*EFQM Kiválóság Díj*” (Excellence Award) elnyeréséig, amelyet a regionális, illetve nemzeti minőség díjak egészítenek ki.

Az EFQM tanúsítási folyamatot független EFQM-

értékelők végzik, akik az egyes szintekhez előírt önértékelési és egyéb dokumentumok, valamint a helyszíni ellenőrzés, a látogatás során készített interjúk alapján, összegezve értékelik a szervezet teljesítményét.

Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat

A modern, XXI. századi, korszerű szervezetté válás igénye és folyamata meghatározóan az Egyetemi Könyvtári Szolgálat megszervezése és működése óta jellemzi az ELTE könyvtári hálózatát. Ez a rendkívül sajátos és bonyolult szervezet az ELTE egységes alapelvek szerint működő, összehangolt szolgáltatásokat nyújtó könyvtári rendszere, létrejötté elválaszthatatlanul fonódik össze a könyvtári minőségmenedzsment tevékenységgel.

Az EKSZ-et az Egyetemi Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban EKL) mint az egyetem központi könyvtára és információs központja, 8 kari könyvtár, valamint a kari szervezetbe nem tartozó központi egységek könyvtárai alkotják. Az egyetemen a könyvtári feladatokat az EKSZ tagkönyvtárai együttesen, egymással együttműködve valósítják meg, annak érdekében, hogy az egyetem polgárainak és a nagyközönségnek a hálózat minden könyvtárában egységes és magas szakmai színvonalú szolgáltatásokat nyújtsanak. Az EKSZ célja, hogy az egyetem oktatási és tudáspolitikai tevékenységének kiemelt intézménye, tartalomszolgáltató tudásközpontja, az egyetem tudományos működésének és tevékenységének támogatója, valamint tanulási központ és közösségi tér legyen.

Az EKSZ minőségirányítási rendszere

Az egyetem könyvtárosai 2008-ban, alulról jövő kezdeményezésként, személyes és szakmai elkötelezettségen alapuló, önkéntes projektet indítottak *K21 minőségfejlesztési program* néven. Egy olyan minőségfejlesztési program megvalósítását kezdték el, amelynek célja az egyetem könyvtárainak és könyvtárosainak együttműködése annak érdekében, hogy a könyvtárszakmai követelmények a könyvtári hálózat minden pontján egységesen érvényesüljenek, a használók a szolgáltatások középpontjába kerüljenek, és méréseken alapuljon a szolgáltatásfejlesztések tervezése. A közösen meghatározott alapelvek a TQM filozófiáját követik:

- a könyvtáros könyvtárát a használó könyvtárává alakítsák át;
- a könyvtári minőségmenedzsment módszereinek

alkalmazásával növeljék az intézmény versenyképességét;

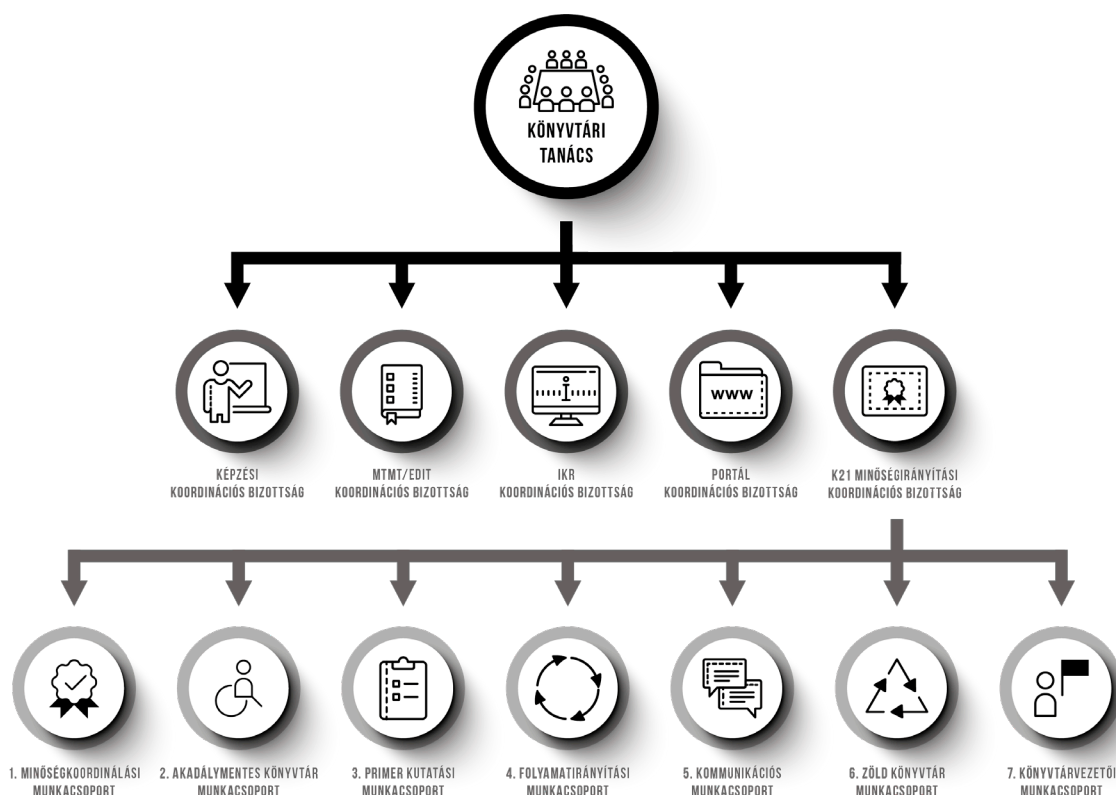
- a meglévő erőforrásokat gazdaságosabban használják ki;
- tudatosabban szervezzék feladataikat; valamint, hogy
- partnereik igényeit magasabb színvonalon elégtessék ki.

Az EKSZ tagkönyvtáraiban folyó minőségirányítási tevékenységet a Könyvtári Tanács (a továbbiakban KT) állandó bizottságaként működő K21 Minőségirányítási Koordinációs Bizottság (a továbbiakban: K21) tervezi, szervezi és irányítja. A 2009-ben, szenátusi határozattal létrejött, 21 főből álló Könyvtári Tanács az EKSZ tagkönyvtárait irányító operatív testület. A KT elnöke az EKL főigazgatója, társelnöke a tudományos ügyekért felelős rektorhelyettes. A KT tagjai: a kancellár által delegált személy, a Rectori Koordinációs Központ vezetője, az informatikai igazgató, az Egyetemi Könyvtár és Levéltár képviselőjében a főigazgató által delegált, a különböző szakterületeket irányító további hat fő, a kari könyvtári szolgáltatók karonként egy-egy fő delegáltja, illetve az EHÖK, valamint az EDÖK által delegált egy-egy hallgató. A megoldandó szakmai feladatokat a KT keretein belül működő koordinációs bizottságok végzik el. Minden tagkönyvtár részt vesz a KT által meghatározott feladatok végrehajtásában, miközben minden tagkönyvtár egyedi gyűjteményének, saját célcsoportjának megfelelően működik és nyújt szolgáltatásokat. A K21 Minőségirányítási Koordinációs Bizottság mintegy negyven aktív résztvevője hét munkacsoportban végzi tevékenységét. A munkacsoportok:

1. Minőségkoordinálási munkacsoport,
2. Akadálymentes könyvtár munkacsoport,
3. Primer kutatási munkacsoport,
4. Folyamatirányítási munkacsoport,
5. Kommunikációs munkacsoport,
6. Zöld könyvtár munkacsoport,
7. Könyvtárvezetői munkacsoport.

A K21 a stratégiai és a minőségcélok figyelembevételével, helyzetértékelések, mérések és önértékelések alapján éves intézkedési tervet, a megvalósult eredményekről pedig éves minőségfejlesztési jelentést készít. Ezek a dokumentumok a KT jóváhagyása után az ELTE Minőségfejlesztési Bizottsága elé kerülnek beterjesztésre.

A minőségirányítási rendszer működése írásban rögzített szabályokon és utasításokon nyugszik. A doku-

4. ábra

A Könyvtári Tanács koordinációs bizottságai és a munkacsoportok (Készítette: Gombos Annamária.)

mentációs rendszer lehetővé teszi a minőségirányítási rendszer nyomon követését, a hatékonyság és az eredményesség igazolását, valamint biztosítja a folyamatos fejlesztési tevékenység információs hátterét.

Az EKSZ EFQM-pályázata

Az EKSZ elkötelezett az egyetemi stratégiai célok megvalósítása és a folyamatos minőségfejlesztés iránt, ezért 2020 februárjában pályázatot nyújtott be az „Elkötelezettség a Kiválóságért” tanúsítvány (Comitted to Excellence Validation) megszerzése céljából az EFQM magyarországi szervezetéhez.

Az „Elkötelezettség a Kiválóságért” tanúsítvány a 2020-ban utoljára alkalmazható elismerési rendszer első lépcsője. A tanúsítvány megszerzéséhez a szervezetnek 6 kritérium (vezetés, stratégia, emberek, partnerkapcsolatok, folyamatok és általános adottságok) alapján kellett elkészítenie az önértékelését a Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület honlapján elérhető online felület segítségével. Ezt követően, a fejlesztési javaslatokat rangsorolva, fejlesztési tervet kellett készítenie, majd a javaslatok

közül három, a szervezet által kiválasztott projektet kellett 6–9 hónap alatt megvalósítani. A pályázat zárásaként egy értékelő helyszíni látogatásra került sor, ahol az EFQM által delegált validátor a szervezet vezetőivel és néhány munkatársával készített interjúval igazolta az önértékelés és a projektek dokumentált megvalósításának eredményeit és relevanciáját. Az önértékelés egy online felületen történt 50 kérdés megválaszolásával, melyek az alábbi három, kötelező részből álltak:

1. az első értékelési részben minden egyes állítás esetében a megadott pontértékek segítségével kellett jelezni, hogy mennyiben ért egyet a kitöltő az adott állítással (0: nincs információ, 1: egyáltalán nem, 5: teljes mértékben);
2. értékelni kellett az adott kérdés fontosságát (1: nem fontos, 5: nagyon fontos);
3. meg kellett határozni, hogy az adott terület a szervezet erősségének vagy fejlesztendő területnek számít-e.

Amennyiben az adott terület fejlesztendő területnek bizonyult, akkor lehetőség nyílt konkrét fejlesztési javaslatok megfogalmazására. Ezenkívül minden

kérdésre kötelező volt válaszolni, hiányos kitöltésnél a rendszer az összes választ törölte.

A jelentkezést követően egyeztetésre került sor a Szövetség a Kiválóságért Egyesület képviselőjével a pályázati folyamatról és az önértékelésről, mivel bizonyos kérdések értelmezése az EKSZ sajátos szervezetére vonatkozóan problémát okozott. Ezek tisztázását követően közösen meghatároztuk az önértékelésbe bevonni kívánt munkatársak körét és az önértékelés menetét.

Az önértékelésben az EKSZ 9 tagkönyvtárának (8 kari könyvtár és az EKL) 40 munkatársa vett részt. A könyvtárak külön-külön végezték el az önértékelést, szervezeti egységenként egy kitöltés készült, azonban ez az adott szervezeti egység önértékelőinek konszenzusos véleményét tükrözte. A kitöltéshez minden könyvtár külön kódot kapott, és egy hét állt rendelkezésre az egységenkénti egyeztetésekre. A Covid19-járvány azonban az egész pályázati folyamatot nagymértékben befolyásolta, hiszen sem az önértékelőknek, sem a projektek megvalósításában résztvevőknek nem volt lehetőségük a személyes találkozássra. Az önértékelőknek ezért egy tájékoztató és elméleti bevezető anyagot készítettünk az EFQM-ről, a TQM-ről és az önértékelés menetéről, amelyhez egy, az egyeztetést segítő pontozólapot csatoltunk. Az EKSZ könyvtárvezetői és a projektmunkákban résztvevők a MS Teams alkalmazás segítségével tartottak online megbeszéléseket.

Az EFQM önértékelés kérdései¹²

„VEZETÉS

1. Vezetőink biztosítják a képzés lehetőségét és a fejlesztési technikák elsajátítását a munkatársak részére.
2. Vezetőink meghallgatják mások ötleteit és segítik azok megvalósulását.
3. Vezetőink törekszenek saját személyes teljesítményük javítására.
4. Vezetőink aktívan részt vesznek a folyamatos fejlesztési projektekben.
5. Vezetőink személyesen részt vettek a szervezet irányítási rendszerének kialakításában és bevezetésében.
6. Vezetőink tartják és ápolják a kapcsolatot a kiemelt partnerekkel (vevők, beszállítók, társadalmi szervezetek).
7. Vezetőink biztosítják az erőforrásokat a szervezeti változásokhoz.

STRATÉGIA

1. Szervezetünknel biztosított a munka jó szervezethez, melynek célja a kitűzött célok elérése.
2. Napi tevékenységünket és döntéseinket összehangoljuk a szervezet *Jövőképe*vel, *Küldetés*ével, valamint hosszú távú stratégiájával.
3. Jól ismerjük működési környezetünket, mely alapját képezi tevékenységünk tervezésének (versenytársak, szakmai trendek, saját versenyelőny stb.).
4. Folyamatosan keressük az új „üzleti” lehetőségeket (új piacok feltárása, új termék/szolgáltatás kialakítása stb.).
5. A szervezet stratégiai és üzleti terveket készít [*üzleti terv = munkaterv*].
6. Az elkészült terveket (üzleti, stratégiai) rendszeresen felülvizsgáljuk és aktualizáljuk a kitűzött célok elérése érdekében.
7. Szervezeten belül minden munkatárs felé kommunikáljuk terveinket (stratégiai, üzleti tervek).
8. A munkatársak körében rendszeresen ellenőrizzük, hogy milyen mértékben ismerik és értik a szervezet céljait.

EMBEREK

1. Mindent megteszünk munkatársaink magas szintű elkötelezettségéért.
2. Munkatársainkat elismerjük és jutalmazuk az elvégzett munkáért.
3. Munkatársainkat inspiráljuk, segítjük és felhatalmazzuk, hogy munkájukat legjobb képességeik szerint tudják végezni.
4. A hétköznapi gyakorlat felülvizsgálatának eredményeit, tapasztalatait megosztjuk egymás közt.
5. Munkatársainkat folyamatosan képezzük és fejlesztjük (pl. tréningek, rendszeres teljesítményértékelések, visszajelzések).
6. A szervezeten belül lehetőség van rá, hogy megosszuk egymás között az ismereteinket.
7. Ismerjük a munkatársaink elégedettségét (visszajelzések, elégedettség felmérés stb.).
8. Munkatársainkat bátorítjuk és felhatalmazzuk, hogy önállóan hozzanak meg döntéseket.
9. A szervezeten belül jellemző a teamekben történő munkavégzés.

PARTNERKAPCSOLATOK

1. A szervezet pénzügyi helyzete stabil, pénzügyi kötelezettségeinket időben teljesítjük [*időben történnek a kifizetések, pl. bér*].

2. Maximálisan kiaknázzuk az ingatlanjainkban, eszközeinkben, technológiánkban rejlő értéket, lehetőségeket.
3. Munkánk során élünk az információs technológia által nyújtott lehetőségekkel (számítógép, internet stb.).
4. Rendszeresen felülvizsgáljuk pénzügyi teljesítményünket (éves beszámolókból, statisztikában szerepel kiadás/bevétel összesítés, értékelés).
5. Aktív szerepet vállalunk a helyi közösség életében [*helyi közösség = egyetem*] (pl. rendezvények, képzések).
6. Vizsgáljuk tevékenységünk környezetre gyakorolt hatását [*fenntarthatósági felmérés, zöld könyvtár*].
7. Hatékonyan, a szervezet céljaival összhangban működtetjük beszállítói és egyéb partnerkapcsolatainkat.

FOLYAMATOK

1. Termékünket/szolgáltatásunkat folyamatosan fejlesztjük.
2. Termékeink/szolgáltatásaink fejlesztése során figyelembe vesszük ügyfeleink elvárásait, kikérjük véleményüket.
3. Marketing és értékesítési rendszerünket eredményesen működtetjük, mely felkészült az érdeklődések és megrendelések fogadására [*kommunikációs csatornák megléte, pl. portál, honlapok, facebook*].
4. Folyamataink teljesítményét folyamatosan értékeljük.
5. Az elvárttól alacsonyabb szintű teljesítmény esetén beavatkozunk és javítjuk a problémás folyamatot.
6. Vevőink (ügyfelek, kliensek, célcsoport) és partnereink igénye alapján továbbfejlesztjük folyamatainkat.
7. Tevékenységünket folyamatokra bontjuk le.
8. Folyamatainkat szervezeten működtetjük, folyamatirányítási rendszer formájában.
9. Tudjuk, hogy mennyire elégedettek velünk a vevőink (ügyfelek, kliensek, célcsoport), folyamatosan gyűjtjük a visszajelzéseiket, reklamációikat.
10. Folyamatosan építjük, fejlesztjük és ápoljuk kapcsolatainkat vevőinkkel (ügyfelek, kliensek, célcsoport).
11. Vevői (ügyfelek, kliensek, célcsoport) szegmentációt alkalmazunk, mely segít az eltérő

vevői elvárásoknak való sikeres megfelelésben (kulcs célcsoport, VIP stb.).

ÁLTALÁNOS ADOTTSÁGOK

1. Működésünk során pénzügyi és szakmai mutatókat alkalmazunk [*csak szakmai mutatók*].
2. A mutatóink alakulásának vizsgálatával rendszeresen értékeljük tevékenységünket.
3. Munkánk során folyamatosan keressük a fejlesztési lehetőségeket.
4. A tervezettől elmaradó teljesítés esetén vizsgáljuk a lehetséges okokat, melyek alapján intézkedéseket kezdeményezünk [*lásd éves munkaterv teljesítése*].
5. Fejlesztéseinkhez konkrét célokat fogalmazunk meg.
6. Munkánk során rendszeresen megvizsgáljuk a tapasztalt sikereket és hibákat.
7. A minőségügy, annak rendszere és gyakorlata hétköznapi munkánk részévé vált.
8. Fogékonyak vagyunk minden ötletre, a legjobbakat beépítjük a hétköznapi munkánkba.”

Az EKSZ önértékelésének eredményei

- Minden tagkönyvtár minden modult kitöltött.
- Értékelt állítások száma összesen: **50**.
- **14 terület minősült fejlesztendőnek** (az értékelt ELTE-könyvtárak közül minimum 4 könyvtár értékelése alapján).
- Az állítások közül **72%** erősség, **28%** fejlesztendő.
- A pontszámok átlaga (4,5 felett) alapján **16** minősült **fő erősségnek**.
- A fejlesztési javaslatok száma: **147**.

Terület	Modul átlag	Fontosság
Vezetés	4,33	4,6
Stratégia	4,04	4,64
Emberek	3,86	4,54
Partnerkapcsolatok	4,13	4,59
Folyamatok	4,38	4,67
Általános adottságok	4,45	4,7

1. táblázat

Az EKSZ önértékelésének eredményei számokban

Ahogy az a pontszámokból látszik, fő erősségeink az általános adottságok, a folyamatok és a vezetés, míg a leginkább fejlesztendő a munkatársakkal (emberek) kapcsolatos terület, s nem meglepő módon ehhez érkezett a legtöbb fejlesztési javaslat is. Előfordult, hogy ugyanazt a fejlesztési javaslatot több kérdésnél is megfogalmazták az önértékelők. Az összesen 147 javaslat az alábbi 4 fő téma köré volt csoportosítható:

1. Teljesítményértékelési rendszer (TÉR) kidolgozása és bevezetése.
 - TÉR alapján jutalmazási rendszer, elismerési rendszer kialakítása,
 - EKSZ szintű könyvtárosi díj alapítása.
2. A szervezetet, céljait, terveit, eredményeit bemutató asszimilációs anyag összeállítása.
 - Asszimilációs program / mentorprogram.
3. A kommunikáció fejlesztése
 - A stratégia felülvizsgálata, új kommunikációs csatornák kialakítása, a meglévők hatékonyságának javítása, rendszeres, rövid tájékoztatóanyagok (pl. hírlevelek) megjelentetése.
 - A portál megújítása.
 - A közösségi média hatékonyabb használata.
 - Strukturált fájlrendszer kialakítása, ahol mindenki eléri a munkájához szükséges dokumentumokat.
4. Az innováció támogatása (modell kidolgozása, munkacsoport az ötletek befogadására).

A fejlesztési javaslatokból összeállított fejlesztési tervek közül a könyvtárvezetők határozták meg a három, megvalósításra kerülő projektet. Ehhez a következő szempontokat vették figyelembe:

- kapcsolódjon az önértékelés során meghatározott fejlesztendő területhez vagy az EKSZ stratégiai vagy minőségcéljához;
- többször megfogalmazott fejlesztési javaslat legyen;
- 6 hónap alatt megvalósítható legyen.

A fenti szempontok alapján az alábbi fejlesztési projekteket választottuk ki és valósítottuk meg:

1. Asszimilációs dokumentum kidolgozása az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat könyvtáraiban.
2. Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat teljesítményértékelési rendszer dokumentációjának elkészítése.
3. Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat kommunikációjának fejlesztése: felmérések alapján intézkedési terv készítése.

A fejlesztési projektek

1. Asszimilációs dokumentum kidolgozása az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat könyvtáraiban

Az asszimilációs projekt során elkészült dokumentumok célja a munkatársak elkötelezettségének a munkaviszony kezdetén történő megalapozása, és annak lehetővé tétele, hogy a szervezeten kívül álló könyvtárak (újjonnan belépő és már meglévő) munkatársai ne csak saját könyvtárukat ismerjék meg jól, hanem lehetőségük legyen informálódni a csapatmunkában velük együtt dolgozó könyvtárakról is. A munkatársak feladataiba történő bevonását megkönnyíti, és a célokkal való azonosulást kezdetektől fogva lehetővé teszi, ha már a munkaviszony kezdetén világos képet kapnak a szervezeti keretekről. A dokumentumokat az intézményi repozitóriumba (Eötvös Loránd Tudományegyetem Digitális Intézményi Tudástára – EDIT) feltöltve tettük közzé a könyvtárosok számára,¹³ és közös hírlevélben hívtuk fel a figyelmüket az elérésre. A projektnek köszönhetően elkészült asszimilációs anyagok jövőbeli használata céljaink szerint növeli az elköteleződést, javítja a könyvtárak közötti információáramlást, segítséget nyújt a munkatársi megtartásában, a munkatársi elégedettség növelésében.

2. Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat teljesítményértékelési rendszer dokumentációjának elkészítése

A teljesítményértékelésnek szervezeti igényként jelentős előzménye van az EKSZ könyvtáraiban. A végleges dokumentáció elkészítésénél az elsődleges szempontot és egyben a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy a teljesítményértékelést a munkaköröket tekintve egyenlően szerveződő könyvtárakban egységesen kívántuk alkalmazni. Az Egyetemi Könyvtárban leginkább specializált munkakörök jellemzők (azaz egy munkatárs egyféle feladatokról lát el), míg a kari könyvtárakban a feladatokat tekintve összevont munkavégzés jellemző, azaz egy-egy munkatárs több munkakörhöz kapcsolódó feladatokat is ellát. A projekt során – a munkatársak széles körű bevonásával – öt dokumentum készült el.

- 1) Az EKSZ könyvtáraiban ellátandó feladatokat 10 feladatkörbe soroltuk, melyekhez aztán az értékelendő kompetenciákat rendeltük.
- 2) Elkészült az ún. kompetenciaterkép, melyen az egyes feladatkörökhöz súlyozva rendeltük hozzá az értékelendő kompetenciákat.
- 3) A kompetenciaszótár tartalmazza az egyes értelmezést segítő kompetenciameghatározásokat.
- 4) Elkészültek az egyes kompetenciák értékelési skálafokozatainak szöveges megfogalmazásai.
- 5) Kialakításra került az értékelő lap, amely egy munkatárs tényleges értékelését tartalmazza. Közös döntést hoztunk abban, hogy az értékelés során nemcsak a kompetenciákat értékeljük, hanem az egyes feladatok ellátását is, és a kettő átlagából keletkezik a végleges értékelés.

Elkészítettük a bevezetés ütemtervét, illetve az ütemterv alapján a teljesítményértékelésről szóló, annak bevezetéséhez kapcsolódó kommunikációs anyagok is készültek, külön a vezetők (értékelők), s külön a munkatársak (értékeltek, illetve önértékelők) számára. A TÉR bevezetése során az első értékeléseket követően kerül majd sor az elkészült dokumentumoknak a visszajelzések alapján történő módosítására, fejlesztésére, javítására, a PDCA-elvnek megfelelően.

A teljesítményértékelés bevezetése lehetőséget ad a szervezeti célokkal összhangban kialakított elvárások meghatározására, megfogalmazására, és az elvégzett munka e szempontok szerinti értékelésére. A munkatársak folyamatos visszajelzést kapnak a teljesítményükről, és tisztázottabbá válnak a velük szembeni elvárások, ez erősíti a motivációt is a szervezeten belül. Tervezhetőbbé, célzottabbá válnak a szükséges képzések, de segítséget jelent a TÉR a meglevő kompetenciák és feladatok összehangolásához is.

3. Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat kommunikációjának fejlesztése: felmérések alapján intézkedési terv készítése

Az elvégzett önértékelés eredményei alapján kiválasztott kommunikációs fejlesztési projekt elégedettségi és igényfelmérésen alapuló intézkedési terv elkészítését jelölte meg feladatul. A projekt kitűzött célja az EKSZ kommunikációs folyamatainak, eljárásainak és tevé-

kenységének felülvizsgálata annak érdekében, hogy az EKSZ stratégiai céljai, a szolgáltatások megújítása, az elért eredmények, a működéshez kapcsolódó információk hiteles és széles palettán, megfelelő csatornákon és eszközökkel kerülhessenek közzétételre a partnerek számára. A projekt közvetlenül mintegy 20 munkatárs közreműködésével valósult meg, amelynek első szakaszában a K21 Primer Kutatások Munkacsoportja készítette elő a felméréseket. A folyamatba szociológia módszertannal foglalkozó egyetemi oktatókat, hallgatókat, valamint az ELTE Minőségügyi Irodájának munkatársait is bevontuk annak érdekében, hogy verifikálható, elemezhető eredmények szülessenek, és olyan beavatkozási pontokat lehessen kijelölni, amelyek alkalmasak a kommunikáció javítására, fejlesztésére.

A kérdőív technikai összegzése alapján javaslatok készültek a vezetők részére a munkatársak és a fenntartó képviselői felé történő kommunikáció javítására, valamint a kommunikációs eszköztár bővítésére vonatkozóan: pl. új felületek kialakítása új technikai, technológiai megoldásokat (pl. vizualizációs technikák) alkalmazva.

Megállapítások, javaslatok, beavatkozási pontok a kommunikáció fejlesztése érdekében:

- az EKSZ működése során keletkező dokumentumok elérhetősége nem biztosított teljes körben, az azokhoz való hozzáférési jogosultságok következtelenek;
- a tudásmegosztás és a jó gyakorlatok megosztására irányuló fórumok, lehetőségek bővítése;
- a szolgáltatások kommunikációjának fejlesztése, a közös portál és a kari portálok, honlapok, a különböző hírlevelek összehangolása, a hírlevelek megújítása, illetve új felületek felkutatása;
- a kommunikáció javításának érdekében a munkatársak több csoportjának kompetenciafejlesztése szükséges, első körben a kommunikációval foglalkozó könyvtárosok, majd a szervezeti egységek vezetői, végül pedig minden olyan munkatárs számára, akik partneri együttműködésben vagy központi feladat felelőseként, illetve a szolgáltatások területén dolgoznak;
- a 2016-ban elfogadott kommunikációs stra-

tégiát újra kell gondolni, mivel a szervezet változásai, és a külső környezeti feltételek (pl. áttérés a digitális oktatásra) megváltoztatták a szakmai működést.

A projekt legfontosabb hozadéka azonban a belső erőforrások feltérképezése és annak felismerése volt, hogy a kommunikáció javítása érdekében egy, a korábbi tapasztalatok alapján eredményesnek bizonyult szervezeti innovációt alkalmazhatunk, amely közös feladatmegosztást jelent. A hálózatos munkamegosztás és együttműködés felszínre hozza a szervezetben meglévő tartalékokat. Az EKSZ munkamegosztásának (mátrix-szerű) módszerét alkalmazva, szervezeti egységeként kommunikációs felelősöket kijelölve, őket munkacsoportba szervezve és bevonva a fejlesztési és megvalósítási folyamatba, jelentős erőforrásra tehetünk szert. Ez az erőforrás lehet a legfőbb garanciája annak, hogy megvalósulhasson az EKSZ kommunikációjának fejlesztése, és elérhessük külső és belső, közvetett és közvetlen partnereink elégedettségének növelését.

A pályázatról és a megvalósított projektekről részletesebben olvashatnak a *Magyar Minőség* folyóirat 2021. májusi számában.¹⁴

A következőkben a pályázatunk után megváltozott, 2021-től érvényes új modellt és elismerési rendszert ismertetjük.

Az EFQM Modell 2020

Az *EFQM Modell* a szervezeti változások és a teljesítmény javításának globálisan elismert gyakorlati keretrendszere, amelyet az elmúlt 30 év során többször megújítottak. A legutolsó felülvizsgálatra 2018–19-ben került sor, amelynek eredményeként az alapvető értékek megtartása mellett a modell tartalma és megjelenése is jelentősen megváltozott. A szervezetek működését befolyásoló gazdasági, környezeti, társadalmi változásokra reagálva, összeurópai értékeket (*EU Alapjogi Charta*, *Emberi Jogok Európai Egyezménye*, *Európai Szociális Charta*, a foglalkoztatás és munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód) és ENSZ-célokat (*ENSZ Globális Megállapodás 2000*, *ENSZ Fenntartható Fejlesztési Célok* – UN SDG) emeltek be a 2020-tól érvényes új modell nézőpontjába.¹⁵

A modell szerkezete is megváltozott: három egymáshoz kapcsolódó kérdésen alapul: miért? hogyan? mit? (lásd 5. ábra).

- Iránymutatás – Miért létezik a szervezet? Mi-lyen célt valósít meg? Miért ez a stratégiája?

- Megvalósítás – Hogyan szándékozik a szervezet megvalósítani a céljait és stratégiáját?
- Eredmények – Mit ért el eddig? Mit szeretne elérni a jövőben?

A modell központi vezérelve a szervezet küldetése és stratégiája közötti kapcsolat, illetve az, hogy ez a kapcsolat miként segíti elő a legfontosabb, az érdekelt felek számára fenntartható értékek létrehozását és a kiemelkedő eredmények elérését. Az értékeléshez továbbra is a RADAR logikáját kell alkalmazni.

A megújult EFQM elismerési rendszer

Az új modell bevezetésével az elismerési rendszer is megújult 2020-tól. A különböző szintű elismerések továbbra is bármely szervezet számára elérhetők a szervezet méretétől, helyétől, szektorától függetlenül, az EFQM-tanúsítástól (*Validated by EFQM*) kezdve a több csillagos EFQM elismerési szintig (*Recognised by EFQM 3–7**) vagy akár az *EFQM Global Award* elnyeréséig.¹⁶ Az egyes szintek elnevezései az EFQM-brandnek megfelelően változtak, tartalmukat tekintve azonban egyértelműen köthetők az előző szintekhez, azokhoz hasonlóak maradtak.

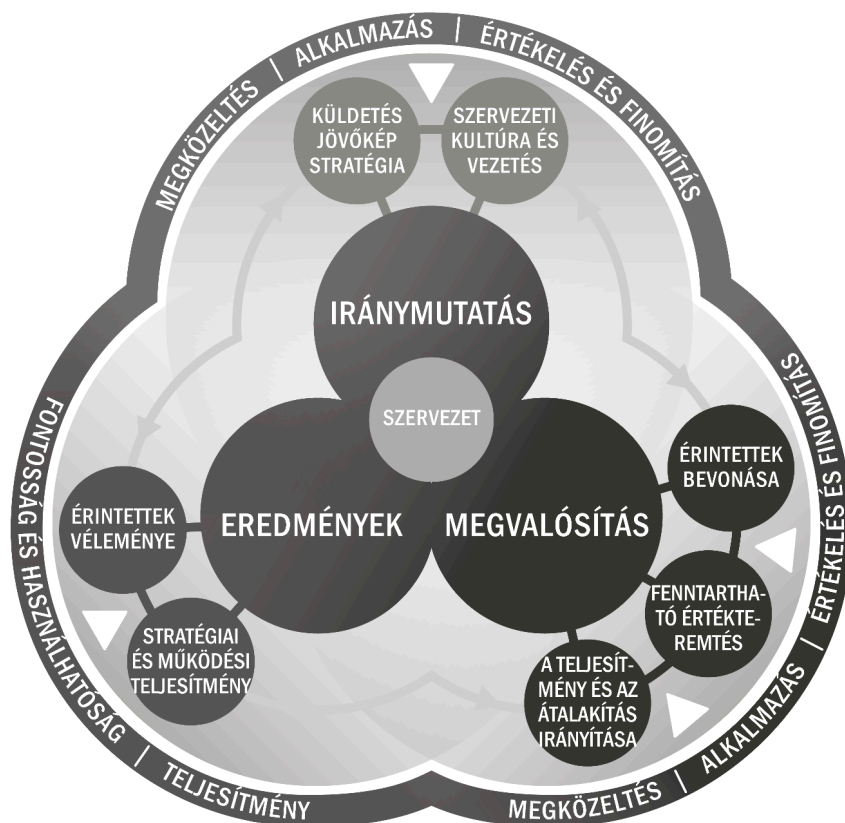
Az új elismerési rendszer három szintje:

1. **Validated by EFQM** – az EFQM belépési szintje, a korábbi *Committed to Excellence Validation* egy csillagos (1*) szintjének felel meg. Ez a legegyszerűbb szint olyan szervezetek számára, amelyek most kezdik a folyamatos fejlesztés kultúrájának felfedezését.

Egy kérdőíves önértékelés elvégzéséből, majd három fejlesztési projekt megvalósításából és egy ezt követő, egynapos projektvalidációs szakaszból áll.

2. **Qualified by EFQM** – a korábbi *Committed to Excellence Validation* két csillagos szintjének (2*) felel meg. Olyan szervezeteknek ajánlott, amelyek gyors és átfogó elemzést szeretnének kapni stratégiájukról, irányítási gyakorlatukról és általános teljesítményükről.

Ez a szint egy egyszerűsített önértékelés elvégzéséből áll (nem kérdőíves, de nem is a teljes EFQM modell szerinti önértékelés, a modell 7 kritériuma alapján), melynek támogató rendszere az ún. EFQM AssessBase online platform. Ebben az esetben két értékelő egy egy-másfél napos szemle során a szervezet érettségi szintjét ítéli meg.

5. ábra
Az EFQM Modell 2020¹⁷

3. **Recognised by EFQM (3–7*)** – a teljes EFQM Modell szerinti önértékelés elvégzéséből áll, szintén az EFQM AssessBase online felületen, melyet 3–4 értékelő 3–4 napos szemléje zár. Olyan szervezetek számára készült, amelyek már rendelkeznek irányítási rendszerrel, és szeretnének visszajelzést kapni értéknövelő stratégiai és operatív irányítási gyakorlataikról, teljesítményükről és a jövőre való felkészültségükről. Az elért pontszámtól függ, hogy a szervezet a *Recognised by EFQM* elismerés hány csillagát kapja meg a 3–7 csillag között.

Az **EFQM Global Award** célja a kiemelkedő szervezetek elismerése világszerte. A díj a szervezetnek a stratégia cselekvéssé alakítása és a teljesítmény folyamatos javítása terén elért vitathatatlan eredményeit ismeri el.

A Nemzeti Kiválóság Díj és a Nemzeti Kiválóság Elismerési Rendszer

A *Nemzeti Kiválóság Díj* (NKD) rendszere négy cég: az ISO 9000 Fórum, a Magyar Minőség Társaság, az EOQ MNB Európai Minőségügyi Szervezet Magyar Nemzeti Bizottsága és a Szövetség a Kiválóságért Közhazsnú Egyesület közös fejlesztése nyomán jött létre. A díj elérését célzó pályázat az új EFQM Modell alapján elvégzett önértékelésen alapul, és az EFQM AssessBase felületen (mely a pályázati anyagok és a szervezet bemutatása, önértékelés és kiértékelés online platformja) zajlik, 10 fős, EFQM által akkreditált értékelőkkel, a RADAR értékelési módszertan alkalmazásával.

A *Nemzeti Kiválóság Elismerési Rendszer* (NKER) egy többlépcsős értékelési, elismerési rendszert és támogató jellegű képzéseket foglal magába, célja a NKD működése hosszú távú fenntarthatóságának támogatása, a díjra pályázók „kitermelése”, az EFQM Modell és a RADAR értékelési módszertan

megismertetése és alkalmazása, a szervezeti önértékelés módszereinek és eszközeinek használata. Ezen felül célja az értékelési oldal támogatása is (SzKKE értékelő képzés, SzKKE Kiválóság transzformációs szakértők képzése).¹⁸

A nemzeti szintű elismerési rendszer az *EFQM Modell*en alapulva, három elismerési szintet foglal magába: bronz (1–2*), ezüst (3–4*), arany (5–6*).

A rendszerbe történő belépési pontot egy ún. kvalifikációs tréning jelenti, amelynek célja az NKER elismerési szintek és képzések, az *EFQM Modell* és a RADAR értékelési módszertan bemutatása, valamint az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok ismertetése. A bronz szint 1*-os fokozata a kvalifikációs tréninget követően, a hallottak alapján, egy egyszerű, házon belüli projekt megvalósítását és egy rövid projekt-beszámoló elkészítését jelenti.

A 2*-os fokozatnál két teljesítési opció közül lehet választani: egy egyszerű, kérdőíves önértékelés után 3 fejlesztési projekt megvalósítása (projekt-validálású opció), vagy a szervezeti önértékelésen alapuló teljesítés, mely a korábbi, *Qualified by EFQM* szintnek megfelelő, nem teljes modellen alapuló önértékelés elvégzését jelenti. A folyamatot két értékelő egynapos (online) szemléje zárja. Az értékelők legalább egyike EFQM által akkreditált értékelő.

Az ezüst (3–4*) fokozat egy komplett, teljes verzió szerinti önértékelés elvégzését jelenti (a 7 kritérium alkritériumai szerint is), az EFQM AssessBase felületen, a RADAR módszertan szerint. A két értékelő által végzett záró értékelés 2–3 napig tart. Az ezüst fokozat a korábbi *Recognised by EFQM* szintnek felel meg. Az arany (5–6*) fokozat tulajdonképpen az NKD előszobája, az ezüsthöz képest azzal a különbséggel, hogy a záró értékelést már 3 értékelő végzi.

Az NKER rendszer teljes mértékben átjárható az EFQM rendszerével, melyet elsősorban az EFQM által akkreditált értékelők NKER-beli jelenléte tesz lehetővé, azaz az egyes elismerési szintek harmonizálnak az EFQM rendszerével. Az EFQM rendszerébe pályázó szervezet is megkapja a nemzeti szintű elismeréseket. A költségek elismerési szintek szerint változnak 20 000 Ft (a kvalifikációs tréning részvételi díja) és 1 000 000 Ft (az arany fokozat nagyvállalati legfelső szintje) között, de a díjazási rendszer többszintű: különbséget tesznek a nonprofit és forprofit szervezettípus, illetve a szervezeti nagyság szerint is,

valamint a rendszert kidolgozó négy alapszervezet tagjai számára kedvezményeket nyújtanak. Az elismerési formák az oklevélen kívül a 2 évre érvényes logóhasználat, és terveznek egy dedikált honlapon megjelenési lehetőséget is.¹⁹

Összegzés

Az egyetemen nagy visszhangot váltott ki az EFQM tanúsítás megszerzése. Számos egyetemvezető fejezte ki elismerését, a Szenátus ülésén a rektor részletesen ismertette a könyvtári eredményeket, az egyetemi Minőségfejlesztési Bizottság tagjai pedig megismerkedtek a tanúsításhoz kapcsolódó szakmai munkával. A tanúsítás eredményeit különösen hitelesítette és megerősítette az ELTE-n 2020 végén lezajlott MAB akkreditációs folyamat. A látogató bizottság jelentésében kiemelte a könyvtári minőségbiztosítási rendszer működését és a szolgáltatások fejlesztését: „A 2016–2020. közötti időszakra minőségcélokhoz rendelt feladatok közül eredményesen teljesült az intézmény integrált könyvtári szolgáltatásának fejlesztése, mely az előző akkreditációs eljárás óta kiemelkedő fejlődésen ment keresztül. Az egységes irányítási koncepció lehetővé tette egy komplex és mintaértékű belső minőségbiztosítási rendszer működtetését és e minőségi előrelépés a graduális és doktorandusz hallgatói visszajelzéseken is tükröződött. A könyvtár élen jár a digitális szolgáltatásfejlesztések területén: az elektronikus adatbázisok távoli elérése, a saját mobilapplikáció, az új discovery kereső felület, valamint a jogvédett, tartalmas digitális szolgáltatásait előkészítő fejlesztések mind joggyakorlatként segíthetnek a teljes magyar felsőoktatás könyvtári szolgáltatásainak minőségemelkedését.”²⁰

A tanúsítás elnyerése az országos könyvtárszakmai közösségben is nagyfokú érdeklődést váltott ki, s a visszajelzések alapján többen tervezik alkalmazni ezt a fajta kritériumrendszert, önvizsgálatot. A Szegei Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtára és a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár is egycsillagos elismerési szintet teljesített azóta a Nemzeti Kiválósági Rendszerben.

Az EKSZ könyvtáros munkatársait is inspirálta az elismerés, amely tovább erősítette a szervezet és a minőségi működés iránti elkötelezettséget, így mindenképpen folytatni tervezzük a megmértetések sorát.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. European Foundation for Quality Management. About [online]. Brussels: EFQM, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.efqm.org/about/> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
2. European Foundation for Quality Management. Partners [online]. Brussels: EFQM, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.efqm.org/partners> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
3. Az ábra forrása: SUGÁR Karolina. Az EFQM Kiválóság Modell. == Magyar Minőség 20. (2011) 4., p. 10. ISSN 1789-5510. Hozzáférhető: https://quality-mmt.hu/wp-content/uploads/2016/06/2011_04MM.pdf [Megtekintve: 2021. 04. 20.]
4. Plan – Do – Check – Act: Tervezés – Cselekvés – Ellenőrzés – Beavatkozás. A termékek, folyamatok kontrolljára és fejlesztésére kidolgozott módszer, amelyet W. A. Shewhart munkássága alapján Edward Deming tett elismertté világszerte, így Shewhart-ciklusként, Deming ciklusként is hivatkoznak rá.
5. EFQM Excellence: A kiválóság alapelvei [online]. == Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://kivalosag.com/hu/efqm-excellence/a-kivalosag-alapelvei/> [Megtekintve: 2021. 04. 20.]
6. Az ábra forrása: MOLNÁR Viktor. EFQM-alapú integrált döntéstámogató irányítási modell fejlesztése és alkalmazási lehetősége: PhD-értekezés [elektronikus dok.]. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2013. p. 28. Hozzáférhető: <http://midra.uni-miskolc.hu/document/16008/8644.pdf> [Megtekintve: 2021. 04. 25.]
7. Az ábra forrása: CAF 2013 modell Fejlesztési módszertan: Szervezeti önértékeléshez kapcsolódó módszertani útmutató. Készítette: A „6/A. Minőségmenedzsment – CAF 2013 modell módszertani kézikönyve” munkacsoport. Budapest: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, 2013. p. 7. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1gFGW6EOYsvlfD-DYY9Y4c1bR9aW2lu8O> [Megtekintve: 2021. 04. 20.]
8. Common Assessment Framework == European Institute of Public Administration [online]. Hozzáférhető: <https://www.eipa.eu/portfolio/european-caf-resource-%20centre/> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
9. Könyvtári közös értékelési keretrendszer 2017 [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2017. p. 7. ISBN 978-963-201-645-0. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1gFGW6EOYsvlfD-DYY9Y4c1bR9aW2lu8O> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
10. Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere (KMÉR) [elektronikus dok.]. Budapest: Könyvtári Intézet, 2018. p. 4. Hozzáférhető: <https://drive.google.com/drive/folders/1HBFicvK6kOseyq2dDPz92R7fU1wSwN1L> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
11. EFQM Excellence: EFQM elismerési rendszer [online]. == Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://kivalosag.com/hu/efqm-excellence/efqm-elismeresi-rendszer/> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
12. EFQM Önértékelés [online]. == Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://kivalosag.com/hu/efqm-onertekeles1/> [Megtekintve: 2021. 05. 05.] (Kurzívval szedték és szögletes zárójelbe tettük az értelmező kiegészítéseket.)
13. A tagkönyvtárak dokumentumai az alábbi linkről érhetők el az ELTE könyvtárai számára: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/33690/discover>
14. BERGMANN Krisztina – GOMBOS Annamária – KÁLÓCZI Katalin – VAJDA Zsuzsanna. Élen a könyvtárak között: Minőségbiztosítás az ELTE könyvtáraiban == Magyar Minőség 30. (2021) 5., p. 24–38. ISSN 1789-5510. Hozzáférhető: <https://quality-mmt.hu/magyar-minoseg-xxx-evfolyam-2021/> [Megtekintve: 2021. 08. 31.]
15. Az EFQM Modell [elektronikus dok.]. Brussels: EFQM, 2019. 42 p. ISBN 978-90-5236-868-9. Hozzáférhető: ingyenes példány igényelhető a Szövetség a Kiválóságért Egyesülettől
16. EFQM Recognition brochure [elektronikus dok.]. Brussels: EFQM, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.efqm.org/services/recognition> [Megtekintve: 2021. 04. 19.]
17. Az ábra forrása: EFQM Excellence: EFQM Modell 2020. [online]. == Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://kivalosag.com/hu/efqm-excellence/efqm-modell-2020/> [Megtekintve: 2021. 04. 19.]
18. További információ: Kiválóság Elismerési Rendszer [online]. == Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://kivalosag.com/hu/kivalosag-elismeresi-rendszer/nemzeti-kivalosag-elismeresi-rendszer-bemutato/> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
19. További információ: Kiválóság Elismerési Rendszer: Elismerési fokozatok [online]. == Szövetség a Kiválóságért Közhasznú Egyesület, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://kivalosag.com/hu/kivalosag-elismeresi-rendszer/nemzeti-kivalosag-elismeresi-rendszer-elismeresi-fokozatok/> [Megtekintve: 2021. 05. 05.]
20. Eötvös Loránd Tudományegyetem Látogató bizottsági jelentés: A MAB Testület 2020/11/IV/1. számú határozatának melléklete [elektronikus dok.]. [Budapest]: MAB. [2020]. Hozzáférhető: https://www.mab.hu/wp-content/uploads/ELTE_201218_jelentesH.pdf [Megtekintve: 2021. 08. 31.]

(Beérkezett: 2021. június 23.)

Egy „dél-dunántúli szellemi csomópont”¹

Dedikált könyvek Tüskés Tibor könyvtárából (Tüskés Tiborné hagyatékában)

TÜSKÉS Anna

Bevezető

Tüskés Tibor (1930–2009) középiskolai tanár, író, kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő könyvtára több részből rekonstruálható. Első feleségével, *Tüskés Tiborné Szemes Annával* (1930–2020) közösen több évtizeden át módszeresen gyarapított könyvtárukat az 1989-es váláskor kettéválasztották. Ez a szétválasztás részben *ad hoc* jelleggel zajlott, a felek igényei és megegyezése szerint. Az egykori teljes könyvtárról nincsenek pontos adatok, mert a könyvek egy része Tüskés Tibor halála után második feleségétől antikvár (Mike és Társa) forgalomba került.² Nagypám még életében sok könyvet adományozott nagykanizsai *alma matere*, a volt piarista gimnázium, ma Bathány Lajos Gimnázium időközben róla elnevezett könyvtárának két részletben, továbbá szülőhelye, a szántódi Tüskés Tibor Községi Könyvtár részére. Tanulmányomban a 2020. augusztus 23-án elhunyt

Nagyanyám, Tüskés Tiborné tulajdonában maradt hagyatéki könyvtárrész 1989-ig megjelent dedikált köteteit mutatom be, ami a maga töredékességében is képet ad Nagyszüleim egykori kapcsolatrendszeréről.³ Azokat a Tüskés Tibornak és/vagy Tüskés Tibornénak szóló dedikációkat ismertetem, melyek írója vagy a könyvek szerzője, fordítója, szerkesztője, elő- vagy utószóírója (néhány esetben a szerző özvegye) az alkotó, akiről a könyv szól, akinek a képzőművészeti alkotásait a kötet tartalmazza, vagy akihez a kiadvány valamilyen módon kapcsolódik. A dedikált száznegyvenhat kiadványból huszonnyolc első borítójának belső oldalán szerepel beragasztva Tüskés *Diskay Lenke* tervezte ex librise, ami azt mutatja, hogy nem következetesen használta. A hagyatéki könyvtárrész Tüskés Tiborral kapcsolatba hozható fő részei: magyar és világirodalom, irodalomtörténet, szociográfia, képzőművészet, művészettörténet, zene- és filmtörténet, útikönyvek.

A dedikációkból megismerhető kapcsolatok és találkozások számos ponton kiegészítik Tüskés Tibor elsősorban írásaiból és levelezéseiből feltérképezhető irodalmi, képzőművészeti tájékozódását. Néhány kapcsolatra kizárólag ezekből az ajánlásokból lehet következtetni. Más kapcsolatok azért nem jelentkeznek dedikált könyvekben, mert nem papíron megjelenő művészeti ágak művelőjéhez fűződnek, s más típusú tárgyakkal, alkotásokkal dokumentálhatók. Ezt *Martyn Ferenc* személyével lehet illusztrálni: ő egyszerre a „pécsi műhely” tagja és a Tüskés-házaspár képzőművész barátja 1986-ban bekövetkezett haláláig, akinek Tüskés számos tanulmányt szentelt,⁴ de engem is elvitt hozzá látogatóba hároméves koromban, 1984 októberében.

A közös könyvtár kialakításának és összetételének megértéséhez érdemes vázlatosan felidézni a házaspár kapcsolatának és harmincöt évi közös életének szakmai történetét.⁵ Tüskés Tibor és Szemes Anna gyermekkoruk városában, Nagykanizsán ismerkedtek meg. A Szántódon született Tüskés Tibor itt végezte alap- és középfokú iskolai tanulmányait az Állami Elemi Népiskolában és a piarista gimnáziumban, Szemes Anna itt született, nevelkedett és végezte iskoláit az elemi népiskolában, a Notre Dame Leánygimnáziumban, majd a Leánylíceumban,⁶ végül a piarista gimnáziumban, melyben a háború után lányok is tanulhattak. Itt ismerkedtek meg Nagyszüleim, itt érettségiztek 1948-ban, és egyszerre kezdték és végezték el Pázmány Péter Tudományegyetem, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar–történelem szakát, ahol 1952-ben kaptak diplomát. Ezután Tüskés a dombóvári Gőgös Ignác Gimnáziumban tanított egy évet, Szemes Anna a pécsi Cséti Ottó Bányaipari Technikumban négy évet 1956-ig. 1953-ban kötöttek házasságot. Tüskés 1953–1973 között a pécsi Janus Pannonius Gimnázium tanára, 1973-tól mintegy másfél évtizeden keresztül előbb a Pécsi Városi Könyvtár, majd a Baranya Megyei Könyvtár munkatársa. Tüskés Tiborné 1956-tól 1984-ig a Leőwey Klára Gimnázium tanára, 1984-től 1988-ig a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet munkatársa.

Mindkettejük irodalomtanítási módszerében az írói életművek megismertetését kiegészítette az életrajz színhelyeinek felkeresése, dokumentumainak összegyűjtése és bemutatása.⁷ Ezt célozta – többek között – kortárs írók meghívása rendhagyó irodalomórákra, az irodalmi osztálykirándulások, az irodalmi szakkörben végzett munka, az aktuális (Pécshez is kötődő) írói évfordulókhoz kapcsolódó kiállítások,

valamint a pécsi irodalmi emlékhelyek felkeresése és megjelölése emléktáblával. Noha két különböző gimnáziumban tanítottak, módszereik közel álltak egymáshoz, s rendszeresen megosztották egymással tanári tapasztalataikat. Tüskés gyakran részt vett a Leőwey Klára Gimnázium irodalmi kirándulásain. Könyvtárosi pályaszakaszra idején is tartott rendhagyó irodalomórákat: így például 1979 októberében a pécsi Kodály Gimnáziumban *Weöres Sándor* verseiről, 1988 májusában a dombóvári Gőgös Ignác Gimnáziumban *Illyés Gyuláról*.⁸ A házastársak szoros munkatársi kapcsolatát tanúsítja Tüskés öt könyvében a feleségének szóló dedikáció, melyek közül kettőben közvetlen utalás van szoros együttműködésükre: „munkatársamnak”, „munkámban segítőknek”. A tanulmány online változatának függelékében (*A dedikált kötetek jegyzéke*) közölt ajánlások egy része csak innen megismerhető információt hordoz: egy-egy kapcsolat bizonyítéka, s olykor annak természetére is rávilágít. A mintegy százötven dedikáció között vannak olyanok, amelyek személyes találkozást, közösen átélt eseményt emlitenek, és vannak többé-kevésbé sablonos ajánlások is. A dedikációk általam kialakított hét csoportjának vizsgálata kirajzolja Tüskés szakmabeli és azon kívüli kapcsolati hálójának körvonalait az 1989-ig terjedő időszakban.⁹ A hét csoporton belül a dedikálók kapcsolatát Tüskéssel a nevük abc-sorrendjében mutatom be a jobb áttekinthetőség érdekében.

A pécsi műhely

Arató Károly (1939–1992) pécsi költő, műfordító és *Bertha Bulcsu* (1935–1997) író, publicista Tüskés legbelső szakmai pécsi köréhez tartozott,¹⁰ melyről 1960-ban így írt *Fodor Andrásnak*: „mi néhányan »fiatalok«, Bulcsu, Arató – szeretnénk valamit csinálni”.¹¹ Aratóval közről követték egymás munkásságát, kritikát, recenziót írtak egymás műveiről. Tüskés Arató halála után is ápolta a költő emlékét, portrét írt róla.¹² Bertha 1958-ban találkozott először Tüskéssel, de közös élményük volt a nagykanizsai gyermekkor; a Balaton szeretete is összekötötte őket.¹³ Aratóhoz hasonlóan Tüskés legbelső szakmai és baráti köréhez tartozott az 1960-as évektől kezdve. Rendszeresen közöltek egymás műveiről kritikát; Bertha hosszú interjút készített Tüskéssel.¹⁴ Az itt közölt dedikációk az 1980-as évek elejéről származnak.

Az 1943-tól Pécsen élt *Bárdosi Németh János* (1902–1981) költő, író, szerkesztővel Tüskés Pécsre kerülésekor, 1956 tavaszán ismerkedett meg.¹⁵ Kölcsonősen írtak egymás könyveiről kritikákat. Bárdosi

Németh a Tüskés-család gyermekeit ismerte, szerette, ezt tanúsítja – többek között – a *Tüskés Gábornak* ajánlott kötet.¹⁶

Csorba Győző (1916–1995) pécsi költő, műfordítóval a *Jelenkor* szerkesztőségében, majd a Baranya Megyei Könyvtárban kollégák voltak, ugyanakkor egymás legbelsőbb baráti köréhez tartoztak.¹⁷ Három dedikált könyv található Csorbától ebben a könyvtárrészben: egy Tüskésnek, egy Tüskés Tibornénak és egy mindkettőjüknek ajánlva. A Tüskés Tibornénak szóló 1986-os ajánlás megemlíti egy kiállítást, amely bizonyos értelemben folytatta a Leőwey Klára Gimnáziumban magyar íróknak szentelt kiállítás-sorozatot: 1986 novemberében Tüskés Tiborné Csorba 70. születésnapja alkalmából rendezett kiállítást a Baranya Megyei Pedagógiai Intézetben.

Hamar Imre (1936) újságíró, szerkesztő, író kapcsolata Tüskéssel feltehetően 1959–1963 között volt a legintenzívebb, amikor Hamar a pécsi *Dunántúli Napló* újságírójaként rendszeresen beszámolt a Tüskéssel kapcsolatos hírekről¹⁸ és a *Jelenkor* folyóirat új számairól.¹⁹ Két dedikált kötete és Tüskéssel készített interjúja tanúsítja,²⁰ hogy később is kapcsolatban maradtak.²¹

Pákolitz István (1919–1996) író, költő Tüskés főszerkesztősége idején és utána is a *Jelenkor* munkatársa. Tüskés Pákolitznak számos könyvről írt kritikát 1958-tól, többek között a könyvgyűjteményben szereplő *Schiller*-fordításról.²²

A pécsi költő, műfordító **Rajnai László** (1924–2001) a *Jelenkor* rendszeres szerzője 1962-től. Számos recenziót írt Tüskés könyveiről, Tüskés érzékletes portrét írt róla.²³ Kapcsolatuk folyamatos volt az évtizedek során.

A könyvtáros, műfordító **Szász Levente** (1926–1986) 1964-től a Pécs Városi Könyvtárban dolgozott, ahol az 1970-es években kollégák voltak Tüskéssel. A magyar–finn kapcsolatok és a finn irodalom szaktekintélye az 1976-ban megjelent, „*Jelet rakj az úton végig*” : *A finnek irodalma* című könyvét ajánlotta Tüskésnek.

Telegdi Polgár István (1918–1987) író, műfordító, újságíró, szerkesztő, kritikus az 1950-es években a Pécsi Nemzeti Színháznál segédrendező és dramaturg volt. 1952-től film-, színházi és irodalmi kritikákat írt a *Dunántúl* és a *Kortárs* című folyóiratokba. Bizonyosan gyakran találkozott Tüskéssel, aki 1957-től maga is írt kritikákat a Pécsi Nemzeti Színház bemutatóiról. Telegdi Polgár 1958-ban kezdett modern olasz regényeket magyarra fordítani, ezekből egy dedikált példányt tartalmaz a könyvtárrész.

Thiery Árpád (1928–1995) író, újságírónak három könyvről írt kritikát Tüskés, többek között a könyvtárrészben őrzött *Királynék városa* címűről, amely a *Magyarország felfedezése* című sorozatban látott napvilágot 1981-ben. Thiery 1957-ben a *Közép-dunántúli Napló* rovatvezetője, 1960-ban a *Dunántúli Napló* munkatársa, ahol együtt dolgozott Bertha Bulcsuval és Lázár Ervinnel.

Az 1950-es évek második és a '60-as évek első felében a *Jelenkor* szerkesztése kapcsán megismert költők, írók, műfordítók, irodalomtörténészek

Albert Gábor (1929–2017) író, műfordító, könyvtárossal az 1960-as évek elejétől biztosan ismerték egymást és követték egymás munkásságát: 1961-ben és 1963-ban közölte novelláját a *Jelenkor*.²⁴ A könyvtárrészben szereplő, Albert által dedikált könyvről Tüskés kritikát írt,²⁵ ahogy Albert további – korábbi és későbbi – könyveiről is, de azok a könyvek nincsenek meg ebben a könyvtárrészben.

A költő, író, esszéista, irodalomtörténész, tudógyógyász szakorvos **Beney Zsuzsát** (1930–2006) a *Vigiliát* szerkesztő **Rónay György** ösztönözte, hogy küldjön írást a *Jelenkor*-ba.²⁶ Beney 1960-tól publikált a *Jelenkor*-ban verseket, kritikákat, tanulmányokat, s ekkortól levelezett Tüskéssel, majd 1961-ben személyesen is találkoztak. Rendszeresen közöltek kritikát egymás műveiről.

Czigány György (1931) író, költő, újságíró, szerkesztőtől 1962-ben közölt először verset a *Jelenkor*. Számos műsort rendeztek közösen. Tüskés rendszeresen írt kritikákat Czigány könyveiről, így az itt közölt dedikáltról is.²⁷ Kapcsolatuk szorosságát jelzi, hogy Czigány szerepelt a Tüskés 60. születésnapja alkalmából készült, *Szülföldem, a Dunántúl: Bemutatja Tüskés Tibor* című, Major Sándor által szerkesztett televíziós portréfilmben 1990-ben.

Csányi László (1922–1994) költő, irodalomtörténész először a *Jelenkor* 1963. szeptemberi számában közölt tanulmányt *Gondolatok a modern rim esztétikájáról* címmel. Ettől kezdve folyamatos volt kapcsolatuk, támogatták egymást, rendszeresen írtak egymás műveiről kritikát. Tüskés igyekezett 1976-ban előremozdítani Csányinak a *Magvető* Kiadónál évek óta heverő kéziratának kiadását, ami végül 1979-ben jelent meg *Szekszárdi napló* címmel.²⁸

Csuka Zoltán (1901–1984) költő, szerkesztő, műfordító, irodalomtörténész erősen kötődött Pécshez,

mivel 1915–1921 között ott tanult, érettségizett, kezdett újságszerkesztésbe, -írásba, kötetei jelentek meg. 1933-tól Érdligeten élt, 1962-től a *Jelenkor* folyamatosan közölte írásait. Tüskés 1958-tól írt műveiről kritikát, s a pécsi íróportrék sorozatában is megörökítette ottani működését.²⁹ A könyvtárrészben található mindhárom dedikált könyve fordításkötet a szerb, a horvát és a szlovén irodalom köréből.

Fodor András (1929–1997) költő, esszéíró, könyvtáros szerepel az egyik legtöbb dedikált könyvvel a könyvtárrészben, melyek az 1967-től 1980-ig terjedő időszakban jelentek meg. Közülük három fordításkötet, kettő zenei tárgyú életrajz. Tüskés mind az ötről és Fodor számos további művéről írt kritikát, elemzést.³⁰ 1959-től Fodor haláláig tartó levelezésük és az itt olvasható dedikációk a legszorosabb barátság, egy sajátos szakmai véd- és dacszövetség lenyomatát adják: két ajánlásban is olvasható a „közös szellemi” szókapcsolat.³¹ Az 1972-es kötet dedikációjában szereplő „csaba-gyomai könyvészeti diadal” kitétel háttere levelezésükből fejthető meg: az 1972. május 26–27-én *A ma könyve – a könyv holnapja* című országos könyvészeti konferenciára utal, melyen Tüskés *A korszerű illusztráció* címmel tartott előadást.³² A dedikált kötet megérkezéséről is olvashatunk levelezésükben.³³

Gábor Istvánnal (1928–1994) talán már egyetemi tanulmányai során megismerkedett Tüskés: mindketten 1948–52 között tanultak a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakán. 1960-ban Gábor egy elbeszélését közölte a *Jelenkor*. Gábor rendszeresen közölt kritikát, ismertetést Tüskés könyveiről az 1960-as évek végétől az 1970-es évek végéig a *Magyar Nemzetben*.³⁴

Gulya János (1933–2017) Az 1943-tól, tízéves korától az érettségiig Pécsen élt finnugor nyelvész, a keleti hanti nyelvjárások kutatójának két, 1959-ben és 1960-ban dedikált kötete található a gyűjteményben.

Gyergyai Albert (1893–1981) irodalomtörténész, író, műfordító, egyetemi tanár Tüskésnek tanára volt az egyetemen. A kapcsolat újrafelvétele az 1960-as évek elejére tehető.³⁵ Gyergyai egy régebbi pécsi találkozásukra hivatkozik, amikor 1963 novemberében megküldi Tüskésnek egyik tanítványa, *Szávai János Diderot*-tanulmányát a *Jelenkor* számára.³⁶ A könyvtárrészben található, Gyergyai 1965-ös pécsi tartózkodásához kötődő dedikált kötet egy majd harminc évvel korábbi művének példánya. Kapcsolatuk később is fennmaradt, 1973-ban Tüskés recenziót közölt Gyergyai *Anyám meg a falum* című visszaemlékezés-kötetéről.³⁷

Az író, műfordító, újságíró **Gyurkó Lászlótól** (1930–2007) a gyűjteményben két, 1960-ban dedikált fordításkötet szerepel. Tüskés kritikát írt Gyurkó 1962-ben megjelent első, *Bűnösök* című regényéről, majd az 1979-es *Faustus doktor boldogságos pokoljárása* címűről.³⁸

Hernádi Gyula (1926–2005) író, forgatókönyvíró műveivel Tüskés kezdetől fogva, 1959-től foglalkozott: kritikát írt első kisregényéről (*A péntek lépcsőin*),³⁹ és kéziratot kért tőle a *Jelenkor* számára.⁴⁰ 1960-ban találkoztak először személyesen Budapesten.⁴¹ Kapcsolatuk évtizedeken át folyamatos volt,⁴² a gyűjteményben lévő két dedikált könyv ajándékozása között húsz év telt el.

Illés Endre (1902–1986) író, a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója, műfordító, műkritikus kapcsolata Tüskéssel az 1970-es, '80-as években vált intenzívvé levelezésük tanúsága szerint, noha Tüskés már 1963-ban írást kért tőle a *Jelenkor* számára,⁴³ és szeretett volna a Szépirodalmi Könyvkiadónál tanulmánykötetet kiadni.⁴⁴ Tüskés Illés több művéről közölt kritikát, erről a neki ajánlott könyvről viszont nem írt.

A gyógypedagógus, pszichológus **Illyés Gyuláné Kozmutza Flórától** (1905–1995) egy dedikált könyv található a könyvtárrészben. A *Jelenkorban* Illyés-versek mellett a könyveiről szóló elemzések is szép számban megjelentek. Tüskés Illyés Gyula életéről és munkásságáról szóló monográfiáját eredetileg a költő 80. születésnapjára akarta megjelentetni a Szépirodalmi Könyvkiadó, de csak egy évvel később, halálának évében, 1983-ban jelent meg az *Arcok és vallomások* sorozatban.⁴⁵ Ez volt az első, az egész pályát bemutató és értékelő könyv Illyésről. Kapcsolatuk 1956 tavaszán kezdődött egy pécsi irodalmi kiállítás kapcsán váltott levéllel, később személyesen is többször találkoztak Budapesten. A pályakép első olvasója és lektora Illyés felesége volt, aki a költő halála után gondozta férje hagyatékát. Így jelent meg például Illyés halálának harmadik évfordulójára a kötetben ki nem adott vagy teljességgel a hagyatékban maradt versekből a *Menet a ködben*, melynek egy példányát Illyés Gyuláné a Tüskés-házaspárnak ajánlotta.

Az író, műfordító, szerkesztő, irodalomtörténész **Bajomi Lázár Endrével** (1914–1987) és az író, újságíró, kultúrtörténész **Lipták Gáborral** (1912–1985) egyaránt az 1960-as évek elején, a *Jelenkor*-szerkesztés korszakában ismerkedett meg Tüskés: Bajomi Lázár 1961-től, Lipták 1963-tól közölt írásokat a folyóiratban. Liptákot Füreden irodalmi szakköri kiránduláson és családi keretben is felkeresték.

A Pécssett gyakran megfordult **Mészöly Miklóssal** (1921–2001) Tüskés 1960–1997 között levelezett. Kapcsolatuk kezdetén Tüskés egyik első kritikája áll, melyet Mészöly *Sötét jelek* című 1957-es gyűjteményes kötetéről írt. Ezt számos további könyvről írt elemzés követi, melyeket összegyűjtve is kiadott.⁴⁶ A *Jelenkor* 1960-tól közölte Mészöly elbeszéléseit.⁴⁷ **Németh László** (1901–1975) és **Németh Lászlóné Démusz Ella** (1905–1989) személyes kapcsolata Tüskéssel 1964-ben, Némethék pécsi látogatásakor kezdődött.⁴⁸ A *Jelenkor* Németh írásain túl tanulmányokat is közölt életéről, munkásságáról. Tüskés számos írásban és előadásban foglalkozott Németh műveivel, az első előadást 1961-ben tartotta *Németh László drámái* címmel.⁴⁹ Negyven évvel később, Németh születésének 100. évfordulója alkalmából a Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott konferencián *A levélíró Németh Lászlóról* tartott előadást.⁵⁰ A könyvtár-részben található, Németh Lászlótól és Németh Lászlónétól származó egy, illetőleg két dedikáció Tüskés Tibornénak szól, akinek kezdeményező szerepe volt abban, hogy Németh születésének 75. évfordulója alkalmából, 1976-ban emléktáblát avattak a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban.⁵¹ Az emlékünnepest a Tüskés Tiborné által vezetett irodalmi szakkör szervezte. Az évforduló alkalmából Németh László irodalmi pályázatot hirdettek, s magas színvonalú kiadványt jelentettek meg, amely az iskola diákjainak tollából az író Pécshez fűződő kapcsolatait, műveinek értelmezését ismertető írásokat közöl, s egykori diákok vallomásait tartalmazza.⁵² Az összeállításban olvasható Németh László üzenete az iskola irodalmi szakköréhez, amelyet 1969-ben küldött a diákoknak. A költő, műfordító **Stetka Éva** (1931–1999) 1953 és 1955 között Pécssett volt középiskolai tanár, tanártársa volt Tüskésnek a Janus Pannonius Gimnáziumban, de a *Jelenkor* már jóval korábban, 1959-ben közölte verseit. Tüskés visszaemlékezése szerint Stetka azután is minden könyvéből küldött neki példányt és néha levelet is írt, miután visszatért szülővárosába, Debrecenbe.⁵³ A könyvtár-részben két dedikált különnyomat származik tőle: a *Paul Claudelről* írt, lengyel folyóiratban megjelent francia nyelvű tanulmánya. **Szabó Ede** (1925–1985) műfordító, irodalomtörténész, az *Új Írás* szerkesztője Tüskés meghívására 1961. december elején *Szülőföld és irodalom* címmel tartott előadást Pécssett. Az utána tartott vitában Tüskés arról beszélt, hogy a *Jelenkor* nem egy tájegység folyóirata, hanem magyar folyóirat akar lenni.⁵⁴ A könyvtár-részben Szabó Edétől származó két dedikáció közül az elsőt ebből az alkalomból írta, a

másodikat feltehetően három évvel később.

Az irodalomtörténész, újságíró, kritikus, szerkesztő **Szeghalmi Elemér** (1929) tollából számos kritikát, ismertetést közölt a *Jelenkor* 1961-től. Több kritikát közölt Tüskés könyveiről 1973-tól 2005-ig Szeghalmi az *Új Emberben*, beszámolt a vele kapcsolatos hírekről, 1984-ben interjút készített vele.⁵⁵

Takáts Gyula (1911–2008) költő, író, műfordító, kritikus, tanár, múzeumigazgató atyai jó barátja volt Tüskésnek, tanácsokkal és kapcsolatokkal támogatta pályáját: erről tanúskodik 1959 és 2008 közötti, több mint hatszáz darabos levelezésük.⁵⁶ A *Jelenkor* 1958-tól folyamatosan közölte verseit. Két hosszabb, közös külföldi útjuk során írószövetségi delegáció tagjaként Bulgáriában és Finnországban jártak.⁵⁷ Könyveikből rendszeresen megajándékozták egymást dedikált példánnyal.⁵⁸

A Pécshez számos szállal kötődő **Weöres Sándornak** (1913–1989) tizenöt költeményét közölte Tüskés a *Jelenkorban*, többször találkoztak személyesen Pécssett, Németh Lászlóéknál Sajkódon és Budapesten.⁵⁹ 1963 őszén, a *Jelenkor* alapításának öt éves évfordulója alkalmából tartandó irodalmi estre Tüskés meghívta Weörest is. Weöres Sándorral együtt többször járt Pécssett **Károlyi Amy** (1909–2003) költő, műfordító is az 1960-as és 1970-es években. Ilyen találkozásokat örökít meg a két könyvdedikáció.

Kapcsolatok pályatársakkal az 1970-es és 1980-as években

Bucsky Mihály (1912–1990) pécsi népművelő Szentlőrincen élt, a Pécs-Baranya Népművelési Tanácsadó-jának volt a munkatársa. Egyetlen önálló könyve a *Kiss György* szobrászról írt, magánkiadásban megjelent monográfia. Kapcsolatáról Tüskéssel jelenleg nincs több adat ennél az ajánlásnál.

A műfordító, irodalomtörténész és szótárszerkesztő **Bartos Tibortól** (1933–2010) két, 1971-ben és 1979-ben dedikált könyv származik. Szorosabb kapcsolatról egyelőre nincs más adat.

Cs. Varga István (1946) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, egyetemi tanár kritikát írt Tüskés *Vidéken élni* című könyvéről 1988-ban.⁶⁰ Ismerték, követték egymás munkásságát, gyakran publikáltak ugyanabban a folyóiratban, de ennél több kapcsolatuk tudomásom szerint nem volt.

A Siklóson született **Gállos Orsolya** (1946) tanár, műfordító ugyancsak öt dedikált könyvvel szerepel a gyűjteményben. 1964-ben érettségizett a pécsi Leőwey Klára Gimnáziumban Tüskés Tiborné tanít-

ványaként.⁶¹ Visszaemlékezése szerint a gimnáziumi tanulmányai alatt megtapasztalt és megismert pécsi irodalmi élet nagyban meghatározta további életét. Osztályfőnökével később sem szakadt meg a kapcsolata, gyakran hírt adott tanulmányairól, pedagógusi, újságírói és fordítói munkájáról. Az 1970-es évek végétől rendszeresen közölt kritikát Tüskés könyveiről,⁶² beszámolt a nála tett látogatásokról⁶³ és a közreműködésével lezajlott rendezvényekről.⁶⁴

Havasi János (1952) jogász, újságíró kapcsolata Tüskéssel 1976-ban kezdődött Pécsen, amikor az *Universitas* című lap, majd 1978-tól a *Dunántúli Napló* munkatársa volt.⁶⁵ Havasi többször közölt Tüskéssel kapcsolatos híreket az újságban.⁶⁶

Honffy Pál (1932) filmtörténész, a Tankönyvkiadó főszerkesztője, a *Forrás* folyóirat kritikus volt az 1970-es években. Kapcsolatukról a két filmtörténeti témájú dedikált (1975, 1988) könyvön túl más forrásból egyelőre nincs adat. A dedikációkat magyarázza Tüskés érdeklődése a filmművészet irodalmi vonatkozásai iránt.

Jávorszky Béla (1940) író, műfordítóval a kapcsolat feltehetően Fodor Andrásról származik, aki számos skandináv verset fordított magyarra. 1990-ben így írt erről Tüskésnek: „*május 21-28. közt a magyar fordító-küldöttség tagjaként Finnországba kell lennem. Köztük én vagyok az egyetlen, aki nem járt ott [...] a Jávorszky, Szopori Nagy, Tornai féle csapatban.*”⁶⁷

Az 1974-től Sopronban tanító költő, műfordító, kritikus **Kerék Imre** (1942) 1980-ban verset írt Tüskésnek ajánlva,⁶⁸ s ekkortól írt kritikákat Tüskés könyveiről, majd az 1980-as években Tüskés is írt az ő könyveiről. A kölcsönösségnek az vetett véget, hogy Kerék 1992-ben néhány reflexiót fűzött Tüskésnek a kritikájához, melyet Kerék egyik gyermekverskötetéről írt.⁶⁹

Kodály Zoltánné Péczely Sarolta (1940) ajánlása a Kodály születésének 100. évfordulóján a pécsi Leőwey Gimnáziumban Tüskés Tiborné által rendezett kiállításra utal. Tüskés 1982 szeptemberében Fodor Andrásnak írt leveléből kiderül: „*a kiállítás okt. 27-én nyílik majd a Leőwey-ben. Szép és érdekes anyag gyűlt össze, persze Péczelyné is itt helyben sokat segít Annának.*”⁷⁰ Ebből az alkalomból emléktáblát avattak a gimnáziumban, Tüskés előadást tartott *Kodály és a magyar irodalom* címmel.⁷¹ Tüskés Péczely apájával, *Péczely László*val is jó kapcsolatban volt, az 1970-es években recenziót írtak egymás egy-egy könyvéről.⁷²

Az egyetemi tanulmányait Pécsen végzett **Palkó István** (1913–2008) nyelvész, pedagógus, szerkesztő dedikációja egy 1978-as szombathelyi találkozásról

tanúskodik (egy tizenkét évvel korábban megjelent kötetben). Tüskés többször járt Szombathelyen könyveinek bemutatója, író-olvasó találkozó vagy Weöres Sándorról tartott előadásai alkalmából.⁷³ A már nyugdíjas Palkóval egy ilyen eseményen találkozhatott. A somogyi Görgetegen született **Pusztai Sándor** (1911–1983) pap, költő ajánlása feltehetően Tüskésnek az ő költészetéről 1976 augusztusában megjelent tanulmányára utal.⁷⁴

Magyarországi képző- és fotóművészek, építészek, művészettörténészek

A képzőművészekről kapott első dedikált kiadványok, kiállítás-katalógusok a *Jelenkor* szerkesztői és főszerkesztői korszakhoz kapcsolódnak, amikor minden számot egy-egy festő, grafikus, szobrász műveivel vagy egy téma (pl. a Balaton) művészi ábrázolásainak reprodukcióival illusztráltak. Így került Tüskés közvetett vagy közvetlen kapcsolatba számos magyar művésszel, akik nem ritkán eredeti műveket is küldtek a főszerkesztőnek reprodukálás céljából, esetleg ajándékként. A részben így létrejött képzőművészeti gyűjteményéből Tüskés *Tisztelet a szülőföldnek* címmel 1980 májusában kiállítást rendezett szülőfalujában, Szántódpusztán, melyet Takáts Gyula nyitott meg.⁷⁵

A majd ötven évvel idősebb, Szentendrén élő avantgárd festővel, **Czóbel Bélával** (1883–1976) Tüskésnek nemigen volt személyes kapcsolata. A *Jelenkor* 1963-as második számában foglalkozott Czóbelrel.⁷⁶ A második világháború után is külföldön – főként Párizsban – rendszeresen kiállító festő a Galerie Zakban 1964-ben rendezett kiállításának katalógusát dedikálta Tüskésnek.

Fery Antal (1908–1994) grafikus, tervezőgrafikustól a *Jelenkor* 1963. évi 5. száma közölt ex libriset, melyek a művész 40 ex librisét tartalmazó, 1962-ben megjelent és a könyvtárrészben dedikációval ellátott mappájából származnak. A mappán kívül öt eredeti ex librist is küldött. További kapcsolatukról nincs adat. Ugyancsak a *Jelenkor*hoz kapcsolódik az ismeretsége **Granasztói Pál** (1908–1985) író, építészmérnökkel: a folyóirat 1961-ben közölte Granasztóinak egy vitát és több hozzászólást kiváltó önéletrajzi írását.⁷⁷ Ettől kezdve folyamatosan nyomon követték egymás írásait, és megküldték egymásnak könyveiket.

Koczogh Akos (1915–1986) irodalomtörténész, művészettörténész barátságát egy dedikált kötet tanúsítja a gyűjteményben. Tüskés felkérésére Koczogh bekapcsolódott a *Jelenkor*ban a kortárs művészetről

– Tüskés Tibor *A korszerű művészet felé* című írása nyomán – 1963-ban kibontakozó vitába.⁷⁸ Tüskés jól ismerte Koczogh fiát, *Koczogh Andrást* és az ő szobrászati munkásságát is; 1979-ben megnyitotta kiállítását.⁷⁹

Tüskés rendszeresen látogatta a pécsi és budapesti képzőművészeti kiállításokat. **Gyarmathy Tihamér** (1915–2005) a pécsi születésű avantgárd festő viszonylag folyamatosan fenntartotta kapcsolatát szülővárosával. Az itt közölt ajánlás feltehetően a művész első önálló pécsi kiállításához kapcsolódik, az 1983 áprilisában a Pécsi Galériában megrendezett *Téridő* címűhöz, melyet 1987-ben, 1991-ben és 2005-ben újabbak követtek. Az 1991-es kiállítást Tüskés nyitotta meg a pécsi Nemes Endre Múzeumban március 22-én.⁸⁰

Keserü Ilona (1933), a Pécsen élő és alkotó festőművész bizonyosan gyakran találkozott Tüskéssel. Tüskés Fodor Andrásnak 1968-ban írt leveléből tudható, hogy a *Vallomás a városról* című könyvéhez (Magvető, 1970) eredetileg Keserü Ilonától kért illusztrációkat,⁸¹ a kiadó viszont *Martyn Ferencet* kérte fel.⁸² 1983 elején arról írt Fodornak, hogy látta Keserü kiállítását.⁸³

Egy-egy művészt rendszerint a kiállítása kapcsán látogatott meg Tüskés. A Mohácson élő **Kolbe Mihály** (1907–1990) festőhöz fűződő kapcsolatról az 1970-es évekből van a legtöbb adat. 1974-ben Tüskés beszámolt a művész mohácsi műhelyében tett látogatásáról.⁸⁴ E látogatás apropója lehetett, hogy csoportos tárlaton bemutatták Kolbe alkotásait Pécsen 1974-ben. Tüskés ismertetést írt Kolbe két évvel később megjelent *Rajzok Mohácsról* című grafikai mappájáról, melynek neki dedikált példánya megtalálható a könyvanyagban.⁸⁵

Tüskés 1973-tól a *Somogy* című folyóirat szerkesztőbizottsági tagjaként, majd 1994–2006 közötti főszerkesztősége idején – a *Jelenkornál* már alkalmazott módszer szerint – minden számban igyekezett bemutatni egy-egy festő, grafikus, szobrász művészetét. Így jutott el **Reich Károly** (1922–1988) grafikusművészhez 1978 elején. Fodor András egyik leveléből tudjuk, hogy Tüskés régóta tervezte ezt a találkozót, és a *Somogy* nyári számában akart grafikákat közölni a művéstől.⁸⁶ A dedikált könyv egy Reich Károly rajzait, könyvillusztrációit tartalmazó album. A könyvet 1978. februári látogatása alkalmából ajándékozta Tüskésnek. E találkozásukat Tüskés írásban megörökítette, s beszámolt róla a *Somogy* olvasóinak.⁸⁷ Néhány további művészhez közös munkák is kapcsolódtak Tüskéshez, ami arra utal, hogy jól ismerte művé-

szetüket, s őt kérték meg előszó írására vagy kiállítás-megnyitó tartására. **M. Kiss József** (1936–1999) festő, grafikus dedikált kötetéhez (*Balassitól Nagy Lászlóig: Arcképek a magyar irodalom nagyjairól: M. Kiss József metszetei*, 1983) Tüskés írt előszót. **Nagy Ferenc** (1920–1998) fafaragó népművésznél Tüskés többször járt, így például 1987-ben,⁸⁸ és írt Nagy művészetéről.⁸⁹ **Szelényi Károly** (1943) fotóművész 1987-es ajánlásában „közös munkát” említ, ami Tüskésnek Szelényi 1988-ban, majd 1991-ben második kiadásban, magyar és német nyelven megjelent fotóalbumához írt bevezetőjére, a képaláírásokra és az idézetek válogatására utal.⁹⁰

Szatyor Győző (1947) ormánsági származású pécsi faszobrász Tüskés *Nyár, erdő, kakukk* című könyvéről (1973) írt tárcája nyomán ismerkedett meg az íróval.⁹¹ Ezután jó barátságba kerültek, Satyor több kiállítását Tüskés nyitotta meg,⁹² kiadványaihoz előszót vagy bevezetőt írt. A művész portrét készített Tüskésről és ex librist tervezett neki, melyet főként az 1970-es évek második felében és az 1980-as évek elején használt könyveiben.⁹³

Határon túli magyar írók, irodalomtörténészek, képzőművészek

Határon túli magyar írók műveivel Tüskés Fodor András közvetítésével találkozott először, amikor recenziós példányokat kapott tőle. Személyes találkozásokra csak az 1970-es években kerülhetett sor. 1974 őszén tett tíznapos erdélyi utazása során Tüskés megismerkedett például Sepsiszentgyörgyön *Véress Daniellel*, Kolozsvárott *Fodor Sándorral* és *Hertelendi Istvánnal*, Marosvásárhelyt *Tóth Istvánnal*.⁹⁴ Ehhez az úthoz köthető ismeretsége **Gálfalvi György** (1942) író, szerkesztővel; levelezésük az 1990-es években is tartott, s megküldték egymásnak könyveiket. További kapcsolatáról **Fodor Sándor** (1927–2012) író, műfordítóval az itt közölt ajánlás tanúskodik.

Gy. Szabó Béla (1905–1985) grafikusnak a gyűjteményben található dedikált kötet nem tartalmaz keltezés, de bizonyára Tüskés 1974 őszi útja során ismerkedtek meg Kolozsváron: Gy. Szabó akkor vagy nem sokkal utána adhatta vagy küldhette a könyvet. Találkozásuk és műtermi beszélgetésük élményét idézte fel Tüskés egy 1976 elején a *Népszavában* megjelent írásában.⁹⁵ **Kányádi Sándor** (1929–2018) és Tüskés kapcsolatáról viszonylag kevés pontos adat van, feltehetően az 1970-es években találkoztak először személyesen. 1997-es találkozásukról Tüskés Fodor Andrásnak írt levelében ad hírt.⁹⁶

Más erdélyi írókkal Pécsen (is) találkozott Tüskés. Az író, újságíró, műfordító **Beke György** (1927–2007) Pécsen járt például 1976-ban,⁹⁷ s többször írtak kritikát egymás könyveiről. Az itt közölt dedikációk 1980 és 1983 között születtek. **Kántor Lajos** (1937–2017) irodalomtörténész, filológus, kritikus, szerkesztő és Tüskés személyes kapcsolatának kezdete Kántorék 1976-os pécsi látogatásához köthető,⁹⁸ később többször is találkoztak különböző rendezvényeken.⁹⁹ Tüskés többször részt vett írótáborokban és író-olvasó találkozókon az 1970-es, 1980-as években a Vajdaságban.¹⁰⁰ Egy ilyen alkalommal ismerkedhetett meg a kritikus, irodalomtörténész, újságíró **Vajda Gáborral** (1945–2008), akitől egy nagybecskereki keltezésű datálást tartalmazó könyv található a könyvtárrészben, amiről Tüskés kritikát közölt 1984-ben.¹⁰¹ A Horvátországi Magyarok Szövetségének meghívására Eszéken is többször járt, majd könyvbemutatót szervezett kiadványaik népszerűsítésére 1981-ben és 1988-ban Pécsen.¹⁰² A Szövetség titkára, a pedagógus, éremgyűjtő **Troszt Sándor** (1932–1997) egy dedikált kötetten van jelen a gyűjteményben. A felvidéki írók közül ajánlás tanúsítja Balázs Béla és Zalabai Zsigmond ismeretségét. **Balázs Béla** (1931–2020) szerkesztő, újságíró, a pozsonyi *Új Szó*, majd *A Hét* munkatársa. Feltehetően 1975. március 7-én Pozsonyban találkoztak egymással, a könyvdedikáció talán ennek a találkozásnak az emléke; korábban és később nem volt számottevő kapcsolatuk. Tüskés 1975. márciusi pozsonyi útjának eredménye négy szlovákiai magyar könyvről írt recenziója.¹⁰³ **Zalabai Zsigmond** (1948–2003) kritikus, irodalomtörténész, egyetemi tanárral többször találkozott személyesen Tüskés az itt közölt 1985-ös ajánlás szerint.¹⁰⁴ Két könyvről írt kritikát, köztük az itt szereplő dedikáltról.¹⁰⁵

Emigráns írók, képzőművészek

Az 1939-ben, 1949-ben és 1956-ban Magyarországot elhagyott, külföldön élő magyar írók és képzőművészek közül egyesekkel külföldi útjain, másokkal Magyarországon ismerkedett meg Tüskés. A Tüskés-házaspár 1973-as és 1983-as olaszországi utazásán egyaránt útba ejtette Rómát. A Szent István Zarándokházban meg szállva megismerkedtek a pap, festőművész, író **Prokop Péterrel** (1919–2003) és művészetével. Tüskés tanulmányt írt a jánoshalmi plébánián őrzött képeiről 1979-ben.¹⁰⁶ Rómában találkoztak a teológus, tanár, költő, szerkesztő **Szabó Ferenc** (1931) is. A személyes találkozások között leveleztek egymással,¹⁰⁷ több költő munkásságával közel egy időben

foglalkoztak, és reflektáltak egymás írásaira.¹⁰⁸ Az 1992-ben Magyarországra hazatért Szabó felkérésére Tüskés a *Távlatok* című folyóirat szerkesztőbizottsági tagja volt 1996-tól 2000-ig. A római tartózkodások harmadik magyar vonatkozású helyszíne a **Szőnyi Zsuzsa** (1924–2014) által vezetett, Triznya-kocsma néven ismert irodalmi szalon volt.¹⁰⁹ Szőnyi Zsuzsa 1983-ban ajándékozhatta Tüskéséknek Szőnyi István 1982-es kiállítási katalógusát. A személyes találkozások között leveleztek,¹¹⁰ s Szőnyi 2007-es Budapestre költözése után is kapcsolatban voltak.

Az Egyesült Államokban élő magyar szociológus **Nagy Károlynak** (1934–2011) fontos szerepe volt az amerikai magyarság kulturális megszervezésében; az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége alapító tagjaként jelentős munkát végzett a szétszóródásban élő és a hazai magyarság kapcsolatainak ápolásában. Az Anyanyelvi Konferencia negyedik konferenciáját 1981-ben Pécsen rendezték meg, ekkor ismerkedhetett meg Nagy Tüskéssel. Az 1984-ben megjelent *Magyar szigetvilágban ma és holnap* dedikált példánya tanúsítja kapcsolatuk fennmaradását.

Az 1939-ben Magyarországról Finnországba költözött műfordító **Rácz István** (1908–1998) nevét Tüskés *Péczy Lászlótól* hallotta először, aki még a harmincas évek elejéről, az Eötvös Kollégiumból ismerte Ráczot.¹¹¹ A személyes ismeretség Helsinkiben történt 1977 júniusában, amikor Tüskés Takáts Gyulával a Magyar Írószövetség képviseletében részt vett a Lahtiban két évente rendezett nemzetközi írótalálkozón (a VIII. Nemzetközi Írói Egyesülés konferenciáján). A *Kalevala* fordítója még a személyes találkozás előtt megküldte Tüskésnek 1976-ban megjelent művét dedikálva, melyről pár hónap múlva Tüskés kritikát közölt a *Jelenkorban*.¹¹² Ezután sokáig leveleztek egymással.¹¹³

Az 1957-ben emigrált és Oslóban letelepedett könyvtáros, költő, író, műfordító **Sulyok Vincével** (1932–2009) Tüskés a Balaton mellett, Fonyódon ismerkedett meg Fodor Andráséknál 1976 nyarán.¹¹⁴ E találkozás emlékét őrzi a dedikált könyv.

1984-es párizsi útjának beszámolójában Tüskés egyetlen magyar nevet sem említ, csak egy francia házaspárnál tett látogatásról ír.¹¹⁵ Nagy valószínűséggel ekkor ismerkedett meg **Nagy Pál** (1934) író, műfordító, tipográfussal, akivel később is leveleztek.¹¹⁶

Külföldi írók, irodalomtörténészek

A dedikált kötetek négy külföldi író, irodalomtörténész ismeretségét tanúsítják. Ezek közül három bizonyosan

egyszeri találkozás emléke, melyet nem követett további kapcsolat. A jogász, író, egyetemi tanár **Nicolae Taqomir** (1914–1996) a Iaş-i Alexandru Ioan Cuza Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánjaként látogatott 1962 szeptemberében a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára, hogy megbeszéléseket, tapasztalatcserét folytasson a két egyetem tudományos együttműködési szerződése értelmében.¹¹⁷ Ekkor találkozott Tüskéssel, ennek emlékét őrzi az *Egy férfi a dombon* című dedikált verseskötete a könyvtárrészben.

Jordan Valchev (vagy Iordan Vulchev, 1924–1986) bolgár íróval – aki tartalékos tisztként vett részt a második világháború utolsó szakaszában a Magyarország területén zajló csatákban – Tüskés 1983. májusi, Takáts Gyulával közösen tett bulgáriai utazása során találkozott Szófiában. Akkor kapta tőle a dedikált könyvet, melynek érdekessége, hogy a szerző az elejére beragasztotta 1944-es fényképét és egy 1982-es felvételt.

A magyarul jól beszélő zágrábi újságíró, **Dorde Zelmanović** (1919–2004) **Miroslav Krleža** Magyarországon, Pécsen és Budapesten töltött iskolaéveinek dokumentumait bemutató monográfiáját ajánlotta Tüskésnek Pécsen 1988-ban. A könyvről **Gállos Orsolya** közölt recenziót a *Jelenkor*-ban, aki a mű horvát recepcióját is bemutatta.

A magyarul ugyancsak jól beszélő szlovák hungarológus, irodalomtörténész **Karol Tomiš**sal (1929–2013) valószínűleg többször találkozott Tüskés. Az általa dedikált különlenyomat egy 1982. áprilisi pozsonyi találkozást rögzít.

Összegzés

A kilencven szerzőtől származó mintegy száznegyven, Tüskés Tibornak és néhány Tüskés Tibornénak szóló ajánlást tartalmazó kötet és különlenyomat fontos, máshonnan nem nyerhető információkat tartalmaz az író életrajzához és kapcsolathálójához. Hárman (Fodor András, Gállos Orsolya és Tüskés Tibor) szerepelnek a legtöbb (5–5), hat szerző (Bárdosi Németh János, Beke György, Csorba Győző, Csuka Zoltán, Jávorszky Béla, Bajomi Lázár Endre) 3–3, huszonegy szerző 2–2 dedikációval (Arató Károly, Bartos Tibor, Beney Zsuzsa, Bertha Bulcsu, Csányi László, Gulya János, Hamar Imre, Hernádi Gyula, Honffy Pál, Kányádi Sándor, Károlyi Amy, Kerék Imre, Mészöly Miklós, Németh Lászlóné, Sík Csaba, Stetka Éva, Sükösd Mihály, Szabó Ede, Szabó Ferenc, Takáts Gyula, Weöres Sándor), hatvanegy

szerzőtől 1–1 bejegyzés származik a gyűjteményben. Ezeket a könyveket Tüskés részben ajándékba kapta – néha kiderül, hogy a tőle kapott könyvért cserébe –, részben recenziós példányként jutott hozzájuk.

A legtöbb könyvet a megjelenése évében vagy egy-két évvel utána dedikálta a szerzője, fordítója, szerkesztője Tüskésnek. Csupán két, ettől a tendenciától lényegesen eltérő mű van a könyvtárrészben: Gyergyai Albert 1937-ben megjelent műve példányát majd harminc évvel később, 1965-ben ajánlotta, Gy. Szabó Béla 1941-ben megjelent művét 1974-ben adta Tüskésnek. Ha az összes dedikációt időrendben olvassuk, kirajzolódik a pálya 1989 előtti „sűrű” időszakai. A könyvtárrész a következő évekből tartalmazza a legtöbb dedikációt: 1976-ból tizenegy, 1983-ból tíz, 1978-ból, 1981-ből és 1985-ből kilenc, 1974-ből, 1982-ből és 1984-ből hét, 1960-ból, 1973-ból és 1987-ből hat, 1964-ből és 1975-ből öt dedikáció. Számos további kapcsolatnak azonban egyáltalán nincs nyoma a dedikációkban, mégis érdemes megnézni, mi történt ezekben az években Tüskéssel. Az 1960-as évek első felében a *Jelenkor*, majd 1973-tól a *Somogy* szerkesztésének jegyében számos új kapcsolat és találkozás jött létre. A külföldi utak – például: 1973 Olaszország, 1974 Erdély, 1977 Finnország, 1980 Szlovákia, 1983 Bulgária és Olaszország – találkozásai ugyancsak több dedikációt eredményeztek, elsősorban a határon túli és az emigrációban élő magyar írókkal, képzőművészekkel.

A dedikációk szerzőinek életkori, hivatásbeli és földrajzi vizsgálata azt mutatja, hogy Tüskés főként a kortárs és az egy generációval idősebb magyarországi írókkal, költőkkel tartott fenn ajánlásokban is megnyilvánuló kapcsolatot. A saját generációjánál fiatalabbak (pl. tanítványok, pécsi újságírók, szerkesztők, képzőművészek) közeledését is szívesen, nyitottan fogadta, minden esetben egymás kölcsönös támogatásával. A bemutatott dedikációk reprezentatív mintát, azonban töredékes képet adnak Tüskés Tibor kapcsolati hálójáról. A teljesebb képhez további vizsgálat szükséges a nagykanizsai és a szántódi könyvtárban, valamint az antikvár forgalomba került kötetekben.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. HAVASI János. Emlékeim Tüskés Tiborról. == *Somogy*, 49. (2021) 1. sz. p. 63–66. ISSN 0133-0144
2. Mike és Társa 48. aukciója 2013. június 6-án.
3. A könyvtárrész töredékességét mutatja például, hogy nincs

- benne egyetlen Illyés Gyula életében megjelent mű sem, csak a költő halála után felesége által Tüskéséknek ajánlott kötet.
4. Összegyűjtve megjelent: TÜSKÉS Tibor. M. F. mester: Írások Martyn Ferencről. Kaposvár: Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, 1997. 143 p. ISBN 963-03-4229-4
 5. Tüskés Tibor életéről és munkásságáról ld. pl. BARTUSZ-DOBOSI László. Egy élet térképe: Tüskés Tibor pályaképe. Pécs: Pro Pannonia, 2012. (Pannónia könyvek). ISBN 978-933-9893-72-6; Tüskés Tibor válogatott bibliográfia. Összeáll. TÜSKÉS Anna. Budapest: Reciti, 2018. 245 p. ISBN 978-615-5478-55-0
Továbbiakban: Tüskés Tibor válogatott bibliográfia
 6. Történetéről ld. MIHA Tamásné. A nagykanizsai Notre Dame Leánylíceum története, 1934–1948. Nagykanizsa, Miha T. né, 2015. 178 p. ISBN 978-963-12-2335-4
 7. TÜSKÉS Tibor. Irodalmi nevelés a tanórán kívül. Budapest: Tankönyvkiadó, 1969. (A tanítás problémái 4.); ue. 2. kiad. 1970.; 3. kiad. 1977. ISBN 963-17-2736-X; TÜSKÉS Tiborné. Az értéket továbbadni: A magyar irodalmi szakkör munkájáról. == A pécsi Leőwey Klára Gimnázium 75 éve. Szerk. NAGY Gyuláné. Pécs: Leőwey Klára Gimnázium, 1981. p. 70–74.
 8. Találkozás diákokkal, tanárokkal, olvasókkal. == Petőfi Népe, 34. (1979. okt. 21.) 247., p. 8. ISSN 0133-235X; Jubileumi hét a Gödös Gimnáziumban. == Tolna Megyei Népiújság 38. (1988. máj. 24.) 123., p. 3. ISSN 0133-0551
 9. LENGYEL András. Gáspár Zoltán irodalmi kapcsolathálózata: Könyvtára dedikált köteteinek történeti-szociológiai elemzése. == Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok 1. Szerk. LENGYEL András. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 1997. p. 23–48. ISSN 1417-5320; LENGYEL András. A dedikációkutatás lehetőségei. == Irodalomismeret, 12. (2001) 1/2., p. 67–71. ISSN 0865-6886
 10. TÜSKÉS Tibor. Arató Károly. == TÜSKÉS Tibor. A város és írója: Negyvenhat íróportré a 20. század irodalmi múltjából. Pécs: Pro Pannonia, 2015. (Pannónia könyvek). p. 10–16. ISBN 978-615-5553-06-6
 11. FODOR András és TÜSKÉS Tibor levelezése I–III. Pécs: Pro Pannonia, 2008–2010. 1. köt., 1959–1966. Sajtó alá rend. TÜSKÉS Anna. 2008. ISBN 978-963-9498-94-5; 2. köt., 1967–1976. Sajtó alá rend. TÜSKÉS Tibor. [2008]. ISBN 978-963-9893-05-4; 3. köt., 1977–1997. 2010. ISBN 963-9893-28-3 (hibás). (Továbbiakban: FODOR–TÜSKÉS, I.; II.; III.); ltt: FODOR–TÜSKÉS I. p. 14.
 12. TÜSKÉS Tibor. Arató Károly. == Pécsi szemle, 11. (2008). tél, p. 100–105. ISSN 1419-290X
 13. TÜSKÉS Tibor. Bertha Bulcsu == TÜSKÉS Tibor. Az exponált idő. Pécs: Pro Pannonia, 2000. p. 38–42. (Pannónia könyvek). ISBN 963-9079-53-7 (Továbbiakban: Az exponált idő)
 14. BERTHA Bulcsu. Interjú Tüskés Tiborral. == BERTHA Bulcsu. Meztelen a király: Tizenöt portré. Budapest: Szépirodalmi K., 1972. p. 114–135.
 15. Az exponált idő, p. 14–18.
 16. GÁBOR György. Gondolatok könyve: Az aforizma francia mesterei. Budapest: Magvető, 1962. Dedikáció: *Gáborkának, szeretettel és szép köszöntésért, 70. születésnapomon. Pécs, 1972. március 8. Bárdosi Németh János*. Egy másik alkalommal sem saját kötetét dedikálta Bárdosi Németh Tüskés Tibornak: A világirodalom ars poeticái. Összeáll. LENGYEL Béla és VINCZE Flóra. Budapest: Gondolat, 1965. Dedikáció: *Tibornak nagy szeretettel és hálával – a vacsoracsillagért. 966. jun. hó János*
 17. Kapcsolatokról részletesebben ld. pl.: Az exponált idő, p. 32–37.
 18. Pl. (Hamar) [HAMAR Imre]. A pécsi Irodalmi Színpad terveiről. == Dunántúli Napló 17. (1960. szept. 22.) 224., p. 3.
 19. HAMAR Imre. Néhány gondolat a Jelenkor legújabb számáról. == Dunántúli Napló, 17. (1960. jan. 17.) 14., p. 3.
 20. HAMAR Imre. Megismételhetetlen, gyönyörű pálya: Beszélgetés Tüskés Tiborral Nagy László könyvéről. == Napló [Veszprém], 39. (1983. júl. 9.) 161., p. 5. ISSN 0133-2104
 21. HAMAR Imre. Katedra és írói szolgálat: A hatvanéves Tüskés Tibor köszöntése. == Napló [Veszprém], 46. (1990. jún. 9.) 134., p. 12. ISSN 0133-2104
 22. Könyvespolc: Schiller: Stuart Mária: Pákolitz-féle fordításról. == Esti Pécsi Napló 1. (1959. okt. 7.) 157., p. 2.
 23. Válogatás pécsi szerzők Rajnai Lászlónak írt leveleiből. TÜSKÉS Tibor leveleiből. == Életünk, 55. évf. (2017) 6/7., p. 161–164. ISSN 0133-4751
 24. FODOR–TÜSKÉS, I., i. m. 233, 444.
 25. TÜSKÉS Tibor. „Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre”. == *Albert Gábor*: Emelt fővel == Forrás, 16. évf. (1984) 11., p. 88–92. ISSN 0133-056X; megjelent még: Látóhatár, 1986. február, p. 177–182. [Részlet]
 26. TÜSKÉS Tibor. A munkatárs: Beney Zsuzsa. == Jelenkor 51. (2008) 10., p. 1154–1165. ISSN 0447-6425
 27. Czigány György riportkönyvéről. == Dunántúli Napló 38. (1981. aug. 30.) 237., p. 11. ISSN 0133-2007
 28. Tükrök között: Tüskés Tibor levelesládájából. Vál., szerk. TÜSKÉS Tibor, sajtó alá rend. SIMON Zsuzsanna. Budapest: Universitas Kiadó: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. p. 242. (Továbbiakban: Tükrök között)
 29. TÜSKÉS Tibor. Csuka Zoltán. == Pécsi Szemle, 6. (2003) 4., p. 112–116. ISSN 1419-290X; TÜSKÉS Tibor. Csuka Zoltán.

- == TÜSKÉS Tibor. A város és írója: Negyvenhat íróportré a 20. század irodalmi múltjából. Pannónia könyvek. Pécs: Pro Pannonia, 2015. p. 46–51. (Pannónia könyvek). ISBN 978-615-5553-06-6
30. Ld. TÜSKÉS Tibor válogatott bibliográfia.
31. FODOR–TÜSKÉS, I–III.
32. FODOR–TÜSKÉS, II., i. m. p. 209.
33. FODOR–TÜSKÉS, II., i. m. p. 210–211.
34. PI. GÁBOR István. Tanácsok a tanítás problémájához: Tüskés Tibor: Irodalmi nevelés a tanórán kívül. == Magyar Nemzet 25. (1969. aug. 10.) 185., p. 12.; (g. i.) [GÁBOR István]. Nyár, erdő, kakukk: Tüskés Tibor emlékkönyve. == Magyar Nemzet 29. (1973. dec. 9.) 288., p. 13.
35. TÜSKÉS Tibor. Találkozások Gyergyai Alberttel. == Somogy 19. (1991) 4. p. 33–36.
36. Tükrök között, p. 145–146.
37. TÜSKÉS Tibor. Hódolat a szülőföldnek. Gyergyai Albert: Anyám meg a falum. == Dunántúli Napló, 30. (1973. júl. 22.) 190., Vasárnapi melléklet, p. 6.; TÜSKÉS Tibor. Hódolat a szülőföldnek. Gyergyai Albert: Anyám meg a falum. == Somogy 3. (1973) 1., p. 5–7.
38. TÜSKÉS Tibor. Bűnösök: Gyurkó László kisregénye. == Tiszatáj 16. (1962) 3., p. 2.; TÜSKÉS Tibor. Gyurkó László: Faustus doktor boldogságos pokoljárása. == Kortárs 23. (1979) 9., p. 1488–1489. ISSN 0023-415X
39. TÜSKÉS Tibor. Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin. == Esti Pécsi Napló, 1. (1959. okt. 28.) 175., p. 2.; TÜSKÉS Tibor. Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin. == Alföld, 11. (1960) 2., p. 127–128.
40. Tükrök között, p. 41.
41. FODOR – TÜSKÉS, I., i. m. p. 9.
42. TÜSKÉS Tibor. Hideg – volt. Emlékek Hernádi Gyuláról. Emlékezés, levelek. == Lyukasóra, 15. (2006) 5., p. 20–22. ISSN 1216-4399
43. FODOR – TÜSKÉS, I., i. m. p. 197.
44. Tükrök között, p. 24.
45. Az exponált idő, p. 130–135.
46. Az exponált idő, p. 82–86.
47. A kapcsolat későbbi alakulásához ld. Volt idő: Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése. Sajtó alá rend., az előszót és a jegyzeteket írta TÜSKÉS Tibor. Pécs: Pro Pannonia, 2005. 198. p. (Pannónia könyvek). ISBN 963-9498-43-2
48. Németh László és felesége 1964-es pécsi tartózkodását Tüskés Tibor részletesen leírta Pannóniai változatok, Bp., 1977. című könyve „Németh Lászlóról négy tételben” című fejezetében. BENEDECZKY István. Barátságunk Tüskés Tiborral = In memoriam Tüskés Tibor: Emlékezések, esszék, dokumentumok. Vál. szerk. TÜSKÉS Gábor. Budapest: Reciti, 2014, p. 197. (a teljes cikk helye: p. 194–215). (Továbbiakban: In memoriam TT)
49. A szabadegyetem heti programja. = Dunántúli Napló, 18. (1961. márc. 12.) 61., p. 8.
50. Író a szorongó tájékozatlanság ellen. == Népszava, 129. (2001. márc. 29.) 74., p. 13. ISSN 0133-1701
51. Emléktábla. == Magyar Ifjúság, 20. (1976. dec. 3.) 49., p. 2.. Az emléktábla szövege: *Németh László 1901 – 1975 emlékére, aki 1964. febr. 28-án iskolánkba látogatott. „...tartsanak ki a divatok szelében is amellett, aminek a szépségéről, igazságáról meggyőződtek.”* (Részlet Németh László az iskola Magyar irodalmi szakkörének írt leveléből.)
52. Németh László emlékére: A pécsi Leőwey Klára Gimnázium KISZ-szervezete magyar irodalmi szakkörének összeállítása. Szerk. Tüskés Tiborné. 1976. november, 8 p.
53. Az exponált idő, p. 27–31.
54. Szülőföld és irodalom: Az Új Írás szerkesztőjének előadása Pécsen. = Dunántúli Napló, 18. (1961. dec. 2.) 284., p. 2.
55. Szeghalmi Elemér. Sorsvállalás és szolgálat: Interjú Tüskés Tiborral. [Riporter] SZEGHALMI Elemér == Új Ember, 40. (1984. dec. 2.) 49., p. 4. ISSN 0133-1205
56. TAKÁTS Gyula és TÜSKÉS Tibor levelezése. Sajtó alá rend. FEHÉR Zoltán. Pécs: Pro Pannonia, 2021 (megjelenés alatt).
57. Az exponált idő, p. 52–59.
58. Tüskés Tibor Takáts Gyulának dedikált könyveiről ld. FEHÉR Zoltán József. Dedikált könyvek Takáts Gyula könyvtárában. [Pécs]: Pro Pannonia, 2020. 244. p. (Pannónia könyvek). ISBN 978-615-5553-65-3
59. Az exponált idő, p. 106–111.
60. VARGA István, Cs. Vidéken élni: Tüskés Tibor új könyvéről. == Népszáság [Eger], 39. (1988. szept. 2.) 210., p. 4. ISSN 0133-0705
61. GÁLLOS Orsolya. „emberségből példát, vitézségből formát”: Tüskés Tibor. == In memoriam TT, p. 252–253.
62. PI. GÁLLOS Orsolya. Szociográfia a pécsi vasasokról: Tüskés Tibor: Sorskövacsok. == Dunántúli Napló, 35. (1978. aug. 30.) 239., p. 3. ISSN 0133-2007; GÁLLOS Orsolya. Tüskés Tibor: Testvérmúzsák. == Dunántúli Napló, 36. (1979. jún. 30.) 177., p. 3. ISSN 0133-2007 Továbbiakat ld.: TÜSKÉS Tibor válogatott bibliográfia.
63. PI. GÁLLOS Orsolya. Táj és irodalom: Az irodalom nem

- frontok háborúja: Látogatás Tüskés Tibornál. == Dunántúli Napló, 44. (1987. márc. 28.) 86., p. 8. ISSN 0133-2007.
64. Pl. GÁLLOS Orsolya. „Témám és kifejezőeszközöm a táj” Pál József szerzői estje. == Dunántúli Napló, 34. (1977. febr. 8.) 38., p. 2. ISSN 0133-2007; G. O. [Gállos Orsolya]. Barcs: Varga Hajdu István tollrajzai. == Dunántúli Napló, 34. (1977. dec. 5.) 334., p. 2. ISSN 0133-2007
65. HAVASI János. Emlékeim Tüskés Tiborról. == Somogy, 49. (2021) 1. p. 63–66. ISSN 0133-0144
66. Pl. HAVASI János. Hűség a szülőföldhöz: Ormánsági napok kezdődtek Sellyén: Ma: vásár és folklórműsor. == Dunántúli Napló, 38. (1981. okt. 4.) 272., p. 11. ISSN 0133-2007; H. J. [HAVASI János]. Pécs, Geisler Eta u. 23. Fölvatták Babits Mihály mellszobrát: Borsos Miklós harmadik pécsi köztéri alkotása. == Dunántúli Napló, 38. (1981. okt. 20.) 288., p. 1., 5. ISSN 0133-2007
67. FODOR – TÜSKÉS, III., i. m. p. 339.
68. KERÉK Imre. Sopron. == Soproni Füzetek, 1. (1980) 1., p. [6]; „Sopronból” címmel: Somogy, 10. (1980) 2., p. 52. ISSN 0133-0144; KERÉK Imre. Virág völgy. Győr: Hazánk, 2002. p. 146. ISBN 963-7386-74-1
69. TÜSKÉS Tibor. Ágas-bogas koronák: Kerék Imre versei gyerekeknek. == Kincskereső, 18. (1991) 5., p. 39–40.; Reagál rá: KERÉK Imre. Nyelvi szelők vagy nyelvi babonák? == Magyar Nyelvőr, 116. (1992) 1., p. 29–32.
70. FODOR – TÜSKÉS, III., i. m. p. 175.
71. [Emléktáblával jelölte meg...]. == Népszava, 110. (1982. okt. 28.) 253., p. 8. ISSN 0133-1701; G. O. [Gállos Orsolya]. Emléktábla-avató és kiállítás a Leőwey Gimnáziumban: Kodály Zoltán élete képekben. == Dunántúli Napló, 39. (1982. okt. 28.) 296., p. 1. ISSN 0133-2007
72. TÜSKÉS Tibor. A műelemzés kézikönyve: Péczely László: Bevezetés a műelemzésbe. == Jelenkor, 17. (1974) 4., p. 372–375.; PÉCZELY László. Tüskés Tibor: Versről versre. == Jelenkor, 19. (1976) 12., p. 1138–1140.
73. Pl. Könyvpremier [...]. == Népszava, 110. (1982. jan. 28.) 23., p. 8. ISSN 0133-1701; Tüskés Tibor: A nyugati kapu című könyvének bemutatója [...] == Dunántúli Napló, 39. (1982. jan. 28.) 27., p. 4. ISSN 0133-2007; SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde. Író-olvasó találkozók Szombathelyen az 50-es évektől napjainkig. == Vasi Szemle, 45. (1991) 4., p. 570. (a teljes cikk: p. 568–574.) ISSN 0505-0332; L – r. [LŐCSEI Péter]. Magyar Orpheus: Weöres Sándor-konferencia; Szombathely, 2003. szeptember 18–19. == Vasi Szemle, 57. (2003) 6., p. 782. (a teljes cikk: p. 782–785.) ISSN 0505-0332
74. TÜSKÉS Tibor. „Csak belül aranylunk”: Pusztai Sándor költői útja. == Vigilia, 41. (1976) 8., p. 542–547.
75. Megnyitó beszéd megjelent: TAKÁTS Gyula: „Szántód partjánál”: Tüskés Tibor grafikai gyűjteménye. == TAKÁTS Gyula. Tükrök szava – betűk arca. Budapest: Szépirodalmi K., 1985, p. 172–175. ISBN 963-15-2954-1; *Híradások a kiállításról*: Május elején nyit Szántód-pusztája. == Népszava, 108. (1980. ápr. 17.) 89., p. [12.] ISSN 0133-1701; LOMBOSI Jenő. Ébred a Balaton. == Dunántúli Napló, 37. (1980. ápr. 21.) 109., p. 2. ISSN 0133-2007
76. Közölte például Czöbel Béla Berda Józsefről készült tusráját.
77. Tükrök között, p. 91.
78. FODOR – TÜSKÉS, I., i. m. p. 217.
79. Szekszárd: Művészi szöttesképek, faragások. == Dunántúli Napló, 36. (1979. júl. 23.), 200., p. 2. ISSN 0133-2007
80. Z. M. Gyarmathy Tihamér és a sokdimenziós tér. == Új Dunántúli Napló, 2. (1991. márc. 23.) 80., p. 3. ISSN 1865-9133
81. FODOR – TÜSKÉS, II., i. m. p. 44.
82. FODOR – TÜSKÉS, II., i. m. p. 85, 93.
83. FODOR – TÜSKÉS, III., i. m. p. 183.
84. TÜSKÉS Tibor. Beszélgetés Kolbe Mihállyal: Részlet. == Dunántúli Napló, 31. (1974. dec. 21.) 349., Hétvége, p. 8.; TÜSKÉS Tibor. Képzőművészek műhelyében: Beszélgetés Kolbe Mihállyal. == Jelenkor, 18. (1975) 1., p. 61–70.; FODOR – TÜSKÉS, II. p. 299.
85. TÜSKÉS Tibor. Kolbe Mihály rajzszorozata Mohácsról. == Dunántúli Napló, 33. (1976. aug. 1.) 211., p. 4. ISSN 0133-2007
86. FODOR – TÜSKÉS, III., i. m. p. 40.
87. TÜSKÉS Tibor. Látogatóban Reich Károlynál. == Somogy, 8. (1978) 2., p. 36–42. ISSN 0133-0144
88. Takács Tibor. Nagy Ferenc őrzi a kincseit. == Népszava, 115. (1987. okt. 10.) 239., p. 10. ISSN 0133-1701
89. A népi ornamentikától a körplasztikáig: Nagy Ferenc útja. == Somogy, 8. (1978) 4., p. 7–12. ISSN 0133-0144; *Megjelent még*: TÜSKÉS Tibor. Triptichon: Irodalom, művészet, hagyomány. Budapest: Szépirodalmi K., 1986. p. 343–355. ISBN 963-15-2973-6 (hibás)
90. SZELENYI Károly. Pécs és Baranya: A magyar mediterráneum. A bevezetőt és a képaláírásokat írta, az idézeteket vál. TÜSKÉS Tibor. Pécs: Baranya Megyei Könyvtár, 1988. (Pannónia könyvek). ISBN 963-7272-45-3 [A bevezető helye: p. 5–7.]
91. SZATYOR Győző. Úton, hazafelé... == Dunántúli Napló, 31. (1974. márc. 3.) 61., Vasárnapi melléklet, p. 6.; TÜSKÉS Tibor. Barátom, Győző. == Az Ormánság vonzásában: Szatyor

- Győző, a hagyományörző. Szerk. SZIRTES Gábor. Pannónia könyvek. [Pécs]: Pro Pannonia, 2007. p. 77–87. (Pannónia könyvek). ISBN 963-978-9498-92-1 (hibás)
92. Pl. Szatyor Győző kiállítását Tüskés Tibor nyitotta meg a Kisgalériában 1975. márc. 3-án, Sellyén 1983. okt. 8-án, Pécsen 1985. okt. 15-én, az Esztergomi Galériában 1988 májusában.
93. Az 1980-as években Nagyszüleim gyakran vittek játszani a Szatyor Győző által 1980-ban készített tettyei játszótérre.
94. TÜSKÉS Tibor. A sepsiszentgyörgyi csillagnéző. == Tiszatáj, 57. (2003) 8., p. 58–62. ISSN 0133-1167; ÁGOSTON Zoltán. Irodalom és politika: Tüskés Tiborral Ágoston Zoltán beszélget. == Jelenkor, 48. (2005) 11., p. 1053–1065. ISSN 0447-6425
95. TÜSKÉS Tibor. A fametsző. == Népszava, 104. (1976. febr. 28.) 50., p. 8.; TÜSKÉS Tibor. Utak Európába. Budapest: Kozmosz Kv., 1985. p. 36–44. ISBN 963-211-617-8 *
96. FODOR – TÜSKÉS, III. p. 520.
97. FODOR–TÜSKÉS, II. p. 355.
98. KÁNTOR Lajos. Emberi képek, háttérrel. == Korunk, 35. (1976) 11., p. 824–831.
99. In memoriam TT, p. 137–141.
100. Pécsi írók Eszéken. == Dunántúli Napló, 31. (1974. okt. 14.) 282., p. 4.; ORDÓDY Katalin. Visszanézeve a Vajdaságra. == Irodalmi Szemle, 1981, 10. p. 939–942. (a teljes cikk helye: p. 938–942.); Pécsi író a zombori folyóiratban. == Dunántúli Napló, 43. (1986. okt. 11.) 280., p. 8. ISSN 0133-2007
101. TÜSKÉS Tibor. Vajda Gábor: Források és partok. == Forrás, 16. (1984) 3., p. 93–95. ISSN 0133-056X
102. TÜSKÉS Tibor. Valóságközelben: Székácsné Vida Mária: A művészeti nevelés hatásrendszere: A Horvátországi Magyarok Szövetsége első évkönyve. == Forrás, 12. (1980) 7., p. 82–85. ISSN 0133-056X; TÜSKÉS Tibor. Ki folytatja tovább? == Horvátországi Magyarok Szövetsége. Évkönyv, 4. Szerk. TROSZT Sándor. Eszék: Horvátországi Magyarok Szövetsége, 1982. p. 137.; G. O. [GÁLLOS Orsolya]. Könyvbemutató a Mozgalmi Házban: Horvátországi magyar kiadványok. == Dunántúli Napló, 38. (1981. dec. 9.) 337., p. 1. ISSN 0133-2007; Horvátországi magyarok bemutatói: Könyvbemutató, folklórestek, találkozók. == Dunántúli Napló, 45. (1988. nov. 14.) 317., p. 1. ISSN 0133-2007
103. TÜSKÉS Tibor. Közös utakon: Négy magyar könyv Csehszlovákiából. == Könyvtáros, 25. (1975) 2., p. 106–108.
104. TÜSKÉS Tibor. Utak Európába, p. 22.
105. TÜSKÉS Tibor. Zalabai Zsigmond: Mindenekről számot adok. == Forrás, 17. (1985) 7., p. 85–86. ISSN 0133-056X; TÜSKÉS Tibor. Egy példamutató falurajz: Zalabai Zsigmond: Hazahív a harangszó. == Forrás, 19. (1987) 2., p. 87–88. ISSN 0133-056X
106. TÜSKÉS Tibor. Prokop Péter Jánoshalmán. == Vigilia, 44. (1979) 8., p. 560–563. ISSN 0042-6024
107. PIM Kézirattár, TT-hagyaték, 11 levél Szabó Ferencről.
108. Pl. TÜSKÉS Tibor. „Csak belül aranylunk” Pusztai Sándor költői útja. == Vigilia, 41. (1976) 8., p. 542–547. ISSN 0042-6024; Reagál rá: SZABÓ Ferenc. „A fények rézsút esnek” Pusztai Sándor 65 éves. == Katolikus Szemle, 28. (1976) 4., p. 369. (a teljes cikk helye: p. 368–371); SZABÓ Ferenc. Párbeszéd Tüskés Tiborral Pilinszky János misztikájáról. = Pannon Tükör, 5. (2000) 3., p. 35–36. ISSN 1219-6886
109. TÜSKÉS Tibor. Olasz égbolt alatt (2.). == Dunántúli Napló, 40. (1983. júl. 10.) 189., p. 4. ISSN 0133-2007; Tükrök között, p. 404–405.
110. PIM Kézirattár, TT-hagyaték, 15 levél Szőnyi Zsuzsától.
111. TÜSKÉS Tibor. Kodály-módszer fényképezőgéppel: távinterjú Rácz Istvánnal. == Alföld, 35. (1984) 10., p. 62–72. ISSN 0401-3174; TÜSKÉS Tibor. Utak Európába. p. 112–113.
112. TÜSKÉS Tibor. Kalevala: Rácz István fordítása. == Jelenkor, 20. (1977) 12., p. 1150–1151. ISSN 0447-6425
113. PIM Kézirattár, TT-hagyaték, 15 levél Rácz Istvántól.
114. FODOR – TÜSKÉS, II., i. m. p. 344–346.
115. TÜSKÉS Tibor. Párizsi mozaik. == TÜSKÉS Tibor. Utak Európába. Budapest: Kozmosz Kv., 1985. p. 181–202. ISBN 963-211-617-8 *
116. PIM Kézirattár, TT-hagyatékban hét levél Nagy Páltól.
117. Látogatásról híradás Id. pl.: Nicolai Tatimir professzor [...]. == Magyar Nemzet, 18. (1962. szept. 22.) 222., p. 6.

(Beérkezett: 2020. december 15.)

A dedikált kötetek jegyzéke

A dedikációkat és a könyvek címléírását a jegyzék az ajánlásokat író személyek nevének betűrendjében, az egy szerzőtől származó két vagy több bejegyzést a könyvek megjelenésének időrendjében tartalmazza.

A

1. ALBERT Gábor. Emelt fővel. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983.
„Tüskés Tibornak pécsi találkozásunk emlékére, szeretettel: Gábor, Pécs, 1984. január 14-én”
2. A sóragyogású bánat: Mai nyugatnémet költők. Ford. ARATÓ Károly stb. Budapest: Európa, 1973.
„Tüskés Tibornak baráti öleléssel, szeretettel: Arató Károly Pécs, 1973. XI. 14.”
3. Jelzések: Mai osztrák költők. Ford. ARATÓ Károly stb. Budapest: Európa, 1975.
„Tüskés Tibornak barátsággal, szeretettel ajánlom: Arató Károly Pécs, 1975. július 14.”

B

4. FRANCE, Anatole. Az istenek szomjaznak. Ford. és utószó BAJOMI LÁZÁR Endre. Budapest: Európa, 1961.
„Tüskés Tibornak barátsággal Bajomi Lázár Bp. 61 XI 8”
5. BAJOMI LÁZÁR Endre. A mai francia irodalom kistükré. Budapest: Gondolat, 1962.
„Tüskés Tibornak barátsággal Bajomi Lázár Endre Bp. 62 VII 4”
6. SARTRE, Jean-Paul. A szavak. Utószó: BAJOMI LÁZÁR Endre. Budapest: Európa, 1964.
„Tüskés Tibornak immár régi barátsággal Bajomi Lázár Bp. 64 XI 7”
7. BALÁZS Béla. Életünk. Bratislava: Madách, 1973.
„Tüskés Tibornak, jó emlékként, köszönettel. Pozsony, 1975. III. 7. Balázs Béla”
8. BÁRDOSI NÉMETH János. A lélek lángjai. Budapest: Magvető, 1974.
„Tüskés Tiboréknak, nagy-nagy szeretettel és ragaszkodással Pécs, 1974. november 29. Bárdosi Németh János”
9. BÁRDOSI NÉMETH János. Nyugtalan madarak. Budapest: Magvető, 1978.

- „Tüskés Tiboréknak kézcsókkal és meleg baráti öleléssel, szeretettel ajánlom. Pécs, 1978. június 15. Bárdosi Németh János”
10. BÁRDOSI NÉMETH János. Befogadás. Budapest: Magvető, 1981.
„Szeretettel: Bárdosi Németh János családja”
11. WOLFE, Tom. Kandírozott mandarinzelésű áramvonal. Ford. BARTOS Tibor. Budapest: Európa, 1970.
„A messzehangzású jó tanárnak szeretettel ajánlja Bartos Tibor 1971. II.”
12. ARDEN, John. Drámák. Ford. BARTOS Tibor. Budapest: Európa, 1979.
„A tabi-pécsi tengelyben – Tüskés Tiboréknak ajánlom Bartos Tibor 1979.”
13. BEKE György. Fölöttük a havasok. Kolozsvár: Dácia Könyvkiadó, 1980.
„Tüskés Tibornak, a mélységekbe látó írónak, kritikusnak baráti szeretettel: Beke György, 1980. július”
14. BEKE György. Búvópatakok. Bukarest: Kriterion, 1980.
„Tüskés Tibornak, a valóságirodalom művelőjének és istápoló kritikusának, baráti szeretettel Beke György 1981. március”
15. BEKE György. Boltívek teherbírása. Bukarest: Kriterion, 1983.
„Tüskés Tibornak testvéri érzésekkel Beke György 1983. július”
16. BENEY Zsuzsa. Rontás. Bukarest: Szépirodalmi, 1974.
„Tüskés Tiboréknak szeretettel 1974. július 5-én Beney Zsuzsa”
17. BENEY Zsuzsa. Nyitva van az aranykapu. Budapest: Móra, 1979.
„Tüskés Tibornak tisztelettel, szeretettel 1979. nov. Beney Zsuzsa”
18. BERTHA Bulcsu. Ilyen az egész életed. Budapest: Szépirodalmi, 1980.

„Tüskés Tibornak és családjának, a régi barátsággal és szeretettel. B. Bulcsu Bp. 1981. I. 14.”

19. BERTHA Bulcsu. Medvetáncoltatás. Budapest: Szépirodalmi, 1983.

„Tüskés Tibornak és családjának nagy szeretettel B. Bulcsu Bp. 1983. XII. 28.”

20. BUCKSKY Mihály. Kiss György. Pécs: Baranya m. Tanács V.B. Művelődésügyi Osztály, 1975.

„Tüskés Tibornak őszinte szeretettel és köszönettel a sok és kedves baráti segítségért. Pécs, 1976. február 3. Bucky Mihály”

C

21. CZIGÁNY György. Csak a derű óráit számolom... Budapest: Zeneműkiadó, 1981.

„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Cz. Gyuri 1981 nyarán”

22. GALERIE ZAK. Czobel. Paris: Galerie Zak, 1964.

„Tüskés Tibornak barátsággal Czobel”

Cs

23. CS. VARGA István. Jeszenyin világa. Budapest: Európa, 1986.

„Tüskés Tibornak igaz nagyrabecsüléssel és szeretettel, Közös irodalmi ügyeink jegyében: Cs. Varga István Eger, 1987. febr. 14.”

24. CSÁNYI László. „A természet leánya”: Goethe és Christiane Vulpius. Különlenyomat a Filológiai Közöny 1969/1–4. számából.

„Tüskés Tibornak, a régi barátsággal küldi Csányi László Szekszárd, 1970. május 15.”

25. CSÁNYI László. Goethe és a Farbenlehre. Különlenyomat a Filológiai Közöny 1972/3–4. számából.

„Kedves Tibor, viszonzásul és barátsággal fogadd ezt a csekélységet Csányi László 73 XI. 3.”

26. CSORBA Győző. Kettőshangzat: Válogatott versfordítások. Budapest: Európa, 1976.

„Tüskés Tibornak baráti szeretettel ajánlom. Csorba Győző, 76. aug. 30.”

27. CSORBA Győző. Összegyűjtött versek. Budapest: Magvető, 1978.

„Tüskés Tiboréknak nagy szeretettel ajánlom. Tibornak külön is köszönöm, hogy annyit vesződik velem. Csorba Győző Pécs, 78. V. 18.”

28. CSORBA Győző. Vissza Ithakába: Válogatott versek. Budapest: Magvető, 1986.

„Tüskésné Annának halás köszönettel a remek kiállításért és nagy-nagy szeretettel és tisztelettel. Csorba Győző Pécs, 86. XI. 19.”

29. Csillagok és szívek: Mai szlovén költők. Vál. utószó, jegyzetek CSUKA Zoltán. Budapest: Európa, 1971.

„Tüskés Tibornak szeretettel, barátsággal: Csuka Zoltán Érdliget, 1973. jún. 24.”

30. IGNJATOVIĆ, Jakov. Szerb rapszódia. Vál. és ford. CSUKA Zoltán. Budapest: Európa, 1973.

„Tüskés Tibornak, aki jó segítséget nyújt abban a törekvésben, hogy »a múltat be kell vallani«, s akkor a régi harcot, melyet őseink vívtak valóban »békévé oldja az emlékezés«. Őszinte barátsággal Csuka Zoltán Érdliget 1974 I. 25.”

31. Adriai tengerek múzsája: A dalmát tengerpart költészete. Vál. és ford. CSUKA Zoltán. Budapest: Európa, 1976.

„Tüskés Tibornak, örömmel és őszinte barátsággal nyújtom át ezt a másik »útikalauzt«, Csuka Zoltán Érdliget, 1976. VIII. 3.”

D

32. DOBÓNÉ BERENCSI Margit. A tanítás problémái: A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon: Általános iskola, 5–8. osztály. Budapest: Tankönyvkiadó, 1985.

„Tüskés Tibornának, Annának, aki a szép pannon városban emberként, nem hivatalos lényként fogadott engem. Szeretettel, barátsággal, együttgondolkozásunk jeléül: Margitka Eger, 1986. jan. 2-án”

F

33. FERY Antal. 40 Exlibris. Budapest: Kisgrafikabarátok Köre Kiadványa, 1962.

„Tüskés Tibornak tisztelettel: Fery Antal, Bp. 1963. II. 13.”

34. FODOR András. Napraforgó: Válogatott versfordítások. Budapest: Magvető, 1967.

„Tüskéséknek: Tibornak Annának s a jövőendő nemzedéknek igaz szeretettel küldi: Fodor Bandi 1967. IX. 5.”

35. RÓŻEWICZ, Tadeusz. Megmenekült. Ford. FODOR András. Budapest: Európa, 1972.

„Tüskés Tibornak, a csaba-gyomai könyvészeti diadal emlékére szeretettel ajánlja: Fodor Bandi 972. V. 28.”

36. FODOR András. Igor Sztavinszkij. Budapest: Gondolat, 1976.

„Tüskés Tibornak a múzsák testvériségében régi hitvalló társamnak és az egész Tüskés Családnak igaz szeretettel: F. Bandi”

37. FODOR András. Vallomások Bartókról. Budapest: Zeneműkiadó, 1978.

„Tüskés Tiboréknak, közös szellemi küzdelmünk dokumentumaként is igaz barátsággal F. Bandi [1978]. VI. 5.”

38. FODOR András. Mezsgyék: Válogatott versfordítások. Budapest: Magvető, 1980.

„Tüskés Tiboréknak a közös szellemi mezsgyék jegyében az itt következő nagyhatalmú kisdedtől (ld. 7. oldal) sok szerencsét kívánva a jövődökhöz, szeretettel küldöm: Bandi 980. XII. 10.”

39. POPESCU, Dumitru Radu. Királyi vadászat. Ford. FODOR Sándor. Bukarest: Kriterion, 1975.

„Tüskés Tibornak a szerző helyett is szeretettel: a fordító azaz Fodor Sándor Kvár 75. XI. 4.”

G

40. GÁBOR István. A BHZ-től az ÁHZ-ig. Budapest: Zeneműkiadó, 1984.

„Tibornak és családjának, változatlan barátsággal és szeretettel Gábor István, Budapest, 1984. június”

41. GÁLFALVI György. Szülőföldön, Világszélén. Bukarest: Kriterion, 1974.

„Tüskés Tibornak, akit már ekkor is bajtársamnak éreztem, amikor ezt a füzetkét írtam, erős kötöttséggel Gálfalvi György, Pécs, 1981. V. 6.”

42. KOSMAČ, Ciril. Ballada a trombitáról meg a felhőről. Ford. GÁLLOS Orsolya. Budapest: Európa, 1975.

„Szeretettel és köszönettel ajánlom Tüskéseknek ezt az igaz könyvet, ízelítőül a szlovén irodalomból Gállos Orsolya 75. IV. 14.”

43. CANKAR, Ivan. Egy idealista élete: Válogatott elbeszélések. Ford. GÁLLOS Orsolya, GYETVAI Mária, TÓTH Ferenc. Budapest: Európa, 1981.

„Tüskéseknek sok szeretettel Gállos Orsolya 82. II. 12.”

44. ZUPAN, Vitomil. Menüett gitarra: és huszonöt lövésre. Ford. GÁLLOS Orsolya. Budapest: Európa, 1982.

„Tüskéseknek sok szeretettel a fordító: Gállos Orsolya 82. II. 12.”

45. KOVAČIČ, Lojze. A valóság. Ford. GÁLLOS Orsolya. Budapest: Európa, 1984.

„Tüskés Tibornak és feleségének szeretettel 84. VIII. 30. G. Orsolya”

46. GÁLLOS Ferenc – GÁLLOS Orsolya. Fejezetek Pécsvárad történetéből. Pécs: Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1988.

„Tüskés Tanárnőnek tanítványi szeretettel 1988. XII. 14. Gállos Orsolya”

47. GRANASZTÓI Pál. Szép magyar városok egy építész szemével. Budapest: Corvina, 1978.

„Tüskés Tibornak szíves viszonzásul és Pécs szeretetével Granasztói Pál”

48. Asszony-unokája: Vogul népmesék. Vál., ford. GULYA János. Budapest: Európa, 1959.

„Tüskés Tibor-nak a régi szeretettel Gulya János Bp. 1959.”

49. Tórem-isten népe: Osztják népmesék. Vál. és ford. GULYA János. Budapest: Európa, 1960.

„tüskés tibora, mä pjrjs jujelma, jem ulem! bp. 1960. guľa janošoj”

Gy

50. GY. SZABÓ Béla. Homokvilág, Kolozsvár: Szerző, 1941.

„Tüskés Tibornak emlékül Gy. Szabó Béla” [1974]

51. ASZALÓS Endre. Gyarmathy Tihamér. Budapest: Képzőművészeti Alap, 1979.

„Tüskés Tibornak baráti szeretettel, Tihamér 1983. szept. 9.”

52. GYERGYAI Albert. A mai francia regény. Budapest: Franklin, 1937.

„Tüskés Tiboréknak egy szép pécsi délután és egy szép pécsi tartózkodás emlékére – szeretettel, Gyergyai Albert Pécs 1965-I-31-II-10”

53. JENS, Walter. A vak. Ford. GYURKÓ László. Budapest: Európa, 1959.

„Tüskés Tibornak, őszinte barátsággal Gyurkó László 60. I. 14.”

54. BORCHERT, Wolfgang. Az ajtón kívül. Ford. GYURKÓ László és SZOLCSÁNYI Ferenc. Budapest: Európa, 1960.

„Tüskés Tiboréknak, őszinte barátsággal 60. XI. 17. Gyurkó László”

H

55. HAMAR Imre. Tóvári Tóth István. Budapest: Képzőművészeti Alap, 1973.

„Tüskés Tibornak meleg barátsággal Tóvári Tóth István Hamar Imre”

56. HAMAR Imre. Az élet völgye. Veszprém: Egervölgye MGTSZ, 1984.

„Tüskés Tibornak meleg barátsággal és nagyrabecsüléssel, Hamar Imre”

57. HAVASI János. Miért nem dalol a kalapács? Budapest: Zeneműkiadó, 1985.

„Tüskés Tibornak tisztelettel és ifjonti barátsággal. Havasi János, Pécs, 1985. július 23.”

58. HERNÁDI Gyula. Deszkalostor. Budapest: Szépirodalmi, 1959.

„Tüskés Tiboréknak nagyon meleg szeretettel, barátsággal Hernádi Gyula Pécs 62 XII 13.”

59. HERNÁDI Gyula. Kiáltás és kiáltás. Budapest: Magvető, 1981.

„Barátsággal Gyula”

60. HONFFY Pál. Filmelemzés a magyarórán. Budapest: Tankönyvkiadó, 1975.

„Tüskés Tibornak baráti szeretettel és őszinte tisztelettel. 1975. IX. 16 [Honffy Pál?]”

61. GYÜREY Vera – HONFFY Pál. Chaplintól Mihalkovig. Budapest: Tankönyvkiadó, 1988.

„Tüskés Tibornak szíves barátsággal 1988. március 7-én [Honffy Pál?]”

I

62. ILLÉS Endre. Méhrajzás. Budapest: Magvető, 1985.

„Tüskés Tibornak igaz becsüléssel Illés Endre 1985. május 20.”

63. ILLYÉS Gyula. Menet a ködben. Budapest: Szépirodalmi, 1986.

„Tüskés Tibornak, Annának szeretettel Illyés Gyuláné [1986]. IV. 15.”

J

64. JÁNOSI Zoltán. Életveszély. Nyíregyháza: Móríc Zsigmond Megyei Könyvtár, 1984.

„Tüskés Tibornénak szeretettel ajánlom e néhány kísérletet: Jánosi Zoltán Nyíregyháza, 1987. aug. 18.”

65. Távolba futó utak: Mai finn líra. Vál. és ford. JÁVORSZKY Béla. Budapest: Kossuth, 1975.

„Tüskés Tibornak szeretetteljes üdvözléssel Bp. 76. jan. 17. Jávorszky Béla”

66. HAAVIKKO, Paavo – SAARIKOSKI, Pentti. Két finn költő versei. Vál. és ford. JÁVORSZKY Béla. Budapest: Kossuth, 1976.

„Tüskés Tibornak őszinte barátsággal és szeretettel Bp. 1976. XI. 30. Jávorszky Béla”

67. MUKKA, Timo K. Bűnről dalol a föld. Ford. JÁVORSZKY Béla. Budapest: Magvető, 1981.

„Tüskés Tibornak, baráti üdvözléssel, újévi üdvözlétül Bp. 1982. febr. 1. Jávorszky Béla”

K

68. KÁNTOR Lajos. Kép, világkép. Bukarest: Kriterion, 1977.

„Tüskés Tibornak, baráti szeretettel Kántor Lajos, Kolozsvár, 1978. ápr. 3.”

69. Egy kis madárka ül vala, Es saß ein klein Waldvögelein: Erdélyi szász népköltészet. Ford. KÁNYÁDI Sándor. Bukarest: Kriterion, 1977.

„Tüskés Tibornak és háza népének sok szeretettel Kányádi Sándor Kolozsvár, 1977. húsvét vasárnapján”

70. KÁNYÁDI Sándor. Sörény és koponya. Debrecen: Csokonai, 1989.

„Tüskés Tiboréknak Tóth Erzsébet volt tanítványa jóvoltá-

ból szeretettel Kányádi Sándor Budapest, 1993. június 8.”

71. KÁROLYI Amy. Vonzások és viszonzások: Versfordítások. Budapest: Magvető, 1975.

„Tüskés Tibornak sok kedves rángondolásáért cserébe szeretettel, barátsággal Károlyi Amy 1976. január”

72. Emily DICKINSON válogatott írásai. KÁROLYI Amy fordításai és tanulmányai. Budapest: Magvető, 1978.

„Tüskés Tibornak barátsággal, szeretettel Károlyi Amy 1978. szept. 30.”

73. Nyikolaj RUBCOV versei. Vál. és ford. KERÉK Imre. Budapest: Európa, 1981.

„Tüskés Tibornak baráti szeretettel a nyugati végekről: Kerék Imre Sopron, 1981. szept. 29.”

74. KERÉK Imre. Visszhang: Versfordítások. Győr: Győr-Sopron Megyei Tanács Művelődési Osztálya, 1987.

„Tüskés Tibornak baráti szeretettel, sok jókívánsággal: Kerék Imre Sopron, 1987 nov. 20.”

75. TANDORI Dezső. Keserű. [Tandori Dezső írása Keserű Ilonáról]. Budapest: Képzőművészeti Kiadó, 1982.

„Tüskés Tibornak szeretettel Keserű Ilona, Pécs 1983. január”

76. Az expresszionizmus. Szerk. KOCZOGH Ákos, VAJDA György Mihály. Ford. CSORBA Győző, HAJNAL Gábor, JÉKELY Zoltán, VÉGH György. Budapest: Gondolat, 1967.

„Tüskés Tibornak küldi baráti megbecsüléssel, tisztelettel Koczogh Ákos”

77. KOLBE Mihály. Rajzok Mohácsról. Budapest: Képzőművészeti Alap, 1976.

„Tüskés Tibornak szeretettel: Kolbe Mihály 1976”

78. KRISTÓ NAGY István. Ismerkedés a mai világirodalommal. Budapest: TIT, 1962.

„Tüskés Tibornak nagyrabecsüléssel K Nagy István 62. okt. 12.”

L

79. LACZKÓ András. Ecset és toll: Rippl-Rónai József és az irodalom. Budapest: Akadémia Kiadó, 1983.

„Tüskés Tiboréknak baráti kézszorítással: Laczkó András, K.vár, 1984. febr. 20.”

80. LAKATOS István. A magyar Vergilius-fordításokról. Különnyomat a Magyar Helikonnál 1973-ban megjelent Bibliotheca Classica Vergilius-kötetéből.

„Tüskés Tibornak, köszönettel azért, amit Vergilius-fordításomról írt (ennek a tanulmánynak utolsó oldalán is nyugtázom), de köszönöm az Egy szenvedély képei-ről közzétett recenziót is, amelyet azóta nagy nehezen sikerült megszereznem és meghatottan olvastam. Bp. 1973 Lakatos István”

81. LESKÓ László. Gammapolison innen. Budapest: Kozmosz könyvek, 1982.
„Tüskés Tibornak híradásul magamról, köszönettel irántam megnyilvánuló kitüntető figyelméért, Leskó László 82.V.30. Kaposvár”
82. LIPTÁK Gábor. Sárkányfészek. Budapest: Móra, 1969.
„Tüskés Tiboréknak barátsággal és szeretettel: Lipták Gábor 1969. II. 21.”
83. LIPTÁK Gábor. A hajómalom kísértete. Budapest: Móra, 1985.
„Lipták Gáborné 1985”

M

84. Balassától Nagy Lászlóig, arcképek a magyar irodalom nagyjairól: M. KISS József metszetei. Budapest: Szabó Ervin Könyvtár, 1983.
„Tüskés Tibornak barátsággal és tisztelettel. Budapest, 1983. szept. 29-én M. Kiss József”
85. Sásdi Sándor ajánló bibliográfia. Összeáll. MEGYERI Tiborné, lektorálta: TÜSKÉS Tibor. Sásd: Sásd Nagyközségi Közös Tanács, 1988.
„Anna néninek szeretettel és tisztelettel Mária Sásd, 1988. IX. 11.”
86. MÉSZÖLY Miklós. Fekete gólya. Budapest: Móra, 1960.
„Tüskés Tiboréknak nagyon-nagyon sok szeretettel Miklós 1963. I. 20.”
87. MÉSZÖLY Miklós. Az elvarázsolt tűzoltózenekar. Budapest: Móra, 1965.
„Tüskés Tiboréknak nagy szeretettel, barátsággal – egy új »mese« folyóirat reményében Miklós”

N

88. NÁDOR Tamás. Giacomo Puccini. Budapest: Zeneműkiadó, 1970.
„Tüskés Tibornak őszinte barátsággal Pécs, 1970. XI. 10. Nádor Tamás”
89. LENGYEL Györgyi. „Csak az anyagnak szárnya legyen” Nagy Ferenc faragó népművész. Budapest: Népi Iparművészeti Tanács, 1985.
„Tüskés Tibor Barátunknak igaz szeretettel Nagy Ferenc és Emma asszony, 1985. ápr. 3.”
90. SAINT-PIERRE, Abbé de. Az örökbéke-tervezet rövid foglalata. Előszó és jegyz. NAGY Géza. Bukarest, Kriterion, 1979.
„Tüskés Tibornak baráti üdvözléssel, Kolozsvár, 1979. ápr. 22. Nagy Géza”
91. NAGY Károly. Magyar szigetvilágban ma és holnap. New York: Püski, 1984.
„Tüskés Tibornak tisztelettel, baráti szeretettel Nagy Károly, 1984. dec. 22.”

92. NAGY Pál. Journal in-time 1974–1984. Párizs: Magyar Műhely, 1984.
„Tüskés Tibornak barátsággal Nagy Pál Párizs, 1985. ápr. 22.”
93. Bethlen Gábor Gimnázium Jubileumi Évkönyv. Hódmezővásárhely: Bethlen Gábor Gimnázium, 1972.
„Tüskés Tibornénak megbecsült tanár-kollégának szeretettel Németh László 1972. dec. 15.”
94. NÉMETH László. Irgalom. Budapest: Magvető – Szépirodalmi, 1964.
„Annának köszönettel, szeretettel: Németh Ella 1976 karácsonyán”
95. NÉMETH László. Novellák, regények, Németh László válogatott művei I. Budapest: Szépirodalmi, 1981.
„Tüskés Tiboréknak régi baráti szeretettel Németh Ella 1982. jan. 24.”

O

96. CSILLAG Ilona. Ódry Árpád szemtől szemben. Budapest: Gondolat Kiadó, 1982.
„»attól még, ha nem tartják számon érdemünket nem vagyunk alábbvalók.« (Fodor András) Hálával és tisztelettel Tüskés Tibornak; egy perem-rokon Ódry Lajosné Zeg. [Zalaegerszeg], 1983. VI. 3.”

P

97. SCHILLER, Friedrich. Stuart Mária. Ford. PÁKOLITZ István. Budapest: Európa, 1959.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Pécs, 1959. szeptember 30. Pákolitz István”
98. PALKÓ István. A szentivánéji álom értelméről. Különlenyomat a Magyar Pszichológiai Szemle 1966 XXIII. kötet 1–2 számából.
„Tüskés Tibornak őszinte barátsággal és megbecsüléssel, Palkó István, Szombathely, 1978. IX. 22.”
99. RITSZOSZ, Jannis. Erotika. Ford. PAPP Árpád. Kaposvár: Palmiro Togliatti Megyei Könyvtár, 1984.
„Tüskés Tibornak, szeretettel: Papp Árpád Kaposvár, 1985.”
100. Kodály Zoltán 1882–1982. Szerk. KECSKEMÉTI Gábor. Budapest: Editio Musica, 1982.
„Most jelent meg! Sok szeretettel küldöm a kiállításához: Sári (Pécze) [László]né”
101. PÉTER László. Bartók Szegeden. Szeged: Somogyi Könyvtár, 1981.
„Tüskés Tibornénak tisztelettel, szeretettel Szeged, 1985. június 3-án Péter László”
102. LOSONCI Miklós. Kettős örökhelyen: Platthy György festői és művésztanári életműve. Budapest: Műsák Közművelődési Kiadó, 1987.
„Tüskés Tibornak és Hitvesének baráti szeretettel: Platthy György Pécs, 1987. III. 12”

103. PROKOP Péter. Üdvösségünk Jézus neve litánia. Róma: Detti, 1984.
„Könyvet a könyvért, Prokop Péter, Róma 1984. II. 16.”
104. PUSZTA Sándor. A fények rézsút esnek: Versek. Budapest: Ecclesia, 1976.
„Az én kedves Tiboromnak ki »bedecker« nélkül mert neki vágni Pusztának szeretettel földid Puzta Sándor Pécs 1976. XI. 15.”
105. PÜNKÖSTI Árpád. Kiválasztottak. Budapest: Árkadia, 1988.
„Tüskés Tibornak tisztelettel: Pünköszt Árpád 1988. XI. 2.”
116. SÜKÖSD Mihály. Dickens. Budapest: Gondolat, 1960.
„Tüskés Tibornak kartársi és baráti szeretettel: Sükösd Mihály 60. XI. 8.”
117. MACAULAY, Thomas Babington. Esszék. Vál. és bev. SÜKÖSD Mihály, Budapest: Gondolat, 1961.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Sükösd Mihály 61. II. 8.”

R

106. Kalevala. Ford. RÁCZ István. Helsinki: Fordító, 1976.
„Őszinte barátsággal: Rác István Helsinki, 1977. 1. 1.”
107. HERDER, Johann Gottfried. Értekezések, Levelek. Ford. RAJNAI László. Budapest: Európa, 1983.
„Tibornak baráti szeretettel R. Laci Pécs, 84 febr. 28.”
108. REICH Károly. Hitem szerint. Budapest: Képzőművészeti Alap, 1977.
„Tüskés Tibornak baráti szívvel és szeretettel, Reich Károly, 1978. II. 18.”

S

109. SEBESTYÉN Ádám. A bukovinai székelység tegnap és ma. Szekszárd: Tolna Megyei Könyvtár, 1989.
„Tüskés Tibornak sok sok szeretettel 1989 július 13 án Sebestyén Ádám”
110. SÍK Csaba. Picasso. Budapest: Helikon, 1985.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Sík Csaba”
111. SÍK Csaba. Sem kő, sem bronz, sem vászon. Budapest: Móra, 1985.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Sík Csaba”
112. SIMON GY. Ferenc. Történetek a művészettörténetből. Budapest: Népművelési Propaganda Iroda, 1980.
„Tüskés Tibornak, Köszönettel a baráti figyelemért: S. Gy. Feri, Bp. 81. 10. 15.”
113. STETKA, Éva. Claudel et la tragédie antique (I). Különnyomat: Zagadnien rodzajów literaekich, t. II., (1956) z. 2/3.
„Babának és Tibornak hálával, szeretettel Éva”
114. STETKA, Éva. Claudel et la tragédie antique (II). Különnyomat: Zagadnien rodzajów literaekich, t. III., (1957) z. 1/4.
„Tiboréknak szeretettel Éva 1960. nov. 11.”
115. Téli levél: Tizenkét norvég költő. Vál., utószó, jegyz. SÜLYÖK Vince. Budapest: Európa, 1976.
„Tüskés Tibornak, akinek rokonszenves életútját oly rég óta figyelem már a távoból, ismeretlen, de talán nem ér-

Sz

118. HÖLDERLIN, Friedrich. Versek, Levelek, Hüperion, Empedoklész. Ford. BERNÁTH István, HAJNAL Gábor, SZABÓ Ede. Budapest: Magyar Helikon, 1961.
„Tüskés Tibornak, (hogy valamivel megköszönjem a kedves vendégszeretetet) baráti öleléssel Szabó Ede”
119. SZABÓ Ede. Hölderlin. Budapest: Gondolat, 1964.
„Tüskés Tibornak barátsággal, szeretettel Szabó Ede”
120. SZABÓ Ferenc. Teljes évszak. Róma: Ugo Detti, 1984.
„Tüskés Tibornak barátsággal: Feri 84. Húsvét”
121. SZABÓ Ferenc. Szavak forrása csend: Műfordítások. Róma: Ugo Detti, 1985.
„Tüskés Tibornak szeretettel: Szabó Feri R. 86. febr. 28.”
122. SZÁSZ Levente. „Jelet rakj az úton végig” A finnek irodalma. Pécs: Városi Könyvtár, 1976.
„Tüskés Tibornak, baráti szívvel. Pécs, 1977. máj. 15. Szász Levente”
123. SZATYOR Győző. Pécs: Pécsi Kisgaléria, 1987.
„Tüskés Tibornak köszönettel és szeretettel Szatyor Győző Pécs, 1987. X. 7.”
124. MIKSZÁTH Kálmán. Egy éj az Arany Bogárban. Utószó: SZEGHALMI Elemér. Budapest: Szépirodalmi, 1974.
„Tüskés Tibornak igaz szeretettel és barátsággal: Szeghalmi Elemér 1974. december”
125. SZEKÉR Endre. Stilisztikai szöveggyűjtemény és példatár. Budapest: Tankönyvkiadó, 1970.
„Tüskés Tibornak baráti kézszorítással – szép könyveit köszönve: Székér Endre 1973. nov.”
126. LÁZÁR István – SZÉKELY András – SZELENYI Károly. Magyarország. Budapest: Képzőművészeti Kiadó, 1986.
„Tüskés Tibornak közös munkánkra, szeretettel: Szelényi 1987”
127. T. SZŐNYI Zsuzsa. Szőnyi István: kiállítási katalógus. Róma: Triznya Mátyás és Szerző, 1982.
„Sok szeretettel Zsuzsa és Matyi”

T

128. TAKÁTS Gyula. Dorombol a hold. Budapest: Móra, 1973.
„Tüskés Tiboréknak a régi nagy szeretettel 973 T. Gyula”
129. TAKÁTS Gyula. Vulkánok, fügefák. Budapest: Szépirodalmi, 1978.
„Tüskés Tiboréknak nagy szeretettel és baráti öleléssel 978. 1. 25. T. Gyula”
130. ȚĂȚOMIR, Nicolae. Un om pe promontoriu: Versuri. București: Editura Tineretului, 1961.
„Magyar író barátainknak, szeretettel a szerző. Pécs, 24. IX. 962 Țățomir”
131. BUZZATI, Dino. A tatárpuszta. Ford. TELEGDI POLGÁR István. Budapest: Európa, 1963.
„Tüskés Tibornak tisztelettel, barátsággal 1964. I. 19. Telegdi Polgár István”
132. THIERY Árpád. Királynék városa. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.
„Tüskés Tibornak baráti szeretettel Thiery Árpád, 1981. már”
133. TOMIŠ, Karol. A Nyugat és a szlovák irodalom. Különlenyomat az Irodalomtörténeti Füzetek 100. számából, 1980.
„Tüskés Tibornak barátsággal Bratislava 1982. 4. 24. Karcsi”
134. TÓTH István. Tollseprűk: Hogyan írjuk? Hogyan mondjuk? Pécs, 1979. [kiadó nélkül, sokszorosított kiadvány, a Dunántúli Naplóban megjelent írásokból]
„»Ne a hibáit nézd, inkább erőnyeit!« E jelmonddal küldi szerény sorait a magyar nyelv nagy mesterének, Tüskés Tibornak meleg baráti szeretettel: Tóth Pista 80. IV. 11.”
135. ADY Endre. Pjesme – Verse. Ford. Josip KRLEŽA, felelős szerk. TROSZT Sándor. Eszék: Horvátországi Magyarok Szövetsége, 1978.
„Igaz barátsággal ajánlom Tüskés Tibornak Eszék, 79. IX. 6. Troszt Sándor”
136. TÜSKÉS Tibor. Kortárs irodalom a középiskolában. Az élő magyar irodalom tanításának módszertani kérdései. Budapest: Tankönyvkiadó, 1970.
„Annának, a legkiválóbb feleségnek és legkiválóbb tanárnak, segítőmnek és munkatársamnak szeretettel Tibor 1970. nov.”
137. TÜSKÉS Tibor. Kodolányi János. Budapest: Magvető, 1974.
„Feleségemnek, munkámban segítőmnek, velem aggódó társamnak régi nagy szeretettel 1974. karácsonyán Tibor”
138. TÜSKÉS Tibor. Versről versre. Az újabb líra megközelítése.

Budapest: Tankönyvkiadó, 1976.

„Feleségemnek, Annának, a kedvesnek, »kenetek« nélkül, sok szeretettel Tibor”

139. TÜSKÉS Tibor. Görögországi utazás. Békéscsaba: Megyei Könyvtár, 1984. [1. számú számozott példány]
„Az elsőt, Annának, a Társnak, mindenben az Elsőnek, az utazásban, a bajban, a karban, a házasságban, sok szeretettel 1984. márc. 1. Tibor”
140. TÜSKÉS Tibor. Szülőföldünk, a Dunántúl. Budapest: Tankönyvkiadó, 1980.
„Annának köszönetként, elismerésül és munkaeszközként is, szeretettel és ötvenévesen, 1980. Tibor”

V

141. VAJDA Gábor. Források és partok: Tanulmányok, kritikák. Újvidék: Fórum, 1983.
„Tüskés Tibor barátomnak, szeretettel: Vajda Gábor, [Zrenjanin], 1983. szept. 9.”
142. ВЪЛЧЕВ, ЙОРДАН. БОЕБЕ. 1981. [VALCHEV, YORDAN. BOEVE. 1981]
„In nomine Hungariae et Bulgariae! – Tüskeso Tiboro! БИ Sf, Maius, 1983.”
143. VARGA Dávid. Az ország peremén: Körösnagyharsány szociográfiája. Budapest: Magvető, 1982.
„Tüskés Tibornak a déli, nyugati »perifériák« mentorának, Sok szeretettel s jókívánnattal. 82. XI. 1. Varga J. Dávid”

W

144. SHELLEY, Percy Bysshe. A megszabadított Prometheus. Ford. WEÖRES Sándor. Budapest: Móra, 1961.
„Tüskés Tibornak barátsággal Weöres Sándor 1961. IV. 10.”
145. WEÖRES Sándor. Tűzkút. Budapest: Magvető, 1964.
„Tüskés Tibornak szeretettel barátsággal Weöres Sanyi”

Z

146. ZALABAI Zsigmond. Mindenekről számot adok. Bratislava: Madách, 1984.
„Tüskés Tibornak, visszagondolva pozsonyi s előregondolva jövőbeni találkozásunkra, tisztelettel és barátsággal Zalabai Zsigmond, 1985. jan. 7.”
147. ZELMANOVIĆ, Đorđe. Kadet Krlježa. Zagreb: Školske novine / Sveučilišna naklada Liber, 1987.
„Tüskés Tibor elvtársnak barátsággal és tisztelettel Đ. Zelmanović Pécs, 25. 11. 988.”

A webarchiválás oktatásának nemzetközi keretei és hazai tapasztalatai

NÉMETH Márton – DRÓTOS László

Bevezetés

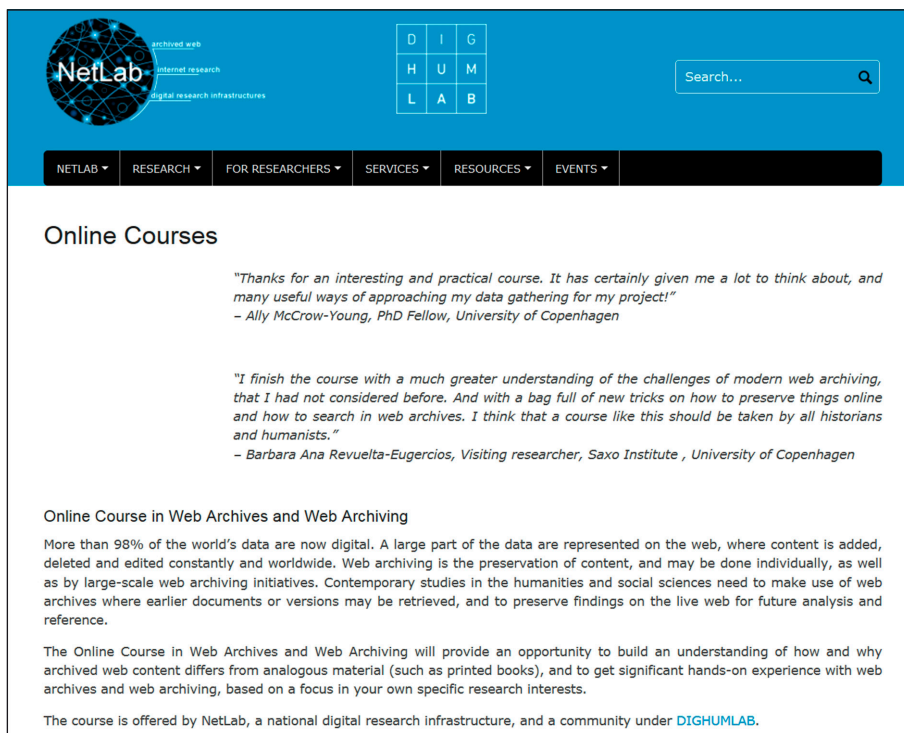
A webarchiválás oktatásának nemzetközi környezetéről, illetve az itthoni törekvéseinkről számos fórumon tartottunk már előadást, sőt 2019 elején egy széles körű elismerést¹ keltett angol nyelvű szócikket² is publikáltunk az első két év (2017–2019) során szerzett tapasztalatainkról, az addig elért eredményeinkről. Az utóbbi két évben történtek fényében, illetve nem utolsósorban a koronavírus-járvány hatásai kapcsán érdemesnek találtuk egy újabb összegzés elkészítését. E rövid tanulmányban felvázoljuk azokat a körülményeket, melyek okán már a webarchiválási projekt kísérleti szakaszában is napirendre kerültek az oktatási kérdések. Szót ejtünk arról is, hogy milyen koncepció szerint állítottuk össze a Könyvtári Intézet munkatársaival együtt a továbbképzési programunk anyagát. Az eredeti törekvéseket persze részlegesen felülírták a képzési alkalmak megvalósítása közben

szerzett tapasztalatok, és az utóbbi egy évben a külső körülmények radikális megváltozása is új helyzetet teremtett, hiszen a járvány miatt az addigi, személyes részvételen alapuló tanfolyami formáról teljesen át kellett költöznünk az online térbe. Emellett újfajta nemzetközi együttműködések, tananyagfejlesztési munkálatok is formálódtak az internet archiválásért felelős nemzetközi konzorcium, az *International Internet Preservation Consortium* (IIPC) oktatási munkacsoportja keretében, melyben tevékeny részt vállaltunk. Itthon pedig további igényként merült fel, hogy az intézményi webarchiválás megalapozása mellett segítséget nyújtsunk azoknak is, akik a személyes online környezetüket szeretnék valamilyen módon archiválni, így jelen tanulmányt az ezzel kapcsolatos fejlemények összefoglalásával zárjuk.

A webarchiválás oktatásának hazai és nemzetközi háttere

Az Országos Könyvtári Rendszer (OKR) megteremtését célzó programhoz kapcsolódva 2017-től kísérleti projekt keretében került sor az Országos Széchényi

Könyvtárban (OSZK) a nemzeti webarchívum mint könyvtári szolgáltatás megalapozására. Az első tapasztalatainkat az aarhusi egyetemen működő *NetLab* kutatócsoport³ által – a dán nemzeti könyvtár szakembereinek bevonásával – szervezett nemzetközi online tanfolyamon tudtuk megszerezni (1. ábra).

1. ábra

A 2017-es dániai webarchiválási kurzus ismertetője

Ráadásul nem csupán a dán kollégákkal sikerült felvenni a kapcsolatot ily módon, hanem a belga nemzeti könyvtárban velünk szinte egy időben indult webarchiválási projekt munkatársaival is. Szembesültünk azzal a kérdéssel, hogy miként lehet tananyagot fejleszteni az e területen szinte semmilyen előzetes ismerettel nem bíró közgyűjteményi szakemberek és tudományos kutatók számára. Találkoztunk azzal a rendkívül hatékony, konstruktivistá stílusú módszertani háttérrel is, ami megalapozta számunkra is az oktatás eredményességét, és amely alapján nekiállhattunk felépíteni a saját szolgáltatási környezetünket. Ahogy egyre inkább alakot öltött a kísérleti projektünk, hamar világossá vált, hogy széles együttműködési hálót szükséges létrehozni a webarchiválás támogatására, szinte párhuzamosan azzal, ahogyan a nemzeti könyvtári gyakorlat formálódik. Egy olyan

különleges helyzet állt tehát elő, amely a folyamatosan megszerzett tudás azonnali megosztását kívánta meg. A publikációk írása és néhány, az OSZK munkatársainak megtartott tájékoztató előadás után kedvező fordulatot hozott a Könyvtári Intézet megkeresése: állítsunk össze egy továbbképzési programot, s ezzel emeljük új szintre az oktatási és ismeretterjesztő tevékenységünket. Ekkoriban alakult meg az IIPC oktatási munkacsoportja⁴ is, melynek résztvevői kérdőívet készítettek arról, hogy a tagintézmények körében milyen keretek között zajlik a webarchiválás, illetve az ahhoz kötődő képzési tevékenység. Ebből kiderült, hogy az említett dán esettől eltekintve a jó gyakorlatok hasznosítására csak igen korlátozottan számíthatunk, így saját magunknak kellett kidolgozni a tanfolyamunk koncepcióját.

A webarchiválási tanfolyam eredeti tervezete

A tanfolyam alapvető céljaként határoztuk meg, hogy segítse elsajátítani a könyvtári, levéltári, múzeumi környezetben végezhető webarchiválási tevékenységekhez szükséges alapvető készségeket és képességeket. A négynapos, 30 órás kurzust elméleti megalapozással kívántuk indítani: a webarchiválás digitális közgyűjteményi összefüggérendszerének, illetve önálló elméleti módszertani kereteinek felvázolása, a nemzetközi körkép áll ennek a résznek a középpontjában. A második és harmadik napra egy-egy alapvetően gyakorlati jellegű modult alakítottunk ki. A tevékenységhez szükséges Windows- és Linux-alapú szoftverkörnyezet bemutatása, s az előbbi operációs rendszerhez köthetően a legfontosabb programok alapvető használatának gyakoroltatása jelentette a képzés gerincét. A zárónapon röviden fel akartuk vázolni a webarchívumok kutatási célú hasznosításának lehetőségeit, továbbá fórumszerű beszélgetést kívántunk folytatni arról, hogy milyen lehetőségek vannak a nemzeti webarchívum munkájának segítésére, illetve – ezzel részben párhuzamosan – milyen önálló, intézményi szintű webarchiválási tevékenységek kialakítására nyílna mód. Zárásként a megszerzett ismeretek számonkérését ütemeztük be egy kérdéssor megválaszolásán és egy gyakorlati feladat megoldásán keresztül.⁵

A webarchiválással kapcsolatos konkrét ismeretek közvetítése mellett az együttműködési hálózat megalapozása, a különféle helyi kezdeményezések ins-

pirálása is hangsúlyos célként fogalmazódott meg. A tanfolyam oktatói hátterét az OSZK E-könyvtári Szolgáltatások Osztályának munkatársai (*Moldován István* osztályvezető, *Drótos László* témafelelős, *Németh Márton* webkönyvtáros, *Visky Ákos László* webkurátor), illetve a munkánkat segítő informatikus kollégák alkották. Ez később annyiban módosult, hogy a webarchiválás informatikai-technológiai hátterének bemutatását az osztály munkáját külső szakemberként segítő *Vitéz Gábor* végezte. A Könyvtári Intézet dolgozói (*Dr. Hangodi Ágnes*, *Mánfai Miklósné*) segítettek a továbbképzés engedélyezési folyamatában, az egyes kurzusok megszervezésében és a lebonyolításban. A szervezeti háttér 2020 közepétől annyiban módosult, hogy immár önálló osztály keretei között működik a webarchívum a nemzeti könyvtárban, s ez a szervezeti egység koordinálja a kapcsolódó oktatási tevékenységet is.

A kurzus tervezésekor már eleve számoltunk azzal, hogy az oktatóteremben, személyes részvétellel zajló tanfolyamok mellett érdemes kialakítani egy ún. *blended learning* típusú képzéshez illeszkedő változatot is, mely lehetővé teszi a tanfolyam nagy részének távoktatás formájában történő megtartását (a főleg a linuxos szoftverek bemutatását segítő személyes konzultációk mellett). A távoktatás támogatására az OKR projekt egy másik ágában a Könyvtári Intézet bevonásával elkészült az e-learning tananyag és több oktatóvideó is, melyeket a fejlesztő cég egy önálló keretrendszerbe illesztett be (2. ábra).

2. ábra

Az OSZK-ban fejlesztett távoktatási tananyag egyik oldala, a wikire mutató linkekkel, képernyőfotókkal és egy oktatóvideóval

Mivel ennek rendszeres frissítését nem áll módunkban megoldani, ezért egy egyszerű HTML formátumú, néhány havonta aktualizált verziót a webarchívum honlapjára is kitettünk.⁶

Oktatási-ismeretterjesztő tevékenységünk szerves részét képezi a MIA (Magyar Internet Archivum) Wiki⁷ szolgáltatás is, melyet 2017 óta fejlesztünk, s már több mint 700 szócikket hoztunk létre benne. Ezek egy részét szintén integráltuk a tananyagba.

A tanfolyam kereteinek változása, gyakorlati oktatási tapasztalatok

A tanfolyam személyes részvételen alapuló változata 2018-ban indult el azzal a szándékkal, hogy a továbbiakban kialakítjuk a *blended learning* típusú képzés feltételeit is. Évente két alkalommal és szinte mindig maximális létszámmal került sor a jelenléti oktatásra. A Könyvtári Intézet közreműködésével kérdőíves felmérést végeztünk a tanfolyam egyes összetevőinek fogadtatásáról és az általános benyomásokról. Minden egyes kurzust követően együtt értékeltük a tapasztalatokat, majd végeztük el a szükséges módosításokat. A webarchiválás dinamikus fejlődéséből, illetve a saját munkatapasztalataink bővüléséből adódóan folyamatosan alakítottunk a tananyagot.

Mielőtt sor kerülhetett volna a részben távoktatás-alapú képzés kereteinek kidolgozására, a koronavírus-járvány 2020 tavaszától teljesen új helyzetet teremtett. Világossá vált, hogy a jól megszokott oktatótermi környezetről, ahol a számítógépekre előre telepített, a képzéshez szükséges ingyenes programokkal számolhattunk, le kell mondanunk. Szerencsére az OSZK időközben bevezette a Microsoft Office 365 platformjának használatát, amelynek Teams alrendszere révén lehetővé vált a tanfolyamok online környezetben történő megtartása. Ez persze számos új kihívást vetett fel. Először is, muszáj volt a digitális oktatás sajátosságaihoz igazodni, résztvevői és oktatói oldalról egyaránt. Továbbá előre rendelkezésre kellett bocsátanunk a telepítendő szoftverek listáját, s már a tanfolyamot megelőzően támogatást kellett biztosítanunk a megfelelő otthoni vagy munkahelyi számítógépes munkakörnyezet kialakításához, ami korábban az oktatóteremben már alapértelmezetten minden résztvevő rendelkezésére állt. Ezenfelül számottevő kihívást jelentett a közvetlen interakció hiánya. Az előadó a résztvevőket sem látta, és a szöveges csevegőfórumot sem érte el; miközben a képernyőjét megosztva tartotta a foglalkozásokat, a többi oktatónak kellett az esetleges kérdéseket, megjegyzéseket

továbbítania a számára. Másfelől a közös gyakorlások sem valósulhattak meg abban a formában, mint korábban, amikor a tanteremben rögtön tudtunk segíteni bármiféle kérdés vagy probléma esetén. Az új platform sajátosságaihoz tehát a tananyag részleteiben is igazodnunk kellett.

Ami a pozitív hatásokat illeti: mód nyílt olyan bemutatókra a linuxos szoftvereket tartalmazó virtuális gépen, amivel a személyes részvételű tanfolyamon még nem számolhattunk, mert akkor ez még nem állt rendelkezésre. (A jövőben a tanterem oktatói PC-jén és hallgatói munkaállomásain nehezebben lehet majd megoldani ennek a telepítését és frissítését.) A jelenléti oktatás során korábban inkább az élő szervertől kapcsolódva mutattunk be egyes linuxos szoftvereket, előre elkészített prezentáció formájában. Van olyan program is, ami az alatt az idő alatt jelent meg, mialatt át kellett állnunk az online oktatásra, így addig nem is foglalkozhattunk vele. A virtuális gép segítségével sikerült elhárítani azt a korábbi, a *blended learning* kurzus tervezésénél felmerült aggodalmunkat is, amely a Linux-alapú szoftverek bemutatathóságával kapcsolatban vetődött fel.

További előnyös hozadéka volt az online tanfolyamoknak, hogy hatalmas érdeklődés mutatkozott irántuk, hamar megteltek még a várólisták is. Az otthonról végzett munka és tanulás kereteinek kialakulása, az utazás és szálláskeresés feleslegessé válásával megspórolható idő és költség, a számítógéppel és internetkapcsolattal elérhető ingyenes továbbképzési lehetőség (még a szükséges szoftverek telepítési kényszerével együtt is) igen népszerűvé tette ezt a képzési módot.

Általános tapasztalataink szerint, illetve a résztvevők értékelései és szöveges visszajelzései fényében nem lett rosszabb az összkép, mint a hagyományos képzések esetében. Oktatóként a tanteremben megszokott folyamatos, élő párbeszéd hiánya, a nonverbális reakciók figyelésének lehetetlensége mindenképpen nehézséget jelentett. Résztvevői oldalról a gyakorlati részek nehezekebb lebonyolítása vetődött fel fő kihívásként, megítélésünk szerint jónéhányan a szükséges szoftveres tudást nem tudták olyan mértékben elsajátítani, mint az tantermi körülmények között lehetséges lett volna. A számonkérés is bonyolultabbá vált az online kitölthető teszt és főleg a gyakorlati feladat esetében. Az általános összkép azonban mindemellett mind oktatói, mind résztvevői részről inkább pozitív volt.⁸

A jövőt tekintve alapvetően három képzési formára fogalmazódnak meg igények. Mindenképpen valós

kereslet van az online tanfolyamok fenntartására, mint ahogy a tantermi képzés biztosítására is. Ehhez járul új elemként a kihelyezett tanfolyamok igénye, például megyei hatókörű városi könyvtárakban. Ez utóbbi megoldás egyszerre csökkenti az utazással és szállással kapcsolatos nehézségeket, és tartja meg a tantermi típusú képzés jó oldalát, a személyes jelenlét előnyeit. Kijelenthetjük, hogy semmiféleképpen nem fogunk visszatérni a járvány előtti keretekhez – a megszerzett online oktatási tapasztalatok és a felmerülő új igények fényében a Könyvtári Intézet munkatársaival együttműködve 2021 őszétől egy még változatosabb képzési portfóliót igyekszünk kínálni az érdeklődőknek.

Nemzetközi tananyagfejlesztési háttér: az IIPC oktatási munkacsoportjának eredményei

A saját tanfolyamunk elindítását követően új lendületet kapott az IIPC oktatási munkacsoportjának tevékenysége, amelyben szintén lehetőségünk volt részt venni. A kezdeti konzultációk után az a döntés született, hogy elsőként a webarchiválást a maga összetettségében és teljességében bemutató tananyagcsomag fejlesztése kerül terítékre a tagintézmények tapasztalataira támaszkodva, a tananyagok kidolgozásába bevonva a hosszú távú digitális megőrzés népszerűsítéséért dolgozó *Digital Preservation Coalition* munkatársait is. A munkacsoport tagjai egyetértettek abban, hogy főként olyan tananyagokat kellene létrehozni, melyek széles körű áttekintést adnak a webarchiválásban semmilyen tapasztalattal nem rendelkező közgyűjteményi szakemberek és kutatók számára arról, hogyan néznek ki a webarchívumok, és milyen alapvető munkafolyamatok tartoznak hozzájuk. Emellett felmerült konkrét esettanulmányok kidolgozása néhány témakörrel: miként lehet felépíteni egy webarchívumot, milyen részfeladatok vannak, milyen külső és belső szabályozási környezet szükséges egy webarchívum alapvető működéséhez. A tervezési fázisban részletes célcsoportelemzést is végeztünk. Ennek eredményeként derült ki, hogy az egyik fő megcélzandó réteg olyan digitális megőrzéssel foglalkozó és katalogizáló szakemberekből áll, akiknek a webarchiválásról még nincs konkrét tapasztalatuk; ide sorolhatók azok a digitális kurátorok, akik webes tartalmakkal szeretnék bővíteni gyűjteményük portfólióját; szintén fontos célcsoport a közgyűjteményi tevékenységhez kötődő mesterzakokon frissen végzett hallgatók köre; ezt követi az intézményirányítási szint: azok a döntéshozók és

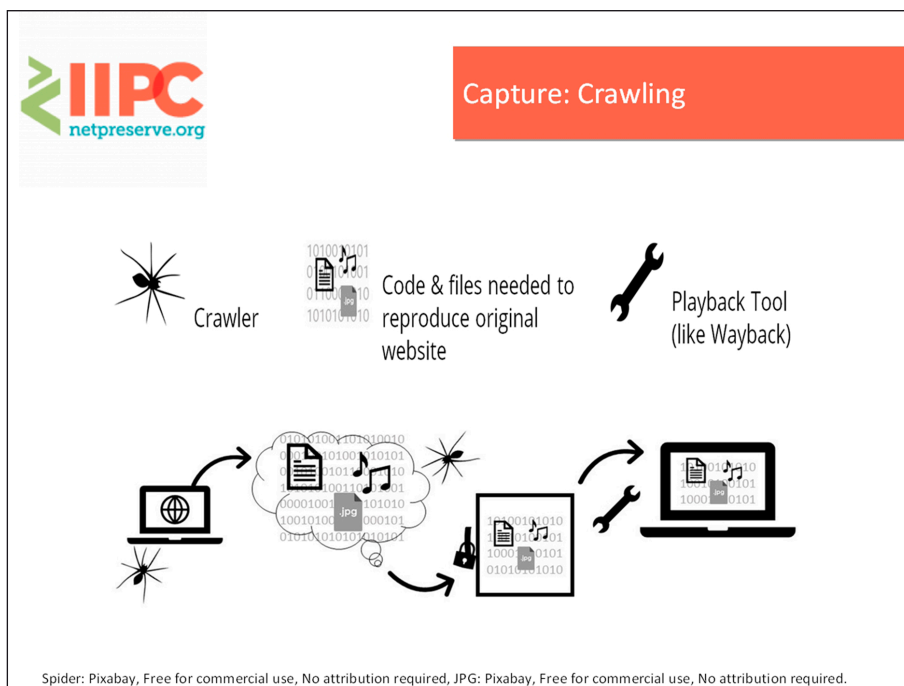
menedzserek, akik kutatási adatok kezeléséért felelnek egy tudományos intézményben, illetve olyan közgyűjteményi vezetők, akik webarchívumot terveznek létrehozni.

A tananyagcsomag összeállításának egyik fő nehézségét az adta, hogy meg kellett felelni a célcsoportok eltérő igényeinek annak érdekében, hogy egyaránt maximálisan profitáljon belőle az irányítási szinten érdekelt, a szolgáltatásokat indító és felügyelő menedzser, illetve az a gyakorlati szakember is, akinek munkája új területeként jelenik meg a webarchiválási tevékenység.

A tananyag⁹ nyolc részből épül fel, a legtöbb fejezet alfejezetekre is oszlik. Az első modul a webarchiválás létjogosultságát tárgyalja, a második a létező webarchívumokról ad áttekintést. A harmadik rész a webarchiválás legfontosabb koncepcionális és elméleti összetevőit veszi sorra, külön alfejezetekben tárgyalva a begyűjtés, a megjelenítés, a megőrzés alapvető kereteit, továbbá kitér a szorosan egyik kategóriába sem besorolható, de a webarchiválást támogató módszerekre és eszközökre is (3. ábra).

A negyedik fejezet a potenciális felhasználói csoportokat és igényeket mutatja be. Az ötödik modul tárgyalja a webarchiválás kapcsán felmerülő előnyöket és kockázatokat, illetve konkrét gyakorlati példát is nyújt a megfelelő kockázatelemzés elvégzéséhez és a veszélyek kezeléséhez. (Utóbbihoz egy közösségi archívumot vettek alapul, de a példa rugalmasan alakítható más típusú intézmények igényei szerint is.) A hatodik fejezet a webarchiváláshoz kötődő fő elméleti megközelítésmódokat tárgyalja, a hetedik ezekkel összefüggésben visszakanyarodik az előnyök, hátrányok, kockázatok elemzéséhez. Az utolsó fejezet pedig a webarchiválást érintő belső (intézményi) és külső (általános) szabályozási környezet formálásához nyújt segítséget.

A munkacsoportnak kettős szándéka volt a 2018-ban és 2019-ben készített anyagokkal. Egyrészt az egyes konzorciumi tagintézmények delegálhattak résztvevőket a tananyagon alapuló, a *Digital Preservation Coalition* által szervezett és lebonyolított tanfolyamokra, melyben oktatóként közreműködtek például a *British Library* és a *Library of Congress* tananyagfejlesztésben részt vállaló munkatársai is. Másfelől, miután az anyagok Creative Commons licenc alatt mindenki számára nyilvánosan elérhetőek lettek, az egyes tagintézmények, illetve bármely érdeklődő intézmény számára is megnyílt a lehetőség az összeállítások helyi körülmények között történő implementálására. Az OSZK-s oktatói csapat – mivel az itteni alaptananyag

3. ábra

Egy dia a webarchiválás alapjait oktató IIPC-tananyagból

fejlesztése már a nemzetközi anyag közzététele előtt lezajlott, s elindultak a tanfolyamok is – azt a megoldást választotta, hogy a releváns részeket beemelte a saját kurzusa keretei közé, lényeges pontokon gazdagítva azt akár elméleti, akár gyakorlati vonatkozásban (pl. elméleti kérdések, a webarchiválás megközelítésmódjai, bemutatott szoftverek).

Az IIPC-s tananyagokat olyan videointerjúk is kiegészítik, amelyeket a webarchiválásban élenjáró vezető intézmények munkatársaival készítettek a 2018-ban megrendezett zágrábi kongresszus alatt, s így személyes példákkal támasztják alá a tananyagban kifejtett főbb összefüggéseket.

Az IIPC oktatási munkacsoportjának tevékenysége a járvány közepette, 2021-ben is folytatódott. Tavaszi és nyári ötletbörzét követően 2021 őszén fog elindulni egy olyan tananyagcsomag kialakítása, mely a már tapasztalt, gyakorló szakemberek tudásának bővítésére irányul. Az ötletbörzék azért is kiemelt fontosságúak, mert ezeknek a keretei között mind a webkönyvtárosok, digitális megőrzéssel foglalkozó szakemberek és kurátorok, mind a témával foglalkozó informatikus szakemberek meg tudják határozni saját igényeiket. Ez szolgál majd alapul a remélhetőleg mindkét célcsoportot egyaránt kiszolgáló jövőbeni tananyagfejlesztési tevékenység számára.

A személyes archiválás segítése oktatással

Az intézményi webarchiválással foglalkozó tanfolyamainkon vetődött fel igényként, hogy létre kellene hozni egy e-tanulást segítő oktatóanyagot is, mely amellyel, hogy röviden bemutassa az intézményi archiválást, alapvetően az online tartalmak magáncélú megőrzésével foglalkozik, illetve tágabb értelemben a webarchiválásnak a személyes információszerzésbe (*Personal Information Management*) való beillesztésére irányul. Ezért 2020-ban a Közgyműteményi Digitalizálási Stratégia (KDS) pályázat keretében elkészítettük egy, elsősorban középiskolásoknak szánt, multimédiás oktatási anyag vázlatát *Mentsük le az internetet! – Internetes tartalmak megőrzése intézményi és személyes archiválással* címmel. Ebben kitérünk a web történetének és működésének legfontosabb tudnivalóira, szólnunk a digitális kultúra tünékenységének kockázatairól, összefoglaljuk az intézményi szintű archiválással kapcsolatos ismereteket, majd rátérünk a személyes célú archiválásra. Bemutatjuk, hogy a különböző típusú digitális tartalmak (e-mail, weboldal, közösségimédia-bejegyzés, audio- és videofájl) lementése milyen módszerekkel és eszközökkel végezhető el. Külön fejezetek foglalkoznak a felhőszolgáltatásokból történő exportálással, illetve a mobileszközökkel való archiválással.

A tervek szerint a multimédia tananyagot az OSZK e-learning portfóliójának részeként a közoktatási intézményeknek ajánlják majd, de például egyetemi hallgatók és kutatók is találhatnak benne hasz-

nos ismereteket. E tanulmány írásakor az anyag publikálása a nemzeti könyvtár e-learning felületén még folyamatban van (4. ábra). Szöveges vázlata a webarchívum honlapján is elérhető.¹⁰

4. ábra

Egy képernyőkép a Mentsük le az internetet! – Internetes tartalmak megőrzése intézményi és személyes archiválással című e-learning anyagból

Lényeges különbség a fentebb tárgyalt tananyaghoz képest, hogy ehhez egyelőre nem kapcsolódik szervezett képzés. Néhány dolgot persze beépítünk az intézményi tanfolyamba is, de az még nyitott kérdés, hogy milyen keretek között tudjuk majd a *Mentsük le az internetet!* című összeállításban lévő ismereteket terjeszteni.

Összefoglalás

Tanulmányunkban röviden áttekintettük a webarchiváláshoz kötődő oktatási tevékenységet. Egy-mással párhuzamosan sikerült megteremteni a webarchiválásnak mint nemzeti könyvtári szolgáltatásnak a – 2021 elejétől jogszabállyal is megerősített¹¹ – stabil alapjait, és közben folyamatosan figyelmet fordítani az általunk összegyűjtött tudás szélesebb körben való terjesztésére is. Ennek fő eszközei a Könyvtári Intézettel közösen tartott továbbképzések voltak. Kitértünk továbbá arra, hogy a nemzetközi környezet miképpen segíti a webarchiválással kapcsolatos oktatási, ismeretterjesztő munkát. Végül felvillantottunk egy olyan törekvést is, amely az

élményszerű tanulásra alapozva teszi megérthetővé a felső tagozatos és gimnazista korosztály számára digitális életük lenyomatainak megőrzési lehetőségét és annak fontosságát.

Reményeink szerint az oktatási tevékenységünk a kezdeti lendületből nem veszítve folyamatosan tovább fog fejlődni. Kifejezett célunk nyitni a felsőoktatási szereplők felé is. 2021 tavaszán már tarthattunk egy vendégelőadást az ELTE alapszakos könyvtáros hallgatói számára, nyáron pedig gyakornokot is tudtunk fogadni a tanszékről. Reméljük, a tanfolyamainkon részt vett többi oktatási intézmény képviselőinél is el tudjuk érni, hogy a webarchiválás minél több helyen jelenjen meg önálló témaként a jövőben – miközben elindulhatnak a szakmai tanfolyamaink által ösztönzött helyi webarchiválási kezdeményezések, s erősödik a munkánkat segítő partneri hálózat is.

A webarchiválási munkafolyamatok eredményes ellátásához szervesen kapcsolódik tehát osztályunk oktatási tevékenysége, melynek eredményeit a jövőben is folyamatosan tervezzük bemutatni a szaklapok hasábjain és a különböző szakmai rendezvényeken.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. A cikk elnyerték az Emerald Literati Award díját. Részletek: Az Emerald Publishing honlap. Digital Library Perspectives – Literati Award Winners 2020 oldal [online]. Cop. Emerald Publishing Limited, 2021. Hozzáférhető: <https://www.emeraldgrouppublishing.com/journal/dlp/digital-library-perspectives-literati-award-winners-2020> [Megtekintve: 2021.09.09.]
2. NÉMETH Márton – DRÓTOS László. A blended learning-based curriculum on Web archiving in the National Széchényi Library. == Digital Library Perspectives. 35 (2019) 2., p. 97–114. ISSN 2059-5816. Hozzáférhető: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/DLP-03-2019-0012/full/html> DOI 10.1108/DLP-03-2019-0012 [Megtekintve: 2021.07.13.]
3. A NetLab honlapja [online]. Aarhus. Hozzáférhető: <https://www.netlab.dk> [Megtekintve: 2021.07.13.]
4. Az International Internet Preservation Consortium honlapja [online]. International Internet Preservation Consortium, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://netpreserve.org/about-us/working-groups/training-working-group/> [Megtekintve: 2021.07.13.]
5. NÉMETH Márton – DRÓTOS László: A webarchiválás oktatása. Workshop 2018. Hozzáférhető: <http://ocs.mtak.hu/index.php/nws/2018/paper/view/2> [DOI: 10.31915/NWS.2018.4 Megtekintve: 2021.07.13.]
6. Az OSZK Webarchívum honlapja. Az internet archiválása mint közgyűteményi feladat oldal [online]. Budapest, OSZK Webarchívum, cop. 2021. Hozzáférhető: <http://webarchivum.oszk.hu/honlap/tananyag/> [Megtekintve: 2021.07.13.]
7. Hozzáférhető: AZ OSZK Webarchívum honlapja. MIA Wiki oldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2021. <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/> [Megtekintve: 2021.07.13.]
8. A résztvevői elégedettségi eredmények tanfolyamonkénti bontásban a Könyvtári Intézet oldalán érhető el: A Könyvtári Intézet honlapja. Képzés oldal: Az internet archiválása mint közgyűteményi feladat [online]. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2018. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/az-internet-archivalasa-mint-kozgyujtemenyi-feladat> [Megtekintve: 2021.07.13.]
9. Az International Internet Preservation Consortium honlapja. Web archiving: Training materials oldal [online]. International Internet Preservation Consortium, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://netpreserve.org/web-archiving/training-materials/> [Megtekintve: 2021.07.13.]
10. AZ OSZK Webarchívum honlapja. Mentsük le az internetet! Internetes tartalmak megőrzése intézményi és személyes archiválással: E-learning tananyag vázlata [online]. Szerk. DRÓTOS László. Frissítés dátuma: 2021. 07. 08. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/tanfolyam-es-e-learning/mentsuk-le-az-internetet/> [Megtekintve: 2021.09.07.]
11. A vonatkozó jogszabályok, illetve OSZK-s szabályozási dokumentumok folyamatosan aktualizált listája a webarchívum honlapján érhető el: Az OSZK Webarchívum honlapja. Vonatkozó jogszabályok és szabályzatok [online]. Budapest, OSZK Webarchívum, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/tartalomgazdaknak/a-webarchivalasra-vonatkozoz-jogszabalyok/> [Megtekintve: 2021.07.13.]

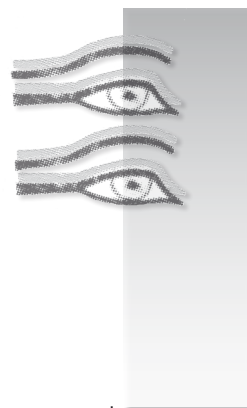
(Beérkezett: 2021. július 26.)

Megújult a Ciszterci Műemlékkönyvtár Barokk terme

A nemzeti bibliotéka a Szent István Napok eseménysorozat alkalmából 2021. augusztus 19-én átadta a fenntartásába tartozó zirci Ciszterci Műemlékkönyvtár nyolc hónapos munkával felújított Barokk termét.

Külön figyelmet érdemel a szigorú műemlékvédelmi szempontok szem előtt tartásával és az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkárságának támogatásával restaurált barokk bútorzat vagy a könyvtár folyosója, amely falkutatások eredményeként kapta vissza eredeti színét a padlóburkolat rekonstrukcióját követően. Az informatikai fejlesztéseknek is köszönhetően a reprezentatív, klimatizált termek alkalmassá váltak kisebb konferenciák, kiállítások, művészeti programok, egyéb rendezvények megtartására. Az új informatikai rendszer a múzeumi funkciót is erősíti; az infópultok és a fotópont lehetővé teszi a látogatók magasabb szintű kiszolgálását.

(Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/megujult-ciszterci-muemlekkonyvtar-barokk-terme> 2021. 08. 23.)

Kőhalmi Béla emlékezete – Életrajz és pályakép II.*

POGÁNY György

Az emigráció évei és a budapesti szerkesztő (1920–1944)

Kőhalmi Béla 1920 elején kezdte meg emigrációját, márciusban érkezett Bécsbe.⁵⁹ Feltehetően rövid, átmeneti időnek gondolta,⁶⁰ de tizennégy évig tartott a berlini kitérővel kiegészített bécsi menedék. A forradalmak utáni magyar emigráció első számú helyszíne az osztrák főváros lett, később innen rajzoltak szét az exíliumba kényszerültek Berlinbe (hogy onnan 1933 után ismét meneküljenek) és Moszkvába. Az emigráció több pólusú volt, októbristák, polgári radikálisok, szociáldemokraták, kommunisták egyaránt jelen voltak és egymással is éles ideológiai vitában álltak. Ami összekötötte őket, az az ellenforradalmi rendszer elutasítása volt és politikai nézeteiktől függetlenül feladatuknak tartották a külföld figyelmét felhívni a korai Horthy-korszak intézkedéseire. Az 1920-as évek elejére színes, változatos és figyelemreméltó

magyar kulturális élet bontakozott ki Bécsben. Mintegy negyven időszaki kiadvány látott napvilágot, öt magyar könyvkiadó működött a városban, amelyek közel kétszáz könyvet jelentettek meg.⁶¹ Kőhalmi nem igazán vett részt az emigráció politikai életében; tekintettel arra, hogy az 1920-as évek második felétől több alkalommal rövid időre Budapestre utazott; őt, az 1945 óta MKP (Magyar Kommunista Párt), majd MDP (Magyar Dolgozók Pártja)-tagot 1949-ben a pártfelülvizsgálatok során megvádolta egy személy azzal, hogy együttműködött a Horthy-rendőrséggel, de ezért nem érték különösebb atrocitások. Az ügy végül tisztázódott, vádlója beismerte, hogy tévedett, illetve Kőhalmi önkritikát gyakorolt: „*Kommunista önkritikával visszagondolva az eseményekre megállapítom: emigrációm éveit és itthoni éveim alatt valóban eltávolodtam a mozgalmatól.*”⁶² (Korábban idéztük 1920-as naplóbejegyzését a diktatúráról alkotott nézeteiről.)

* A tanulmány első része a Könyvtári Figyelő 2021. 2. sz. 247-257. oldalon olvasható.

Kőhalmi újságírói, szerkesztői és fordító munkáiból tartotta fenn magát. Kezdetben egyedül élt, később felesége is csatlakozott hozzá, és Bécsben született Katalin lányuk (1926–2012), aki később *Uray-Kőhalmi Katalin* néven lett a belső-ázsiai népek kutatója. Munkatársa lett a talán legjelentősebb lapnak, a *Bécsi Magyar Újságnak*.⁶³ *Philobiblos* álnéven publikált, főleg recenziókat, de 1922-ben két cikkben ismertette a magyarországi könyvkiadást (*Az emigráció ablakából*, 1922. március 22. és április 16.) A *Bécsi Magyar Újság*ban tette közzé 1923-ban fontos írását, amely bizonyos értelemben kötődik könyvtárosi ethoszához. Kőhalmi felfigyelt az emigrációs irodalom egészére és érzékelte, hogy könnyen elkallódhatnak a különféle nyomtatványok, újságok, folyóiratok, könyvek intézményes gyűjtésük és megőrzésük hiányában. Ezért *Az emigrációs irodalom összegyűjtése* címmel írt programadó cikket a lap 1923. április 15-ei számába (6. p.). Azt taglalta, hogyan, mit, milyen módon szükséges összegyűjteni, és ismertette Dr. B. D. emigrációs gyűjteményét. A gyűjtő dr. Bánóczy Dénes szociáldemokrata ügyvéd volt.⁶⁴ A Széchényi Könyvtár felfigyelt Kőhalmi írására, és kezdeményezték a kollekció megszerzését. Így vásárolta meg a nemzeti könyvtár a baloldali politikai emigráció bécsi és Ausztrián kívüli irodalmát, 931 könyvet, röplapot, plakátot, valamint egyéb kisnyomtatványt és 53 periodikumot. Bánóczy az adásvétel után nem sokkal később hazatért, feltehetően az OSZK közbenjárásának is köszönhetően nem érte semmilyen bántódás.⁶⁵ Kőhalmi a *Bécsi Magyar Újság* mellett munkatársa volt a rendszertelenül megjelenő *Világosságnak*: az 1920-ban indult lap 1921 áprilisától három évig szünetelt, 1924-ben mindösszesen egy száma látott napvilágot, majd 1930-ban ismét megjelent meglehetősen rendszertelenül 1934-ig.⁶⁶ Küldött cikkeket nem emigráns, hanem kisebbségi magyar lapoknak is, így írásai helyet kaptak a *Bukaresti Hírlapban*, a kolozsvári *Napkeletben*, a szintén kolozsvári *Korunkban* és egyes észak-amerikai magyar nyelvű újságokban. De nem szakadt meg kapcsolata a budapesti folyóiratokkal, újságokkal sem. Cikkei jelentek meg a *Népszavában*, a *Független Szemlében*⁶⁷ és a *Századunkban*⁶⁸, utóbbiban egyébként az emigrációból hazatérve kezdett rendszeresen írni, 1934-ig mindössze egy cikke jelent meg a folyóiratban.

Bölöni Györggyel alapította meg a *Panoráma* című, Bécsben és Berlinben megjelenő képes hetilapot, amely a *Bécsi Magyar Újság* hetilapjaként határozta meg önmagát,⁶⁹ és kapcsolatba került *Békessy Imre*

újságíróval (*Hans Habe* író édesapjával), aki Bécsben az 1920-as években számos német nyelvű lap tulajdonosa volt. Ezeknek az orgánumoknak – *Die Börse*, *Die Bühne*, *Die Stunde* – szintén munkatársaként tevékenykedett. 1930-tól önálló vállalkozásba kezdett, sajtó-fotószolgálatot létesített és a *Der Tag* című periodikumnak is dolgozott.

Kőhalmi a lapok mellett a *Bécsi Magyar Kiadónál* is vállalt munkát. A kiadó 1920 és 1923 között az OSZK katalógusának tanúsága szerint 36 kötetet adott közre (ez kevesebb művet jelent, mert volt opusz, amely több edícióban került az olvasók kezébe). A cég addigi kiadványait és programját bemutató füzetet ő szerkesztette.⁷⁰ Kemény szavakkal ostromozta a hazai állapotokat: „Az irodalmi ellenforradalom elhallgattatja az európai magyarság lelkiismeretét...” „A szabad magyar szellemnek ma inkább hazája Bécs. ... A Bécsi Magyar Kiadó íróinak csoportja, íme, visszaállítja az emberinek és magyarnak egységét. Végvárat emel a tisztultabb európaiság lelkiismerete számára.” Az előszó mellett több könyv ismertetését is magára vállalta, többek között szép szavakkal recenzálta Szabó Ervin *Társadalmi és pártharcok az 1848/49-es magyar forradalomban* című monográfiáját. Kőhalmi fordítóként és előszavak írójaként is bekapcsolódott a kiadó munkájába, *Kleist* híres regényét, a *Kohlhaas Mihályt* ültette át, illetve a kiadó *Regényfüzér* című sorozatának kötetéhez írt a szerzőt bemutató esszét (Gogoly: *Bulyba Tarasz*; Chesterton: *Pater Brown ártatlansága*; Maupassant: *Péter és János*; Lagerlöf: *A halál kocsisa*; Stevenson: *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete*; France: *Jocaste*.)

A *Hajmáskér* című visszaemlékezés a fehérterror hírhedt internálótáborát mutatja be egy fogoly tollából. A kötetet *Gábor Andor* vezette be és ugyan nem tünteti fel Kőhalmi nevét, de a jelek szerint ő rendezte sajtó alá.⁷¹

Az emigráció szűk másfél évtizede alatt több száz cikket publikált különböző lapokban magyar és német nyelven. Egy kiváló íráskészséggel megáldott, széles, enciklopédikus műveltséggel rendelkező, baloldali értékrendű szerzőt lehet megismerni írásaiból. Kőhalmi ugyan távol került a könyvtárügytől, de a nemzetközi szakirodalmat figyelemmel kísérte és 1945 után ezekre az ismeretekre támaszkodva kapcsolódott be ismét a könyvtári világba.

Ismét Budapesten: 1934–1945

Az osztrák belpolitika alakulása miatt a baloldali emigráció helyzete fokozatosan megnehezült, Kő-

halmi is a hazatérést fontolgatta, amelyre 1934-ben került sor. Ismét egzisztenciát kellett teremtenie magának és családjának. Az emigrációból hazatérteket gyanakvás fogadta, őt is rendőri felügyelet, megfigyelés alá helyezték⁷², illetve csak úgy térhetett haza, hogy kötelezettséget vállalt, miszerint politikai párt munkájában nem vesz részt.

A Révai Lexikon szerkesztőségében tudott elhelyezkedni, az akkoriban készülő 21., az 1935-ben megjelenő pótkötet és az egykötetes Révai Kislexikon szerkesztésében vett részt. Ennek is köszönhetően került be szócikként a 21. kötetbe mint „bibliográfus, újságíró”. Számos újságnak és folyóiratnak volt munkatársa, többek között a *Századunknak*⁷³, a *Literaturának*, illetve cikkei jelentek meg a *Magyar Hírlapban*, a *Pester Lloydban* és *A Könyv* című periodikumban. A *Franklin Társulattal* szerződést kötött 1935-ben *Hermann Norden Ez Abesszínia!* című könyvének fordítására; a kötet még ugyanabban az évben megjelent, de nem saját neve alatt, hanem *Soproni Béla* álnéven. Alkalmi szellemi munkákat is elvállalt, így részben írta és szerkesztette a *Királyi Magyar Természettudományi Társulat : Tegnap és ma* című emlékfüzetet 1937-ben. A 48 oldalas kiadvány jó áttekintést tartalmaz az intézmény működéséről; neve ugyan nem olvasható a füzetben, de az OSZK Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárában található, Köhalmi hagyatékából származó példányon kéziratos bejegyzése tanúsítja szerzőségét: „szerkesztette és nagyrésztben írta Köhalmi Béla”. 1940–1941-ben terjedelmes gépiratos gyártörténetet írt: *Az Orion Gyár (Magyar Wolfram Lámpagyár Rt.) története*. A 155 oldalas gépirat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Budapest Gyűjteményében található, Köhalmi 1962-ben rendezte és jegyzetekkel látta el a szöveget. Volt olyan elképzelése, ami nem valósult meg. Hagyatékában fennmaradt egy tervezet 1935-ből, miszerint szándékában állt megjelentetni a *Könyvgyűjtők évkönyve 1935-re* című kiadványt. Bizonyos értelemben ez folytatása lett volna az első világháború alatti hasonló című kötetnek: az új gyűjtői területek bemutatása mellett egy adattárat is összeállított volna. Feltehetően nem talált vállalkozó kiadót a kötethez.⁷⁴

Állandó és viszonylag biztos jövedelemre akkor tett szert, amikor elvállalta a *Rádió Újság* munkatársi állását, később pedig szerkesztését. Köhalmi így emlékezett a lapra: „1935-ben a Rádióújságnál váltam szerkesztői munkát. A Rádióújság a Hungária Nyomdának volt a vállalkozása, és amolyan ellenzéki lapja a rádióstúdió lapjának, a Rádióéletnek. A lap

igen gyenge nyomdai kiállításban jelent meg, igen szegényes tartalommal. Bródyék, a Hungária tulajdonosai és Bíró Miklós, a neves nyomdász, akik felfogadtak szerkesztőnek, a lap fellendítését várták tőlem. Ez három főszerkesztő kibőjtölése után sikerült is. Lassan leszoktattam a rossz cikkek írásáról a lap gyengébb munkatársait. 1935-ben a lap még csak 24 000 példányban jelent meg, viszont amikor a németek 1944-ben lerohanták az országot, már 146 000 volt a példányszám. Ezekben a napokban véget is ért rádiós korszakom. A Rádióújság számomra valóságos fedezék volt, mert itt nem bántottak”.⁷⁵ A Rádió Újság 1924 óta jelent meg, tehát még a rendszeres magyar rádiózás indulása előtt keletkezett. Amikor a Magyar Rádió 1929-ben megindította lapját, a *Rádió Életet*, a Lasz gallner Ernő szerkesztésében működő periodikum attól kezdve bizonyos értelemben ellenzéki kiadvány volt.⁷⁶ Lasz gallner 1937-ben hunyt el, Köhalmi kezdetben belső munkatársa volt a lapnak, később, 1942-től az újság német megszállást követő megszűnéséig felelős szerkesztőjeként gondozta. Számos cikket írt, az apró, élvezetes művelődéstörténeti írások kapcsolódtak értelemszerűen a rádió műsorához, és bizonyították Köhalmi széles látókörét, enciklopédikus ismereteit, kitűnő íráskészségét. Az olvasás, könyvgyűjtés iránti érdeklődés egész életét végigkísérte, ekkoriban írt cikkeiben is fel-feltűnik ez a témakör. A *Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete* 1934 karácsonyára antológiát jelentetett meg⁷⁷, a kötetbe Köhalmi *Hogyan gyűjtjük és rendezzük könyvtárunkat?* címmel tett közzé hasznos tanácsokat tartalmazó írást. *Az Újság* című lapban (1937 március 14.) *Két szoba hall, könyvtárral* címen nyilatkozott a házikönyvtárakról; 1934-ben pedig *Fitz Józseff*el, az OSZK főigazgatójával készített interjút.⁷⁸

1937-ben tette közzé *Az Új Könyvek Könyve*⁷⁹ című összeállítását, amely bizonyos értelemben folytatása volt az 1918-as kötetnek. Ebben az időben még két önálló tomos kapcsolódik nevéhez. A *Cégem reklámja* című „könnyű, vidám és rendkívüli fordulatossá ... mulatságos kisregény” először folytatásokban látott napvilágot a *Szentesi Napló*ban; a lap az idézett szavakkal harangozta be Köhalmi regényét.⁸⁰ A *Várhegyi László* fiatal festő házasságát elmesélő lektűr 1939-ben azután kötetben is hozzáférhetővé vált a *Világvárosi regények* című sorozatban; sőt, 1962-ben Tel-Avivban új kiadásban is megjelent. A Rádió Újság jelentette meg Köhalmi szerkesztésében a *Családi Kis Lexikon* három kötetét 1942–1944 között. Az egyes tomosok önálló címet kaptak: az

első 1942-ben *Családi Kis Lexikon*, 1943-ban a második *A mindent tudó nő* volt, míg a harmadik 1944-ben a *Rádió Újság Családi Kis Lexikona* címet kapta. A kiadvány úgy hirdette magát, hogy „ami benne van, azt érdemes tudni”. A többnyire rövid, lényegretörő szócikkek felölelték koruk alapvető kérdéseit és a korabeli művelt, illetve művelődni vágyó olvasóközönség ízlését, szükségletét figyelembe véve készültek. A kötetben kapott helyet Köhalmi írása az olvasásról, könyvgyűjtésről.

A magyar könyvtárügy „great old man”-je: 1945–1970

Ismét a FSZEK-ben; működése az OKK-ban (1945–1952)

Köhalmi 1945-ben már 61 éves volt, életkora ellenére azonban fiatalos lendülettel kezdte meg újabb könyvtári szolgálatát. A Főváros 1919. augusztus 12-én a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt állásából felfüggesztette, vizsgálatot indított ellene, és a procedúra végén távollétében 1921-ben hivatalvesztésre ítélte. 1945. február 6-án beadvánnyal fordult Budapest polgármesteréhez, hogy őt, valamint *Solti Andrásné Szigeti Gabriellát* és *Pikler Blankát* a Fővárosi Könyvtár újjászervezési munkálataiba mint tanácsadó testületet vonják be. Időközben napvilágot látott az *Ideiglenes Kormány* 285/1945. számú rendelete a baloldali magatartásuk miatt állásukból elbocsátottak rehabilitálásáról, de *Szentkuty Pál*, a Fővárosi Könyvtár megbízott vezetője nem látta lehetségesnek alkalmazásukat, már csak életkorukra való tekintettel is nyugdíjazásukat javasolta. Május 16-án a kiszagda polgármester, *Csorba János* helyett a kommunista *Vas Zoltán* lett Budapest első embere, és a pártközi megállapodások következtében a szociáldemokrata *Hajdu Henrik* kapott igazgatói kinevezést a könyvtár élére. Ezzel az időközben nyugálományba helyezett Köhalmi előtt megnyílt az út a könyvtári visszatérésre. Így emlékezett ezekre a napokra: „1945 májusa után a Szabad Nép munkatársa lettem, de ugyanakkor aktuálissá vált visszatérésem is a Fővárosi Könyvtárba. A régi, tizenkilences könyvtárosok helyén azonban már Hajdu Henrik, a nemrég elhunyt kiváló Ibsen-fordító és több egyébként kitűnő, de a könyvtári világban ismeretlen ember ült, az akkori szociáldemokrata alpolgármester intézkedése folytán. Ugyanakkor a könyvtárosok sürgettek, hogy térjek vissza a könyvtárba. Úgy éreztem, hogy az új, demokratikus rendszer vezetőinek meg kell adniuk

számomra a teljes elégtételt. Dienes László akkor még nem volt idehaza. Természetesnek tartottam, hogy Dienes hazatérte esetén az igazgatói tisztség őt illesse. Mellette mint helyettese, szívesen dolgoztam volna. Így is lett, néhány hónap múlva Dienes László hazatért, és én helyettes igazgatója lettem a Szabó Ervin Könyvtárnak, amely akkor már újra fölvette ezt a nevet.”⁸¹

Amikor Dienes visszatért, ő is igazgatói kinevezést kapott, a könyvtár vezetése tehát egy sajtáságos triumvirátust alkotott. Tény persze, hogy a valódi vezető Dienes lett, Hajdu Henrik rábízta az ügyeket, Köhalmi pedig mint „nyugdíjas igazgató” inkább Dienes helyetteseként működött, illetve ő dolgozta ki fontos tanulmányában a bibliotéka stratégiai célkitűzéseit.⁸² Az írás elvetette a könyvtár mint apolitikus intézmény koncepcióját, helyette a könyvtár társadalmi küldetését hangsúlyozta. Vitatta – az amerikai példák nyomán – azt a gyakorlatot, miszerint a bibliotékáknak alázatosan ki kell szolgálni „a kispolgári olvasódüh”-öt, helyette azt az utat kell követni, miszerint a *New Deal* időszakában az Egyesült Államokban a könyvtár a nevelésügybe szervesen illeszkedő feladatokat kapott. Megfogalmazása szerint a beszerzett könyvekkel kell irányítani az olvasókat: „Az olvasót a könyvtár céltudatos – azt mondanám – könyörtelen könyvbeszerző politikájával, a szakoktatás és a szabad művelődés szerveivel való kooperációval kell irányítani és le kell mondani arról a rétegről, amelynek ez nem kell.” Köhalmi írásában a véleménye szerint zsákutcába jutott angolszász könyvtári gyakorlatot mutatta be, eljárását az alábbiakkal indokolta: „Azért tesszük, mert a könyvtárügyünk félénk kezdő lépéseivel az angolszász demokráciák könyvtárpolitikája nyomán indult el, könyvtárosaink ma is az ő jelszavaikat ismételtetik, nem haladnak együtt a haladó szellemű emberneveléssel, nem rendelik alá a szolgálatot a gyakorlati élet követelményeinek és mert általában ma is nagy a hajlandóság angolszász példákra hivatkozni és nem szovjetországiakra, annak ellenére, hogy e problémák a Szovjetunióban negyedszázad óta társadalmi megoldást nyertek.” Tanulmányában részletesen taglalta a magyar falu könyvtárügyét is; végkövetkeztetése egy olyan könyvtárügy megteremtése volt, amely „az új demokrácia iskolapolitikájára és új szabadművelő szervezeteire épít, segít lerontani az osztálytársadalom kulturális válaszfalait.” Tanulmányának elvi része lett a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szerzeményezési gyakorlatának irányítója, legalábbis addig, amíg a művelődéspolitikai felül nem

bírálta gondolatait.

A könyvtár szervezete 1946-ra megszilárdult, kétségtelenül valahogyan kezelni kellett azt a problémát, hogy két igazgató, egy „megbízott nyugalmazott igazgató” – Köhalmi – és egy aligazgató – *Dávid Antal* – állt a bibliotéka élén. Dienes a könyvtár szervezeti egységeit tagozatokba szervezte, melyek munkáját egy-egy vezető személy irányította. Köhalmi a Könyvbeszerző, feldolgozó, bibliográfiai és tudományos tagozat élén állt és négy osztály – Rendelő, Osztályozó, Katalógizáló, Könyvkötészet – munkáját koordinálta.⁸³ Komoly érdemei voltak a bibliotéka állományalakításában, lényegében a Szabó Ervin-i hagyományt követte azzal, hogy a központi könyvtár tudományos jellegét megkísérelte fenntartani. Egy visszaemlékezés szerint „*Köhalmi műveltsége, judiciuma biztosította, hogy a legfontosabb, gyűjtőkörünknek megfelelő kiadványok az 1945–1947-es évek szűk anyagi keretei ellenére is a könyvtár birtokába kerültek.*”⁸⁴ 1948 körül kezdett mindinkább dogmatikussá válni az intézmény működése; hogy a központnak sikerült megőrizni társadalomtudományi, szociológiai gyűjtőkörét, abban neki és Dienes Lászlónak nagy szerepe volt. Köhalmi ezekben az években a könyvtár kiadványainak szerkesztésében is közreműködött, ő gondozta a bibliotéka 1946-os, 1947-es és 1948-as évkönyveit, bibliográfiát tett közzé Nagy-Budapest ötéves tervéhez – a kiadvány egyébként újrindítását jelentette az *Aktuális kérdések irodalma* című könyvészeti vállalkozásnak –, és 1948-ban, a forradalom és szabadságharc centenáriumi évében szerkesztette az *1848–1849 a kisnyomatványok tükrében: Kiállítás a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban* című tetszetős katalógust.

Ezeknek az éveknek volt még egy jelentős, bár nem könyvtári vonatkozású munkája. A Hungária Kiadó 1947-ben jelentette meg Köhalmi és *Révay József* (nem a politikus, hanem a klasszika-filológus professzor, 1881–1970) szerkesztésében a *Hungária Irodalmi Lexikont*. A kötet munkálatai még 1943-ban elkezdődtek; hogy egyáltalán esélye legyen a megjelenésének, alkalmazkodni kellett a korszellemhez: a baloldali és a szovjet írókat nem lehetett szerepeltetni. 1944-ben a lexikon munkatársai közül többen életüket vesztették, a kiszedett ívek is csaknem elpusztultak az ostrom alatt, vagyis nagyon sok bonyodalom nehezítette a szerkesztők munkáját, ezért 1945-ben szinte előről kellett kezdeni a lexikon munkálatait és az új politikai helyzetnek megfelelően ki kellett egészíteni a baloldali és szovjet irodalommal annak ellenére, hogy a szükséges segédkönyvekhez alig jutottak

hozzá. A korabeli és a későbbi kritika egyáltalán nem volt elragadtatva a lexikontól, alapvető érdeme mégis jelentős, ugyanis a háború utáni Európában ez volt az első irodalmi lexikon, amelyben a kortárs írók alapvető adatai megtalálhatók voltak. A kötet egyébként feldolgozta a magyar irodalmat is a világirodalom mellett, és a személyi szócikkeken kívül a legfontosabb irodalmi fogalmakat is tárgyalta.⁸⁵

A *Városi Szemlében* közölt tanulmány egyébként jelezte azt is, hogy szerzője készen áll az országos könyvtárügyben való tevékeny részvételre. Erre 1945 után számos formában sor került. Még 1945-ben beválasztották a fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus könyvek jegyzékét összeállító bizottságba, amely az 530/1945. sz. M. E. rendelet alapján kezdte meg működését. 1950-től volt módja intenzíven bekapcsolódni az országos könyvtárügy alakításába, amikor július 1-jétől az *Országos Könyvtári Központ* (OKK) munkatársa lett.

Feltehetően Dienes László javaslatára került az Országos Könyvtári Központba, melynek újonnan kinevezett vezetője, *Zalai Zoltán* nem volt könyvtári szakember; Köhalmi osztályvezetőként őt volt hivatva támogatni.⁸⁶ Feladatai közé tartozott többek között az intézmény egyes kiadványainak szerkesztése. Az OKK egyszerre próbálta megindítani a könyvtárügy dokumentációs jellegű, referátumokat tartalmazó kiadványát, illetve a tanulmányokat is közlő szaklapot. Az előbbi volt az 1950-ben induló *Könyvtártudományi Beszámoló* *Tarr Lászlóné* és Köhalmi Béla szerkesztésében. 1951-ig mindössze öt füzet készült el; célja a Szovjetunió és a szocialista országok szakfolyóiratainak szemlézése volt, de figyelemmel kísérte a nyugati szaklapokat is. Folytatásának tekinthető 1952-ben a *Könyvtárügyi Beszámoló*, kilenc száma jelent meg, az utolsó kettőt azonban már az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) adta ki: időközben az OKK-t feloszlatták, feladatainak egy részét az OSZK-ra ruházták. A szaklap megindítására *Könyvtárügyi Szemle* címmel került sor 1950-ben *Gyöngyösi Nándor* és Köhalmi Béla szerkesztők irányítása alatt, amelynek 1951-ig, megszűnéséig kilenc száma látott napvilágot. Első száma még kizárólag szovjet közlemények magyar fordítását tartalmazta, a későbbi füzetekben azonban már eredeti magyar publikációk is helyet kaptak – bár a folyóirat változatlanul közölt fordításokat. E feladatai mellett előadója volt az OKK által szervezett tanfolyamoknak.

Különösen fontos és jelentős volt közreműködése az államosított könyvtárak állományának megmentésében. 1950-ben a megszilárduló diktatúra sorra oszlat-

ta fel a különféle társadalmi egyesületeket és a szerzetesrendeket. Közhalmi minden lehetőséget felkutatott, hogy a pusztulásnak kitett könyvvagyont megmentse. Erőfeszítéseinek köszönhetően 1950. október 14-én adta ki a VKM VII. 4. ügyosztálya az 1600-15/1950. (X.14.) VKM. VII. 4. sz. rendeletet, amely „az elkallódás veszélyének kitett kultúrjavak”-at az OKK, illetve az MMOK (Múzeumok és Műemlékek Országos Központja), illetve a LOK (Levéltárak Országos Központja) hatáskörébe utalta és kötelezte a helyi tanácsokat a megfelelő intézménynek történő jelentéstételre és a kultúrjavak mentésére.⁸⁷ Közhalmi a jogi lehetőségeket teremtette meg, a könyvek konkrét átnézését, mentését az OKK akkor pályakezdő munkatársai – *Borsa Gedeon*, *Dörnyei Sándor*, *Reményiné Vida Erzsébet* és *László Boriska*, aki később asszonynevén mint *Wix Györgyné* vált az OSZK vezető munkatársává – végezték, a régi könyvekre vonatkozó szakmai ismeretekkel pedig a szintén az OKK-ban dolgozó *Fitz József* vértette fel őket. Wixné évtizedekkel későbbi visszaemlékezésében mély tisztelettel emlékezett meg Közhalmi és Fitz munkájáról. Mint írta, „Béla bácsi” „a francia forradalom példáját emlegetve kötelességének érezte, hogy az akkori politikai szempontokat ellensúlyozva, az ellenségesnek, klerikálisnak, 'felesleges, mert idegen nyelvű'-nek ítélt nemzeti vagyont megmentse. Mint a magyar könyvtárügynek annyi más területén, e téren is hervadhatatlan érdemei vannak e szerény, soha előtérbe nem tolakodó, kedvesen közvetlen, minket fiatalokat mindig segítő és tanító egyéniségnek.”⁸⁸ Közhalmi mellett Fitznek is maradandó érdemei voltak a könyvek megmentésében, ő a munkának „rendszeres, szisztematikus alapvetését szervezte meg, amely nélkül a könyvek mentése nem mehetett volna olyan alaposan végbe”.⁸⁹ 1952 végére különféle tároló raktárakban hozzávetőleg 3,5 millió kötet gyűlt össze, és ugyan 1952-re a volt szerzetesrendi könyvek összekeveredtek az egyéb köztulajdonba vett nyomtatványokkal (kitelepített magánszemélyek, egyesületek, antikváriumok, könyvkereskedések egykori tulajdonával), a könyvek nem kerültek zúzdába, és megnyílt a lehetőség a kötetek további könyvtári hasznosítására.

Az OKK 1952-ben megszűnt, augusztus 1-jével oszlatta fel a Minisztertanács 2042.13/1952. (V. 14.) sz. határozata, feladatait az Országos Széchényi Könyvtár és részben a Népkönyvtári Központ vette át, könyvtára pedig először a Népkönyvtári Központba került, de már 1952 végén az OSZK újonnan megszervezett Módszertani Osztálya birtokolta.⁹⁰ Az

OKK munkatársainak tekintélyes része az OSZK-ban folytatta tevékenységét, így Közhalmi Béla is a Módszertani Osztály szaktanácsadója lett 1954-ig.

Az egyetemi tanár

Közhalmi a könyvtárosok képzését szívügyének tekintette, már 1919-ben egyik kezdeményezője volt a könyvtárosképző tanfolyam indításának: maga is előadóként részt vett a kurzusban, öt tantárgy – *Kölcsönző módszerek*, *Raktárrendszerek*, *Könyvészeti ismeretek*, *A könyvkiadás a kommunista társadalomban*, *Bibliofília és könyvgyűjtés* – előadását vállalta.⁹¹ 1945 után ismét tevékenyen kivette részét a képzésből, egyik előadója volt az OKK által 1950-ben szervezett tanfolyamnak, de bekapcsolódott az 1949-ben meginduló egyetemi képzésbe is. Az egyetemen a *Könyvtártan* és a *Bibliográfia* című tárgyak oktatója volt, főként utóbbi tanítása állt hozzá közel. Mindkét tantárgyhoz megírta a maga korában korszerű jegyzetet; a bibliográfia-jegyzet egyébként évtizedeken át használatos volt az ELTE-n, ugyanis *Szentmihályi János* átvette az általa írt tantárgyi segédletbe Közhalmi maradandónak ítélt szövegét. Az első években óraadó külső előadóként vett részt a tanszék munkájában, amelynek helyzete egyébként meglehetősen bizonytalan volt, gyakran változott a tanszékvezető személye, a képzés tartalma és jellege is. A kezdeti évek bizonytalansága után 1956-ra a felettes hatóságok elhatározták, hogy stabilizálják az ELTE könyvtárosképzését.⁹² Pályázatot írtak ki a tanszékvezetői pozícióra, amelyre Közhalmi is beadta anyagát.

A pályázattal kapcsolatos procedura jól jellemzi a korszak felsőoktatásának életét.⁹³ Az ELTE 1956. június 15-én foglalkozott a tanszék helyzetével.⁹⁴ A rektor közölte a megjelentekkel, hogy a kar *Kovács Mátét* kívánja megbízni a tanszék vezetésével: „*Székelgy György megbízott rektor közli a résztvevőkkel, hogy a Bölcsészkar a debreceni könyvtár vezetőjét, Kovács Mátét kívánja megbízni a Könyvtártudományi Intézet vezetésére. Fuchs László (Matematika-Fizika-Kémiai Kar dékánja) tájékoztatást kér, hogy kik pályáztak még. Kardos Tibor: egy pályázó van: Közhalmi Béla. Bóka László: hosszú ideje vajdó kérdés ez, mely azonnali megoldást követel. Mindenki Közhalmi Bélára gondolt, aki azonban hajlott-korú tudós. A Tanszék vezetése pedig nagy szervezőerőt követel. Tökéletesen megfelel az, ha Közhalmi Béla oktat és Nemzeti Bibliográfia stb. területeken dolgozik és a tanszéket óriási tapasztalattal, nagy szervezőerővel*

Kovács Máté vezeti. Borzsák István nem ért egyet az-
zal, ahogy Bóka elvtárs túldicsérte közbevetett meg-
jegyzéseivel a debreceni könyvtár munkáját.

Kádár Miklós kéri, ismertessék a pályázat szövegét.
Kövesné (Köves Imréné, személyzeti osztályvezető)
elvtársnő elmondja, hogy tanári vagy docensi állás
betöltéséről lehet szó. Kádár Miklós nem érti Köhal-
mi Béla helyzetét az intézetben. Székely elvtárs tájé-
koztatja, hogy megbízott külső előadó. Kádár Miklós
ellenvetésében elmondja, hogy két egyetemi tanárt
egy pályázatra nem lehet kinevezni. Kardos Tibor
elmondja, hogy a meglévő egy tanári állást Kovács
Máté meghívása útján kívánják betölteni. Köhalmi
Béla részére pedig még egy tanári állást kérnek.

Fuchs László Kovács Máté tudományos eredményei
felől érdeklődik. Kardos Tibor elmondja, hogy kan-
didátusi színvonalon könyvtár-tudós, aki elsősorban
a szakma szervező, gyakorlati ágaiban ért el kiváló
eredményeket. Éppen ilyen irányú nagy tapasztalatai
miatt és nagy elméleti felkészültsége folytán kitűnően
meg tudja majd oldani azt a nagy feladatot, hogy a
magyar könyvtáros nevelést kiváló jegyzetek és tan-
könyvek megírásával kellő színvonalra emelhesse. A
szakmabeliek számára köztudott dolog, hogy könyv-
táros képzésünk hihetetlenül elmaradott.

Lengyel Béla (tudományos rektorhelyettes) vélemé-
nye az, hogy mivel a jogszabályok meghívásról nem
intézkednek, ezért vagy tanszékvezető megbízással,
vagy egyetemi tanári státussal a kar javaslata szerint
kell megoldani. Kádár Miklós azt javasolja, hogy a
meglévő jogszabályokat be kell tartani, s e szerint
Kovács Máténak új pályázatot kell hirdetni.

Mátrai László: a könyvtáros tanszék vezetése igen
komoly szakmai és politikai kérdés is, nem csupán
szervezési. Az eszmei vezetés feltétlenül Köhalmi
Bélát illeti meg, de magas kora miatt támogatni kell
a vezetésben. A vezetés itt nem presztizs kérdés, ha-
nem gyakorlat dolga. A jogszabályoknak megfelelően
Köhalmi Bélát javasolja tanszékvezető tanárnak,
Kovács Máté számára pedig tanszékvezető docens
kategóriát javasol a sürgősség miatt. Szerinte így a
kar problémája gyorsan megoldható és szabályos is.
Kardos Tibor megállapítja, hogy a javaslat nagyon
ésszerű, de mégsem felel meg, mert Kovács Máté egy
docensi állásért jelenlegi munkakörét nem cseréli fel.
Buják (László, az Oktatásügyi Minisztérium kikül-
dötte) elvtárs kifejti, hogy státus van. Elmondja, hogy
ha a pályázó nem felel meg, lehet más személyt meg-
hívni, s a feladatot ketten együtt lássák el. Székely
György felszólítására (a grémium) 14 igen szavazat-
tal, 1 tartózkodás ellen Köhalmi Béla kinevezésének

javaslatára és 12 igen szavazattal 3 ellenében úgy
döntött, hogy Kovács Máté számára állást kell biz-
tosítani és erre a tanári állásra meg kell őt hívni.”
Az irathoz mellékleként csatlakozik a 855-13/1956.
sz. Jegyzőkönyv az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Nyelv- és Irodalomtudományi Karának dékáni hivata-
lában 1956. június 4-én tartott szakszabotársági ülésről.
„Az Oktatásügyi Közlöny 1956. január 1. számában
megjelent pályázati hirdetmény alapján a pályázók kö-
zül Kovács Máté tanszékvezető egyetemi tanár mellé
Köhalmi Béla kandidátus egyetemi tanári kinevezését
javasolja a szakszabotárság.” „Köhalmi Béla... ugyan-
csak kiváló szakembere a magyar könyvtárügynek,
akit kormányzatunk éppen ezért 1956-ban Kossuth-
díjjal tüntetett ki, miután még előzőleg megkapta a
Munka Érdemrendet. Tudományos érdemeinek jelen-
tőségével párosul az a munkásmozgalmi tevékenység,
amelynek eredményeképpen 1919-ben vállalt szerepe
miatt később emigrációba kényszerült. Tudományos
munkásságának köre igen széles és a könyvtári szak-
irodalom csaknem minden ágára kiterjed. Széleskö-
rű érdeklődésére jellemző, hogy munkáinak körében
irodalmi, történelmi, stb. publikációk is szerepelnek.
A szakszabotárság úgy látja, hogy helyes az a megoldás,
amelynek értelmében Kovács Máté elvtárs látja el a
tanszékvezetői tevékenységet annak ellenére, hogy
tudós érdemei kevésbé kiemelkedőek mint Köhalmi
Béla érdemei, mivel a Könyvtártudományi Tanszéken
olyan szervezési feladatok várnak megoldásra, ame-
lyek gyakorlati szakember igénybevételei kívánják és
olyan követelményekkel lépnek fel, amelyeknek Kö-
halmi Béla előrehaladott életkora miatt amúgy sem
tud eleget tenni.”

Ezen előzmények után kapott Köhalmi egyetemi
tanári kinevezést és volt a tanszék oktatója 1960-ig.
Komoly szerepe volt az egyetemi képzés megszilár-
dulásában, színvonalának emelkedésében, az oktató-
munka feltételeinek (jegyzetek, szakirodalom) meg-
teremtésében. 1958-ban Kovács Mátéval képviselte
Magyarországot Prágában a könyvtárosképzésről
tartott tanácskozáson.⁹⁵ Tanszéki teendői mellett részt
vett a kar munkájában is, 1957-től tagja volt az ELTE
Kari Tanácsának.

A szakma „Béla bácsija”: az egyszemé- lyes intézmény

Az 1950-es évekre Köhalmi a magyar könyvtárügy
köztisztetletben álló és szeretett „Béla bácsija” lett.
De nemcsak a szakma megbecsülését vívta ki, a ’hi-

vatalosság' is méltányolta eredményeit. 1951-ben megítélték számára az irodalomtudományok kandidátusa tudományos fokozatot, 1954-ben a *Munka Érdemrendjével* tüntették ki, 1956-ban pedig *Kossuth-díjban* részesült. Szó volt róla, hogy figyelemmel kísérte a bibliofília, könyvgyűjtés ügyét már a *Könyvtári Szemlében*; ezt a tevékenységét ismerte el a Magyar Bibliofil Társaság 1962-ben, amikor a grémium tiszteleti tagjává választotta Kodály Zoltánnal, Ortutay Gyulával és Soó Rezsővel együtt. Az alkalmából a Társaság a kitüntetettek életművének egy-egy jellegzetes alkotását bibliofil változatban megjelentette; Köhalmi részére *Tízezrek bibliofiliája* című, eredetileg a *Könyvtári Szemlében* közreadott cikkét tették közzé.⁹⁶ A Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Köre 1965. június 11-én tartotta második küldöttközgyűlését és az alapszabály elfogadásával újraindította a Magyar Könyvtárosok Egyesülete működését. A szervezet díszelnökövé választotta Köhalmi Bélát.⁹⁷ A hivatalos elismerések mellett érezhető volt a hazai könyvtáros társadalom szeretete, megbecsülése; részben ennek volt köszönhető, hogy lassan-lassan egyfajta segítő informális intézménnyé vált. Számtalan ügyben fordultak hozzá tanácsát kérve, illetve arra is van példa, hogy ő kezdeményezte személyek vagy ügyek támogatását. Az alábbiakban néhány esetet hozunk fel példaként hagyatékának OSZK-ban található részének (Fond 669) futólagos átnézése alapján. Életművének és hagyatékának részletes feldolgozása nyilván számtalan egyéb esetet is napvilágra hozna. Busa Margit 1965. VI. 14-én levélben kérte támogatását, hogy „tizenöt éve, szorgalmas munkával, anyagi támogatás nélkül, hatalmas anyaggyűjtésem teljes egészében végre napvilágot láthasson.”⁹⁸ A levélíró a magyar sajtóbibliográfia összeállítására megalakult csoport tagja volt, a grémium azonban az 1950-es évek elejére megszűnt, Busa Margit azonban intézményi támogatás nélkül, szabadidejében is folytatta az anyaggyűjtést és a kézirat kiadásához kérte Köhalmi támogatását. Nyilván megpróbált segíteni, de a sajtóbibliográfia csak évtizedekkel később, 1986-ban és 1996-ban látott napvilágot.⁹⁹

Soltész Zoltánné szintén a közbenjárását kérte a *Sajó Gézával* szerkesztett ösnyomtatvány-katalógus megjelentetéséhez; a kötet végül sok huzavona után 1970-ben jelent meg.¹⁰⁰

Köhalmi megpróbált anyagi támogatást szerezni a nagybeteg és nagyon rossz anyagi körülmények között élő Fitz Józsefnek.¹⁰¹ Borsa Gedeon saját költségén végzett nyugat-európai könyvtörténeti kutatásokat, Köhalmi megkísérelt részére az MTA Nyelv

és Irodalmi Osztályától költségtérítést kijárni.¹⁰² Időnként személyi konfliktusok elsimítását is kérték tőle: Csapodi Csaba sérelmezte Mátrai László megalapozatlan és indokolatlan támadását a *Bibliotheca Corviniana* kötet ellen és levélben kérte igazának támogatását.¹⁰³ Ezek a szórványos és bizonyos értelemben véletlenszerű példák jól bizonyítják a könyvtáros társadalom bizalmát személye iránt.

A tudománypolitikus

Ezen informális, de nagy jelentőségű szerepei mellett hivatalos megbízásai is szép számmal voltak. Számtalan testületnek, bizottságnak volt tagja és ezeket a felkéréseket komolyan vette, a küldött anyagokat gondosan átnézte, kijegyzetelte, vagyis felkészült a különböző ülésekre.

Szó volt róla, hogy 1951-ben elnyerte a kandidátusi tudományos fokozatot. Ez azzal a kötelezettséggel is járt, hogy részt kellett vennie a *Tudományos Minősítő Bizottság* eljárásaiban. Havasi Zoltán 1966-ban védte meg értekezését, melynek Köhalmi volt egyik opponense; 1984-ben, születése századik évfordulója alkalmából a *Könyvtári Figyelő* tette közzé hallatlanul részletes, alapos bírálatát,¹⁰⁴ mely bizonyítja lelkiismeretességét, segítő szándékát, a tudományok iránti elkötelezettségét.

Az 1950-es években Köhalmi egyik irányítója lett a hazai könyvtártudományi életnek. A Magyar Tudományos Akadémia a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályon belül 1954-ben alakította meg a Könyvtártudományi Főbizottságot, amely testületnek elnöke lett. A Könyvtártudományi Főbizottság megalakulása annak volt jele, hogy szükségessé vált a döntéshozók számára a szűk gyakorlati szempontokon túlmutató elméleti kérdések tisztázása a magyar könyvtárügyben. A grémium megszervezése azt is jelentette, hogy a Sztálin halálát követő némi enyhülés időszakában megerősödött a szakmaiság iránti igény. A testület feladata a könyvtártudományi kutatások koordinálása mellett a magyar könyvtárpolitika elvi kérdéseinek tisztázása volt, valamint az, hogy megteremtse a könyvtárak dolgozóinak egységes közvéleményét. Köhalmi terjedelmes tanulmányban foglalta össze az előtte álló feladatokat.¹⁰⁵ Az elvégzendő teendők sorában megemlítette a Magyar Könyvszemle újraindítását, egy nagy magyar könyvtártudományi kézikönyv megírását, Könyvtártudományi Értekezések címmel kiadvány megjelentetését, melyben a folyóiratokban megszokott terjedelemtől nagyobb, akár 2–5 íves közlemények kapnának helyet. Külön feje-

zetben foglalkozott a bibliográfiai jellegű munkákkal. Ezek sorában vázolta a magyar nemzeti bibliográfia egyes, hiányzó ciklusainak közreadását, a meglévők kiegészítését, átdolgozását, a könyvtárakban található kéziratok és ősnymtatványok katalógusának közreadását. Fontosnak tartotta Gulyás biobibliográfiájának folytatását csakúgy, mint a magyar könyvtártudomány bibliográfiájának elkészítését. A tervezet érintette a tudományos könyvtárak együttműködését és a dokumentáció kérdését, valamint kitért a korszakban lényegében kötelező feladatra, a könyvtárak szerepére a kultúrforradalomban. Köhalmi tervezete alapos és jól végiggondolt program volt és sok évtizedre kijelölte a hazai könyvtártudományi teendőket.

A programban felvetette a *Magyar Könyvszemle* újraindítását, amelyre 1955-ben került sor. Köhalmi a folyóirat szerkesztőbizottságának lett tagja, illetve 1957-től haláláig főszerkesztője volt. A *Könyvszemle* 1961-ig jelent meg a Főbizottság folyóirataként. E hat év alatt a folyóirat a tágan vett könyvtártudományi kutatások orgánuma volt. Egyik feladatának egyébként éppen a diszciplína tartalmának meghatározását tekintette, az 1955. évi 1. számban Varjas Béla írt terjedelmes tanulmányt *A könyvtártudomány elvi alapja és rendszere* címmel, 1961-ben pedig Kovács Máté írása jelent meg a *Könyvszemle*-ben, pontosabban annak *A könyvtártudományi kutatás kérdései* című mellékletében *A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában* címmel. Köhalmi is kivette részét a könyvtártudomány elvi kérdéseinek megvitatásából.¹⁰⁶ Tanulmányában felhívta a figyelmet a prakticista szemlélet veszélyeire és az elméleti kérdések fontosságára, figyelmeztetése így szólt: könyvtárosainkban megvolt a könyvtártudomány alapvető problémáival való foglalkozás készsége, „de túlságosan könnyen engedtek teret az üzemi hatásának, a praktikum szempontjainak túl nagy engedményt tettek és kialakult a provincializmusnak az a fajtája, amely még a rokon tudományos intézményekkel, a kutatóintézetekkel való kapcsolatot is elhanyagolta. Ha van intézmény, amelynek számára veszélyt jelent, ha csak a technikával foglalkozik, úgy a könyvtár az, amelyet szoros szálak kötnek a szellemi élethez és jelentős szerepet kell vállalnia a tudományra alapozott társadalomépítő munkában.”¹⁰⁷

A folyóiratban 1955-től 1961-ig a történeti témák és a könyvtári munka elméleti kérdéseit vizsgáló publikációk nagyjából fele-fele arányban kaptak helyet. 1961-ben az Akadémia átszervezésével megszűnt a Könyvtártudományi Főbizottság, a folyóirat közreadója az I. osztály *Könyvtörténeti, Bibliográfiai és*

Dokumentációs Munkabizottsága lett. A periodikum profiljának változását bejelentő közlemény azt tudatta, hogy a *Magyar Könyvszemle* „mint akadémiai folyóirat, a többi tudományág hasonló folyóiratainak színvonalán, az említett diszciplínák, a könyv-, írás-, könyvtár- és sajtótörténet, a bibliográfia és a dokumentáció marxista igényű tudományos orgánuma lesz. Szerkesztési alapelveit döntően meghatározza ez a követelmény. Tudományos tematika és színvonal tekintetében az akadémiai társfolyóiratok példája kell, hogy előttünk álljon. A gondjainkra bízott tudományágak tekintélyének biztosítása is az igényességet kívánja, publikációk tekintetében, eszméi, szaktudományos vonatkozásokban egyaránt.”¹⁰⁸

A folyóirat jellegének módosulása meglehetősen ellenérzést váltott ki a szakmán belül. Köhalmi Béla próbálta a kedélyeket csillapítani, megállapítva, hogy a periodikum a könyvtártudomány nagy területéről változatlanul műveli az írás-, könyv- és sajtótörténetet, a tudomány- és művelődéstörténeti kitekintésű könyvtártörténetet, a könyvtári forrásokat feltáró munkaeszközök kérdéseit. Kifejtette, hogy a tudományok fejlődése miatt egy folyóirat már nem képes egy-egy adott szakterületet a maga egészében átfogni és ezért indítványozta, hogy az addig külföldi referátumokat közlő *Könyvtári Figyelő* legyen a könyvtárvezetés, olvasópolitika, könyvtári belső munka tudományos igényű folyóirata.¹⁰⁹

Köhalmi szerkesztési időszakához kötődik 1958-ban egy névtelen feljelentés a folyóiratban közölt néhány cikk miatt. A Minisztériumhoz küldött támadásról *Szekeres Pál* átiratban kérte Köhalmi állásfoglalását. A feljelentés lényege az volt, hogy a *Könyvszemle* 1957-es évfolyamában nekrológ jelent meg Csapodi Csaba tollából az akkor elhunyt *Bartoniek Emmáról*, illetve a folyóirat 1958-as évfolyamában a száz éve született *Ferenczi Zoltánt* méltatta *Léces Károly*, továbbá *Máté Károly* búcsúztatta az elhunyt *Szentkúty (Drescher) Pált*. A névtelen feljelentő a három írást támadta, ugyan Ferenczi érdemeit nem vitatta, de helyette – mint kifejtette – Szabó Ervinről kellett volna írni. Bartoniek Emma esetében azt kifogásolta, hogy Csapodi együttérzően írt 1945 utáni sorsáról, eltávolításáról az OSZK-ból, Máté Károly nekrológja kapcsán pedig sérelmezte, hogy Szentkúty 1919-ben a Fővárosi Könyvtárban megindult tisztogatások egyik kezdeményezője és végrehajtója volt, nem méltó a megemlékezésre. Köhalmi nem vitatta lakonikus, rövid válaszában a tényeket, mindenesetre 1958-ban Szabó Ervin halálának negyvenedik évfordulója alkalmából¹¹⁰ méltató cikket írt néhai mesteréről.

A *Magyar Könyvszemle* mellett 1962-től haláláig szerkesztőbizottsági tagja volt a *Könyvtárosnak* (később *Könyvtárosnak*) és tanácsaival, véleményével segítette a szerkesztőség munkáját.

Kőhalmi Béla tudományos munkássága¹¹¹

Kőhalmi, élete végén visszanézve pályafutására, némileg elégedetlen volt. „*Elég sok tanulmányom jelent meg, de ezek el vannak szórva különböző lapok hasábjain. Jó lenne belőlük egy-két kötetet összeválogatni és kiadni. És hiányzik innen egy igazi nagy mű, amelynek megírására fiatal korom óta vágytam*” – mondta Vértessy Miklósnak.¹¹² Kétségtelenül van alapja véleményének, meglehetősen zaklatott élete nem könnyítette meg számára az egy témában való elmélyülést. Kőhalmi megpróbálta összegyűjtött tanulmányait 1960-ban megjelentetni *A sok könyvű ember védelmében* címmel, a Gondolat Kiadó azonban nem vállalkozott a kötet megjelentetésére, csakúgy 1962-es elgondolására sem, amikor *Visszaemlékezéseit* kívánta közreadni. Számtalan hosszabb-rövidebb tanulmánya látott napvilágot a könyvtári sajtóban, de az igazi „opus magnum” hiányzik. Vértessy Miklós találó megfogalmazása szerint egyébként „*Nem hiányzik az igazi nagy mű sem, de ez nem könyv, hanem az élete.*”¹¹³

Könyvtártudományi munkássága két kérdéskör köré csoportosítható. Az egyik Szabó Ervin és a Fővárosi Könyvtár, illetve a Tanácsköztársaság könyvtárügyének története – vagyis bizonyos értelemben a saját maga által is átélt időszak. Szabó Ervinről számos hosszabb-rövidebb írást publikált és ugyan nem ő volt a kötet sajtó alá rendezője, „csupán” lektora, de nyilván komoly érdemei voltak Szabó könyvtártudományi írásainak összegyűjtésében.¹¹⁴

A Tanácsköztársaságról két kötetet is közzétett. Az egyik forrásgyűjtemény,¹¹⁵ a másik műfaja nehezen meghatározható: visszaemlékezés és monográfia egyszerre.¹¹⁶ A két kötet szervesen kapcsolódik egymáshoz. Kőhalmi természetesen objektivitásra törekedett, de főleg a második műnél jól érzékelhető az érzelmi elköteleződés is. Ennek ellenére kétségtelenül tárgyilagossabb, mint Gulyás Pál munkája, a még 1921-ben megjelent *Kommunista könyvtárpolitika*.

A másik területe a bibliográfia, a tájékoztatásügy volt. A kérdéskörrel foglalkozó tanulmányai elsősorban a *Magyar Könyvszemle*ben jelentek meg, írásai felölelték szinte a bibliográfia teljes területét.¹¹⁷ Bizonyos értelemben ezeknek a tanulmányoknak szintézise Kőhalmi vitathatatlan főműve, *A tudományos tájékozta-*

tás fejlődése hazánkban 1945–1965. A Népművelési Propaganda Iroda 1967-ben jelentette meg sokszorosított az 574 oldalas összefoglaló munkát mint az *Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács* 25. kiadványát; kétségtelen, hogy elegánsabb nyomdai kivitelezést, rangosabb kiadót is megérdemelt volna a mű. A szakkritika nagyon elismerően írt a kötetről és az MTA is méltányolta értékeit, 1969-ben Akadémiai-díjjal jutalmazta a szerzőt.

A szintézis egy sajátos történelmi pillanatban foglalta össze, rendszerezte a tudományos tájékoztatás hazai helyzetét: akkor, amikor már látható volt, hogy a hagyományos tájékoztatási eszközök – bibliográfiák, dokumentációs szemlék, nyomtatott katalógusok – helyét lassan, de feltartóztatlanul átveszik a tájékoztatás új segédeszközei: a különböző lyukkártya-rendszerek, az indexek, majd a nem olyan távoli jövőben az elektronikus számítógépek. Kőhalmi 83 éves korában jelentette meg könyvét, bizonyítva, hogy ilyen idős korában is képes új szemlélettel, rugalmasan reagálni sok évtizede művelt szakterületének kihívásaira és világosan látja a fejlődés irányát, a tájékoztatás nemzetközi és hazai trendjeit. A magisztrális munka részletes tudománytörténeti alapozással három nagy szerkezeti egységben taglalta témáját. Az első rész volt a történeti áttekintés: *A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban : Az újraindítás*; a második *A szakirodalmi tájékoztatás tudományszakokként* címmel a társadalomtudományok és a humán területek eszközrendszerét mutatta be, míg a harmadik a természettudományok és a műszaki tudományok apparátusát tárgyalta.

Kőhalmi és az MSZMP

Nem lenne teljes életútjának áttekintése a párthoz, az MSZMP-hez való viszonyának érintése nélkül. Hagyatékának tanúsága szerint ez fontos kérdés volt számára. Ugyan egészen fiatalon kapcsolatba került a baloldallal, és magát a Tanácsköztársaság céljai iránt elkötelezett értelmiséginek tartotta, a szó szoros értelmében csak 1945 februárja óta kötődött a kommunista, az akkor *Magyar Kommunista Párt* néven működő szervezethez. Amikor az MKP egyesült a *Szociáldemokrata Párttal*, automatikusan lett az új szervezet, a *Magyar Dolgozók Pártja* tagja. Nyilván nem volt felhőtlen kapcsolata az MDP-vel, ennek jele volt, hogy – mint korábban szó volt róla – 1949-ben megvádolták azzal, hogy együttműködött a Horthy-rendszerrel. A súlyos vád nemcsak becsületét, de egzisztenciáját, talán még személyes szabadságát is fenyegette.

Kóhalmi szervezetiileg a FSZEK, majd 1950-től az OSZK pártalapszervezetéhez tartozott, amikor 1956-ban az ELTE főállású egyetemi tanára lett, átkerült az ELTE szervezetéhez. 1956-ban megszűnt párttagsága. *Kókay György*, az egykori tanítvány visszaemlékezése szerint erkölcsi okok miatt nem lépett be az MSZMP-be: „Őt egyébként mindnyájan tiszteltük kiterjedt könyvtári ismeretei, szerénysége és puritánsága miatt. A mi kezdeti hiányos hivatástudatunknál sokkal mélyebben elszomorította őt a csalódás egykori eszméiben. Ennek különösen világos tanújelét adta akkor, amikor a forradalom után sokak unszolására sem volt hajlandó visszalépni a pártba.”¹¹⁸ Ellentmond ennek az ELTE-n készült oktatói jellemzés.¹¹⁹ A dokumentum megállapítja, hogy a „Tanácsköztársaság idején a Népművelési Népbizottság keretében a könyvtárügyi megbízott helyettese volt és ő volt a Tanácsköztársaság nagy jelentőségű könyvtárügyi intézkedéseinek egyik mozgatója.” Emigrált Németországba és Bécsbe, a felszabadulás után rehabilitálták, visszakerült a Fővárosi Könyvtárba, 1949-ben ment nyugdíjba. Később az OKK és az OSZK *Módszertani Osztálya* tiszteletdíjas munkatársa, tanácsadója. 1957-től a *Magyar Könyvszemle* felelős szerkesztője, az *MTA Könyvtartudományi Bizottságának* elnöke. Az egyetemi könyvtárosképzésben kezdettől részt vett, a könyvtartan és a bibliográfia oktatója, 1956-tól egyetemi tanár. „Az 1956-os ellenforradalom az akkor 72 éves Kóhalmi Bélát megrendítette, bizonyos mértékig megtévesztette és hamis nézetek vágányára vitte. Ma már világosan látja akkori álláspontjának hibás voltát és lelkiismeretesen követi a párt politikáját. Kétségkívül nyomasztólag hat rá, hogy élete kései éveit nem a párt tagjaként élheti.”

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

59. Kóhalmi Béla 1948. november 17-ei Önéletrajza. Gyűjteményi lelőhely: MTA KIK Kézirattár, MS 4315/10.
60. Ezt a feltételezést alátámasztja egy hagyatékában található fogalmazványa is. Dr. Bódy Tivadarnak, Budapest polgármesterének készült írni levelet, melyben 6 hónapos távollétre kért engedélyt bécsi és berlini tartózkodásra. Mint írta „Tiszteletteljes kéréssem teljesítését megkönnyíti az a körülmény, hogy múlt év augusztusa óta fel vagyok állásomból függesztve.” Nincs nyoma annak, hogy az 1920. április 15-ei keltezésű fogalmazványt letisztázva elküldte-e. Gyűjteményi lelőhely: Kóhalmi Béla fond, OSZK Kézirattár, Fond 669.
61. MARKOVITS Györgyi. A magyar emigráció irodalmi munkássága a két világháború között. == Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1967. Budapest: OSZK, 1969. p. 487.

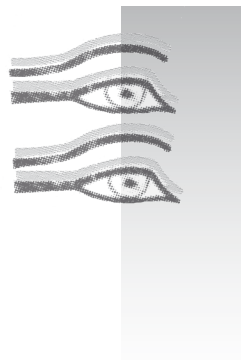
Kóhalmi vitathatatlanul sérelmesnek érezte a helyzetet. Az ő verziója szerint egyszerű tévedés miatt nem kérte felvételét az MSZMP-be, ugyanis 1957-ben gyomorfekélyvel kórházban feküdt, majd lábadozott és nem volt módja kérvényezni tagságát. Ügyével a párt V. kerületi alapszervezete foglalkozott és 1961. VI. 12-én kelt határozatában elutasították párttagsága helyreállítását azzal az indokkal, hogy „... több mint négy éves távolmaradása nem teszi lehetővé azt, hogy folyamatosan elismerhető legyen párttagsága.”¹²⁰ Végül helyreállították tagsági viszonyát, méghozzá 1968-ban. Ekkor értesítette *Szőke Lajos*, hogy sokévi kérvényezését meghallgatta a párt: „Kedves Kóhalmi elvtárs! Közöljük, hogy a Politikai Bizottság 1968. június 23-ai ülésén Kóhalmi elvtársat visszavette a pártba és párttagságát 1945-től elismerte.” Nyilvánvalóan sokat jelentett ez a levél a már nagyon idős Kóhalminak: úgy érezhette, hogy fiatalkori eszméi igazolást és értelmet kaptak, még akkor is, ha klasszikus értelemben vett pártmunkát soha nem végzett.¹²¹ Kóhalmi hosszú életének alapvető meghatározója a hűség volt. Hűséges volt fiatalon megtalált hivatásához, a könyvtárossághoz; hűséges volt a tudományokhoz és az íráshoz; hűséges volt ifjúkori barátaihoz, mestereihez – mindenekelőtt Szabó Ervinhez, Dienes Lászlóhoz, Madzsar Józsefhez –, emléküket őrizte, vigyázta és mindent elkövetett, hogy az utókor is megismerje munkásságukat. Ami életútjából a mai korban is tanulságos és példaadó lehet, éppen ez a fajta hűség, a hivatás gondos művelése, és a szakmai alázat.

62. Kóhalmi Béla 1949. október 5-ei Önéletrajza. Gyűjteményi lelőhely: MTA KIK Kézirattár, MS 4315/28.
63. MARKOVITS Györgyi. A Bécsi Magyar Újság 1919. október – 1923 december. == Magyar Könyvszemle, 93. (1977) 3., p. 257–269. ISSN 0025—0171
64. MARKOVITS Györgyi. A magyar emigráció irodalmi munkássága, i.m. p. 488.
65. DEZSÉNYI Béla. Fejezetek az Országos Széchényi Könyvtár gyarapítási politikája és állományának fejlődése köréből a két világháború között. == Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1968–1969. Budapest: OSZK, 1970. p. 101–103.
66. MARKOVITS Györgyi. A bécsi Világosságról == Magyar Könyvszemle, 95. (1979) 3., p. 301–307. ISSN 0025—0171

67. Lehetséges, hogy Czakó Ambró 1921 és 1923 között megjelenő, majd 1923-ban betiltott folyóiratának mégsem volt munkatársa. A Kőhalmi Béla-bibliográfia a (k.b.) szignójú cikkeket az ő neve alatt oldja fel, és szintén neki tulajdonítja Lakatos Éva a Magyar irodalmi folyóiratok 4–5. füzetében, az 574. tételben. Czakó Ambró Kanadában hunyt el, hagyatéka hazakerült és Vezér Erzsébetnek módja volt a Független Szemle egy Czakó által birtokolt példányát tanulmányozni, amelyben a szerkesztő kézírásos bejegyzéseket tett. Többek között a (k.b.) szignójú cikkeket a saját, Czakó Ambró írásainak jelölte meg. (Független Szemle 1921–1923 – Kékmadár 1923. Repertórium. Szerk. BOTKA Ferenc. Budapest: PIM, 1979, Vezér Erzsébet előszava, p. 11.) Ez alapján a Független Szemle repertórium a nem tartja Kőhalmit a folyóirat munkatársának. Ugyanakkor némileg rejtély, hogy egy Cz. A. szignójú személy miért választja a (k.b.) betűjelet. A kérdést további kutatás döntheti el, Kőhalmi Béla hagyatékának módszeres feldolgozása talán választ ad erre a kérdésre is.
68. NÉMETH Mária. Kőhalmi Béla publicisztikája a Századunk (1926–1939) és az új Huszadik Század (1947–1949) lapjain. == Magyar Könyvszemle, 100. (1984) 4., p. 320–329. ISSN 0025–0171
69. KŐHALMI Béla. Az 1919 utáni bécsi emigráció sajtója és irodalma. Gépirat, 10 folio. Kőhalmi Béla hagyatéka. Gyűjteményi lelőhely: MTA KIK Kézirattár, 4318/8. Írásában keményen bírálta Kassák Lajost és lapját, a MA-t, viszont nagy elismeréssel írt Komját Aladár és Uitz Béla Egység című kommunista folyóiratáról. Kőhalmi tanulmányát 1949-ben írta.
70. Bécsi Magyar Kiadó könyvei 1921. Bev. KŐHALMI Béla. Wien, 1921. 47 p.
71. Magyar pokol: A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. Vál. MARKOVITS Györgyi. Budapest: Magvető, 1964. p. 75–77.
72. REMETE László. Kőhalmi Béla i.m. p. 117.
73. NÉMETH Mária: Kőhalmi Béla publicisztikája a Századunk (1926–1939) és az új Huszadik Század (1947–1949) lapjain. == Magyar Könyvszemle, 100. (1984) 4., p. 320–329. ISSN 0025–0171
74. Kőhalmi Béla hagyatéka. Gyűjteményi lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 669. VI. doboz
75. BERECHKY László. Beszélgetés, i.m. p. 573.
76. SEBESTYÉN János. Az igazi születésnap. == 168 óra, 11. (1999) 47. Előfizetéssel hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/168ora_1999_2/?query=laszgallner%20ern%C5%91%20r%C3%A1di%C3%B3%20%C3%B3%20%C3%A1g&pg=1046&layout=s
77. Karácsonyi könyv, 1934. Budapest: Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete, 1934. 126 p.
78. KŐHALMI Béla: 328.000 ingyenpéldány sorsa: Riport a „kötelespéldány”-ról: Beszélgetés Fitz Józseffel. == A Könyv, 1934. december, p. 2.
79. KŐHALMI Béla. Az Új Könyvek Könyve: 173 író, művész, tudós vallomása olvasmányairól. Összegyűjt. és bevezette KŐHALMI Béla. Budapest: Gergely, 1937. 398 p.
80. Cégem reklámja: Előfizetéssel hozzáférhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/SzentesiNaplo_1939_11/?query=k%C5%91halmi%20b%C3%A9la%20c%C3%A9gem%20rekl%C3%A1mja&pg=155&layout=s
81. BERECHKY László. Beszélgetés, i.m. p. 574.
82. KŐHALMI Béla. Községi könyvtárpolitika. == Városi Szemle, 33. (1947) 5–6., p. 295–308.
83. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula. A fővárosi könyvtárának története 2. 1945–1998. Budapest: FSZEK, 2008. p. 35. ISBN 978-963-581-437-4
84. NYILAS Márta. A Fővárosi Könyvtárban 1945–48 között. Idézi KATSÁNYI – TÓTH, i.m. p. 42.
85. Hungária irodalmi lexikon. Szerk. RÉVAY József, KŐHALMI Béla. Budapest: Hungária, 1947. 624 p.
86. KÉGLI Ferenc. Az Országos Könyvtári Központ (1945–1952). == Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956). Szerk. SONNEVEND Péter. Budapest: OSZK, 2018. p. 234. ISBN 978-963-693-863-5
87. WIX Györgyné. A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952. Budapest: OSZK, 1997. p. 15–16. ISBN 963-200-373-X
88. WIXNÉ, i.m. p. 23.
89. WIXNÉ, i.m. p. 24.
90. KÉGLI Ferenc, i.m. p. 247.
91. Tájékoztató a könyvtárosi tanfolyamról. == A Tanácsköztársaság Könyvtárügye, 1919. 1. p. 7–8.
92. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella. A könyvtárosképzés rendszerének kialakulása 1945 és 1956 között. == Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből 1945–1956. Szerk. SONNEVEND Péter. Budapest: OSZK, Gondolat Kiadó, 2018. p. 61–117. ISBN 978-963-693-863-5
93. Ezúton is köszönöm Pogányné Rózsa Gabriellának, hogy publikálatlan anyaggyűjtésének közlését átengedte.
94. Jegyzőkönyv, amely felvétel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanácsüléséről 1956. június 15-én. ELTE Levéltár, Fond 1/a.
95. KŐHALMI Béla. A könyvtárosok felsőfokú oktatásának első

- nemzetközi konferenciája Prágában. == Magyar Könyvszemle, 74. (1958.) 5., p. 195–196.
96. POGÁNY György. Szij Rezső és a Magyar Bibliofil Társaság 1960–1964. Budapest: Szenci Molnár Társaság, 2004. p. 63. ISBN 963-250-090-3
97. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935–2009: Jubileumi kiadvány. Szerk. BÉNYEI Miklós. Budapest: MKE, 2011. p. 464. ISBN 978-963-89260-0-5
98. Kóhalmi Bélának írt levele. Gyűjteményi lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 669. V. doboz
99. BUSA Margit. Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849. Budapest: OSZK, 1986. LXXVIII, 560 p.; 1850–1867, Budapest: OSZK, 1996. XXV, 474 p. ISBN 963-200-237-7* Az Ephemerides Hungaricae elnevezésű vállalkozásról, a kiadás bonyolalmairól: KOROMPAI Gáborné. Ephemerides Hungaricae: A retrospektív magyar sajtóbibliográfia ügye. == Könyvtáros, 29. (1979) 4., p. 222–223. ISSN 0450-7886
100. Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. Géza SAJÓ – Erzsébet SOLTÉSZ ; [collab.] Csaba CSAPODI, Miklós VÉRTESY ; [intr. SOLTÉSZ Erzsébet] ; [transl. Imre GOMBOS]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970. 2 db. (LXXIX, 1444 p.)
101. Kóhalmi Béla 1964. május 6-ai levele. Kóhalmi Béla hagyatéka. Gyűjteményi lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 669. IV. doboz
102. Kóhalmi Béla levele. Kóhalmi Béla hagyatéka. Gyűjteményi lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 669. IV. doboz
103. Csapodi Csaba levele. Kóhalmi Béla hagyatéka. Gyűjteményi lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 669. IV. doboz
104. KÓHALMI Béla. Opponensi vélemény Havasi Zoltán: A könyvtár és a tudomány szerepe a társadalmi tudat alakulásában: Tudománypolitikai és könyvtárpolitikai irányzatok Magyarországon (1890–1962) című értekezéséről. == Könyvtári Figyelő, 30. (1984) 6., p. 566–586. ISSN 0023-3773
105. KÓHALMI Béla. Könyvtártudományunk feladatai. Budapest: MTA, 1954. (Klny. Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei VI. kötet 3–4. számból), p. 353–378.
106. KÓHALMI Béla. Vita a könyvtártudományról. == Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1957. Budapest: OSZK, 1958. p. 76–83.
107. Uo. p. 76.
108. Magyar Könyvszemle, 5. (1961) 4., p. 357–358.
109. KÓHALMI Béla. Könyvtáros-gondok és a Magyar Könyvszemle. == Könyvtáros, 14. (1964) 6., p. 325–326.
110. Kóhalmi Béla 1958. július 30-i levele. Kóhalmi Béla hagyatéka. Gyűjteményi lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 669. VI. doboz
111. SZENTMIHÁLYI János. Egy könyvtáros életpálya és tanulmányai. Emlékezés Kóhalmi Bélára. = Magyar Könyvszemle, 96. (1980) 2., p. 109–116. ISSN 0025–0171
112. VÉRTESY Miklós. Beszélgetés a nyolcvan éves Kóhalmi Bélával. == Könyvtáros, 14. (1964) 12., p. 704–706., az idézet p. 705–706.
113. VÉRTESY Miklós, i.m. p. 706.
114. Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye: 1900–1918. KÓHALMI Béla tanulmányával; összegyűjtötte, jegyzetekkel ellátta és sajtó alá rendezte TISZAY Andor. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1959. 746 p., 11 t. (Könyvtárosok kiskönyvtára)
115. A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye: Forrásgyűjtemény. Közzéteszi, bev. és jegyz. ell. KÓHALMI Béla. Budapest: OSZK, 1959. XI, 211 p., 1 t.
116. KÓHALMI Béla. A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. Budapest: Gondolat, 1959. 258 p., 13 t.
117. FERENCZI Zsuzsanna. Kóhalmi Béla és a magyar bibliográfia. == A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 2. Szerk. MOLNÁR Károly. Szombathely: 1980. p. 249–260. ISSN 0138-9203
118. KÓKAY György. Ahogyan az első könyvtárszakos hallgatók látták. == Könyvtári Figyelő, 46. (2000) 1–2., p. 27. ISSN 0023-3773
119. Oktatói jellemzése. Gyűjteményi lelőhely: ELTE Levéltár 8/m. Bölcsészettudományi Kari iratok. Vegyes iratok, 7. doboz, oktatói jellemzések „problémás” iratcsomó 1959. december 17. 2 p. Köszönöm Pogányné Rózsa Gabriellának, hogy átadta levéltári gyűjtését.
120. Kóhalmi Béla párttagságával kapcsolatos iratok, 1961. június 12. Gyűjteményi lelőhely: MTA KIK Kézirattár, MS 4315/181-201.
121. Kóhalmi Bélának 1968. július 7-én írt levél. Gyűjteményi lelőhely: MTA KIK Kézirattár, MS 4315/182.

(Beérkezett: 2021. január 14.)

„Nem azon múlik...” – ex libris Miskolciensis – egy fejedelmi könyvtárban

PRÓKAI Margit

Miskolc könyvtárügye – „Nem azon múlik...”

Miskolc város közkönyvtárainak működését, a nyilvános könyvtárak ügyét a XX. század folyamán a történelmi helyzetek – nehézségek, háborús idők és társadalmi korszakok változásai – alakították. A század folyamán a szűkös körülmények, a kényszerűség, alulfinanszírozás és a pazarló párhuzamos működés összességében, paradox módon egyszerre jellemezte a miskolci könyvtárügyet.

A város könyvtártörténetében a XX. században két időszak alatt is jellemző volt, hogy a közkönyvtári feladatot párhuzamosan két intézmény is ellátta. Az egyik ilyen időszak az 1900–1914 közé eső intervallum, mivel ekkor még létezett az első, evangélikusok által működtetett nyilvános könyvtár, és már megkezdte munkáját a második nyilvános, múzeumi könyvtár is. Az első világháborús időszakot a működések bizonytalanná válása miatt nem számítjuk ide, mert

az mindkét könyvtárban korlátozott volt. A második párhuzamos korszak 1960–2012 közé esett, hiszen ekkor a közkönyvtári városi feladatokat egymás mellett a megyei és a városi könyvtár is ellátta, több mint fél évszázadon keresztül.

Miskolc közkönyvtárainak története a XIX. század második feléig nyúlik vissza. A XIX. és XX. század fordulójára a város felekezeti megoszlása a katolikusok és reformátusok között kiegyenlítődött, mégis a legkisebb vallási felekezet, az evangélikusok tartották fontosnak, hogy megnyissák 1878. április 28-án felekezettől függetlenül, a város minden polgára előtt 1876-ban alapított könyvtárukat: az első miskolci nyilvános könyvtárat.

A gyűjteményt *Árvay Teőreök Sándor* törvényszéki bíró magánkönyvtára alapozta meg, akinek 1876-os halála után a testvére, *Teőreök Vilma* a könyvtárat a nyilvánosság feltételével az evangélikus egyháznak

adományozta. Az alapító további tárgyi és pénzbeli adományaival gondoskodott a könyvtári bútorokról és a működés fenntartásáról is. A könyvtárat kizárólag helyben lehetett használni, a prézens szolgáltatások azonban ingyenesek voltak. 1901-ben a könyvtár állománya a kiadott kötetkatalógus szerint 7542 művet tartalmazott 10 587 kötetben.¹

Az evangélikus egyház kereteiben működő első miskolci nyilvános könyvtár néhány évtizedes fennállása alatt, 1878 és 1914 között a lehetőségekhez képest aktívan szolgálta a város olvasni vágyó közönségét. Az első világháborút követő években nyilvános könyvtári feladatait fokozatosan átvette a múzeum kereteiben működő könyvtár. Gyűjteménye ma is ugyanott, az egyház lelkészi hivatalában található, a könyvtár névadója az alapító Árvay Teőreök Sándor lett, muzeális ritkaságaival értékes egyházi gyűjteménnyé, tudományos könyvészeti kutatás lelőhelyévé vált.²

1899-ben a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület nyilvános múzeumot és könyvtárat hozott létre, amelyet a miskolci közkönyvtárak hivatalos elődjének tekintünk. Borsod vármegye törvényhatósága és Miskolc városa az 1898-ban létrejött Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének, valamint az országos szakmai trendeknek a hatására alapította meg 1899-ben a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesületet, kiadta az első alapszabályzatát, egy év múlva a múzeumi bizottság ügyrendjét majd a múzeum katalógusát is.³ A könyvtárat a múzeum tárai közé sorolták be, eredetileg szakkönyvtárnak szánták⁴, de mivel a miskolciaknak nem állt rendelkezésre a városban korszerű közkönyvtár (beszámítva az evangélikusok által megnyitottat és működőt is), kényszerűségből a múzeumi könyvtár töltötte be ezt a funkciót a XX. század első felében.

A miskolciak azonban nem igazán voltak megelégedve a párhuzamosan működő (egyházi és múzeumi) nyilvános könyvtárakkal, s ennek a század első felében többször is hangot adtak.

1902-ben a helyi *Szabadság* című lap június 18-i számában a 2. oldalon a *Nyilvános közkönyvtárat Miskolcnak!* című cikk már a címevel is jelezte az olvasóközönség igényeit.⁵ De hiába szerettek volna a miskolciak az Ávas-tetőn siklóvasúttal megközelíthető modern Kultúrpalotát és benne nyilvános közkönyvtárat a XX. század első évtizedeiben, ez sajnos nem valósult meg.

Tíz évvel később, 1912-ben, a *Magyar városok statisztikai évkönyve* adatai alapján a 27 törvényhatósági joggal felruházott város között a könyvtárügy fejlettségét tekintve Miskolc a legutolsó helyen állt.⁶

Az első világháború alatt és a trianoni döntést követő években a múzeumi nyilvános könyvtár gyűjteménye hányatott körülmények közé került, majd 1923-ban nyílt meg újra a nagyközönség előtt, hetente háromszor, délután 3–6-ig tartott nyitva.⁷ Kölcsönözni azonban ekkor sem lehetett, a könyvtárat kizárólag helyben lehetett használni.

A XIX–XX. század fordulójától a második világháborúig tartó könyvtártörténetben Miskolc közkönyvtárának sorsa a körülmények tekintetében alig változott, a szűkös elhelyezés, a kevés nyitvatartási idő és a prézens használat egyszerre jellemezte.

A Közgűjtemények Országos Főfelügyelősége az 1936. évről szóló jelentésében a „könyvtári viszonyokat tarthatatlannak s Miskolc városhoz és Borsod vármegyéhez méltatlannak” tartotta.⁸ A könyvtárügy a miskolci kultúra „egyik legfájóbb sebe” volt ekkor, a helyi Zsedényi Béla szerint is.⁹

Sassy Csaba költő 1938-as cikkében a miskolci *Termés* című folyóiratban *Lesz-e városi közkönyvtár?* címmel újra foglalkozik a témával. Egy évvel korábban Hodobay Sándor polgármester is fölvetette, hogy a közkönyvtárnak a Kereskedelmi és Iparkamara Erzsébet téri épületébe kellene költöznie, hogy a szűkös körülményekre végre megoldást találjanak.¹⁰ A polgármester javaslata valamivel később, 1952-ben, a megyei könyvtár megalapításával vált valóra.

A második világháborút követő években a könyvtárügy több szálon is újra „napirendre” került, hiszen a városi közkönyvtári ellátás mellett a szakkönyvtári feladatok és a területi ellátás is megoldásra várt. 1947-ben a nyilvános miskolci közkönyvtár még a múzeum épületében, egy kb. 5 x 6 m nagyságú helyiségben működött. A nyitvatartási idő minden nap 9–12 óra és 15–17 óra közé esett.¹¹

1949-ben döntött a város Miskolcon városi könyvtár alapításáról a korábbi Deák (mai Déryné) utcában, mely befogadta a múzeumi nyilvános könyvtár gyűjteményét és néhány éves, rövid működés után megalapozta az 1952 őszén létrejött megyei könyvtár állományát.

A városi könyvtár nem volt hosszú életű, 1952 őszén három könyvtár összevonásával, minisztertanácsi határozat (2042-13/1952. VI. 14. MT.) értelmében megalakult a megyei könyvtár. A három könyvtár (városi, körzeti, technológiai-műszaki) anyagának nagyságáról eltérő adatok állnak rendelkezésre, a források szerint azonban az összevonás eredményeként a megyei könyvtár induló állománya mindenképpen meghaladta a 100–120 ezer kötetet.¹²

Hodobay Sándor polgármester 1937-es javaslatá-

nak megvalósítására, hogy az „öreg” múzeumból a könyvtár költözzön át a Kereskedelmi és Iparkamara épületébe, csak 1952-ben került sor. Ezáltal a XX. századi miskolci közkönyvtári dokumentumok gyűjteményi örököse a városi feladatokat is ellátó megyei könyvtár lett – egyúttal a gyűjtemény jóval nagyobb helyre került a belvárosban, a korábbi Papszeri épület közelében.

Az alapítás évében a könyvtár a Kereskedelmi és Iparkamara Szabadság tér 3. sz. (mai Erzsébet tér) alatti épületébe költözött, kb. 600 négyzetméternyi alapterületre. A könyvtár 1952–1956 között a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB Megyei Könyvtára nevet viselte. A városi feladatok mellett a járási, megyei hálózati és szakmai módszertani feladatokat is ellátta. 1952-től már önálló gyermekrészleg, 1954-től könyvtárközi kölcsönzés is működött a könyvtárban. A város lakossága az 1950-es években megközelítette a 110 ezer főt, a forgalmi adatok szerint 1953-ban 2291 beiratkozott olvasó 43 710 kötetet kölcsönzött.¹³ A használói arány ebben az évben a lakosságszámhoz viszonyítva 2%-os volt.

Az 1956 szeptemberétől II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár néven működő intézmény keretéből 1960 január 1-jétől a Miskolci Városi Könyvtár önálló vezetéssel és hat fiókkönyvtárral kivált. Több mint ötven éven keresztül az eredeti anyaintézmény a megyei feladatok mellett a városi nyilvános könyvtári feladatokat is ellátta, így a fiókhálózattal párhuzamosan működött a városban egészen 2012 végéig, a két – történetileg és gyűjtemény tekintetében is összetartozó – intézmény újbóli összevonásáig. Ez alatt az időszak alatt a városnak valójában két, városi feladatokat ellátó nyilvános közkönyvtára (a megyei és a városi) volt. A közkönyvtári gyűjteményi örökség a szétválás után is a megyei könyvtárban maradt.

2013 januárjától a Miskolci Városi Könyvtár és Információs Központ önálló működése megszűnt, Miskolc Megyei Jogú Város fenntartásában beolvadt a II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár szervezetébe. Ezzel a város közkönyvtára az ország legnagyobb megyei, később megyei hatókörű városi könyvtárává vált. A miskolci, több mint százéves közkönyvtári gyűjteményi örökség újra közös szervezetbe került. Száz évre volt szükség ahhoz, hogy a város könyvtártörténetében a közkönyvtár ügye az 1912-es elmarasztaló, országos utolsó helyről 2012 végére, 2013 elejére, feladatának nagyságát és gyűjteményét tekintve az élvonalba, az ellátott megyei kistérségek (2013-ban 297, 2021-ben 331) és a lakosság számában országosan az első helyre kerüljön.

Miskolci könyvtárépületek – lépések egy fejedelmi könyvtár felé

Az 1899-ben alapított múzeumi és könyvtári helyszín a Papszeri régi református iskolaépület lett, mely ma is a város kultúrtörténeti műemléke. 1901 őszén ugyan még csak két szoba és egy nagyterem állt a múzeum rendelkezésére a régi iskolaépületben, ekkor kaptak még két szobát az emeleten,¹⁴ ahol a női kereskedelmi iskolával is osztozniuk kellett, egészen 1927-ig.

A Múzeum első, 1902-ben megnyitott kiállításában a Papszeri épület egyik termében a könyvtári gyűjteményt mutatták be, mely akkor meghaladta a 700 kötetet.¹⁵ Már a XX. század első éveiben fölmerült a múzeum és a könyvtár további bővítésének igénye, illetve új épület vagy épületszárny építése is. A tervezett Kultúrpalota épülete a múzeumot és a nyilvános könyvtárat is magába foglalta volna az Avas-tetőn, de megépítésére nem került sor. A régi épület bővítéséről szóló 1910-es pozitív városi döntés ellenére, telekvita miatt az építkezést elhalasztották, az első világháború kitörése miatt a bővítés nem történt meg. Ekkor a könyvtár a múzeum épületének emeleti részén, a kereskedelmi leányiskola mellett kapott helyet.

1927 jelentős eredményei közé tartozik, hogy a Borsod-Miskolczi Múzeum a Papszeri iskolaépületet teljes egészében birtokba vehette. „Az épület 4 kisebb földszinti szobácskájával kivételével 16 terem adott helyet az állandó kiállításnak és a nyilvános könyvtárnak”.¹⁶ A könyvtár olvasóterme és könyvraktára ekkor a földszinten egymás mellett helyezkedett el.

A városi könyvtárnak 1949-től a miskolci Déryné utcai színházépület adott helyet (1952-ig, majd 1960-tól), ahol 1994-ig működött, majd átköltözött a Mindszent tér 2. szám alatt található Doleschall-kúria korábban műemléki, jelenleg helyi védelem alatt álló, a miskolciak által a későbbi tulajdonosról elnevezett, Csendomházként ismert épületbe.

Az 1952 őszén alapított megyei könyvtár lendületesen gyarapodó gyűjteménye hamarosan kinőtte az épületet, ezért az igazgató már 1959-ben fölvetette egy új könyvtárépület megépítésének szükségességét, melynek első tervei 1963-ra elkészültek. Az akkori Tanácsház, mai Városház térre tervezett épület Kempfner Anna építész-mérnök megyei könyvtár által megvásárolt diplomaterve volt,¹⁷ amely a Városházával szemközti telekre készült, ám az utcafronton az építkezéshez lebontott régi épületek kitárták a panorámát az Avas felé, amelynek látványához a város akkori vezetői ragaszkodtak. Az Avasra nyíló panorámát fontosabbnak tartották a város akkori vezetői, mint a

korszerű könyvtárápület megépítését, ezért a tervezés újrakezdődött.

Az új, Népkert melletti, jelenlegi épület alapköltetésére 1969. október 1-jén került sor, az ÉSZAKTERV Vállalat építészmérnöke, *Dézsai János* tervdokumentációja alapján.¹⁸ Az 1972-es évet meghatározónak tekinthetjük, hiszen ekkor fejeződött be az első, könyvtár számára tervezett épület kivitelezése, műszaki átadása Miskolcon az akkori Felszabadítók útja, mai Görgey Artúr utca 11. szám alatt. Az új, 4800 m²-es épület átadása előtt a megyei és a városi könyvtár vezetői terveket készítettek az intézmények újbóli összevonására, ez azonban akkor nem történt meg.¹⁹ Az épület átadására 1972. május 28-án, az Ünnepi Könyvhéttel egy időben került sor. Az új könyvtár megálmodója a legendás hírű első igazgató, *Szőnyi László* volt, a megnyitáskor azonban már nem ő vezette a könyvtárat, 1952 októberétől 1971. december 31-ig tartott vezetői megbízása.²⁰ Az épületek és alapterületek változásainak tekintetében jelentős százéves eredmény, hogy a kezdeti múzeumi 1–2 szobás, majd 30 m²-es helyiségekből a könyvtár a Kereskedelmi és Iparkamara 600 m²-es épületébe költözhetett 1952-ben. Nagyságrendi ugrást jelentett, hogy 20 évvel később a könyvtár számára elkészült új épület alapterülete 4800 m²-re növekedett. A 2012-es év végi összevonással a megyei és városi feladatok ellátását együttesen biztosító intézmény összesen már 7248 m²-en nyújthatott könyvtári szolgáltatásokat.

Gyűjteményi örökség – ex libris Miskolciensis

A Papszeri épület mellett a gyűjteményi örökség láncolatában is fontos szerepet töltött be az 1560-ban alapított református iskola, hiszen ennek könyvtára egészen 1976-ig folyamatosan az utódgimnáziumok iskolai könyvtáraként működött, és számos unikumot megőrzött az utókor számára. Az itt található magyar kulturális örökségre a megyei könyvtár igazgatója már 1957-ben felhívta a szakminisztérium figyelmét, a tudományos gyűjtemény csak jóval később, 1976-ban került a miskolci nyilvános városi könyvtár tulajdonába, és 1979 őszén nyitotta meg kapuit a miskolciak előtt.²¹

A gyűjteményi örökség legkorábbi unikumát a miskolci református líceumnak egykori diákja, *Chyk Mihály* gesztelyi iskolamester adományozta 1843-ban (más forrás szerint 1847-ben), 17 ajándékkönyv kíséretében. Feltehetően az ajándékozó sem tudta, hogy az egyik kötet borítótáblája egy igen értékes, VIII. századi kódextöredéket, kéziratot rejtett. Az *Aldhelm*-, la-

tinus alakban *Aldhelmus-kézirat* az 1693-ban Jénában megjelent *Justiniani Institutionum libri* IV. kötet pergamen kötéstáblájában rejtőzött és Würzburgból került hozzánk. 1938-tól 1944-ig *Csorba Zoltán* gondozta a református iskolai könyvtárat, ő fedezte fel *Aldhelmus* püspök Kr. u. 730 körül írt kéziratos művének töredékét. Az értékes kézirat az 1960-as évtizedben a Zrínyi Ilona Gimnázium Lévay József Tudományos Könyvtárának rendezése során került ismét elő, *Bod Andor*, az ifjúsági könyvtár vezetője és *dr. Hunyady József*, a tudományos könyvtár vezetője közreműködésével. 1966-ban *dr. Mády Zoltán* publikálta először a kézirat előtörténetét²² és feltételezhető származását. *Aldhelmus* ír hittérítő volt, a kódextöredéknek mindkét oldalán látható szövege kelta minusculus betűkkel, ún. insuláris írással, latin nyelven készült. Az egyik oldalon egy hitéleti vonatkozású szöveg, a másikon egy enigma, azaz rejtvényyszöveg található.²³

Harminc évvel később, 1877-ben egy újabb unikum, kódextöredék került a református iskola gyűjteményébe, amelyet *Szeremley József* tiszadobi református lelkész adományozott egykori iskolájának. A *Miskolci töredék* néven ismert magyar nyelvemlék korábban a *Vitkovics-kódex* része volt, helyi tulajdonosi előtörténete 1864-től ismert. A töredékben óráajtatosság egy része, breviáriumi órákra osztott passióelmélkedés és imádság található.²⁴ A XVI. századi református iskolai gyűjtemény kincsei közül a fenti két kódextöredék kiemelkedik, de számos más muzeális értéket, unikumot is megőrzött. A miskolci közkönyvtári gyűjteményi örökséget meghatározták a magánszemélyektől kapott könyvajándékok, -adományok, hagyatékok és a szervezeti változásokkal megörökölt gyűjteményi értékek. Az 1899-ben alapított múzeumi nyilvános könyvtár 1902-ben mutatta be Papszeri épületének egyik termében könyvtári gyűjteményét, amely ekkor meghaladta a 700 kötetet.²⁵ 1910-re az állomány már 4055 kötetre növekedett, majd jelentős magánkönyvtári gyűjteménnyel gyarapodott *Horváth Lajos* (1824–1911) főrendiházi tag, országgyűlési képviselő adományával. 1906-tól a könyvtár gyűjteményébe számos tudományos folyóirat, közlöny (*Magyar Könyvszemle, Századok, Nyelvtudományi Közlemények* stb.) is folyamatosan bekerült, amelyeket részben a könyvtári főfelügyelőség, részben a Magyar Tudományos Akadémia biztosított.²⁶

1919-ben az 1667-ben Eperjesen teológiai, filozófiai és jogi fakultással megalakult kollégium jogakadémiája Miskolcra költözött, ahol neve Tiszai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerületi Jogakadémia lett. Az Eperjesről Miskolcra való meneküléskor a tanári

könyvtárnak csak egy részét, a kis kézikönyvtárat sikerült átmenekíteni, amely tíz éven keresztül az egyik miskolci állami elemi iskolában nyert elhelyezést. Állománya 1930-ban 2073 mű volt, 3446 kötetben.²⁷ Az első világháborút követő években került a múzeumi könyvtár gyűjteményébe *Lévay József* költő, főszerkesztő, az MTA tagjának (1825–1918) könyvtári hagyatéka is, amely később a róla elnevezett miskolci tudományos, muzeális könyvtár részévé vált.

A gyűjtemény 1927–28-ban újabb értékes adománnyal gyarapodott: *Nyitrai Dániel* (1891–1971) miskolci festőművész öt régi naptárat ajándékozott a könyvtárnak, az állomány így a *Miskolci Nemzeti Kalendárium* és a *Miskolci Községes Naptár* további évfolyamaival gazdagodott.²⁸

1928. február 1-jén a *Szendrey*-hagyaték is a múzeumi könyvtár gyűjteményébe került, amely az 1930-as évek elején már 16 619 kötetet tartalmazott. A hagyatékban számos unikum szerepelt, többek között *Benkő Sámuel* *Topographia oppidi Miskoltz* című műve is, mely a város orvostörténeti, közegészségügyi leírása, helyrajza. A várostörténeti monográfia szerzője, Szendrey János (1857–1927) történész könyvtárából a mű első (1782-es) és második (1818-as) kiadása mellett más muzeális kötetek is megtalálhatóak a köz-könyvtári gyűjteményi örökségben.²⁹

1941-ben a múzeumi könyvtár gyűjteménye 25 419 kötetet tartalmazott, az évtized végén pedig 26 ezer kötettel került be az 1949-ben újjászervezett Miskolci Városi Könyvtár állományába.

Az 1949-ben megalakult városi könyvtár gyűjteményébe a múzeumi könyvtár átadott anyagán kívül az Eperjesről 1919-ben áttelepített, időközben megszűnt Evangélikus Jogakadémia könyvtára, néhány kisebb egyesületi könyvtár, *dr. Hacker Ervin* (1888–1945) jogakadémiai tanár hagyatéka, valamint a kitelepített családoktól összegyűjtött magánkönyvtári anyag is bekerült. Utóbbi egy részét a családok később (1957-ben) visszakérhették, visszakaphatták a megyei könyvtártól, de erre csak egyetlen esetben került sor. A Jogakadémia Könyvtárának a városi könyvtárba való átadását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1533-1/1950. VI. 1. sz. rendelete határozta el, amelyet számos jogakadémiai tanár és hallgató támogatott a gyűjtemény megmentése érdekében. A jogakadémia könyveiben elhelyezett ex librisek a II. Rákóczi Ferenc Könyvtár példányaiban ma is őrzik az egykori tulajdonos emlékét.³⁰

A gyűjteményi örökségben tulajdonbélyegzőkkel és ex librisekkel dokumentáltan megtalálhatóak a Borsod-Miskolci Múzeum nyilvános könyvtári anyagá-

ból átmentett állományának, a Miskolci Jogakadémiai Könyvtár könyveinek és az egykori Műszaki Dokumentációs Központ Központi Műszaki Könyvtára miskolci fiókkönyvtári hagyatékának példányai, esetenként tulajdonosi bejegyzései is. A megyei könyvtár alapítását követően a Népkönyvtári Központtól, majd az Országos Könyvtári Központtól átengedett példányok között számos tulajdonosi kuriózum is megtalálható a helytörténeti ritkaságok mellett, például *Horthy Miklós* könyvtárának néhány példánya, vagy a Csornai Prépostság Könyvtárának könyvei.

A későbbiekben jelentős gyűjteményi gyarapodást és őrzési kötelezettséget jelentett az a tény, hogy a megyei könyvtár 1978–1998 között, regionális szerepkörben, húsz éven keresztül részesült az országos kötelespéldány-szolgáltatásból. Az ezáltal több mint félmillió nagyságrendet elérő gyűjtemény teljes számítógépes feldolgozására az 1998–2018 közötti húsz évben került sor.

2018. április 30-án a II. Rákóczi Ferenc Könyvtár egy miskolci gyűjtő, *Barna György* örökösétől megvásárolta közel 2000 darabos miskolci képeslapgyűjteményét, amellyel a könyvtár régi képeslapgyűjteménye meghaladta a nyolcezer egységet.³¹

A miskolci köz-könyvtári gyűjteményi örökség nagysága az 1899-es alapításkor induló 700 kötetes gyűjteményről a század közepére megközelítette a 26 000 kötetes állományt, mely a különböző könyvtártípusok összevonásával meghaladta a 100 ezres kötet nagyságot. 1976-tól a miskolci örökség részévé vált az egykori református iskola (líceum) muzeális gyűjteménye is. A különböző szervezeti keretekben (iskolai, városi, körzeti, megyei, műszaki-technológiai és tudományos) működő könyvtárak ezeket a gyűjteményeket egymás utódjaként megörökölték és az utókor számára folyamatosan átmentették.

A XX. század végére a gyűjtemény nagysága elérte a félmillió kötetsszámot, a XXI. század első két évtizede alatt pedig meghaladta az egymillió gyűjteményi egységet, benne 37 ezer muzeális dokumentummal, köztük kódextöredékekkel, ősnymtatvánnyal, unikumokkal.

A *Rákóczi*-család egyik jelmondata, bibliai idézete – „*Nem azon múlik, aki törtet, vagy aki akar, hanem a könyörülő Istenen*” – hűen tükrözi a miskolci „fejedelmi”, II. Rákóczi Ferenc Könyvtár változásait, gyűjteményének sorsát, örökségének hányattatásait és unikumainak sokszor csodával határos megmaradását.

Irodalmi hivatkozások

1. PRÓKAI Margit. Mérföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében. == A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 58–59. (2019–2020). Miskolc: HOM, 2020. p. 446. ISSN 0544–4225
2. Uo.
3. VOIT Krisztina. Adalékok a miskolci Herman Ottó Múzeum első évtizedeinek történetéhez == A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 38. (1999). Miskolc: HOM, 1999. p. 1276. ISSN 0544–4225
4. Uo.: p. 1277.
5. PRÓKAI, i.m. p. 447.
6. DOBROSSY István, szerk. – STIPTA István, szerk. Miskolc története. 2. köt. 1918-tól 1949-ig. Miskolc: BAZ. M. Levéltár, 2007. p. 407. ISBN 978-963-9311-21-3
7. Uo.
8. VOIT Krisztina. Adalékok, i. m. p. 1287.
9. ZSEDÉNYI Béla. Miskolc szellemi élete és kultúrája. Miskolc: Magyar Jövő Nyomdaüzem és Lapkiadóvállalat Részvénytársaság, 1929. p. 89.
10. KIS Józsefné, szerk. Miskolc város közkönyvtárának története, 1899–1999. Miskolc: Miskolci Városi Könyvtár, 2001., p. 33–34. ISBN 963-00-9270-0
11. PRÓKAI Margit – VENYIGÉNÉ MAKRÁNYI Margit. 60 év a Megyei Könyvtár életéből: Könyvtártörténeti „kolligátum” a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár életéből, 1952–2012. Miskolc: II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, 2012., p. 13. ISBN 978-963-9645-08-0, ISSN 1787-7202
12. Uo.: p. 19.
13. PRÓKAI – VENYIGÉNÉ, i. m. p. 22.
14. VOIT, i. m. p. 1274.
15. DOBROSSY István, főszerk. Miskolc története. 2. köt. 1848-tól 1918-ig. Miskolc: BAZ. M. Levéltár, 2003. p. 934. ISBN 963-9311-21-9
16. DOBROSSY – STIPTA, i. m. p. 397.
17. PRÓKAI – VENYIGÉNÉ, i. m. p. 45.
18. GERŐ Gyula – PRÓKAI Margit. Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája. Miskolc: II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, 2021. p. 95. ISBN 978-963-9645-15-8
19. GERŐ – PRÓKAI, i.m. p. 104.
20. PRÓKAI – VENYIGÉNÉ, i. m. p. 52.
21. GERŐ – PRÓKAI, i. m. p. 54, 122, 131.
22. MÁDY Zoltán. A miskolci Aldheim-töredék. == A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 7. (1966) július, p. 12–16.
23. GERŐ – PRÓKAI, i. m. p. 11.
24. GERŐ – PRÓKAI, i. m. p. 6.
25. DOBROSSY, i. m. p. 934.
26. VOIT, i. m. p. 1281.
27. GERŐ – PRÓKAI, i. m. p. 30.
28. KIS, i. m. p. 30.
29. PRÓKAI, i. m. p. 447.
30. PRÓKAI, i. m. p. 448.
31. GERŐ – PRÓKAI, i. m. p. 231.

(Beérkezett: 2021. május 22.)

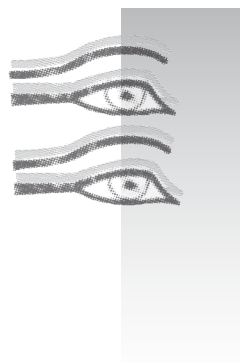
Európa ege alatt. Szemelvények a 16–19. századi magyarságképből

Kamarakiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban
2021. 10. 26 – 2021. 11. 26.

Magyarország tölti be 2021 májusa és novembere közt az Európa Tanács elnöki tisztjét. Ebből az alkalomból a könyvtár a Régi Nyomtatványok Tárának anyagából időszakos kamarakiállítást rendez. A gróf Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteményéből válogatott útleírások segítségével nyugat-európai utazók nyomán járhatják be a látogatók a kora újkori Magyar Királyság vidékeit.

(Forrás:

<https://www.oszk.hu/kiallitasok/europa-ege-alatt-szemelvenyek-16-19-szazadi-magyarsagkepbol>
2021. 10. 20.)

Dr. Virágos Márta a 2021. évi Kosáry Domokos-díjas

Sajtóközlemény

A gödöllői Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár kezdeményezésére a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem jogelőd intézményének Szenátusa *Kosáry Domokos-díjat* alapított a könyvtár névadójának, tudományszervező könyvtárigazgatójának tiszteletére a tudós születésének 100. évfordulója alkalmából.

A díj 2013 óta a könyvtári, levéltári munka szervezésében elért kimagasló eredmény, a könyvtár érdekében, a könyvtárügyért kifejtett támogatás, illetve az egyetemtörténeti, agrártörténeti kutatásokban végzett magas szintű tevékenység elismeréseként, a történettudomány területén végzett elkötelezett, kimagasló történész munkáinak megbecsüléseként adományozható egyetemi és egyetemen kívüli személyiségeknek. Az idei és az előző évben odaítélt *Kosáry Domokos-díjakat* 2021. július 2-án, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) Szenátusának tanévzáró ünnepi ülésén vették át a díjazottak *Gyuricza Csaba*

rektortól és *Koósné Török Erzsébet* ny. főigazgatótól, a *Kosáry Domokos-díj* Kuratórium elnökétől.

A MATE Szenátus ünnepi ülésén elsőként a 2020. évi *Kosáry Domokos-díjasok* elismerése került átadásra, mivel a járványügyi helyzet miatt erre az előző évben nem volt lehetőség. A két neves professzor, **dr. Mézes Miklós és dr. M. Csizmadia Béla** (1942–2019, a posztumusz díjat fia, *M. Csizmadia Gábor* vette át) korábban már bemutatásra került a helyi és országos médiában, illetve a *Könyvtári Figyelő* 2021/1. számában.

2021-ben a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szenátusa a *Kosáry Domokos-díjat* **dr. Virágos Márta** tudományos főmunkatárs, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár ny. főigazgatója, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának egykori elnöke részére adományozta több évtizeden át végzett kiemelkedő oktatói és tudományos munkája, a könyvtár- és információszolgáltatás, a könyvtárosképzés területén elért szakmai eredmé-

1. ábra

*Mézes Miklós elmondja köszönő gondolatait
a díj átvétele alkalmából*
Fotó: Balázs Gusztáv

2. ábra

*M. Csizmadia Gábor átveszi
a Kosáry Domokos-díjat*
Fotó: Balázs Gusztáv

nyei, az egész magyar könyvtárügyért, kiemelten az egyetemi könyvtárakért tett fáradozásai, példaértékű vezetői és közéleti tevékenysége elismeréseként a *Kosáry Domokos-díj* Kuratórium javaslatára.

Dr. Mézes Miklós elhangzott gondolatai a díj átvétele alkalmából

Életkorom miatt könyvtárunk egykori főigazgatójaként nem ismerhettem *Kosáry Domokost*, de nyo-

mon követhettem tevékenységét az MTA elnökeként egy rendkívül nehéz időszakban, a rendszerváltozást követően. A könyvek és könyvtárak világa, szintén életkoromból adódóan, számomra természetes közeg, mert én még a Gutenberg galaxisban szocializálódtam. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem által sok éve alapított *Bulletin of the Gödöllő University of Agricultural Science*, majd annak jogutódja a *Bulletin of the Szent István University* szerkesztője vol-

3. ábra

Virágos Márta beszédét tartja a díj átvétele alkalmából
Fotó: Balázs Gusztáv

tam 23 éven keresztül, a folyóirat megszűnéséig. Az egyetemi *Bulletin* révén a könyvtár egyrészt számos cserekiadványhoz jutott, és nagy büszkeségünkre kiadványunk is ott lehetett a világ nagy egyetemei könyvtárának polcain. Folyóirat-szerkesztői feladatomban nagy segítségemre volt, hogy a tudományos újságírást még fiatalon elsajátíthattam az akkori *Élet és Tudomány* című folyóiratnak köszönhetően. Később a folyóirat-szerkesztés mellett az egyetem általános rektorhelyetteseként próbáltam segíteni a könyvtár fejlesztését, és olykor küzdeni annak fennmaradásáért. Egyetemi oktatóként a könyvtár jelentőségét próbáltam megértetni hallgatóimmal is, egy olyan világban, amelyben a nyomtatott könyvek és folyóiratok szerepe kiszorulóban van.

Minden iránt érdeklődő kutatóként szűkebb szakterületem mellett sokat olvastam a történelemmel foglalkozók munkáit is. Ennek során *Kosáry Domokos* nevével is gyakran találkoztam, akinek tanulmányai és könyvei – szerzőjük mellőzöttsége ellenére – ismertek voltak.

Őszinte örömmel tölt el, és nagy megtiszteltetésnek tartom a *Kosáry Domokos-díjat*, amelyet talán azzal érdemeltem ki, hogy aktív életem során különböző funkciókban dolgoztam és dolgozom jelenleg is a tudományos könyv- és folyóirat-kiadásért, amellyel folyamatosan biztosítható nem csupán az ismeretek megőrzése, de a könyvtárak, így a Kosáry Domokos Könyvtár fennmaradása és folyamatos fejlődése is. Elismerésemért köszönettel tartozom jelenlegi és volt kollégáimnak, és különösen a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár dolgozóinak támogatásukért és a bizalomért.

Dr. Virágos Márta elhangzott gondolatai a díj átvétele alkalmából

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy a Kosáry Domokos Kuratórium méltónak tartott a *Kosáry Domokos-díjra*. Egyben köszönetemet fejezem ki az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának a támogató előterjesztésért. Kosáry Domokos nevével történész hallgatóként találkoztam először, neves debreceni professzoraim, *Rácz István*, *Orosz István* nagy tisztelettel beszéltek kiváló bibliográfiájáról, melynek kötetait sűrűn tanulmányoztuk szemináriumra vagy vizsgára való felkészüléshez. Személyesen az MTA elnökeként debreceni előadásai alkalmával láthattam, hallhattam.

A magyar könyvtárügy háború utáni állapotával foglalkozó szakemberek többször is megfogalmazták a

most *Wallershausen Gyulától* idézett általános igazságot: „*Kosáry kiemelkedő tagja volt annak az eredeti hivatásából kiszorított csapatnak [...] akik – a diktatúra afféle tudós rabszolgáiként – a tudomány iránt elkötelezetten mentették, majd gyűjteményekké rendezték a nemzet pusztuló-kallódó szellemi kincseit, s közben megszervezték, s – a történelem fintoraként – magas szintre emelték a hazai könyvtárügyet.*” A Debreceni Egyetemen is több, nemzetközi hírnevű professzor esett áldozatul az akkori politikai viszonyoknak, így például *Hankiss János* irodalomtudós, vagy *Ország László*. A „kényszerpihenő” alatt Hankiss az Egyetemi Könyvtár zenei gyűjteményét hozta létre, Ország László pedig az *Ország Sztár* szerkesztését végezte.

Kosáry Domokos egyetemi könyvtárigazgatóként világosan felismerte, hogy az általa irányított intézménynek tudományos funkciói is vannak, egyértelműen megfogalmazta, hogy azok a szakemberek tudják hitelesen segíteni a kutatómunkát, akik maguk is képesek elmélyedni egy-egy szakterületben, és abban publikálni. Ez a felfogás érvényesül a Debreceni Egyetem Egyetemi Könyvtárában is hosszú évtizedek óta, és maradt az egyik legfontosabb alapértéke a könyvtárnak főigazgatóságom idején is. Fokozottan igaz ez az elv napjainkban, amikor a tudományos kutatások segítése, eredményeinek dokumentálása és hatásának rögzítése a felsőoktatási könyvtárak kiemelt feladatává lépett elő. Az open access, a repozitóriumok menedzselése és az átalakuló tudományos publikálási gyakorlat a könyvtároktól újfajta tudás és készségek meglétét követelik. Ma is példaértékű Kosáry professzor úrban az egyetemes műveltség egyébiránt örök, és benne újra megtestesült eszménye. És az európai ember, aki olyan természetes módon tudott egyszerre európai lenni és magyar, hogy egyik sem kezdte ki benne a másikat. Mi több, tudta azt, hogy az európaiság is út magyarságunk jobb megismeréséhez. Kosáry Domokos életútjának több szakasza is örök tanulsággal szolgálhat: a jellemzővel párosuló igazi tehetség nem kallódhat, nem kallódik el, hanem nehezülő, nehezebb körülmények között is keresi és megtalálja az élet értelmét, a kiteljesedés lehetőségét.

Végezetül szeretném őszinte elismerésemet kifejezni az Egyetem és a Könyvtár előző és jelenlegi vezetésének, hogy ilyen elkötelezetten ápolják a kiváló tudós és tudományszervező emlékét.

Dr. Virágos Márta bemutatása

Dr. Virágos Márta ny. főigazgató 1974-ben a KLTE Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem-francia szakos középiskolai tanári oklevelet. 2018-tól a Debreceni Orvostudományi Egyetem Központi Kenézy Könyvtárának igazgatója, majd 2001. január 1-től az integrált Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának (DEENK) első főigazgatója nyugdíjazásáig.

1995-ben könyvtártudományi és informatikai tárgyú értekezésével PhD fokozatot, 1998-ban a KLTE Közgazdasági és Üzleti Tudományok Intézetében angol nyelvű magszteri fokozatot szerzett.

Szakmai-tudományos munkájának fő területe a könyvtármenedzsment, a könyvtárépítéset, a kutatás- és információmenedzsment. Nevéhez fűződik az Egyetemi és Nemzeti Könyvtár egységes integrált hálózatának kiépítése, az egyetem Publikációs Adatbázisának és Elektronikus Archívumának kifejlesztése. Kezdeményezésére és elnöklétével alakult meg a magyarországi felsőoktatási intézmények nyílt hozzáférésű repozitóriumának szövetsége, a HUNOR (HUNGarian Open Repositories). Főigazgatósága alatt a DEENK és az Egyetem számos pályázatában (OTKA, HEFOP, TIOP, TAMOP, TEMPUS, COAR, European Travel, OpenAIRE, HURO) közreműködött tagként, témavezetőként és koordinátorként. 2011-ben a DEENK az országban elsőként nyerte el a *Minősített Könyvtár* megtisztelő címet.

Szakértője a könyvtári informatika területének. 2002-től 2010-ig részt vett a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári Bizottság munkájában. 2006 és 2014 között az Informatikai és Könyvtári Szövetség alelnöke, 2004-től 2014-ig az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának elnöki tisztségét töltötte be. Mint a Magyar Rektori Konferencia Könyvtári Albizottságának elnöke aktívan képviselte a felsőoktatási könyvtárak érdekeit a felsőoktatási fejlesztésekben. 2014-ben felkérést kapott az Országos Könyvtári Kuratórium tagságára.

Több hazai és nemzetközi fórum tagjaként – EAHIL (European Association of Health Information Libraries), LIBER (Ligue de l'Association des Bibliothèques Européennes de Recherche), COAR (Coalition of Open Access Repositories) – végzett és végez elnökségi és könyvtártudományi tevékenységet.

A Debreceni Egyetem Informatikai Karán magyar és angol nyelven könyvtár és informatika tantárgyat oktat, speciálkollégiumot vezet. Az Informatikai Dok-

tori Iskolában témavezető. Számos hazai és külföldi szakmai fórumon, egyetemen tartott és tart előadást. A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* folyóiratnak hosszú éveken keresztül tanácsadója. Jelenleg két folyóirat, a *Debreceni Szemle* és a *GERUNDIUM Egyetemtörténeti folyóirat* szerkesztőbizottsági tagja. Számos hazai és nemzetközi konferencia szervezőbizottságának tagja és elnöke. Publikációs tevékenységét 1978-ban kezdte, azóta folyamatosan jelennek meg cikkei magyar és külföldi szaklapokban. Három önálló kötete jelent meg, mely a tudományos kutatás módszertanát, illetve a könyvtárépítés témáját öleli fel.

Legfontosabb elismerései: *Kiváló Munkáért* elismerés (1988), *Könyvtárügyért* kitüntetés (Informatikai és Könyvtári Szövetség, 2007), *Szinnyei József-díj* (2008), *Debreceni Egyetemért Emlékérem* (2010), *Pro Auditoribus Universitates Debreceniensis-díj* (2011), *Tankó Béla Különdíj* (2012), *Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozata* (2015), *Csűry István Emlékérem* (2016).

Kosáry Domokos (1913–2007) az MTA rendes tagja és jeles, nagy tekintélyű elnöke, Széchenyi-nagydíjas történész, a hazai és a nemzetközi tudományos élet és közélet kiemelkedő személyisége. Mellőzöttségének időszakában Kosáry Domokos meghatározó egyénisége volt az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának, ahol 1952 októberétől 1957. őszi letartóztatásáig dolgozott. Előbb könyvtárosként, majd igazgatóként elévülhetetlen érdemei vannak a Központi Könyvtár létrehozásának szakmai megalapozásában a szakszerű állománygyarapítás, a bibliográfiai és tudományos tevékenység, a széles körű kiadványcsere megszervezése, a külső kapcsolatok kiépítése révén. Az Agrártörténeti Munkabizottság, az *Agrártörténeti Szemle* és számos könyvtári kiadványsorozat elindítása, országos szakmai rendezvények kezdeményezése is nevéhez kötődik. Célul tűzte ki, hogy a közgyűjtemény „*határozott arculatú, gödöllői székhelyű, valóban központi jellegű, tudományos színvonalú, olyan könyvtárrá fejlődjék, mely az egyetemen belül és a többi tudományos könyvtár sorában hiánytalanul be tudja tölteni az őt megillető helyet [...]*” – kiemelés Kosáry Domokos 1955. szeptember 10-én kelt tájékoztatójából.

Kosáry Domokost 1995-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem (a MATE jogelőd intézménye) díszpolgárrá fogadta. A tizenkét éve nevét viselő Könyvtár főbejáratánál található emléktáblán máig érvényes gondolata olvasható: „*Az alkalom fel nem ismerésén,*

a tévedésen, a bizonytalanságon a legjobb szándék sem segít [...] A reális szem, a döntés és határozott cselekvés képessége viszont, akár kockázatvállalás,

akár kompromisszum van soron, meg tudja sokszorozni az erőt.” – Kosáry Domokos, 1983.

Kosáry Domokos-díj

A Kosáry Domokos-díj zöld színű háttérrel 235x235 mm keretdobozban elhelyezett, egyoldalas, bronzból készült, 97 mm átmérőjű érem, mely Csikai Márta Munkácsy-díjas szobrász alkotása.

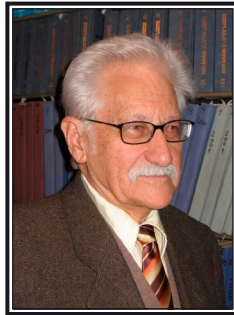
*Koósné Török Erzsébet ny. főigazgató,
a Kosáry Domokos-díj Kuratórium elnöke*

*Molnár Szilvia könyvtárvezető,
Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár*

*Katona Adrienn,
a Kosáry Domokos-díj Kuratórium titkára*

Nekrológ

Fülöp Géza (1930–2021) halálára

Marosvásárhelyről érkezett a szomorú hír, felesége, fiai és unokái gyászolják. Őszinte együttérzésünk mindenki más előtt az övék.

Gyászolja – az erdélyi értelmiségen túlmenően – az egyetemes magyar könyvtárügy is.

Fülöp Géza az elmúlt fél évszázadban a szakma egyik legfelkészültebb elméleti szakértőjeként vált ismertté. Ha a könyvtári tevékenységnek és ismereteknek lehet (talán kissé mesterségesen) szintjeit elkülöníteni, akkor ő – a gyakorló, az oktató, a kutató-fejlesztő kiválóságok mellett – az alap kutatások tudós mestereként tisztelhető. A vegyész diploma hozzásegítette egy olyan tágasabb tudományos látásmódhoz, melynek révén eladdig ismeretlen mélységi összefüggések megfogalmazását vállalhatta mindnyájunk örömére. Mielőtt ezeket érintjük, múlhatatlanul szükséges felidézni életútját, amely szélsőséges diktatúrák (*Vasgárda*, *Antonescu*, *Ceaușescu*) hosszú évtizedein át vezetett el a romániai rendszerváltozáshoz. Az elmúlt harminc évben azután volt lehetősége magyar és svédországi levegőt is gyakrabban szívnia. *Borges*, *Eco* és *Esterházy Péter* szintjén ismerte fel a még fiatal vegyész a kultúra egésze számára nélkülözhetetlen és kiemelt szerepét. Az információ problematikája visszatérően foglalkoztatta. Az információról készített első műve 1973-ban jelent meg Kolozsvárt (*Ember és információ*). Alapműve, *Az információ* című 1990-ben, ugyancsak Kolozsvárt, majd e mű átdolgozott, bővített változata egyetemi tankönyvként 1996-ban Budapesten is kiadásra került, 2001-ben megjelent a mű további kiegészítésekkel, frissítésekkel bővített 3. változata is.

Fülöp az információt – az anyag és az energia mellett – korunk harmadik meghatározó tényezőjeként értelmezi. Az információ mibenlétét könyve – alig ötven évvel *Norbert Wiener*¹ és *Claude Shannon*² alapművei (1948) után – a lehető legszélesebb értelemben („ezerarcú információ”) boncolja: a biológiai-genetikai információtól az agyműködésen keresztül a társadalmi információig (jelek, beszéd, írás, tömegkommunikáció). Az információs társadalom fokozatos kiteljesedése, a robotika és a mesterséges értelem kérdései is helyet kapnak művében, miközben a veszélyekről is fontos gondolatokat rögzít.

Fülöp Géza a magyarországi szakmai közélet eminens tagjaként szerepelt az elmúlt évtizedekben: konferenciák anyagai és folyóiratcikkek őrzik meglátásait. Egyszerre tömör és hajlékony stílusa különösen jól érvényesül rövidebb, esszészerű írásaiban és recenzióiban. Nyelvtudása és tájékozottsága révén szuverén partnere tudott lenni ezekben a magvas írásokban sok nyugati szerzőnek.

Pár példa jellemzésül. 1994-ben írja egy amerikai kiadvány ismertetésében³: „*Nem hiszem, hogy a mi kelet-közép-európai (vagy közép-kelet-európai) régióinkban akadna olyan könyvtár, amelynek szabályzatában [...] a feladatok közé sorolnák a szellemi szabadságnak – a gondolat-, vélemény-, szólásszabadságnak és az információhoz való hozzáférés szabadságának a védelmét.*” Az ALA, az amerikai könyvtári szövetség számára viszont ez létkérdés, szögezi le.

Vissza-visszatérően foglalkozott az olvasás fontosságával és jövőjével. 2000-ben írt esszéjében⁴ ezt olvassuk: „*Az emberiség – tudjuk – mély válságban van, s ennek csak tünetei [...] a gazdag és szegény országok közötti szakadék mélyülése, a környezetszennyezés, a globális felmelegedés. A válság mélyebben van, az emberi lelkekben. Lehet szappanoperákkal, bárgyú reklámszövegekkel [...], a virtuális valóság csábításaival leplezni, de kikerülni belőle csak bölcsességgel lehet. A bölcsesség pedig nem az adathalmazokban [...] van, hanem bölcs emberek írta könyvekben.*” Fogadjuk meg Fülöp Géza szavát, olvassuk az ő könyveit (is).

Az Országos Széchényi Könyvtár sokak számára adna újabb örömteli jelet, ha a *Dr. Horváth Tibor emlékezete* című honlap⁵ példáját folytatva más jeles szakmabelijeink között a marosvásárhelyi Fülöp Géza maradandó szellemi értékeit is ilyen önálló honlap elkészítésével becsülné meg. (*sp*)

Irodalmi hivatkozások

1. WIENER, Norbert. *Cybernetics: Or control and communication in the animal and the machine*. New York: Wiley, 1948.
2. SHANNON, C. E. A mathematical theory of communication. == *The Bell System Technical Journal*, 27. (1948) 3., p. 379 – 423. ISSN: 0005-8580 Hozzáférhető: DOI: 10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x [Megtekintve: 2021.09.07.]
3. FÜLÖP M. Géza. A szellemi szabadság védelmében. == *Könyvtári Figyelő*, 40. (1994) 4., p. 606. ISSN 0023-3773
4. FÜLÖP Géza. Fogunk-e olvasni a XXI. században? Az olvasás jövője. == *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 9. (2000) 11., p. 25. ISSN 1216-6804
5. Dr. Horváth Tibor emlékezete [online]. == Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja. Tematikus honlapok, virtuális kiállítások aloldal. Országos Széchényi Könyvtár, cop. 2016. Hozzáférhető: <https://horvathtibor.oszk.hu/> [Megtekintve: 2021.09.07.]

Főhajtás Fülöp Géza előtt

Emlékezésem szerény tiszteletadás *Fülöp Gézának* és elköszönés a *Könyvtári Figyelő* nagyrabecsült, régi, kedves szerzőjétől, akit idén júniusban veszítettünk el.

A hazai könyvtárosok jól ismerték őt és feleségét, *Fülöp Máriát*, a Maros Megyei Könyvtár lenyűgöző munkabírású nagyszerű bibliográfusát. Fülöpék fogalmat jelentettek korosztályom könyvtárosai számára: Géza és Marika – még az utóbbi években is, ahogy korábban is minden évben – együtt látogattak Budapestre ügyeket intézni, részt venni a mindig figyelemmel kísért, fontosabb hazai könyvtári rendezvényeken. Visszatérő vendégei, előadói voltak a Magyar Könyvtárosok Egyesülete nyári vándorgyűléseinek is. Látogatásaikat összekötötték a kutatásaikhoz szükséges források gyűjtésével is, és az anyaggyűjtés nemzeti könyvtárbeli részéhez gyakran kértek tőlem kisebb segítséget és előkészítést. A könyvtári szaklapok szerkesztői mindig szívesen fordultak Gézához, ha angol vagy francia nyelvű informatikai könyvet kellett ismertetni vagy információtudománnyal, kommunikációval, újabban az olvasással, olvasáskutatással foglalkozó külföldi szakcikkekről vártak referátumot, szemlét, átfogó bemutatást. Fülöp Géza a legkorrektebb szerzők közé tartozott – betartotta a határidőket és hibátlan írásokat küldött. Nem véletlenül volt népszerű szerzője a *Könyvtári Figyelő*n kívül a *Könyv, Könyvtár, Könyvtárosnak* vagy a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatásnak*, és szívesen látott vendége, meghívott előadója az ELTE Könyvtártudományi Tanszéknek, valamint a nagyobb könyvtárak rendezvényeinek.

Dr. Fülöp Géza vegyész, kémikus, informatikai szakíró – vagy, ahogy mi jegyeztük a *Könyvtári Figyelő* impresszumában, a szerzői közreműködők jegyzékénél – mérnök, újságíró, szakíró. E variációkból is kitűnik, sokoldalú, széles körű tudással rendelkező szakember volt, aki az informatikához, a természettudományokhoz és a humán tudományokhoz is affinitással fordult, s mindig tudott érdekes megjegyzést, eredeti gondolatot fűzni a mások írásait bemutató cikkeihez is.

Fülöp Géza 1953-ban diplomázott a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen, ahol kémia tanári képesítést szerzett. Rövid ideig tanított Nagyváradon, majd az Ifjúság Könyvkiadó kolozsvári szerkesztője, fordítója lett. 1961-től vegyészként dolgozott a Metalchimice üzemben, 1965-től a marosvásárhelyi Műtrágya kombinát kutatóintézete dokumentációs osztályán volt számítástechnikus. 1979-től a Könnyűipari gép- és alkatrésztechnológiai kutatóintézetben dolgozott. Közben már folyamatosan jelentek meg írásai a *Korunkban*, az *Igaz Szóban*, a *Könyvtári Szemlében*. *Ember és információ* című könyve először 1973-ban jelent meg a Kritérionnál, az *Információ nyomában*. *Bevezetés a szakirodalom-kutatásba* 1978-ban, ugyancsak a Kritérion kiadásában. Az *Ember és információ* magyarországi kiadása a budapesti Múzsák Kiadónál jelent meg 1984-ben. 1990-ben elvállalta az újjáalakuló Kemény Zsigmond Társaság főtítkári teendőit. A társaság rendszerváltás utáni tízéves történetét *A Kemény Zsigmond Társaság ötödik feltámadása* cím alatt dolgozta fel. Ebben az évben jelent meg alapművének tekinthető munkája *Az információ* első kiadása a Kritérionnál. 1996-ban az ELTE tankönyvként adta ki e monográfia 2. átdolgozott, bővített kiadását, a 3. kiadást az Erdélyi Múzeum-Egyesület jelentette meg 2001-ben Kolozsváron. A hazai könyvtári szaklapokban a nyolcvanas évektől publikált. 1996-ban *Monoki István díjjal* tüntette ki az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.

Informatíván, adatgazdagon és olvasmányosan megírt szakkönyvei méltán lettek népszerűek, és a hazai könyvtárosképzés ajánlott, illetve kötelező olvasmányává váltak. Névrokona, az ELTE BTK Könyvtár-tudományi Tanszékének vezetője, a művelődés- és könyvtörténész Fülöp Géza (1928–1998) egyetemi docens a következő megjegyzéssel vezette be egyetemi tankönyvként átdolgozott *Az információ* című könyvét: „Mivel a tanszék [...] elsősorban informatikai tárgyú segédletekben és felkészült informatikus-szakemberekben szenvedett hiányt, Fülöp Géza (szül. Kolozsváron, 1930. november 23-án) Marosvásárhelyen élő és működő jeles kémiai és informatikai szakíróhoz fordult, aki Romániában több e tárgyra vágó magyar nyelvű szakmunkát adott közre (*Ember és információ*. 1973., *Az információ nyomában*. 1978., *Az információ*. 1990.). Arra adott neki megbízást, illetve arra kérte, hogy „*Az információ*” című alapvető és alapos összefoglaló munkáját, – amelyben eredetileg a romániai viszonyokat figyelembe véve, s megállapításait romániai konkrét példákkal illusztrálva fejtette ki mondanivalóját, – dolgozza át magyarországi igények szerint a magyarországi olvasók, köztük a magyar felsőoktatásban résztvevő egyetemi és főiskolai könyvtáros- és informatikus-szakos hallgatók, valamint a könyvtáriügy és a szakirodalmi információs tevékenység különböző területein működő szakemberek számára, továbbá az első kiadás szövegét egészítse ki a szakkutatás és a gazdag szakirodalom újabb, lényeges eredményeivel és megállapításaival.”¹

Bár az utolsó 8–10 évben már kevesebb munkát vállalt a hazai szaklapoknak, felesége nagyszabású Maros megye életrajzi bibliográfiájába lektorként, segédszerkesztőként, adatgyűjtőként folyamatosan bedolgozott, holott a látása – sajnos – egyre rosszabb lett. Két éve – utolsó munkáévemben – még a poszt-posztmodernről keresett, kért irodalmat az OSZK-ban.

Szerettem emberként, tiszteltem szerzőként, nagyon fog hiányozni. Nyugodjék békében!

(Kovács Katalin, a *Könyvtári Figyelő* ny. szerkesztője)

Irodalmi hivatkozások

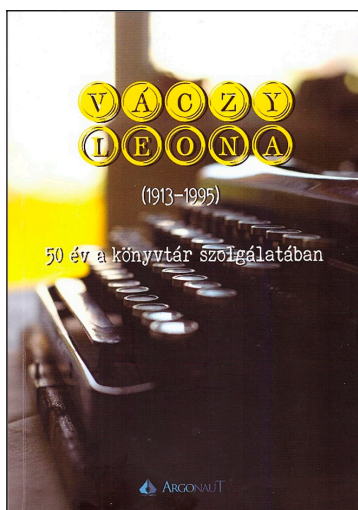
1. FÜLÖP Géza. *Az információ*. 2. bőv. átdolg. kiad. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék, 1996. Hozzáférhető: <https://mek.oszk.hu/03100/03118/html/> [Megtekintve: 2021.09.07.]

Egy kolozsvári magyar könyvtáros életműve: Váczy Leona válogatott írásai

A magyarországi könyvtárosok mindig figyelemmel kísérték, ha kellett és lehetett, segítették a határon túli magyar könyvtárak, könyvtárosok munkáját. A közelmúltban, a rendszerváltást követő évtizedekben különösen megnőtt az érdeklődés és erősödött a segítőkészség. Szakmai szervezeteink intézményes kapcsolatokat építettek ki, gyakoribbak a személyes találkozások, eszmecserék, több külföldi magyar könyvtáros publikál – és többször – az itteni szakfolyóiratokban, jó néhányan nálunk jártak, járnak egyetemre vagy főiskolára, továbbképzési alkalmakat kínálnak, honlapok könyvnyitják meg a tájékozódásukat stb. S természetesen igyekszünk hírt adni, ismertetést, recenziót írni a határon túli (akár a trianoni békeszerződés nyomán kisebbségi sorba került, akár a nyugat-európai vagy amerikai szóránymagyarsághoz tartozó) kollégák könyveiről is.

Váczy Leona neve sem először szerepel a *Könyvtári Figyelő* hasábjain. Néhány éve azt a tipográfiaileg is igényes kötetét ismertette a folyóirat, amelyet Váczy a kolozsvári egyetemi könyvtár első vezetője, a jeles történész és még híresebb bibliográfus, Szabó Károly tanulmányaiból és kéziratban maradt naplójegyzeteiből állított össze.¹ Ezúttal a kiváló és hallatlanul szorgalmas kollégánő munkásságát bemutató, már a címében – *50 év a könyvtár szolgálatában* – és terjedelmében egyaránt impozáns könyvről szólhatunk. A dokumentumokat a szerző lánya, Bartók Katalin gyűjtötte össze és válogatta, valamint ő írta a bevezető tanulmányt, édesanyja életrajzát is, érzelmi töltettel, ám objektivitásra törekedve. Egyébként Bartók Katalin nem könyvtáros, hanem botanikus-kutató és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója; személye is példázza, hogy a természettudományok művelői között is szép számmal akadnak, akik érdeklődéssel fordulnak a könyvtárügy felé. Az emlékkötetként is felfogható kiadványt Ferencz Ünige, Kovács Eszter, Okos-Rigó Ilona és Tamás Kinga állította

VÁCZY Leona. 50 év a könyvtár szolgálatában: 50 de ani dedicați bibliotecii. Kolozsvár: Argonaut, 2019. 369 [3] p. : ill., facs. ; 23 cm ISBN 978-973-109-937-8

össze, *Poráczky Rozália* és *Kovács Eszter* szerkesztette. Kovács Eszter – *Tasnádi György* és *Géczi Róbert* oldalán – a digitalizálás munkálataiban és a fényképek kiválogatásában is közreműködött. A könyvet az Argonaut Kiadó tette közzé. Gondos, esztétikus munkájuk okán megérdemlik, hogy megemlítsük: a műszaki szerkesztést *Virág Péter* végezte, a korszerű könyvtári technikát, a számítógép billentyűzetét és monitorát megidéző könyvborítót *Géczi Róbert* és *Felix Floca* tervezte. Az utóbbi név azt is jelzi, hogy a kolozsvári egyetemi könyvtár magyar és román munkatársai egyaránt részt vettek a rangos kiadvány útra bocsátásában – követve Váczy Leona példáját, aki magyarul és románul (nem egyszer így is, úgy is) publikált. A tiszteletére kiadott könyvben is egyaránt találhatók magyar és román nyelvű írások. Itt érdemes megjegyezni, hogy mivel a kötet olvasóinak jelentékeny hányada nem tud románul, célszerű lett volna legalább a román szövegek címét magyarul is megadni. Érdekes és értékes a kötet illusztrációs anyaga: számtalan fénykép, jó néhány könyvborító vagy folyóiratoldal kapott helyet a lapokon; a családi fotók Váczy Leonát, a munkahelyi fényképek pedig a korabeli egyetemi könyvtárt, annak munkatársait hozzák közelebb az olvasóhoz.

A kötet lapjairól egy hosszú és eredményes életút (1913–1995), egy gazdag és sokoldalú életmű bontakozik ki az olvasó előtt. Egyáltalán nem túlzás, amit a lánya állít róla: „*Váczy Leona személye és munkássága példakép az elkövetkező könyvtáros generációk számára*”.² Ami a családi hátterét illeti, még az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó békeévében született Debrecenben. Szülei tősgyökeres erdélyiek voltak: édesapja, *Zachariás Endre* örmény eredetű tisztviselő a helyi kataszteri hivatalban (miután visszaköltöztek Erdélybe, a désaknai sóbánya hivatalnoka), édesanyja egy partiumi (margittai) földbirtokos családból származó tanítónő volt. A házaspár hamar, Leona ötéves korában elvált, ezután az édesanyja egyedül nevelte, meglehetősen nehéz körülmények között. A kislány azonban rendkívüli igyekezettel és jól tanult: 1933-ban érettségizett a kolozsvári Mária Királynő Leánykollégiumban, ezt követően előbb gyógyszerészhallgató volt szintén Kolozsváron, majd 1936-ban az ottani egyetem jogi karára iratkozott be, ahol 1941-ben jogtudományi doktorátust szerzett. Ugyanabban az évben kötött házasságot *Váczy Kálmán* kolozsvári ügyvéddel, és ettől kezdve publikációiban férje vezetéknevét használta. Kezében a diplomával sem volt könnyű a pályaválasztás: a jogi pályán (akár bíróként, akár ügyvédként vagy ügyészként) perek, konfliktusok sokasága várta, ő viszont békésebb foglalkozásra vágyott.

Meg is találta: könyvtáros, bibliográfus lett. Ahogy mondani szokás: életre szóló elhatározás volt. Mindvégig egyetlen munkahelyen maradt, a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtárban, ahol 1941-től nyugdíjazásáig, azaz 1970-ig, vagyis harminc esztendeig dolgozott. Ez ritka hűségre vall, amelynek gyökere, forrása a könyvek, a könyvtár, a könyvtári munka odaadó szeretete, jellemző jegyei pedig az elkötelezettség, a felkészültség, a folyamatos önképzés és a fegyelmezettség. (Ebből fakadóan nyugdíjas-ként is be-bejárt, folytatta kutatásait, bibliográfiai összeállításait.) Mivel a könyvtárakban régen is bevett gyakorlat volt, hogy az új munkatársakat megismertették minden munkakörrel és a teljes munkafolyamattal, Váczy Leona tudatosan választhatta ki a hozzá legközelebb álló teendőket. Leginkább a tájékoztatáshoz vonzódott; felismerte, hogy e téren értékes partnere lehet a kutatóknak is. A nagy elődök, *Szabó Károly*, *Erdélyi Pál*, *Gyalui Farkas* példája nyomán tudatosodott benne az is, hogy kedve és képessége-

ge van a tudományos alkotómunkára, és elsősorban a könyvtártudomány és az irodalomtudomány területén figyelemre méltó közleményekkel jelentkezett. A másik tanulság – George Leyh-től (1877–1968) átvéve –, amit könyvtári tevékenysége során messzemenően hasznosított, hogy „*A könyvészet a tudomány előszobája*”.³ Másként fogalmazva: a bibliográfia fontos, nélkülözhetetlen, egyenrangú része a kutatásnak, az esetek nagy részében maga is tudományos produktum. A szerkesztők a válogatásban különválasztották Váczy Leona nyomtatásban megjelent műveit és kiadatlan, vagyis kéziratban (gépíratban) maradt írásait (mennyiségileg kb. 1/12-ed rész). A további tagoláson belül a művek időrendi sorrendben követik egymást, mindegyiknél feltüntetve a megjelenési helyet. A megjelent művek esetében hol a teljes szöveget, hol csak a címet közlik; van, ahol a szóban forgó mű célkitűzéséről tájékoztató előszó, netán rövid tartalmi ismertetés olvasható. A román nyelvű írásokat a szerkesztők az adott tematikai csoport végén (azaz külön alcsoportban) helyezték el.

A két szerkesztő és Bartók Katalin szándéka egyértelmű: elsősorban Váczy Leonát, a tudós-könyvtárost kívánják bemutatni. Mivel munkatársai és irodalomtörténész ismerősei elsősorban bibliográfusnak tartották, és ő is leginkább így definiálta önmagát, nyomtatott műveinek élére a könyvészeti összeállításokat sorolták, ideértve az *Erdélyi Múzeum* második folyamának (1928–1947) tárgy- és névmutatóját, az *Erdélyi Heliikon* (1928–1944) költészeti anyagának repertóriumát, valamint a *Korunk* évkönyv tanulmányaiban említett fontosabb sajtótermékek címjegyzékét is. A bibliográfiai címanyag zöme ugyan kimaradt, de a közölt információkból is megállapítható, hogy Váczy Leona bibliográfiai valóban hasznos, sőt nélkülözhetetlen alkotások, mint például a romániai magyar irodalomról és a magyar irodalom román fordításairól, *Móricz Zsigmond* romániai fogadtatásáról, *Dsida Jenő* munkásságáról szóló összeállítások; elsőrangú kísérlet az 1919–1944 közötti romániai magyar néprajzi bibliográfia is. Váczy mestere volt a helyismereti könyvészetnek is; ezt bizonyítja a Kalotaszegről készített, lényeges módszertani kérdéseket felvető, nálunk is figyelmet érdemlő összeállítása. Érdekes eleme a kötetnek, hogy a szerkesztők a kalotaszegi bibliográfiához a *Korunkban* megjelent négy, kiegészítő jellegű hozzászólás teljes szövegét is közlik.

A *Könyvtártudományi írások* fejezetcím alatt egyrészt a könyvtári tevékenységek gyakorlati-módszertani kérdéseivel foglalkozó írások kaptak helyet (tíz magyar, öt román nyelven), másrészt *Könyvtártudomány* címmel összefogva a könyvtárakhoz kapcsolódó el-

méleti és történeti megközelítések találhatók (nyolc magyarul, hét románul). Váczy élénken érdeklődött a tájékoztató munka lehetőségei iránt, többször és több oldalról közelítve mérlegelte a könyvtáros társadalmi és pedagógiai feladatait (ld. *Jó könyvtáros – jó pedagógus, A legifjabb olvasó nevében, Könyvet mindenkinek!, Könyvtár és társadalom*), írt a könyvtár humanitárius küldetéséről, továbbá egyebek között egy igen színvonalas, történeti adatokkal bővített ismertetést a világszerte elterjedt Braille-írásról. Hasonló igényű az ókori könyvtárakról publikált történeti áttekintése, akárcsak a kolozsvári egyetemi könyvtár *Régi Magyar Könyvtár*-gyűjteményéről szóló rövid összegzés. A gyakorló könyvtárosoknak még inkább ajánlhatók a tartalmi feltárás (közelebből az ETO) problémáit feszegető cikkek vagy a földrajzi jelzetek katalógusának szerkesztésére tett kísérlet beszámolója. Csak románul olvasható, holott igen érdekes és tanulságos a mikrofilmek könyvtári jelentőségét vázoló rövid írás is. Szintén tudományos megalapozottság jellemzi a *Személyiségekről* (könyvtárosokról és tudósokról) született portrékat. Váczy Leona különösen elkötelezett kutatója volt a kolozsvári egyetemi könyvtár első vezetője, Szabó Károly életművének (négy magyar és egy román nyelvű írását a mostani kötet újra közli). Alighanem sokak számára a felfedezés örömeivel hat a *Caius Plinius Secundus mint bibliográfus* című, először 1979-ben publikált rövid, bár tanulmányértékű esszé.

Váczy Leona tudományos munkássága szerves részének tekintette a recenziókat. (A mostani kiadványban *Szemlék* összefoglaló címmel olvasható a viszonylag kevés számú – nyolc magyar és négy román nyelvű – könyvismertetés). Legszívesebben bibliográfiákról írt – úgy látszik, ezek álltak hozzá a legközelebb. Közük olyan fontos művekről, mint *A román irodalom magyar bibliográfiája, Az Erdélyi Múzeum repertórium, A bibliográfiák bibliográfiája a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, Románia történeti bibliográfiája, I. 1944–1969* (utóbbi magyar és román nyelven egyaránt megtalálható a kötetben). Két magyarországi összeállítást is ismertetett: a *Kazinczy Ferenc*-bibliográfiát, *V. Busa Margit* munkáját (románul) és *Kertész Gyula A magyar sajtó repertóriumainak annotált bibliográfiája* című címjegyzékét (*Repertóriumok bibliográfiája* címmel) – itt a legfontosabb előzményre, *Szinnyei József* monumentális, ám torzóban maradt repertórium-kísérletére is visszatekint.

Figyelemre méltó, szintén a tudományosság igényével létrejött szellemi termékek Váczy kiadatlan írásai; ezek közül tizenegy magyar nyelven, három románul került be a mostani kötetbe. (Csak sajnálhatjuk, hogy

a keletkezés évszámai hiányoznak.) Öröndetes, hogy legalább hírt kaptunk arról, hogy gépiratban használható a *Pásztortűz* (1921–1944) válogatott bibliográfiája (az *Eligazító* szövegét közlik is), és hogy Móricz Zsigmond román fordításainak kiegészítő címjegyzéke is hozzáférhető (ennek pár soros bevezetőjét szintén közreadták) – egyébként mindkét összeállítás CD-n is elérhető.⁴ Váczy Leona (*Kelemen Ilonával* közösen) az *Erdélyi Helikon* (1928–1944) szépprózaanyagának repertóriumát is elkészítette. (Mint szó esett róla, a költészeti anyag nyomtatásban is megjelent.) A kéziratban maradt dokumentumok között olvashatunk egy elsőrangú, tárgyilagos esszét a kolozsvári egyetem román névadójáról, *Victor Babeş* orvostudósáról. Váczynak egy-egy román (*Revista Bibliotecilor*) és erdélyi magyar (*Könyvtári Szemle*) szakfolyóiratról írt cikke is most lát először napvilágot. Kár, hogy hamarabb nem olvashattuk a könyvtári gyakorlat (olvasószolgálat, tájékoztatás, katalógusépítés) kérdéseit érintő írásokat, mert Váczy Leona meglátásai, tanácsai a mai könyvtárosok számára is tanulságosak lehetnek: például a *Mit olvassunk Jókaitól?* című kérdésfelvetése, a *Történelmi útmutató az egyetemi hallgatóknak* című segédlet bevezetője vagy a *Szakkatalógust a községi könyvtáraknak* című, a tájékoztató munka javítását szolgáló javaslata. Elismerően méltatta a magyarországi *Viczián Jánosnak A magyar egyetemi és főiskolai diáklapok bibliográfiája 1857–1972* című, akkor úttörő jellegű összeállítását. Kellemes meglepetés és szerzői sokoldalúságának egyik bizonyítéka Váczy itt közölt szépirodalmi kísérlete, amely az olvasás szépségeit, értékeit népszerűsíti (*A jó barát. Színdarab 12–15 éves gyermekeknek*). Ebben a blokkban kapott helyet a kolozsvári egyetemi könyvtár európai látkörű, reformer igazgatójáról, *Erdélyi Párról* és hasonló felkészültségű helyetteséről, Gyalui Farkasról románul írt életrajzi vázlata, továbbá a bibliográfus Pliniusról a fentebb már említett cikk román nyelvű változata is. A kiadványnak – céljával összhangban – markáns része lett a *Róla szóló irodalom* című fejezet (alcíme: *Cikkek, méltatások, szemlék és kortársak visszaemlékezései*). A főcím alatt harminc, Váczy Leonáról, leginkább a műveiről megjelent recenziót, köszöntőt és hasonlókat gyűjtöttek egybe, köztük olyanokat, mint *Beke György* kis remeke (*A könyvtáros példaképe*) vagy *Marosi Péter* tömör, magyar-román irodalmi kapcsolatok tanulságait is felvillantó könyvismertetése (*Az együttélés bibliográfiája – Réthy Andor és Váczy Leona Magyar irodalom románul. Könyvészet 1830–1970 című összeállításáról*), vagy az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* névtelennek hitt szócikke.⁵ Néhány magyarországi könyvtáros (*Bényei Miklós*, Kertész

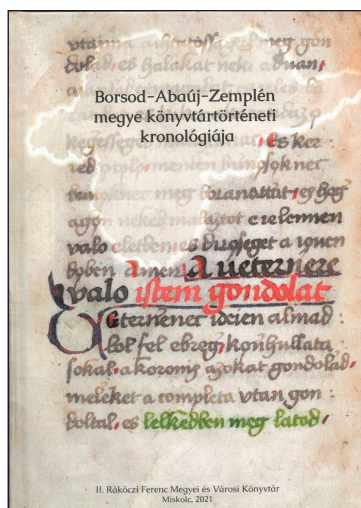
Gyula, V. Busa Margit, *Vasbányai Ferenc*) neve is felbukkan a névsorban. Bekerült a kötetbe tizenegy olyan közlemény részlete is, amelyekben éppen csak megemlítik a kolozsvári kollegina nevét. Újabb, szintén fontos információkat tartalmazó csoportot alkotnak a *Kortársak visszaemlékezései* (többnyire szintén részletek).

Beke György, az erdélyi magyar irodalom jeles alakja őszinte tisztelője volt Váczy Leonának; erre vall a mostani kötetben újra közölt két remek interjúja. Az elsőnek az alcíme, a másodiknak a címe árulja el, hogy a kiváló író, újságíró miként is vélekedett riportalanyáról, miért is volt a nagyszerű könyvtáros-bibliográfus nem lankadó megbecsülésének tárgya: *A szerénység iskolája* alcímmel írt 1975-ben a magyar irodalom román bibliográfiájának anyaggyűjtéséről; majd 1988-ban a kész művet méltatva *A Hét* című hetilap mellékletében (*Könyvbarát*) már példaként állítja az immár nyugdíjas könyvtárosnő pályatársai elé, rejtetten Váczy Leona szájába adva azokat a szavakat, amelyekkel a nagy előd, a mesterként tisztelt Szabó Károly követésére buzdít. Ha valaki a kezébe veszi, végigolvassa az *50 év a könyvtár szolgálatában* című könyvet, megismeri Váczy Leona írásait, valamint a róla szóló cikkeket, szintén úgy láthatja, hogy a kolozsvári egyetemi könyvtár egykori tudományos munkatársa, az elhivatott bibliográfus valóban példakép lehet – a magyarországi könyvtárosok számára is. Elsősorban ezért ajánlható a kötet.

(Bényei Miklós)

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. BÉNYEI Miklós. „Örökös munkában fáradott elméje”: Szabó Károly: Napló és tanulmányok. == Könyvtári Figyelő, Ú. f. 22. = 58. (2012) 1., p. 129–133. ISSN 0023-3773
2. BARTÓK Katalin. Váczy Leona élete és munkássága. == VÁCZY Leona. 50 év a könyvtár szolgálatában: 50 de ani dedicați bibliotecii. Kolozsvár: Argonaut, 2019. p. 13. ISBN 9789731099378; ISBN 9731099379
3. Az idézet az ismertett könyv mottója, ld. 50 év a könyvtár szolgálatában, i. m., p. 11.
4. A CD-k bibliográfiai adatait a kötet szerkesztői nem közlik, de a kötet végén (371–372. p.) megtalálható Váczy Leona digitalizált műveinek listája (14 tétel).
5. A lexikon harmadik kötetében a G. D. szignó elég könnyedén feloldható: Gábor Dénes. Ld. PÉTER László, főszerk. Új magyar Irodalmi Lexikon. 3. köt. P–Zs. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. 2180. p.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye
könyvtártörténeti kronológiája.
Összeáll. Gerő Gyula és – Prókai
Margit. Miskolc: II. Rákóczi Ferenc
Megyei és Városi Könyvtár, 2021.
304 p. ; 26 cm. ISBN 978-963-
9645-15-8

Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája

A történettudomány kutatási módszerei elsősorban abban különböznek a természettudományokétól, hogy a historikusnak nincs módja, lehetősége a múlt egykorvult eseményeit, történéseit közvetlenül vagy laboratóriumi körülmények között megfigyelni. Nem ülhet valamiféle időgépbe, hogy saját szemével figyelje meg az elmúlt korok történéseit, ezért rá van utalva a forrásokra, amelyek csak közvetetten tudósíthatnak a megtörténtekről. Az egykori események, történések jelentik az eseménytényeket, a pusztá adatokat, faktumokat és ezekről a későbbi korok kutatóinak akkor lehet tudomása, ha valamilyen forrás megörökítette az eseményt. Értelemszerűen sokkal több eseménytény történt a régmúltban, mint amiről forrás tudósít, részben ezért is lehetetlen a múlt abszolút tökéletes rekonstrukciója. Hiányozhat forrás azért, mert eleve nem is készült: az írásbeliség előtti korok kutatásának nagy nehézségei részben ebből következnek. A források megsemmisülhetnek az idők során, akár véletlenül pusztulhatnak el, de arra is akad példa, hogy szándékosan megsemmisítik azokat, és persze az is lehetséges, hogy a forrást már nem lehet értelmezni: gondoljunk csak egyes megfejtetlen írásrendszerekre. Ha van is forrás, amely tudósít az eseményekről, akkor kerül szembe a historikus azzal, hogy az eseménytény önmagában még nem alkalmas arra, hogy a történész beépítse narratívájába, a forrást kritikailag meg kell vizsgálnia. Hiszen a fennmaradt írásos emlék lehet pontatlan, nehezen értelmezhető vagy akár szándékosan hamis tényeket közlő: ezeket mind ki kell szűrni, majd az eseménytényekből logikai művelettel struktúrátényt kell létrehozni, vagyis olyan fogalmat konstruál a történész, ami értelmezi, magyarázza az eseménytényeket, valamilyen értelmezési keretbe helyezi azokat.

A remélhetően a nem nagyon távoli időben megírandó részletes magyar könyvtártörténet alapvető forrásai nem túlzottan nagy számban férhetők hozzá, ezért különösen nagy szerencse, hogy szakmánk egyik neszтора, a 96 éves Gerő Gyula évtizedek fáradhatatlan munkájával elkészítette és négy kötetben közzétette a Magyar könyvtártörténeti kronológiát. A kronológia mint műfaj végső soron a történeti összesség, szintézis csontváza: azt a tartószervezetet jelenti, amelyre felépül maga a narratívát tartalmazó, az ok-okozati összefüggéseket is megvilágosító történeti összesség. Ahhoz, hogy ezt a feladatát betölthesse, a megbízható adatok minél nagyobb körére van szükség. Kronológiák összeállításakor a szerkesztő végső soron két megoldás közül választhat. Az első esetben valamilyen formai vagy értékalapú szelektálást végez, megpróbálja elképzelni, hogy a majdani használatnak milyen releváns adatra lehet szük-

sége. A másik esetben nem válogat, nem szelektál, hanem a sokszor nagy nehézségek árán felkutatott teljes anyagot közreadja. A most megjelent kronológia az utóbbi megoldást követte, vagyis a szerkesztő nem válogatott, minden fellelt adatot közölt. Mindenképpen ezt a megoldást kell követendőnek tartani, a felhasználónak kell eldönteni, hogy melyik faktumra tart igényt és melyikre nem.

A Gerő-féle magisztrális adattár a kezdetektől, 996-tól 2007-ig sorakoztatja az adatokat, illetve a negyedik kötet, amely a pótlásokat és a kiegészítéseket tartalmazza a három alaptomushoz, egészen 2010-ig közli a faktumokat. (És a hírek szerint készül a folytatás, az ötödik kötet is!) A Gerő-féle kronológia a maga megbízható adattengerével alapvető segédlete mindazoknak, akik valamilyen magyar könyvtártörténeti témával foglalkoznak: nagyon kicsi a valószínűsége, hogy hiába kutat az illető számára fontos adatok után az adattárban. A kronológia négy kötete a magyar könyvtárügy különféle eseményeit regisztrálja, értelemszerűen szerepelnek benne az egyes megyékben történeteket regisztráló faktumok is, de nem pótolja, nem pótolhatja az egyes megyék saját könyvtártörténeti kronológiáját. Kétségtelenül elképzelhető lett volna a fordított sorrend is, vagyis az egyes régiók elkészítik a saját kronológiájukat és ezekre alapozva látott volna napvilágot az országos adattár. Nem így alakult; mindenesetre elkészült Gerő Gyula és Prókai Margit összeállításában a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája*.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye mai formájában a trianoni döntés után kezdett kialakulni, úgynevezett „csonka” vármegyék alkotják, vagyis területük egy része Csehszlovákiához került 1920 után. A Magyarországon maradt „csonka” – *Borsod-Gömör és Kishont*, „közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye” mellett *Abaúj-Torna* és *Zemplén* – vármegyékből szerveződött meg a mai formájában Borsod-Abaúj-Zemplén elnevezésű megye 1950-ben. Különféle történelmi múltú, hagyományú és nem utolsósorban eltérő könyvtári kultúrával rendelkező régiók alkotják tehát a mai megyét. A kronológia földrajzi határait józan önkorlátozással a mai megye területe adja, vagyis például Abaúj-Torna vármegye egykori székhelye, a könyvtári kultúrában gazdag Kassa adatai nem szerepelnek a kötetben. A bekerült adatok típusa lényegében megegyezik az országos kronológiában közöltekkel, vagyis megtalálhatók a könyvtárak alapítására, létesítésére vonatkozó faktumok, a felújítások, a könyvtárépítéssel, az épületek átadási adatai, az intézmények névváltozásai és a fontosabb

személyi adatok: kinevezések, kitüntetések, halálozások is szerepelnek a kronológiában. Megtalálhatók a fentiekén túl a helyi szakmai képzések, a nagyobb akciók, regionális programok, valamint a megjelent könyvtári kiadványok adatai, viszont nem találhatók meg az összes könyvtári rendezvények tényei – hiszen ezek közlése szétfeszítette volna a kötetet. Megtalálhatók viszont azon könyvritkaságokra vonatkozó adatok, amelyek könyvtörténeti unikumok és sokszor országosan is egyedülálló könyvkincsek.

Az adatok forrása részben az országos kronológia volt, de felhasználták a központi könyvtári sajtót, illetve a megyei könyvtári periodikumokat, valamint a megyei napilap, az *Észak-Magyarország* közleményeit is és a megye településeire vonatkozó könyvtártörténeti tanulmányok eseménytényeit. Vagyis kellően kiterjedt anyaggyűjtés előzte meg a szerkesztés munkáját.

A kronológia szerkezetileg három részből áll. Az adattár gerince a *Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtártörténeti kronológiája 1525–2010* elnevezésű rész, Gerő Gyula és Prókai Margit munkája és ehhez kapcsolódik a *Függelék*, amely a megye önkormányzati könyvtárainak kronológiáját tartalmazza 2011–2020 között Prókai Margit összeállításában. Ez a megoldás némileg vitatható, nyilván a nem önkormányzati fenntartású bibliotékáktól is érkeztek adatok, talán szerencsésebb lett volna azokat is közölni. A harmadik rész a kitűnően összeállított összevont név-, cím-, földrajzinév- és tárgymutató.

A kronológiában közölt első faktum 1525-ből származik, ez az ún. *Miskolci Töredék* elnevezésű nyelvemlék, amely eredetileg az OSZK-ban őrzött *Vitkovics-kódex* része volt, ám a XIX. században elvált egymástól a *Töredék* és a kódex sorsa, előbbi a *II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár* szervezetébe tartozó *Lévay József Muzeális Könyvtár*ban található. Ugyancsak itt őriznek egy VIII. századi kéziratot, *Aldhelm* püspök 730-ban keletkezett latin nyelvű manuscriptumát. Ez a két apró, ám nagyon fontos művelődéstörténeti adalék is jelzi, hogy a megye könyvtáraiban nagyon is komoly könyvtörténeti értékek találhatók. Ebben persze elsősorban a *Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának* van döntő szerepe, de országos jelentőségű régi könyves állománnyal rendelkezik az egykori református gimnázium könyvtára, a jelenlegi Lévay József Muzeális Könyvtár is.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei könyvtártörténeti kronológia csaknem ötszáz esztendő eseményeit rögzíti. Minden ilyen jellegű munkában bizonyos

aránytalanság törvényszerűen megfigyelhető, hiszen minél régebbi korokról van szó, annál ritkábbak a könyves múlt eseményeiről hírt adó közlések. A 304 lapos adattár 1800-ig terjedő, csaknem háromszáz év történéseit összegző része mindössze három oldal. A XIX. századi történéseket összegző közlések a 9-től a 19-ik oldalig terjednek, vagyis közel négyszáz év történései mindössze mintegy 15 oldalon sorakoznak. Ebből következően a kronológia a XX. századra fókuszál, ezen belül is az 1945 utáni évtizedekre: az 1945-ös év eseményei a 36. oldalon kezdődnek. Vagyis a kronológiában megtalálható adatok túlnyomó többsége a megye közművelődési, tanácsi, illetve önkormányzati fenntartású könyvtáaira vonatkozik, és elsősorban a közelmúlt évtizedeinek eseményeit rögzíti a kiadvány.

Hogy mennyire szükséges volt a megyei könyvtártörténeti kronológia közreadása, illetve mennyire indokolt a többi régióra is elkészíteni a hasonló jellegű adattárat, egy összehasonlító elemzés világosan bizonyítja. A szerkesztés során értelemszerűen felhasználták a Gerő-féle országos kronológiában megtalálható Borsod-Abaúj-Zemplén megyei vonatkozású adatokat. Az adattár 1900-ig terjedő részében 104 faktum található, ezek közül 46 szerepel az országos kronológiában, 58 viszont nem, vagyis új, addig ismeretlen közlés. Ahogyan időben közeledünk napjainkhoz, úgy lesz egyre több az addig ismeretlen tény: 1901–1910 között 46 közlésből 3 ismert, 43 ismeretlen, 1911–1920 között 32 közül 6 ismert, 26 ismeretlen, 1921–1944 között 47 közlésből 7 ismert, 40 ismeretlen. Hasonló tendenciát mutat néhány 1945 utáni év vizsgálata. 1960-ban 37 faktumot tartalmaz az adattár, közülük 6 szerepel az országosban, 31 viszont eddig ismeretlen. 1980-ban némileg módosul ez a tendencia, 29 tény közül 12 szerepelt az országosban, 17 viszont e megyei kronológiában jelent meg először. 2000-ben 26 közlés közül 11 megtalálható az alapkötetben, 15 viszont a megyeiben lát napvilágot először. Ezek a szűrőpróbaszerűen kiválasztott példák

meggyőzően bizonyítják, hogy indokolt és szükséges a megyei kronológia közreadása – nyilván ezt a megállapítást ki lehet terjeszteni a többi megyére is. A megyei kronológiák szervesen kiegészítik az országot, csak együtt teszik ki a magyar könyvtárügy egészének adatokra épülő vázát.

A közlések formája, szövegezése korrekt, minden lényeges adatot tartalmaz. Talán csak egy faktumnál volt szükséges némi utánkeresés. A 2000. június 21-ei bejegyzés: „*A Magyar Elektronikus Könyvtár alkotógárdája, benne Drótos László kapta meg az idei Kalmár-díjat, a számítástechnika alkalmazásáért járó legnagyobb magyar kitüntetést a Neumann János Számítógéptudományi Társaságtól. A kitüntetést Drótos László Kokas Károllyal és Moldován Istvánnal közösen nyerte el.*” Talán helyénvaló lett volna közölni, hogy Drótos László azon a jogon került be a megyei kronológiába, hogy a *Miskolci Egyetemi Könyvtár* munkatársa.

Az összevont név-, cím-, földrajzinév- és tárgymutató tipográfiaiailag is elkülöníti a személyek, díjak és címek nevét: ezeket kurzív betűvel közlik, a földrajzi, testületi neveket és a tárgymutatót pedig kurrenssal. A használatot bőséges utalozás könnyíti meg, a könyvtárak gyakran változó elnevezéséről utaló készült a földrajzi névre, ahol összegyűjtve megtalálhatók az intézményre vonatkozó közlések, pontosabban a dátum, amely alatt a főrészben visszakereshető a konkrét esemény.

Prókai Margit rövid előszavából megtudjuk, hogy az anyaggyűjtést a megye 14 városi könyvtára segítette adatok közlésével. A kronológia megszületéséhez egyébként a „kronológia” is hozzájárult, vagyis a járvány miatti otthoni munkavégzés megkönnyítette a kötet idei megszületését. A kötet tetszetős megformálása *Körtvélyesi Éva* kiadványszerkesztőt dicséri. Jó lenne, ha a többi megye is elkészítené a saját kronológiáját.

(Pogány György)

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

134/2021

JACOBS, Stephanie: Von der Wunderkammer zum digitalen Datenzirkus : ein kurzer Blick in Geschichte und Gegenwart der bestandsbezogenen Forschung. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 1., p. 20–26.

Res. angol nyelven

A csodák kamrájától a digitális adatkörig: az állományspecifikus kutatás múltja és jelene

Együttműködés -szakterületi; Interdiszciplináris problémák; Könyvtártudományi kutatás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak; Tudományos kutatás

A lipcsei Könyv- és írásmúzeum (*Deutsches Buch- und Schriftmuseum*) vezetője tanulmányában arra tesz kísérletet, hogy felvázolja a kultúr- és a tudástörténetnek az állomány és a kutatás közötti kapcsolatra vonatkozó modelljeit, illetve körüljárja az aktuális kérdéseket ezek szerkezeti jellemzőiről. A cikk először a gyűjtés és kutatás intézményesült előzményeit mutatja be a reneszánsz (*kuriózumok kabinetje*), majd a barokk (*csodák kamrája*) gyűjteményeiről szólva, és részletesen foglalkozik a római *Collegium Romanum* keretében létrehozott *Museum Kircheriana* (1651) úttörő szerepével. A XIX. században differenciálódó tudományos diszciplínák nyomán születtek meg a múzeumok, melyek a gyűjtést és a megőrzést végzik, de elődjeiktől eltérően nem a különlegesre, hanem a teljességre és a rendszerezésre fókuszálnak. A korszakban az élet valamennyi területén tapasztalható, soha nem látott gyorsulás a gyűjtés és a kutatás viszonyára is hatott: a könyvtárat, levéltárat és múzeumot a stabilitás biztos helyének és a felejtés elleni menedéknek látták. A gyűjtés és a kutatás közötti viszony e koncepciói – a barokk csodakamra és a XIX. század gyakorlata – olyan alapvető struktúrákat mutatnak, me-

lyek korunkban is időszerűek. Az objektumok és metaadatok immár digitális formában is rendelkezésre állnak, aminek révén a bölcsészettudományok a XX. század végének kuriózum-reneszánsza után ismét a statisztikai elemzésre figyelnek. A gyűjtés és kutatás dualizmusához egy harmadik elem is csatlakozott: az információtechnológia koncepciói, módszerei és eszközei.

Most formálódnak az első kezdeményezések a több szektoron átívelő, az ún. emlékezet-intézmények és a tudomány által közösen kialakított követelmények (pl. szoftverek, feldolgozási szabványok, digitális formátumok, interfészek) iránt, amihez az adatállomány „megtisztítása”, homogenizálása iránti igény társul. Azoknak az adatoknak a generalására és minőségük biztosítására, amelyek majd bekerülnek a kutatásba, csak a *distant reading* követelményeit és a bölcsészettudományok megközelítési módját ismerők képesek. Ezért a digitális gyűjtemény- és adatmenedzsment, adatelemzés és digitális repozitóriumépítés és -kezelés kompetenciái hosszú távon nem működhetnek párhuzamos elemként, vertikális szervezetben, hiszen képtelenség és értelmetlen elválasztani őket egymástól a digitális környezetben. Nehéz kérdés viszont, hogy az egyes kompetenciákat hol érdemes teljeskörűen biztosítani. (Az intézményi önállóság mellett szólna több érv is, de az eszközök és módszerek gyors változása miatt a kapcsolódó kompetenciák gyorsan avulnak, ezért az intézmények együttműködése lenne az optimális megoldás.) Természetesen megfelelő koncepciókra is szükség van, hogy a kollektív emlékezet megőrzése sikerüljön (a gyűjtés és a kutatás összekapcsolásával). Ehhez – a szerző szerint – egyrészt kíváncsi *hidépítőkre* van szükség, akik minden szinten gondoskodnak arról, hogy a projekteket a technika se dominálja, és a bölcsészettudományi vagy az infrastrukturális arrogancia se ássa alá. A bölcsészettudományok számára az együttműködés révén történő hidépítés lehetőség arra, hogy – Hans Ulrich Gumbrechtet idézve – „a művelt, köztisztelőben álló bohóc” képzetétől elszakadva vállalják a társadalmi felelősséget. Másrészt pedig fantáziadús emberekre van szükség (*cirkuszi emberekre*), akik nemcsak zsonglörködni tudnak az adatokkal, hanem olyan arénát képesek létrehozni, ahol a digitális és digitalizált kulturális örökség fenntartható és a nagyközönség számára megjeleníthető. Mert a mai, képekkel teli színpadon a kulturális hagyományok és identitások jelenléte egyre fontosabb, s az örökség megőrzése minden eddiginél jobban függ a technika által meghatározott hatalmi

struktúráktól: a láthatóság itt is a demokratikus közjó fontos eleme.

(Murányi Lajos)

135/2021

SAVOLAINEN, Reijo: Manifestations of expert power in gatekeeping : a conceptual study. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 76. (2020) 6., p. 1215–1232.

A szakértői hatalom megnyilvánulásai a kapuőri szerepben: fogalmi vizsgálat

Információ; Információkeresés; Információs társadalom; Interdiszciplináris problémák

Az információ és a hatalom közötti kapcsolatokról alkotott képet árnyalja az, hogy miként jelenik meg a – sokak által elfogadott, míg mások által megkérdőjelezett – szakértői hatalom a kapuőri szerep gyakorlása során. 40 kulcsfontosságú tanulmány fogalmi elemzése azt mutatja, hogy a téma kutatói a kapuőrök szakértői hatalmát főként a felettes tudásból és a szakterületi jártasságból, illetve a hozzáférés ellenőrzésének vagy megkönnyítésének képességéből eredeztették. A hatalmi viszonyok a kapuőrök és az alanyok (befogadók) között kontextusfüggőek, s annak függvényében változnak, hogy az utóbbiak milyen mértékben férnek hozzá az alternatív információforrásokhoz. Az eredmények rávilágítanak arra is, hogy különböző hálózati információs környezetekben újra kell értelmeznünk ezt a fogalmat és jelentőségét, mivel a kapuőrökről alkotott hagyományos kép kezd háttérbe szorulni.

A kapuőröknek kétféle szerepük van, a kontroll és a közvetítés. Az ellenőrzés járhat a határok meghúzásával és az információhoz való hozzáférés korlátozásával, de a kapuőrök a változások közvetítőiként vagy véleményvezéreként is felléphetnek. A *tudás kapuőreit* olyan szereplőknek is tekinthetjük, akiknek jó képességük van a tudás összegyűjtésére, kombinálására és terjesztésére. Az egy-egy területre vagy kontextusra figyelő kapuőrök között ott vannak az úgynevezett *etnolingvisztikai (antropológiai) kapuőrök*, akik ismerik az információhoz való hozzáférést, és szívesen használják az információs technológiákat szerepük megkönnyítésére.

A kapuőröknek tulajdonított szakértői hatalom számos tényező függvénye. Különböző szokások és kulturális normák hagyományosan felhatalmazást adnak bizonyos információk átadására, egyes társa-

dalmakban például jellemzően az anya a kapuőr a főzés családi titkainak átadásában. Az ilyen szereplőket *kultúra által igazolt kapuőröknek* nevezhetjük. Az *információ kijelölt kapuőrei* a nagyobb tudású, az információs forrásokat bizonyos témákban jól ismerő személyek köréből kerülhetnek ki. Ők szakértelmük és aktív részvételük okán lesznek egy csoport vagy közösség információs kapuőrei. A tömegkommunikáció kontextusában az újságszerkesztőkre mint kapuőrökre ugyanakkor pszichológiai nyomás nehezedik, hogy egy hírt átengedjenek-e a kapun vagy sem. A *technológiai kapuőrök* feladata a „külső” információk közvetítése az aktuális kutatási-fejlesztési eredményekről egy szervezeten belül, hogy eljuttassák azokat kollégáikhoz. Ezek azok a kulcsemberek, akikhez mások gyakran fordulnak információért, mivel ők a szakirodalom aktív használói, akik módszeresen bővítik a tudáskészletüket.

A *hálózati kapuőrök* tevékenységének kulcsfontosságú összetevői: a kapu (átjárási pont), a kapu őrzése (a folyamat), a kapuőr (aki a kapuőrzést végzi), a kapuőrzési mechanizmusok (a kapuőrzés végrehajtásához használt eszközök), valamint az, aki a kapun kívül marad. A kapuőri szerep tanulmányozása ezért nem korlátozódhat az információ kiválasztásának, terjesztésének és közvetítésének folyamataira, hanem az információ ellenőrzésének átfogó, a hálózat hatását is magában foglaló koncepcióján szükséges alapulnia. (Érdemes kiemelni, hogy nemcsak emberi, de gépi kapuőrökről is beszélhetünk, például elektronikus kapuk és keresőmotorok formájában.)

Az internet és a közösségi média megjelenésével az információáramlás is átalakult, bárkiből válhat tartalom-előállító és -közvetítő, így kapuőr egy bizonyos szakterületen. A professzionális kapuőrök hiánya azonban azzal jár, hogy a kritikai értékelést minden információkeresőnek magának kell elvégeznie. Mivel a digitális hálózatokban a felhasználók sokasága továbbítja az információt, nehéz feladat az egyes kapuőrök azonosítása és annak kiderítése, hogy hatalmuk miként alakítja a kapcsolatokat. Ugyanakkor továbbra is vannak olyan befolyásos, szakértői hatalommal rendelkező, hagyományos kapuőrök, mint az egészségügyi szakemberek és a jogászok, akik az információt megszűrlik és értelmezik, mielőtt azt az információkeresők és befogadók körében terjesztenék. Az újabb kutatások a *kapun kívül levők* szerepével is foglalkoznak. A kapuőrök működése nem feltétlenül jelent kényszert: bár szakértői hatalmukat sokszor természetes állapotként fogadjuk el, akaratunkat tőlük függetlenül, szabadon gyakorolhatjuk, hihetünk

nekik, megkérdőjelezhetjük vagy akár meg is kerülhetjük őket.

(Koltay Tibor)

Terminológia

136/2021

VOLKOVA, Kseniâ Ūr'evna – ZVEREVIČ, Viktor Viktorovič: Cifrovoj ili èlektronnyj (Digital vs Electronic). – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 12., p. 159–172.

Res. angol nyelven

Digitális vagy elektronikus?

Digitalizálás; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Terminológia

Melyik jelző tükrözi jobban a korszerű, nem nyomtatott forrásokkal rendelkező állományú és/vagy ezekhez hozzáférést biztosító könyvtár lényegét? Melyik jelző az igazi, vagy részesül előnyben a könyvtártudományi kutatások során? Esetleg jogos mind a kettő? Valójában mindkettő széles körben elterjedt, a könyvtárakat egyaránt nevezik *digitálisnak* vagy *elektronikusnak*. A kérdés az új tudományág, az *elektronikus könyvtártudomány* kapcsán merült fel: önálló tudományág-e vagy a könyvtártudomány egy speciális fejezete?

Az Oxford szótár értelmezései: *elektronikus* lehet az, ami: berendezés (hardver), számítógéppel vagy más elektronikus eszközzel előállított dolog (pl. zene), elektronikus berendezéssel kapcsolatos (pl. áramkör). *Digitális* lehet az, ami: bináris (1-et és 0-t tartalmazó) információk vételére vagy átadására alkalmas (pl. kamera), számítógépes technológia, különösen az internet alkalmazásával kapcsolatos (pl. korszak), számokkal megjelenítő (pl. óra). A Cambridge szótár szerint az *elektronikus* jelző elsősorban az elektromos árammal működő berendezésekkel, eszközökkel kapcsolatban használatos (pl. billentyűzet, játék), számítógéphez kötődő vagy azzal működő (pl. pénz, kommunikáció); a *digitális* értelmezése: bináris jelsorozattal írt vagy tárolt (pl. adatok), digitális jelekkel vagy számítástechnikával összefüggő (pl. televízió), az információt elektronikus formában megjelenítő (pl. óra, képernyő). A cikk szerzői szerint az orosz nyelvben a két melléknév szinonima; az új fogalmak-

ban csak az egyik jelző szerepel, pl. *e-mail*, *e-book*, *e-publikáció*, de a folyamat neve *digitalizálás*.

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) könyvtár- és információtudományi terminológiai szótára a *digitális* fogalmat szűk értelemben határozza meg: a *digitális könyvtár* egyenértékű a digitális archívummal és a digitális repozitóriummal, azaz egy témához tartozó digitális objektumok gyűjteménye. A szótárban nem szerepel az *elektronikus könyvtár*, csak utalás van arra, hogy ez a digitális könyvtár szinonimája. Az IFLA és az ALA honlapjainak elemzése azt mutatja, hogy mindkét jelzőt használják, túlsúlyban a *digitális* van. Az IFLA honlapján néha egy szövegen belül mindkét melléknév előfordul, például *elektronikus kiadvány* és *digitális tartalom*. Az ALA honlapján a publikációkban, a rendezvények, kurzusok anyagaiban folytatott kulcsszavas keresés eredménye: az *elektronikus* 32 800 dokumentumban, a *digitális* 57 800 dokumentumban fordul elő. Az IFLA honlapján használt keresőrendszer csak a talált oldalak számát mutatja, nem a dokumentumokét, eszerint az *elektronikus* szóra való kereséskor 25 oldal jelent meg, míg a *digitális* keresésére 78 oldal.

Oroszországban az első *Elektronikus könyvtár* című tankönyv 2003-ban jelent meg. Szerzői a terminológia kapcsán megjegyzik, hogy a szakemberek ott próbáltak különbséget tenni, ahol nincs; a külföldi szakirodalomban már az 1990-es években elterjedtek az *elektronikus könyvtár* szinonimájaként használt *digitális könyvtár*, *virtuális könyvtár*, *falak nélküli könyvtár* stb. elnevezések, melyek „irodalmi metaforaként” tarthatók számon. Az orosz nyelvű szakirodalomban is megtalálható mindkét jelző, sokszor egymás mellett is (pl. *Gendina* cikkében *elektronikus kalauz* és *digitális tartalom* szerepel; *Melent'eva* egyik cikkében a *digitális olvasás* az elektronikus közegben lévő szöveg olvasása, másik cikkében pedig a digitális formátumú szöveg értelmezése). Oroszországban kormány szinten sincs egységes állásfoglalás: a 2000-es évek elején meghirdették az „Elektronikus Oroszország 2002–2010” programot és az „Oroszország elektronikus könyvtárjai” ágazatközi programot. Ma van *elektronikus kormány* és *Nemzeti Elektronikus Könyvtár*, miközben a gazdaság és a tudástársadalom *digitális*. Az érvényes terminológiai szabványban (2018) csak a *mobilkönyvtár* szerepel, az *elektronikus* és/vagy a *digitális könyvtár* nem. Van *elektronikus* szolgáltatás, dokumentumszolgáltatás és kölcsönzés, de *digitális* jelző sehol sincs.

Következtetés: a különböző szerzők egyéni szóhasználatuktól függően a két melléknévet általában szino-

nimaként alkalmazzák, ezt a jelenlegi terminológiai környezet lehetővé teszi. A digitális technológia fejlődésével újabb fogalmak várhatók.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Történet

Lásd 145, 149

Kutatás

137/2021

FIRSOV, Vladimir Rufinovič – LODYGINA, Polina Aleksandrovna: Vserossojskij konkurs naučnyh rabot po bibliotekovedeniü, bibliografii i knigovedeniü kak otkrazenie naučnogo potenciala otrasli. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2020) 6., p. 580–588.

Res. angol nyelven

Könyvtártudományi, bibliográfiai és bibliológiai tudományos dolgozatok összorosországi versenye – az ágazat tudományos potenciáljának tükré

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtártudományi kutatás; Nemzeti könyvtár; Pályázat -könyvtártudományi; Publikálás -tudományos kiadványoké

Oroszország szövetségi és központi regionális könyvtárainak 2019-ben tartott vezetői értekezletén határozatot fogadtak el az összorosországi könyvtártudományi, bibliográfiai és bibliológiai verseny újraindításáról. A verseny új alapszabályzata rögzíti, hogy a fő feladat „a könyvtárügy, a bibliográfia fejlesztésének ösztönzése, az információtechnológia elsajátítása, a hazai könyvtártudomány és bibliológia potenciálját gazdagító kutatások aktivizálása”. A verseny újraindítását az Oroszországi Könyvtári Egyesület (RBA), valamint az Oroszországi Állami Könyvtár (RGB) és az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (RNB) kezdeményezte.

Az 1978-ban indult verseny 2014-ben – nem szakmai okokból – szűnt meg. A versenyen induló kiadványokban megjelent anyagok intézményi és tartalmi szempontból történő vizsgálata alapján tanulmányozható a könyvtártudomány helyzete ebben az időszakban. A statisztika szerint az eltelt 36 év alatt 26 versenyt hirdettek, a nyertes kiadványok száma

277 volt. 1995-ig a versenyt évenként tartották, ezután két évenként. Átlagosan évente több mint 100 pályázat érkezett, a kiadványokban pedig több mint 2500 tudományos munka jelent meg.

A verseny meghirdetése a könyvtárügyi tudományos kutatások és a szervezési-módszertani munka állami támogatásának megerősítését tükrözte. Az 1960-as évek végétől több figyelmet fordítottak a tudományos-szervezési tevékenységre (ezt bizonyítja a Kulturális Minisztérium 1971. évi rendelete is), a tudományos kutatások jobb koordinálása céljából meghatározták a legfontosabb témákat és a kidolgozásukért felelős szervezeteket. 1976-ban az RNB-ben létrejött a koordinációs és módszertani részleg (neve 2001-től könyvtárközi együttműködési osztály lett). A verseny alapítója a Kulturális Minisztérium és az RNB volt. Később csatlakozott az RBA, az RGB és a Jelcin Elnöki Könyvtár, aminek köszönhetően növelni lehetett a jelölések számát és a pénzügyi alapokat. Idővel a versenyzők köre a kulturális főiskolákkal és a különböző főhatóságok könyvtáraival bővült. Az 1995. évi alapszabályzat szerint a versenyben tudományos műhelyek és egyéni szerzők is részt vehettek főhatósági hovatartozásuktól függetlenül. A kutatókat az is ösztönözte, hogy nem publikált munkákkal is pályázhattak (bár a publikációknak nagyobb a szakmai elismerése).

2003-ig a helyezések (1., néhány 2. és 3. hely) odaítélésénél nem választották el a szakterületeket. 2014-ben 7 kategóriában hirdettek eredményt (legjobb könyvtártudományi munka, legjobb bibliográfiai munka stb.), továbbá az RNB, az RGB és az RBA különdíjat is adományozott.

A 36 év adatai szakterületenként:

- könyvtárügy: 9 témában 138 kiadvány, ebből a legtöbb (71) a könyvtári munka szervezése témaköréről;
- bibliográfia: 8 témában 120 kiadvány, a legtöbb (54) a nehezen elkülöníthető helytörténeti és biobibliográfiai témakörökről együttesen;
- bibliológia: 19 kiadvány.

Az állami könyvtárpolitika és a gazdasági változások függvényében a 36 év alatt változtak a kutatási területek: a 2000-es években a fő témák az elektronikus, majd a közös katalógusok és a közös könyvtári rendszerek voltak. Speciális témák is előfordultak, mint például az állományvédelem (konzerválás). A bibliográfia hagyományos területe a bibliográfiák bibliográfiája (másodlagos bibliográfia) volt, és megjelent a világon egyedülálló harmadlagos bibliográfia is. A bibliológia területén elsősorban történeti kutatások

folytak, a X. századtól a XX. századig tartó időszakot kutató munkák száma 20 volt.

Összességében a nemzeti könyvtárak és más szövetségi könyvtárak (munkatársai) által készített dolgozatok a verseny díjazottjainak harmadát teszik ki. A díjazott intézmények megoszlása: nemzeti és szövetségi könyvtárak – 123 kiadvány; az Oroszországi Föderáció szövetségi alanyainak központi könyvtárai – 100 kiadvány; kulturális főiskolák – 34 kiadvány; egyéb szervezetek – 20 kiadvány.

(Viszocsekné Péteri Éva)

138/2021

GLEIXNER, Ulrike – STEYER, Timo: Forschung in Bibliotheken. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 1., p. 27–37.

Res. angol nyelven

Kutatás a könyvtárakban

Együttműködés -szakterületi; Interdiszciplináris problémák; Könyvtártudományi kutatás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A szerzők már az elején leszögezik, nem látnak különbséget a tudományos könyvtárakban és az egyetemen folyó kutatás között. Egy kutatási projekt kétféleképpen indulhat: vagy egy téma áll az érdeklődés középpontjában, vagy egy tudományos könyvtár valamelyik állományrészéről jutunk új felismerésekhez. (Utóbbi a *feltáró kutatás*, mivel a feltérési kérdések eldöntését a kutatás határozza meg.) A tudományos könyvtárak nemcsak hagyományos könyvtári teendőket végeznek; anyagaik rendelkezésre bocsátásán túl – legyen az adatbázis, elektronikus portál, online katalógus, digitális másolat vagy digitális kiadvány – új rendet teremtenek és forrásszövegeket hoznak létre, és ezzel alakítják a tudástermelés formáját és tartalmát.

A tanulmány egy tudományos könyvtár, a wolfenbütteli *Herzog August Bibliothek* (HAB) példáján mutatja be, miképp alakult az állományhoz kötött kutatási tevékenység egy nem egyetemi kutatóhelyen, és ez milyen fejleményekkel járt.

Az 1980-as években nagy vita volt az új könyvtár-típus, a tudományos könyvtár fejlesztéséről, melyet négy fontos tényező jellemez: állománya, tudományos felkészültségű személyzete, a kutatás támogatása és a viták lebonyolítására alkalmas hely. A HAB volt e kritériumok korai megtestesítője ösztöndíj-

programjaival, kutatásaival, nyári kurzusaival, konferenciáival. Mindezek a mai napig megmaradtak, bár az elmúlt húsz évben hatalmas változások mentek végbe a digitalizálással és abból eredő folyamatokkal összefüggésben. A digitalizálás messzire vezető kulturális vetületét gyakran nevezik *digitalitásnak* (*Digitalität*). A kifejezés – ami a ’digitális’, a ’materiális’ és a ’realitás’ fogalmainak összeolvadása – a szellemtudományokban a digitális és az analóg gyakorlat összefonódását jelenti.

A tudományos könyvtárakban a *digitális és az analóg kutatás összefonódása* mindennapi gyakorlattá vált: ez magában foglalja mindazok munkáját, akik a könyvtárban dolgoznak, beleértve a határozott ideig alkalmazott könyvtárosokat és a tudósokat, illetve a vendégeket, ösztöndíjasokat is. A szakemberek olyan állományközpontú, feltáró kutatási projekteken dolgoznak – más intézményekkel együttműködve –, melyek analóg és digitális módszereket használnak, és amelyeket pályázatokból finanszíroznak. (Pl. a HAB partnere az osnabrücker egyetem, a marbach-i német irodalom archívuma stb.) Új szempont, hogy a kutatást digitalizált teljes szövegű anyagokkal támogatják, ami nem csak a könyvtár saját állományára korlátozódik. (Fontos téma a régi könyvek és kéziratok „sorsának” a kutatása is.) Lényeges a szakértők, munkatársak tapasztalatcseréje, és a tudományos kommunikációnak helyet biztosító terek és alkalmak kialakítása is.

A digitális gyűjtemények képezik a hidat a könyvtár és a kutatás között, hiszen egy könyvtár értékét a gyűjteménye határozza meg: itt kapcsolódik össze a kutatással. Új vonásokat hoz ebbe a digitalizálás: a kutatás profitál az adatokból, az infrastruktúrából és a szakértelemből, ugyanakkor a legfontosabb impulzusadója a könyvtárak fejlődésének, melyben közrejátszanak a digitális bölcsészet egyre jobban meghonosuló módszerei is. A gyűjtemények adatalapú feldolgozása (*datafication*) jóval sokrétűbb, mint a digitalizálás. A hálózat-, szöveg- vagy a stilometriai elemzéshez géppel olvasható szövegekre van szükség, melyek használata optimalizálható, amennyiben szabványosított adatformátummal, kódolással stb. dolgozunk. A metaadatokkal ellátott, szabványok alapján feltárt, digitalizált gyűjtemények jelentik tehát a digitális kutatás nyersanyagait. (Használatukhoz szabad és egyszerű licencek szükségesek.)

A megfelelő digitális gyűjtemények kialakításához az állományi és a kutatási adatokat ötvözni kell, a „datafikáció” pedig megköveteli mind a szükséges ismeretek megtöbbszörözését, mind a megfelelő műszaki infrastruktúrát. Ilyen struktúrát használ sikeresen évek óta a *Forschungsverbund MWW*, azaz a marbach-i német irodalom archívumának, a weimari klasszikusok alapítványának és a wolffenbütteli HAB-nak a kutatási szövetsége.

Az új digitális-alapú infrastrukturális fejlesztések iránti igény további két, egymással összefüggő kérdést vet fel. A kompetenciák terén az adatszavasság (*data literacy*) döntő fontosságú, amihez oktatásra és jó gyakorlatok bemutatására van szükség. (A HAB jelentős tapasztalatokat szerzett a digitális kiadványok terén, de kiemelt terület a középkori kéziratok digitális feltárása is; az MWW kutatási szövetség pedig közös „virtuális kutatói teret” kíván építeni.) A tudásátadást illetően a nyílt tudomány szellemében a kutatás az adatok nyilvános és fenntartható közreadásában érdekelt, s mivel az adatok a tudomány „új fizetőeszközei”, a könyvtárak és a kutatás nagyobb tekintélyt szerezhetnek a jövőben a jó minőségű digitális gyűjtemények számára, és jobb helyezést érhetnek el a forrásokért vívott küzdelemben.

Összegezve elmondható, hogy a kutatás és a könyvtárak összefonódása olyan vonásokkal gazdagodott, amelyek a digitalitásból adódnak. Ez a fejlemény – ahogy előzőleg az ösztöndíj- és a rendezvényprogramok példáján is láttuk – erősítheti a könyvtár és az állományhoz kötődő kutatás közötti hagyományos kapcsolatot, és új összefüggésekre mutathat rá. Az eddigiekből nyilvánvaló, hogy a jövőben nem az várható, hogy csökken a tudományos könyvtárak szerepe a kutatással vagy az egyetemekkel összehasonlítva, hanem még szorosabb együttműködésre számíthatunk, amelynek alapja a kommunikáció, az átláthatóság és a kölcsönös tanulás.

(Murányi Lajos)

Lásd még 134

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 151, 194

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 148, 176, 182

Nemzetközi könyvtárügy

139/2021

TAUSCH, Arno: Die Bibliotheken der Welt per Mausclick abfragen? Eine aktualisierte Liste internationaler Verbundkataloge. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 1., p. 63–86.

Res. angol nyelven

A világ könyvtárai egyetlen kattintásra? Aktualizált lista a nemzetközi közös katalógusokról

Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalógizálás; Központi katalógus -online

A tanulmányban tárgyalt témák nagy jelentőséggel bírnak a globalizált nemzetközi tudomány rendszerébe egyre inkább bekapcsolódó európai könyvtárak számára. A kérdések, amelyeket a tudományos közösség felvet, de a válság és a szűkülő pénzügyi források időszakában a politikusok is feltesznek a könyvtáraknak, a következők: Mennyire vannak földrajzilag jelen egy meghatározott tudományos közösség (államilag vagy magánúton finanszírozott) termékei a „világpiacon”? Milyen alapvető szakirodalom áll rendelkezésre a világ egyes országaiban? A korábban az iparosodott országok monopóliumának tartott közös katalógusok mára már Kelet-Európára és a fejlődő országokra is kiterjednek. A tanulmány célja, hogy iránytűt adjon az európai könyvtárosok számára a közös katalógusokra vonatkozó, gyakran csak több forrásból beszerezhető információkhoz, aminek alapjául a Karlsruhei Virtuális Katalógus (KVK) honlapja és az ún. *ShareILL* (nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási központ) jegyzéke szolgált. Az így létrejött gyűjteményben 54 országos közös katalógus, 81 nemzeti könyvtár, 17 parlamenti könyvtár és 10 nemzetközi szervezet könyvtárának katalógusa szerepel. (Az összeállított jegyzék a cikk függelékében található). A

globális könyvtári állomány másfajta megközelítése az OCLC globális könyvtári hálózat *WorldCat* adatbázisa révén lehetséges. Az *Ohio College Library Center*ben 1967-ben alapított hálózatba kezdetben 54 Ohio állambeli felsőoktatási könyvtár tartozott, mára már több mint 170 ország 70 ezer könyvtárának katalógusait egyesíti. 2019 májusában az adatbázis 2,8 milliárd könyvtári állományegységet képviselő 450 millió bibliográfiai rekordot tartalmazott. Ezáltal az OCLC az emberiség gazdag, 484 nyelven közzétett tudásanyagának nagy részét katalogizálta. Az angol nyelven publikált dokumentumok aránya 39%. A világ legnagyobb könyvtári hálózata egyedülálló keresési lehetőségeket nyújt minden tudományterületen. Az *OCLC First Search* teljes verziója nélkülözhetetlen eszköz a tudományos kutatáshoz, elemzéshez és a tudományos stratégiai tervezéshez. Európa már régen „felszállt az OCLC-vonatra”; olyan országok, mint Németország, Franciaország, Olaszország és Spanyolország már jó ideje a résztvevők között vannak, Ausztriában azonban sajnos nagyon lassan történnek lépések az ehhez az egyedülálló globális hálózathoz való csatlakozás érdekében.

(Autoref. alapján)

Lásd még 143, 157, 171, 178, 185, 191

Nemzeti könyvtárügy

140/2021

RUNDQVIST, Elisabet: Public libraries as a vital social function or something we can do without in times of crises : the Swedish reaction to Covid-19. – Bibliogr. In: Alexandria. – 30. (2020) 2-3., p. 247–255.

A közkönyvtárak létfontosságuk a társadalom számára vagy krízishelyzetben nélkülözhetők?

Feladatkör; Felmérés; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A Covid19-időszakban Svédország a többi országhoz képest eltérő utat választott: sosem rendeltek el teljes

lezárást, így a legtöbb közkönyvtár is nyitva várta az olvasókat. Az önkormányzatiság elvét tiszteletben tartva a helyi hatóságokra volt bízva a könyvtárak bezárása vagy nyitva tartása, és 2020 tavaszán döntöttek többségben a nyitva maradás mellett döntöttek (a rendezvények törlése mellett). Amikor Európa könyvtárai az újrainyitást tervezték, Svédország a szokásos nyári nyitvatartási rendre tért át. Változást csak az ősz hozott, amikor a járványadatok romlásával egyre több könyvtár zárta be kapuit, és tért át kizárólag az átvételi pontok és a házhoz szállítás működtetésére. 2020 karácsonyára már a legtöbb közkönyvtár zárva volt. A nyitás és a zárás fokozatainak felmérésére a Svéd Nemzeti Könyvtár 2020 márciusában mind a 290 önkormányzatra kiterjedő adatgyűjtést indított, és az IFLA skáláját (ld. <https://www.ifla.org/covid-19-and-the-global-library-field/>) adaptálva értékelték a könyvtári szolgáltatások négy szintjét. (A felméréseket az évben 10 alkalommal tartották meg; az adatgyűjtésre és -elemzésre a nemzeti könyvtárban hatfős munkacsoport alakult.) A zárás négy fokozata a következő:

1. „Szokásos üzletmenet”, a rendezvények kivételével.
2. A nagyobb városokban egyes fiókkönyvtárak bezárnak, mások nyitva maradnak korlátozott férőhelyekkel; a kisebb településeken csak a központi könyvtár marad nyitva.
3. Minden közkönyvtári fiók bezár, de működik a könyvtárbusz, a házhoz szállítás és a könyvátvétel.
4. Csak digitális szolgáltatások elérhetőek.

Kora tavasszal a közkönyvtárak lemondták a programokat és rendezvényeket, de ettől eltekintve változatlanul lehetett böngészni, kölcsönözni, használni a számítógépeket. Új szolgáltatások is indultak: ha az olvasó telefonon leadta a „rendelését”, az előkészített könyvcsomagot átvehette a könyvtár bejáratánál. A veszélyeztetett csoportoknak és az időseknek házhoz szállítást biztosítottak. Pár hét elteltével a legtöbb közkönyvtárban megjelentek a plexifalak, továbbá átrendezték az olvasótermeket, hogy nagyobb távolságot lehessen tartani, amire feliratok is felhívták a figyelmet. Ekkoriban az általános hozzáállás az volt, hogy a közkönyvtárak létfontosságúak a közösségek számára, egyúttal a Covid19-tájékoztatás központjai is. Az információhoz való hozzáférés jelentőségét nagyobbban tartották, mint a vírus terjedésének veszélyét; az ekkor zajló vitákban sokan a svéd könyvtári törvényre hivatkoztak a könyvtárak nyitva tartása melletti érveként. Az információhoz való hozzáférés

biztosítása mellett a közkönyvtárak könnyen megközelíthető, nyilvános teret jelentenek – így annak ellenére, hogy az időseknek mindenki az otthon maradását tanácsolta, mégis gyakran a könyvtárban lehetett találni őket. Noha néhány könyvtár külön időszavakat kínált a veszélyeztetett csoportoknak, a használók továbbra is a megszokott módon jártak könyvtárba. Április elején a svéd közkönyvtárak 85%-a szokásos nyitvatartás mellett működött (1. fokozat). Amikor a középiskolák, majd az egyetemek zártak be és tértek át a távoktatásra, a diákok is nagyobb számban tündek fel a közkönyvtárakban.

Ahogy egyre jobb lett az idő, sok könyvtár adott lehetőséget szabadtéri olvasásra és programokra, emellett könyves biciklik is indultak a hátrányos helyzetű környékekre. Június közepén a közkönyvtárak 90%-a „normális” szolgáltatásokat nyújtott (1. fokozat), és csupán 3% tért át kizárólag a könyvátvételre és a házhoz szállításra (3. fokozat). A tavasszal kibővített digitális szolgáltatások (e-könyvek, hangoskönyvek, filmstreaming) tovább működtek, és sok új használót értek el. Eközben a könyvtárak a megszokott (csökkentett) nyári nyitvatartást követték.

Őszre a legtöbb intézmény már kialakította a „koronabiztos üzemmódot”; a szeptember közepi adatgyűjtés szerint az önkormányzatok 98%-a „közel normális” könyvtári szolgáltatásokat kínált. A fordulópontot a járvány októberben kezdődő újabb hulláma hozta el, innentől az év végéig az 1. fokozatba tartozók száma csökkent, a 3.-ba tartozóké nőtt, a 2. és a 4. fokozatba soroltaké minimális maradt. A folyamatot heves viták kísérték a könyvtáros szakmában: sokan megkönnyebbültek a bezárás miatt, mások fenn kívánták tartani a nyitva tartást a könyvtári törvényre hivatkozva.

December közepén a népegészségügyi hatóság a közkönyvtárakat a vírus potenciális terjedési helyszínének nyilvánította, ami miatt egyre több önkormányzat zárta be a könyvtárait. A hónap végén a kormány egy új törvényt dolgozott ki, melynek értelmében a kormánynak vagy a népegészségügynek joga van az ország minden könyvtárát bezáratni, felülírva az önkormányzati hatáskört és a könyvtári törvényt. (A végrehajtást 2021. január 10. utánra tűzték ki.)

A nemzeti könyvtár hónapról hónapra nyomon tudta követni a közkönyvtárak helyzetét a Covid19-járvány alatt, az adatgyűjtésnek köszönhetően pedig a jövőben további elemzésekre is mód nyílik. Annyi bizonyos, hogy a svéd közkönyvtárak 2020-ban az önkormányzatiság, a közegészségügyi ajánlások, a helyi ajánlások és a könyvtári törvény között egyen-

súlyoztak, ami helyileg eltérő megoldásokat és szolgáltatásokat eredményezett, Svédország egésze pedig Európa többi országához képest a saját útját járta a koronavírus-járvány közepette.

(Szabó Piroska)

Lásd még 175

Központi szolgáltatások

141/2021

COHEN, Ahava: Luck is what happens when preparation meets opportunity : building Israel's multilingual, multiscrypt authority database. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 58. (2020) 7., p. 632–650.

Szerencse az, ami akkor történik, amikor a felkészültség találkozik a lehetőséggel: Izrael többnyelvű, több írásrendszerű authority adatbázisának építése

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Közös katalogizálás; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Személynév

A héberül szerencsét is jelentő *Mazal* az Izraeli Nemzeti Könyvtár többnyelvű és írásrendszerű nemzeti authority adatbázisának rövidítése. A projekt több évtizedes múltra tekint vissza; egészen a közelmúltig még 4 különálló névadatbázis létezett a Jeruzsálemi Héber Egyetem részeként működő Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban. Izraelben a katalogizálás ugyanis négynyelvű: arab, angol, héber és orosz nyelven egyaránt zajlik a feltárás, ami nagyban megnehezítette a visszakeresés hatékonyságát, mivel a használóknak négy különböző keresést is végre kellett hajtaniuk. A Nemzeti Könyvtár 2007-es önállóvá válása után a könyvtár egyik megoldandó feladata lett ennek a problémának az orvoslása, a többnyelvű gyűjteményhez való egyenlő hozzáférés biztosítása. A svájci többnyelvű authority rekordokat (illetve az ezek által a nyelv megadására használt nem szabványos 9-es almezőt) vették kiindulópontnak. Az e minta alapján készült izraeli struktúra négy párhuzamos fő mezőt tartalmaz a megfelelő 9-es almezővel: az *ara* az arab, a *cyr* a cirill, a *heb* a héber, a *lat* pedig a latin és egyéb írásrendszerű nyelveket jelöli.

A személynév-adatbázisok integrációja és egységesítése viszonylag könnyen zajlott, ám a folyamat a tárgyszójegyzékek esetében már több erőfeszítést

kívánt. A nemzeti könyvtár korábban egy saját fejlesztésű, részben Dewey-alapú osztályozást használt, amelyet 2010-től fokozatosan az amerikai Kongresszusi Könyvtár tárgyszóadatbázisára (LCSH) cseréltek, ezt azonban a széles könyvtárhasználói célcsoport miatt ki kellett egészíteni a héber, illetve az arab megfelelőekkel. Noha az LCSH pártatlansága számos témában vitatott, előnyeit többre értékelték, az elfoglultnak tartott neveket pedig módosították, például *Jézus Krisztus* helyett *Jézus* vagy *Jeruzsálem (állam nélküli város)* helyett *Jeruzsálem (Izrael fővárosa)* alakot használva.

A Mazal rekordjai döntően NACO- és RDA-kompatibilisek, ám a héber írású tételek (*heading*) esetén kiegészítő szabályokat alkalmaznak: a tradicionális zsidó névadási szokások miatt a héber nevek több különböző emberhez tartozhatnak, az azonosíthatóság érdekében ezért további információk szükségesek (pl. szülők neve, leszármazási vonalak stb.). A héber authority adatokhoz mindig hozzárendelik a születési és halálozási évet is, ehhez az authorityadat-szerkesztő könyvtárosok gyakran gyászjelentéseket és sírkőfotó-adatbázisokat használnak.

Létrehozása óta a Mazal bővülése töretlen, 2020 közepére két szakkönyvtár, Izrael legnagyobb közkönyvtára, továbbá az ország majdnem összes egyeteme és főiskoláinak ötöde csatlakozott partnerként. (Mindenki az *Ex Libris* termékeit, az *Almát* vagy az *Aleph*-et használja.) Az új belépők 80% feletti sikerességi rátával párosították rekordjaikat a megfelelő Mazal-rekordokkal. A találatot nem adó rekordokat közösen tekintik át; a Mazalból hiányzó rekordokat a partnerintézménytől importálják, ami sok manuális munkával egészül ki.

Jellemzően napi 150 új rekord kerül be az adatbázisba, egy részüket automatikusan importálják a Kongresszusi Könyvtár authority adatbázisából (LCNAF) a VIAF-on keresztül, míg a VIAF által nem kezelt arab, cirill és héber írású tételek esetén kézzel történik a felvitel. A hibaellenőrzés többszintes, a lehetséges problémák észlelését naponta és periodikusan futó lekérdezések is segítik. A nemzeti könyvtár havonta egyszer szolgáltat adatot az OCLC-n keresztül a VIAF számára, NACO-tagkönyvtárként pedig az OCLC hibás rekordjait is képes javítani.

A könyvtárhasználók és a partnerintézmények igényeinek kielégítésén túl a Mazal számos, a könyvtárak világán túlmutató projektben is fontos szerepet játszik, így például egy kortárs izraeli zenét szabadon hozzáférhetővé tevő telefonos alkalmazásban, *oral history*-projektekben, digitális bölcsészeti kutatások-

ban vagy éppen a *Google Books*-szal való együttműködésben a szerzői jog által nem védett héber könyvek szkennelésére. A jövőbeli tervek között szerepel a Mazal felkészítése a kapcsolt adatok (*linked data*) világára; a különféle külső azonosítók (Wikidata, ORCID) hozzáadása jelenleg is zajlik.

2019-ben a nemzeti könyvtár is megkezdte az Almára való migrációt. Világossá vált, hogy a Mazalnak a platform ún. Közösségi Zónájában (*Community Zone*) kell helyet kapnia. Az Ex Libris-szel való egyeztetések után hamar megszületett a technikai megoldás, melynek finomhangolása folyamatos. Noha a Mazal a nemzeti könyvtár (helyi) adatbázisa, annak felhasználása és alakítása számos partner számára elérhető a Közösségi Zónán keresztül. A nemzeti könyvtár munkatársai által létrehozott rekordok azonnal, míg a partnerek által beküldött rekordok egy ellenőrzést követően kerülnek be az adatbázisba. Azok a könyvtárak, amelyek még az Aleph IKR-t használják, nem tudnak változtatásokat végrehajtani a Mazalban, az Alma használói új rekordokat hozhatnak létre és kiegészíthetnek már létezőket, authority rekord törlésére azonban csak a nemzeti könyvtár munkatársainak van jogosultsága.

Miközben a nemzeti könyvtár és partnerintézményei zárva voltak a Covid19-pandémia idején, az alapvető karbantartás mellett két fő projekt zajlott: a lezárások alatt elhunyt személyek rekordjainak frissítése és az adatbázis többnyelvűségének javítása. A munkát rekordtisztítás és továbbképzések bővítették. A Mazal gyorsan képes reagálni a partnerek igényeire, a kutatók és a nagyközönség kéréseire; az aktív közreműködői közösség fizikai közelsége előnyt jelentett a pandémia idején is. Az authorityadat-szerkesztők száma behatárolja az adatbázis jövőbeli fejlődési lehetőségeit, ám egyelőre úgy tűnik, hogy az automatizáció mellett is a minőségért szavatóló „kézműves” metaadatok jelentik a Mazal hozzáadott értékét.

(Molnár Bence)

Együttműködés

142/2021

KUNZE, Petra: Kooperative Erschließung und Digitalisierung als Dienstleistung für historische Forschungsprojekte und digitale Editionen. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 1., p. 42–51.

Res. angol nyelven

Együttműködés Thüringiában: szolgáltatások a kutatási projektekhez és digitális kiadásokhoz

Digitalizálás; Együttműködés -regionális; Feldolgozó munka; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Kutatás információellátása; Portál

A jénai Thüringiai Egyetemi és Tartományi Könyvtár (*Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek*, ThULB) közel ötszáz éves múlttal és sokrétű gyűjteménnyel rendelkezik. Ez a tény már „digitális korunk” legelején arra ösztönözte a könyvtárat, hogy létrehozza a *Universal Multimedia Electronic Library*-t (UrMEL), és együttműködjön levéltárakkal, múzeumokkal és egyéb tudományos, kulturális intézményekkel. Thüringia gazdag kulturális örökségének digitalizálása és bemutatása érdekében több projektet is gondolnak. A ThULB ehhez olyan „szolgáltatási portfóliót” alakított ki, amely a harmadik félhez kapcsolódó adminisztráció támogatásától a restaurátorműhely és egy digitalizáló központ rendelkezésre bocsátásán át a minőségi metaadatok létrehozásáig és az adatok további alkalmazásokban vagy speciális portálokon történő felhasználásáig terjed. Emellett biztosítják a szükséges informatikai hátteret is (repozitóriumok, keresőeszközök stb.).

Első projektjeik között volt az 1800 táján megjelenő *Allgemeine Literaturzeitung*, a *Jenaische Literaturzeitung*, a *Journal des Luxus und der Moden* és a *Leipziger Literaturzeitung* digitalizálása és analitikus feltárása, amit a weimari *Herzogin Anna Amalia Bibliothek*kel közösen végeztek. A levéltárakkal együttműködésben pedig 34 város kb. 900 lakcímjegyzéke került fel a szerverre, és folytatódik a kisebb, regionális hírlapok állománymentő digitalizálása is.

2009-ben indult a thüringiai törvényhozás és közigazgatás dokumentumainak mikrofilmezése és digitalizálása. A több mint egymillió oldalból álló anyag

tartalmi feltárását a ThULB végzi (az anyag 2019-től kereshető a *Thulex*-portálon). Folyamatban van a portál bővítése: a jövőben a XVII. századtól 1990-ig tartó időszakot fogja felölelni; a spektrum az egészségügytől az iparosításig számos témakört lefed.

Másik projektjük – amelyet ritkán találni egy könyvtárban – a tartomány földrajzi neveinek digitális archívuma (*Digitales Archiv der Thüringischen Flurnamen*). Ezeket száz éve gyűjtik, és nemcsak a nyelvészet és a nyelvjáráskutatás számára fontosak, hanem adalékokkal szolgálnak a települések történetéhez, néprajzához stb. is. A *Thüringisches Flurnamenarchiv* 1933-ban jött létre a jénai Friedrich Schiller Egyetemen, ahol a munka jelenleg is folyik. A digitalizálandó tételek száma kb. 150 000, és a meglehetősen rossz állapotban lévő, kézzel vagy írógéppel rögzített cédulaanyaggal sok a tennivaló. A tartomány könyvtárainak, levéltárainak és múzeumainak jobb láthatósága érdekében hozták létre *Kulthura* néven azt a tudásportált, amely 2019 óta érhető el a <https://kuwi-thueringen.de/> címen. A portál központi szereppel bír, és a tartományi kancellária támogatja. Már induláskor több mint egymillió tételt tartalmazott több mint száz intézményből. A *Kulthura* garantálja a különböző projektek fenntarthatóságát és láthatóságát; egy rendszerfüggetlen keresőplatform, amely moduláris és bővíthető. Fontos eleme a központi keresőindex, amelynek révén egy keresőkifejezéssel több intézmény anyagát is meg lehet találni. Kihívást jelent a szabványosított adatok használata, ezért várakozással tekintenek a GND4C projekt eredményére. A jövő tervei között szerepel a keresőindex finomítása, a szakportálokhoz való csatlakozás, továbbá egy közös hely- és időmutató bevezetése is.

Thüringia kiadási portálja (<http://www.editionenportal.de/>) azzal a céllal létesült, hogy a történeti forrásokat olvashatóvá és érthetővé tegyék. A tartomány anyagi segítségével, a jénai egyetem egyik tanszékének és a JUSTORANGE ügynökségnek az együttműködésében egy TYPO3-infrastruktúrát hoztak létre, hogy a kutatást végző és a kulturális örökséget őrző intézmények fejlesztési és egyéb költségeit optimalizálják. A portál a nagyközönség számára is elérhető. Főleg az újkori forrásokra összpontosítanak, melyek különböző kiadásokban mutathatók be – a kritikaitól a népszerű kiadásokig. A portál előnye, hogy többféle munkaeszközt biztosít (WORD, XML, FuD) a kiadások feldolgozásához, és valamennyi tevékenység támaszkodhat a ThULB digitális infrastruktúrájára. Keresni nemcsak egy adott műben, hanem az egész

portálon lehet. A megjelenítés során egymás mellett látható a digitális másolat és az átirat a szövegkritikai jegyzetekkel; minden kiadott mű nyílt hozzáférésű. Tervezik kívándorlók leveleinek (gothai tudományos könyvtár) és *Friedrich Justin Bertuch* leveleinek (jénai egyetem) a kiadását, valamint a *Kulthura* portállal való technikai integrációt is.

(Murányi Lajos)

Lásd még 134, 138, 139, 141, 147, 165, 174, 185

Jogi szabályozás

143/2021

SCHROEDER, Sarah Bartlett: Librarian responses to Public Lending Rights in Australia, Canada, and the United Kingdom and implications for the United States. – *Bibliogr. In: The library quarterly*. – 91. (2021) 1., p. 52–63.

A könyvtárosok és a nyilvános haszonkölcsonzési jog Ausztráliában, Kanadában és az Egyesült Királyságban – tanulságok az Egyesült Államok számára

Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsonzés; Nemzetközi helyzetkép; Szerzői jog

Az Egyesült Államokban 2019-ben a szerzők érdekvéleveleti szervezete (*Authors Guild*) bejelentette, hogy szeretné a nyilvános haszonkölcsonzési jogot (*Public Lending Right*) érvényesíteni. A vitaindító felhíváshoz kapcsolódóan a cikk megvizsgálja az ausztráliai, kanadai és brit tapasztalatokat, amelyek több évtizedre nyúlnak vissza. A haszonkölcsonzési jog (a továbbiakban az angol rövidítéssel PLR) évente kifizetett szerény összegekkel nyújt kompenzációt a szerzőknek (esetenként a kiadóknak, fordítóknak és/vagy illusztrátoroknak) azért, mert műveiket kölcsönzik a köz- és időnként az iskolai könyvtárakban is. A szerzők ezt legtöbbször úgy tekintik, hogy azért kapnak díjazást, mert a könyvtári forgalmazás miatt kevesebb példányt adnak el műveikből; mások ezt a szerzők és általában a művészet támogatásaként fogják fel.

Az első PLR-rendszereket a skandináv országokban hozták létre az 1940-es években. Az Egyesült Királyságban 1979-ben, Kanadában 1986-ban, Ausztráliában 1974-ben született meg a vonatkozó jogszabály. A bevezetést megelőző kampányt mindhárom országban a szerzők és szakmai szervezeteik irányították,

és a szövetségi kormányzat menedzselte. Minden ország PLR-rendszere eltérő, de közös vonás, hogy egyik említett országban sem várnak el a könyvtárraktól anyagi hozzájárulást (mint pl. Hollandiában). Ausztráliában az *Australian Society of Authors* (ASA) vezette a kampányt. A könyvtárosok kezdetben kétségbe vonták, hogy a könyvtári kölcsönzésnek nagy hatása lenne a könyvek eladására. Ausztráliában a szerzők kompenzálása nem a kölcsönzések száma alapján, hanem a könyvtári példányok száma alapján történik. Sajátos módon a kiadókat is kompenzálják. 2000-ben bevezették az *Educational Lending Right* (oktatási haszonkölcsönzési jog) fogalmát, az iskolai és felsőoktatási kölcsönzés kompenzálása érdekében. Kanadában a *The Writers' Association of Canada* (TWAC) tűzte zászlajára a PLR-t. 13 évbe telt, mire a kanadai szerzők megkapták az első kifizetéseket. Kanadában sem a tényleges kölcsönzések számából indulnak ki, hanem a műveknek a könyvtári állományban való jelenlétéből. A könyvtárosok kétkedtek abban, hogy a könyvtári kölcsönzés miatt a szerzők anyagi érdekei sérülnének, mindazonáltal a könyvtáros egyesület támogatta a szerzők érdekvédelmét.

Az Egyesült Királyságban a könyvtárosok és a szerzők is nagyon harcosan léptek fel érdekeik védelmében. A könyvtárosok aggódtak, hogy a PLR anyagi háttérének biztosításához a könyvtári költségvetéseknek is hozzá kell járulniuk. Idővel megnyugodtak a kedélyek: kezdetben volt ugyan néhány panasz a könyvtári adminisztrációs költségek miatt, de ezek a későbbiekben megszűntek.

A PLR kérdése mindhárom országban keveset szorult a szakirodalomban. A digitális katalógusok segítségével a szükséges állomány- és kölcsönzési adatok könnyen kinyerhetők. A PLR-rendszerek működtetése nem befolyásolja lényegesen a könyvtárosok napi munkáját. Kanada és az Egyesült Királyság kiterjesztette a PLR-t az elektronikus könyvekre is, Ausztrália készül erre. A PLR-rendszerek üzemeltetői mindhárom országban jónak ítélik kapcsolatukat a könyvtárakkal és munkatársaikkal. Az Egyesült Királyságban a PLR-rendszer 20 éves jubileuma alkalmából készült kötetben a könyvtárosok egyenesen elnézést kértek a korábbi heves reakcióikért.

A PLR bevezetésére készülve Amerikában három kérdéskörre összpontosítanak. Az egyik egy dilemma, hogy az elvesztett bevételek pótlásáról vagy a művészetek támogatásáról van-e szó. Az IFLA állásfoglalása (2005) kimondta, hogy téves feltételezés elvesztett bevételekről beszélni. Amikor valaki egy

könyvtárban találkozik egy művel, az a mű beszerzésére ösztönözheti; egy 2011-es felmérés szerint a könyvtárhasználók fele vásárolt már így könyvet. A három vizsgált országban a PLR-rendszer megalkotásánál azt emelték ki, hogy a kormányzat a szerzőket segíti, a művészetet támogatja.

A második kérdés azzal kapcsolatos, hogy viszonylag csekély összegekről van szó. Kanadában például a maximális összeg 4000 dollárt tett ki, az Egyesült Királyságban 6600 font volt a maximum. A szerzők nagyobb díjazásban reménykedtek. Ausztráliában nincs megállapítva a díjazás legmagasabb összege, de a szerzők általában nem tartják bőkezűnek. Általános a vélekedés, hogy a PLR nem járul hozzá érdemben a szerzők megélhetéséhez.

A harmadik kérdéskör a PLR és a szerzői jog közötti összhang. (Egyedül Németország kötötte össze kifejezetten a PLR-t és a szerzői jogot.) Néhányan a PLR-t a nyilvános előadás jogához hasonlítják. Felvetődik továbbá, hogyan kell kezelni a hangoskönyvek, a filmek és más, előadásra alapuló műfajok esetében a PLR-t. A tudományos művek szerzőit eleve kizárják a PLR köréből, mert kutatási és publikálási kiadásait a felsőoktatási intézmények fedezik.

A felmerülő problémák ellenére ki lehet mondani, hogy a PLR kétségtelenül népszerű. A PLR-rendszerek működtetéséhez nagyon fontos a könyvtárosokkal való együttműködés; bevonásuk révén sikerült elérni, hogy a PLR ne legyen negatív hatással a könyvtárakra. Az *Authors Guild* tisztában van a könyvtárosok szerepének fontosságával, ezért elkötelezetten támogatja a közkönyvtárak finanszírozásának ügyét.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 140

Könyvtárosi hivatás

144/2021

SCOTT, Dani – SAUNDERS, Laura: Neutrality in public libraries : how are we defining one of our core values?. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 53. (2021) 1., p. 153–166.

Semlegesség a nyilvános könyvtárakban: hogyan határozzuk meg egyik alapértékünket?

Könyvtáresetika; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Szellemi szabadság

Sok esetben (az érzelmeket is felkavaró) viták tárgya, hogy megvalósítható-e a semlegesség a könyvtárban, illetve hogyan hat az a könyvtárosok munkájára. Az ezzel kapcsolatos felmérést 540 amerikai könyvtáros töltötte ki 40 különböző államból. A válaszadók 26%-a könyvtárigazgató, 17%-uk olvasószolgálati könyvtáros volt, a többiek egyéb munkakörben dolgoztak. A munkakörtől, a végzettségtől és a földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül a könyvtárosok döntő többsége (68%) a semlegességet az információszolgáltatás objektív jellegével azonosította. A fogalmat 12% a pártatlansággal, 9% az elfogultlansággal, 5% a véleménynyilvánítás hiányával társította; 5% egyéb meghatározást adott.

A résztvevők 82%-a válaszolt úgy, hogy a semlegességre „gyakran” vagy „mindig” gondol a gyűjteményfejlesztés során. 71% gondol a semlegességre „gyakran” vagy „mindig” a programok tervezésekor és lebonyolításakor, 67% a kapcsolatépítés során, és 66% a kölcsönzőpultnál. A válaszadóktól azt is kérték, hogy megadott forgatókönyvek alapján döntsék el, hogy a bennük leírtak a semlegességet képviselik-e. Megjegyzendő, hogy ezzel nem arra kérdezték rá, hogy mennyire értenek egyet a forgatókönyvekkel, hanem arra, hogy szerintük a cselekvések semlegességet mutatnak-e. Azt a forgatókönyvet, amikor például egy olvasó megjegyzést tesz egy bizonyos politikusról és a könyvtáros nem nyilvánít erről véleményt, a válaszadók 87%-a a semlegesség jelének találta. 79% azt is semlegességnek tekintette, ha ugyanabban a témában az olvasó megkérdezi a könyvtáros véleményét, aki azonban úgy dönt, hogy erről nem nyilatkozik. A többi forgatókönyv esetén alacsonyabb volt az azokat a semlegességgel azonosítók arányszáma, csökkenő sorrendben: bal- és jobboldali irányultságú könyvek beszerzése (67%), rendőri erőszakot és rendőri segítségnyújtást bemutató könyvek kihelyezése (53%), fehér felsőbbrendűséget hirdető csoport találkozájának engedélyezése (28%), egy klímaváltozásról szóló rendezvény elutasítása (8%). Hasonlóan alakult az egyes forgatókönyvekkel való egyetértés aránya is. Mindez arra enged következtetni, hogy a könyvtárosok a különböző helyzetekben és munkafeladatokban különböző mértékben érzik úgy, hogy semlegesnek kell lenniük.

A semlegesség általános fontosságára utaló állításokkal („a könyvtárosoknak semlegesnek kell maradniuk szolgáltatásaik biztosítása során”, „a semlegesség

fontos szakmai érték a könyvtárosi hivatásban”) a válaszadók 74%-a értett egyet. A szabad szöveges válaszokban megjelent azonban, hogy a semlegesség pusztán mítosz, melyet nem lehet megvalósítani, esetleg nem más, mint a status quo fenntartása. Néhányan pedig azt gondolják, hogy a könyvtáraknak nem a semlegességet, hanem a marginalizált csoportokat kell képviselniük.

A szerzők szerint további kutatásokra van szükség a fogalmak pontosabb meghatározásához, emellett hasznos lenne, ha az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) is útmutatással szolgálna a semlegesség kérdésében, különös tekintettel a szellemi szabadság megőrzésére.

(Koltay Tibor)

Oktatás és továbbképzés

145/2021

RIBEIRO, Fernanda – PESTANA, Olívia: Education for information in Portugal : evolution, institutional context and some reflections. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 4., p. 471–483.

Információtudományi képzés Portugáliában: történeti fejlődés, intézményi kontextus és reflexiók

Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtárügy története

Portugália azon országok egyike, ahol a felsőfokú könyvtáros- és levéltárosképzés korán (1887-ben) megkezdődött, mégpedig integrált formában. Az oktatott tantárgyak között szerepelt a portugál irodalom, a klasszika-filológia és az újkori európai irodalom, a specializációkon pedig az oklevéltan, a numizmatika és a könyvészet is; az előbbieket a lisszaboni bölcsészeti képzés keretében, az utóbbiakat a nemzeti levéltárban és a nemzeti könyvtárban tanították. 1911-ben létrejött a Lisszaboni Egyetem, amelybe a könyvtárosok és levéltárosok képzése is betagozódott, viszont a szakmai tárgyaik tanításának helyszínéül továbbra is a nemzeti levéltár és a nemzeti könyvtár szolgált. Az 1931-es év jelentős változást hozott a könyvtári és levéltári szakemberek képzésében, amely posztgraduális programként működött tovább, először a Könyvtári és Levéltári Felügyelőség szakhatósága alatt, majd 1935-től a Coimbrai Egyetemen. A kétéves

képzéshez, melyre diplomával rendelkezők nyertek felvételt egy általános műveltségi vizsga után, hat hónapos gyakorlat társult. Nagy hangsúlyt fektettek az elméleti és történeti szemléletre, viszont keveset foglalkoztak gyakorlati és technikai kérdésekkel. 1982-ben új oktatási modellt vezettek be, dokumentációs tudományok specializációja (*Curso de Especialização em Ciências Documentais*, CECD) néven. A kétéves posztgraduális program első éve közös tantárgyakat tartalmazott, a második évtől pedig kettévált levéltári és könyvtári/dokumentációs ágra. Az információs rendszerek és hálózatok használatára, valamint a szolgáltatások fejlesztésére irányuló tanterv elvárásai nem teljesültek teljes mértékben, ami miatt rengeteg kritika érte az új oktatási modellt. A képzés az 1980-as évek végére négy egyetemen működött, évente összesen közel 120 hallgatóval; 2007-re ez a szám 17-re, illetve 600-ra nőtt. Néhány intézmény eközben külföldi egyetemekkel együttműködve indított mesterképzési kurzusokat, a '90-es évektől pedig már doktori képzésekre is lehetett jelentkezni Portóban és Coimbrában.

Az ezredfordulóra a korábbi oktatási forma gyengeségeit, elsősorban a tudományos megalapozottság hiányát felismerve információtudomány néven 2001-ben a Portói Egyetemen új modellt hoztak létre, ami egyértelmű paradigmaváltást jelentett. Az elmélet, a módszertan és bizonyos általános területek (rendszerelemzés, információszervezés, megőrzés stb.) képezték az alapot, az egyes alkalmazási területek (könyvtár, dokumentáció, levéltár, muzeológia, technológiai információs rendszerek) pedig a transzdiszciplináris specializációkat. A tanterv az interdiszciplinaritás jegyében további tárgyakkal egészült ki (nyelvészet, történelem, jog stb.). A bolognai folyamat miatt a korábbi posztgraduális CECD programok fokozatosan megszűntek, és egyre több intézményben jelent meg alapszakos, mesterszakos és doktori szintű információtudományi képzés a Portói Egyetem mintáját követve.

Az új képzési programok indításához szükséges a portugál felsőoktatási intézmények értékelését és akkreditációját végző bizottság engedélye. A hat-évente esedékes akkreditációs eljárások eredményeképpen az elérhető képzési programok száma az elmúlt években csökkent, miközben a megmaradók színvonala emelkedett.

A 2018/2019-es tanévre vonatkozó adatok szerint összesen 11-féle információtudományi képzést tartathatunk számon Portugáliában (BA/BSc: 3 db, MA/MSc: 6 db, PhD: 2 db). A Portói Politechnikum (fő-

iskola) egy alapszakos és egy üzleti információtudomány mesterszakos képzést működtet; a Coimbrai Egyetem és a Portói Egyetem egyszerre kínál információtudományi képzést alap-, mester- és PhD-szinten. A Portói Egyetemen – ahol az információtudományi képzéseket a bölcsészettudományi kar és a műszaki kar közösen felügyeli – mind az alap-, mind pedig a mesterképzésen a levéltárakat, könyvtárakat, dokumentációs központokat, múzeumokat és más információs szolgáltatásokat integráltan közelítik meg. A Lisszaboni Egyetem a dokumentációtudományi nézőpontot képviseli. A doktori tanulmányok esetében a Coimbrai Egyetem kimondottan az információtudománynak szentelt programot, míg a Portói Egyetem és az Aveirói Egyetem közös képzése az „információ és kommunikáció a digitális platformokon” nevet viseli.

Az információtudományi oktatás többnyire tantermi alapú, és személyes részvételt igényel, de a Coimbrai Egyetemen van példa *blended* képzésekre is. Jelenleg az *Open University* az egyetlen olyan felsőoktatási intézmény az országban, amely kizárólag távoktatásban tanítja a hallgatóit; itt „információmenedzsment és iskolai könyvtárak” mesterképzés érhető el.

Portugáliában a képzésekre nem volt jellemző a magas tudományos színvonal és a kutatás fejlődése, mivel az órákat nem egyetemi oktatók tartották, hanem olyan szakemberek tanítottak rész munkaidőben, akik könyvtárakban, levéltárakban vagy dokumentációs központokban dolgoztak. Emiatt nagyobb hangsúly volt a technikai ismereteken, mint az elméleten és a tudományos módszertanon, és az oktatási és a kutatási tevékenység elvált egymástól. Az információtudomány oktatói általában mind a mai napig szakmai környezetből érkeznek és eltérő alapképzettséggel rendelkeznek, ami összefügg a portugáliai információtudományi kutatások alacsonyabb fejlettségi szintjével. Ezen az információtudományi képzéseket elvégzett újabb generációk pályakezdése, illetve az egyetemi akkreditációs elvárások teljesülése fog változtatni.

(Szőnyegi Zsanett)

146/2021

SCULL, Amanda: Creating community, learning together : designing and delivering a program for staff professional development. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 82. (2021) 3., p. 117–120.

Közösségetermelés – közös tanulás: egy továbbképzési program tervezése és megvalósítása

Felsőoktatási könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A cikk a Dartmouth-i Főiskola Orvosbiológiai Könyvtáraiban (munkatársi létszám: összesen 15 fő 2 helyszínen) a személyzetnek szóló továbbképzési palettát mutatja be.

2019 áprilisában jelentős változást hajtottak végre a meglévő kutatószolgálati modellben, mivel a könyvtárosok ügyeleti beosztása fenntarthatatlanná vált. Ettől kezdve a használók a *LibCal* rendszeren keresztül, időpontot foglalva érhetik el a tájékoztató könyvtárosokat, az olvasószolgálatot teljesítők pedig „triázsolják” a hozzájuk érkező kéréseket: az egyszerűbbeket megválaszolják, az összetettebbeket továbbbírányítják az illetékes könyvtárhoz. A könyvtár a feladathoz a *LibAnswers* platformot telepítette. A munkatársak egy hónapon át tartó képzésen vettek részt, amely a rendszer használatára, az eljárásokra és a szabályzatokra fektette a hangsúlyt, valamint felkészítette őket a kérdések megválaszolására.

A *LibAnswers*-képzés befejezése és értékelése után világossá vált, hogy ily módon lehetőség nyílik a rendszeres összeövetelre, a közös tanulásra párokban és kiscsoportokban, ami elősegíti az alkalmazottak egymáshoz való kötődését. Az új képzés ugyan kihívásokkal járt, viszont a munkatársak izgatottan várták, hogy új készségeket sajátítsanak el, és olyan szolgáltatásokban vehessenek részt, melyekre korábban nem kaptak megbízást.

A könyvtár képzési programja immár két éve működik, több kezdeményezést foglalva magában, az alapelvek azonban közösek. Az első a szakértelem értékelése: fel kell ismerni, hogy minden munkatárs egyedülálló képességekkel és tudással rendelkezik, melyeket megoszthat a kollégáival. A második olyan tanulóközösség létrehozása, amelyben mindenki jogosult a részvételre és arra, hogy kérdéseket tegyen fel, továbbá hogy időt teremtsen magának a tanulásra. A harmadik pedig a kompetenciák fejlesztésére irányul, amelyek a későbbiekben is hasznosak lehetnek a karrierépítésben.

A *Gyorstájékoztatói Összefoglaló* nevű képzés célja az volt, hogy növelje a munkatársak ismereteit a gyors-tájékoztató során kapott gyakori kérdésekhez, és felkészítse őket arra a döntésre, hogy mely ponton kell továbbbírányítani a használót. A képzésen különböző forgatókönyvek alapján, párokban gyakoroltak, majd megosztották egymással a tapasztalataikat. Némileg módosult formában azóta is rendszeresen megtartják ezeket az alkalmakat.

A tanulói közösség létrehozásához egy másik képzés, a *használók egészségügyi kérdéseire kapcsolódó workshop* is hozzájárult. Az egészségtudományi könyvtárban való munkavégzéshez szükségesek az alapszintű ismeretek az egészségügyi kutatások területén, hiszen az olvasószolgálati pultnál a betegek alkotják az egyik fő használói csoportot. A képzés két részből állt: az elsőben azzal foglalkoztak, hogy milyen források állnak rendelkezésre a kérdések megválaszolásához, és ezekben hogyan kell keresni. A második rész felkészítette a munkatársakat a betegekkel való kommunikációra, hangsúlyozva, hogy az információs segítségnyújtás nem jelent orvosi tanácsadást.

Ebédeljünk és Tanuljunk címen havonta tartanak olyan egyórás továbbképzéseket, melyek célja a közösségi tanulás és a személyzet továbbképzése, valamint a munkatársak szaktudásának kiaknázása. A foglalkozásokat könyvtárosok, nem könyvtáros végzettségű alkalmazottak, valamint a főiskola más tanszékeiről érkező vendégelőadók tartják változatos témákban.

A könyvtár arra törekszik, hogy olyan olvasószolgálati asszisztenseket alkalmazzon, akik azonos képzettségi és kompetenciaszinttel rendelkeznek, biztosítva a szolgáltatások azonos színvonalát mindkét helyszínen. Ennek érdekében az OCLC által meghatározott kompetenciaszabvány (2014) alapján *továbbképzést indítottak a jelenlegi és az új olvasószolgálati asszisztenseknek*. Négy kompetenciaterületre fókuszáltak: szakmai és interperszonális kompetenciák, technológiai kompetenciák, információkeresési kompetenciák, tanulási és innovációs kompetenciák. A képzés utolsó szakaszában minden résztvevőnek szakmai fejlődési tervet kell készítenie, ebben összegyűjtik, hogy mit akarnak tanulni a jövőben, milyen készségekre van szükségük ahhoz, hogy naprakészek legyenek, továbbá, hogy a tanfolyam befejezése után miképp folytatják a megszerzett tudás fejlesztését. A munkatársak számára szervezett továbbképzések sikeresnek bizonyultak nemcsak az egyenlőtlenebb szolgáltatási színvonal, de a munkamorál

szempontjából is. A képzéseket és a workshopokat a vezetők is támogatták, és beépítették az éves teljesítményértékelésekbe. A munkatársak rugalmasan alkalmazkodtak ahhoz is, amikor 2020 márciusában a Covid19-járvány miatt távmunkában kellett dolgozni: ebben az időszakban a képzéseket a Zoom alkalmazás segítségével folytatták, és olyan témákra is kiterjesztették, melyek kapcsolódnak a Zoom használatához és a digitális projektekhez.

A könyvtári közösségben számos lehetőség nyílik a tudás elmélyítésére konferenciák, webináriumok és online kurzusok formájában – ezt egészíthetik ki a személyzet továbbképzésének helyi programjai, amelyek az összes munkatárs szakértelmére építenek, támogatják a közösségi tanulást, és többféle tanulási

stílust alkalmaznak, megteremtve a tanulás, a megosztás és a szakmai fejlődés kultúráját.

(Szőnyegi Zsanett)

Lásd még 175

Szabványok, normatívák

Lásd 157, 161, 193

Egyesületek

Lásd 137, 175

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 137, 141, 166, 167

Felsőoktatási könyvtárak

147/2021

LINGSTADT, Kirsty – TATE, Dominic: Collaboration and change within Library & University Collections : perspectives from the University of Edinburgh In: ABI-Technik. – 40. (2020) 4., p. 346–356.

Res. német nyelven

Együttműködés és a változások kezelése az Edinburgh-i Egyetem Könyvtári és Egyetemi Gyűjtemények Igazgatóságának tevékenységében

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Középtávú terv; Munkaszervezet; Vezetés

Az 1583-ban alapított Edinburgh-i Egyetem Skócia legnagyobb egyeteme (40 ezer hallgató, 15 ezer munkatárs). A Könyvtári és Egyetemi Gyűjtemények Igazgatósága az egyetem szervezeti egységei között az információs szolgáltatások körébe tartozik – amely

az információtechnológiai és könyvtári szolgáltatásokat egyesíti –, és további hat egységre tagolódik. Ezek munkatársai és vezetői sokféle egyedi készséggel és tapasztalattal bírnak, ami előnyös az együttműködésük szempontjából.

2019 végén indult meg a könyvtár stratégiájának felülvizsgálata, a 2030-ig tartó egyetemi stratégia megfogalmazásának részeként. Ennek alapját az ENSZ fenntartható fejlesztési céljai képezik. A stratégia négy központi témája: emberi erőforrások, kutatás, oktatás és tanulás, közösségi felelősségvállalás. A stratégia egésze betekintést ad a munkatársak számára abba, hogy hová tart az intézmény. Minden munkatárs minden évben kiválaszt a maga számára egy-egy célt, amelynek eléréséről számot is kell adnia. Mivel alacsony a fluktuáció, a munkatársi gárda stabilnak mondható. Továbbképzésük érdekében évente minden munkatárs vállalja, hogy fejleszti egy-egy digitális készségét. Ennek érdekében online tanfolyamokat szerveznek (a témák: adattudomány, *Microsoft Teams*, *SharePoint*, más szoftverek stb.).

Az egyetem küldetésében fontos szerepet játszik az egyenlőség, a sokféleség és a befogadás eszméje. Ezeknek az érvényesülését minden döntésnél mérlelik, követésüket a munkatársak éves értékelésénél is figyelembe veszik. Az egyetemi könyvtári gyűjteményt is felülvizsgálják („dekolonizálják”) abból a szempontból, hogy milyen a szerzők összetétele.

A cikkben négy esettanulmány illusztrálja a változásokat és az együttműködés szerepét az intézményben.

1. A digitális könyvtárban a hagyományos szervezeti egységekhez (rendszer, fejlesztés, digitalizálás, innováció) új szolgáltatások járultak (például a *uCreate Studio* elnevezésű kreatív digitális műhely), több munkacsoportot pedig összevontak (rendszer és fejlesztés; digitalizálás és digitális szolgáltatások; *makerspace/uCreate Studio*).
2. A digitális átalakulás aktuális stádiumát és céljait a digitális érettséggel méri (ti. hogy mennyire alkalmazkodott az intézmény a hatékony működéshez, és mennyire elégíti ki a szolgáltatás a használók elvárásait). A digitális átalakulással kapcsolatban a következő tényezőket találták kritikusnak: stratégia és irányítás, szervezeti kultúra, munkamódszerek, digitális innováció, digitális technológia alkalmazása, digitális szolgáltatási tapasztalatok. Ezek vizsgálata segít meghatározni a hosszú távra szóló célokat.
3. A könyvtár Kutatástámogatási Részlege az EDINA rendszerrel segíti a kutatókat adataik kezelésében.
4. Az Edinburgh-i Egyetem számos együttműködési projekt résztvevője. Egyik partnere a berlini *Freie Universität*, amellyel tapasztalatcserét, kölcsönös látogatásokat szerveznek, egymás tevékenységét kritikusan értékelik.

A Covid19-járvány számtalan jelentős, rövid- és középtávú változást hozott a könyvtár működésében. Az oktatásban áttértek az online csatornákra, a vizsgák módszereit is módosították. Az oktatók ehhez megfelelő képzést kaptak. Új könyvtári szolgáltatások honosodtak meg (pl. *Click and Collect*, azaz könyvek online megrendelése és átvétele a könyvtárban). A digitális források beszerzése előnyt élvezett. A hallgatók számára online könyvtárhasználati kurzusokat tartottak, ezek során kiemelt figyelmet kapott a nyílt hozzáférésű publikálás, a kutatási adatok kezelése és az adatkezelés megtervezése. A járvány lezárultával nagy súlyt helyeznek a kutatási tevékenység újraindítására az egyetemen.

Skóciában évek óta politikai bizonytalanság uralkodik (ld. Brexit, skót függetlenségi törekvések). A járvány megerősítette, hogy újfajta vezetési készségekre van szükség a bizonytalan helyzetek kezelése, a változásokra való határozott reagálás érdekében. Az emberi erőforrások megtervezésénél figyelembe kell venni, hogy az Egyesült Királyságban jelenleg rugalmas a nyugdíjba vonulás ideje, továbbá azt, hogy a könyvtárosi életpálya különbözik az oktatókétól, nincsenek benne automatikus előlépési lehetőségek.

A változások kezelése a mindennapok részévé vált. Pozitív gondolkodással, rugalmas tervekkel és a bizonytalanságok magabiztos kezelésével a könyvtárak fényes jövő előtt állnak.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 146, 153, 154, 155, 156, 159, 162, 163, 165, 170, 171, 172, 173, 176, 181, 182, 183, 186, 187

Közművelődési könyvtárak általában

148/2021

BALZER, Cass: A shot in the arm : libraries serve as COVID-19 vaccination sites In: American libraries. – 52. (2021) 5., p. 16–17.

Tű a vállba, avagy a könyvtárak mint Covid-oltópontok

Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Társadalmi követelmények

2020-ban a koronavírus-járvány alatt több könyvtár teszthelyszín, védőeszközgyártó vagy élelmiszer-adomány-elosztó lett. 2021-ben egyeseket ismét segítségül hívtak a vírus elleni küzdelemhez – ezúttal oltópontként. (A célra a könyvtárak több dolog miatt is alkalmasak: általában a hét minden napján nyitva vannak, kerekesszékekkel megközelíthetők, és a kamerák miatt a biztonsági feltételek is adottak.)

Január 4-től a megyei közegészségügyi szolgálat munkatársai (önkéntes orvosokkal és nővérekkel) naponta 100–150 főt oltanak be a New York állambeli Schenectady Megyei Könyvtár (SCPL) egyik nagy helyiségében. Az igazgató, *Karen Bradley* és egy könyvtáros azzal segíti közvetlenül az oltást, hogy nyomtatványokat másol, kezeli a készletnyilvántartást, továbbá tollakat és eszközöket szerez be. A könyvtár űrlapokat, tájékoztatókat és vakcina-kártyákat is nyomtat, de laptopot is kínál az egészségügyi dolgozóknak a munkához. Ezenfelül a könyvtárosokat bízták meg a ruhák, kesztyűk, maszkok, fecskendők, fecskendőálcák és egyéb felszerelések átvételével és elosztásával. (Az oltóanyag naponta érkezik hűtőtáskában, biztonsági kísérettel.)

Az indianai Noble Megyei Könyvtár (NCPL) december végén helyet ajánlott fel a megyei biztosok

és a megyei válságkezelő ügynökség számára. A könyvtár alsó szintjét – a korábbi média- és rendezvénytermet – oltóponttá alakították át, ahol a megyei egészségügyi részleg munkatársai és az önkéntes ápolók dolgoznak. A könyvtárosok nem vesznek részt az oltásban, és a tevékenység nem is zavarta a könyvtári szolgáltatásokat. Az igazgató, *Sandy Petrie* volt az, aki felhívta a megye figyelmét a könyvtárra, amikor az oltópontot keresték; a könyvtár rövid távon elvesztett ugyan egy kisebb helyiséget, de az oltások révén remélhető, hogy hamarabb visszatérhetnek a megszokott szolgáltatásokhoz. Az NCPL kijelölt egy számítógépes állomást is arra, hogy a könyvtárosok segítsenek a lakosoknak az oltásra való jelentkezésben, mivel a megyében sok idős személynek nincs internet-hozzáférése.

Két Florida állambeli, Lee megyei könyvtári központban – *East County Regional*, *Lakes Regional* – decemberben egy-egy napra alkalmi oltópontot alakítottak ki. A munkát a megyei egészségügyi részleg és a válságkezelő ügynökség végezte, az oltást érkezési sorrendben kapták a 65 évnél idősebb lakosok. (Ez alatt az idő alatt az *East County Regional* könyvtári szolgáltatásai továbbra is üzemeltek, míg a *Lakes Regionalt* bezárták, mivel nagyon sokan jöttek el az oltási akcióra.) A megyében vészhelyzet esetén a közalkalmazottak áthelyezhetők, ennek eredményeként néhány könyvtárost kirendeltek az oltás segítésére. Ezek az áthelyezett könyvtári dolgozók a megye többi alkalmazottjával együtt fogadták az oltásra érkezőket, kiosztották az űrlapokat, válaszoltak a kérdésekre, illetve felügyelték a váróhelyiséget, ahol az embereknek figyelniük kellett, hogy fellép-e mellékhatás az oltás után. Ezenkívül a könyvtár munkatársai éltek a lehetőséggel, hogy az oltásra várakozóknak felajánlják a beiratkozást, megújítsák a lejárt tagságokat, vagy bemutassák, hogyan kell az online forrásokat használni. Az ideiglenes oltópontokon összesen több mint 1600 embert oltottak be.

Bár a könyvtárosok örülnek, hogy segíthetnek, egyesek mégis félnek, hogy a könyvtári oltópont növeli a jövés-menést, ez pedig fokozott fertőzésveszélyt jelent. Az SCPL-nél a könyvtárosok az oltástól távol, az épület második emeletén dolgoznak. Az NCPL igazgatója elmondása szerint érezhető a büszkeség munkatársai körében, és ugyan nem hallott negatív észrevételről, de ez nem jelenti azt, hogy nincs ilyen. Ha helyet biztosítanak az oltáshoz, a könyvtárosok is gyorsabban megkaphatják a vakcinát. Az SCPL-nél Bradley-t és az oltóponton dolgozó alkalmazottat is beoltották csakúgy, mint a takarító személyzetet.

(A könyvtár többi munkatársa a távolmaradók miatt megmaradt oltásokat kaphatta meg.)

Amikor az országban a könyvtárakat költségvetési megszorítások sújtják, bekapcsolódásuk az oltásba felhívhatja a közösség figyelmét fontosságukra, értékükre. Mindez jó lehetőség arra, hogy láttassák, szinte bármi megtörténhet egy könyvtárban, még oltások beadása is.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 140, 144, 175, 179

Megyei könyvtárak

Lásd 148, 150, 189

Városi könyvtárak

149/2021

SEEWALD, Katrin – WOLTER, Ina: Eine Pionierin hat Geburtstag : 100 Jahre Stadtbibliothek Spandau : Richtungsweisende Innovationen für ganz Deutschland In: BuB. – 73. (2021) 2-3., p. 132–135.

Res. angol és francia nyelven

Egy úttörő könyvtár születésnapja: százéves a Spandaui Városi Könyvtár – iránymutató újítások egész Németország számára

Fiókkönyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti; Marketing; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Spandau Nyugat-Berlin külső kerülete. A városrész idősebb, mint Berlin maga. A spandaui könyvtár története 1907-re vezethető vissza, amikor egy művelődési egyesület keretében kölcsönkönyvtárat hoztak létre, ennek utódjaként alapították a városi könyvtárat 1920-ban. Ez az idők folyamán többször költözött; a második világháborúban komoly károkat szenvedett. Jelenleg Berlin legnagyobb közkönyvtára: a felnőtteknek szóló állomány 86 ezer kötetes, az ifjúsági irodalom 21 ezer kötetet számlál.

A spandaui könyvtár nevéhez számos, egész Németországot érintő újítás fűződik. Az 1950-es években észszerű, lyukkártyás kölcsönzés-nyilvántartási rendszert vezettek be, amely *Hakenfeldi rendszer* néven terjedt el. A '60-as, '70-es években házhoz

szállítást szerveztek idősek és mozgásukban korlátozottak számára, szombatonként is nyitva tartottak, hanglemezeket kölcsönöztek. Később más berlini kerületekkel (Charlottenburg, Steglitz, Schöneberg, Wilmersdorf) együttműködve közös számítógépes hálózatot hoztak létre.

A könyvtár 2001-ben költözött jelenlegi helyére, ekkor csatlakozott a berlini közkönyvtárak hálózatához (VÖBB). Az utóbbi tíz évben bevezették az önálló kölcsönzést RFID azonosítással, a fiókkönyvtárak épületei megújultak. 2017-ben új bibliobuszt is üzembe állítottak.

A könyvtár számos európai uniós projektben vett részt (a témák: interkulturális könyvtári munka, családi könyvtár, „tanulási offenzíva”); ezek keretében az iskola, a képzés, az élethosszig tartó tanulás került tevékenységei középpontjába. Számítógépes képzést szerveznek, többek között az időseknek, és ingyenes szolgáltatásokkal támogatják a diákok tanulását. A használók száma naponta eléri akár az 1200-at is. A könyvtár terei helyet adnak a csoportmunkának, a nyugodt tanulásnak, beszélgetéseknek, játéknak, felfedezésnek, találkozásoknak. Új könyvtárépület építése is szóba került; jelenleg a tervezés és a szükséges források előteremtése folyik.

A könyvtár százéves fennállását nagyszabású rendezvénysorozattal készültek megünnepelni *100 év – 100 nap* címmel. A rendezvényeket a használók, a könyvtárosok és az együttműködő partnerek érdeklődéséhez szabták. A zárórarendezvény 2020 októberére volt tervbe véve: egy, a könyvtár történetét megjelenítő műsorra és pódiumbeszélgetésre került volna sor. A központi könyvtár és a fiókkönyvtárak tevékenységéről egy brosúrát terveztek közreadni. A koronavírus azonban keresztülhúzta a számításokat, a rendezvénysorozat meghiúsult. A járvány miatt az évközi rendezvényeket nem tudták megtartani, ezért az októberi zárórarendezvényre összpontosítottak. A könyvtár működését bemutató tényekről és számokról, a könyvtár tevékenységének legfontosabb jellemzőiről plakátot és *roll-up*ot szerkesztettek, amelyek bemutatják a könyvtár szolgáltatásait az egyes célcsoportok számára. Az összeállításban szereplő QR-kódok videóüzenetekhez vezetnek, melyekben a könyvtárhoz kötődő személyek szólalnak meg, például egy tanár, egy önkéntes munkatárs, egy gyerekorában a könyvtárat szorgalmasan látogató olvasó. Ezek az üzenetek jól illusztrálják, mi minden szerepel a könyvtár kínálatában. A *roll-up*ok a könyvtár jövőbeli terveibe is betekintést nyújtanak. Jelenleg a

könyvtár folyosóin vannak kiállítva, de a későbbiekben más reklámcélokra is felhasználják majd őket. Sajnos végül az októberi zárórarendezvényre sem kerülhetett sor a pandémia miatt. De a könyvtár munkatársai nem adják fel: a 101. évforduló méltó megünneplésére készülnek.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 150, 174, 190

Községi könyvtárak

Lásd 188

Mozgókönyvtárak

150/2021

LAWTON, Mark: The road to normal : bookmobiles and outreach staffers take on new roles in a year of COVID-19
In: American libraries. – 52. (2021) 3/4., p. 38–43.

Út a normalitás felé: a könyvtárbuszok és a közönségkapcsolati munkatársak új szerepei a Covid19 évében

Iskolai könyvtár; Megyei könyvtár; Mozdókönyvtár; Szolgáltatások; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

A koronavírus-járvány idején a könyvtárbuszok képesek folytonosságot vinni az emberek mindennapjaiba – az Egyesült Államokban a Mobilkönyvtári és Közönség-elérési Szolgáltatások Egyesülete (*Association of Bookmobile and Outreach Services*) tapasztalatai szerint pedig a könyvtárak fenntartották ezt a folytonosságot a kihívások közepette, miközben igyekeztek megtartani a megszokott kínálatot és lefedni a szolgáltatásbeli hézagokat, sőt, szerepet vállaltak a veszélyhelyzeti segítségnyújtásban is. Amikor 2020 márciusában a virginiai Goochland megye iskolai távoktatásra – és a közkönyvtárak távszolgáltatásra – álltak át, három iskolai könyvtáros mozgókönyvtár indítása mellett döntött. Úgy látták, hogy mivel a megyében nem kiszámítható az internet-szolgáltatás, az e-könyvek nem tudják pótolni a hagyományosakat. Az új könyvtárbuszhoz a könyvet tanárok, egyházak, iskolai könyvtárak, családok és a helyi YMCA adományozták, és az önkormányzat adta kölcsön a furgont, amely júniustól augusztusig

járta a körzetet. Hat megállóban (templomok, iskolák, tűzoltóságok parkolóiban) minden második héten 20-20 percet töltöttek, betartva a megfelelő óvintézkedéseket (távolságtartás, maszkviselés, kézfertőtlenítés). Az útvonalakat összehangolták a megyei iskolák *Sunshine Food Bus* nevű ételosztó programjával, így a gyerekek egyszerre juthattak ingyenes étkezéshez és könyvekhez. A könyves ládákat egymástól távol helyezték el; minden gyerek három könyvet választhatott. Összesen közel 2800 könyvet osztottak szét több mint 700 gyereknek. A szolgáltatást az iskola honlapján, a közösségi médiában és szórólapokon reklámozták spanyol és angol nyelven.

A New Hampshire-i Manchester Városi Könyvtár márciusban zárta be két fiókját. Júliusra az egyiket újra kinyitották küszöbkönyvtári átvételre, a másik azonban zárva maradt. A könyvtárosok ezért a nyáron üzembe állították a könyvtárbuszt: a körzeti iskolával együttműködve, pályázati forrásokból és adományokból új könyveket vásároltak, melyeket ingyen tettek elérhetővé a gyerekeknek. Hetente hat helyen álltak meg 60–90 percre, ahol az önkéntesek felolvastak, foglalkozásokat tartottak, és kiosztották az életkor és az osztályzatok alapján előre összeállított könyvcsomagokat. Egy szociális szervezet közreműködésének köszönhetően ételt is tudtak adni az érkezőknek. Egy alkalommal több mint 100 gyereket tudtak elérni, augusztus 17. és szeptember 4. között pedig 1100 könyvet osztottak szét.

A Dél-oklahomai Könyvtári Rendszer vidéki használóinak 36%-a nem rendelkezik otthonában szélessávú internet-hozzáféréssel. A Covid19 idején a digitális szakadék felerősödött, ezért még kritikusabbá vált a helyzet. A koronavírus-járvány utáni helyreállítást célzó szövetségi törvénynek (*Coronavirus Aid, Relief, and Economic Security Act*) hála, a könyvtár 2020 augusztusában több mint 12 ezer dolláros forráshoz jutott, amit egy könyvtári furgon wifi-hotspottá való alakítására fordítottak. Novembertől péntekenként három megállóban 2-2 órát töltenek, a wifin kívül számítógépeket és könyveket kínálva.

Ugyan az Egyesült Államokban található közel 800 könyvtárbusz többsége könyvtárakhoz tartozik, akadnak kivételek. Ilyen a georgiai Cobb megyében található Marietta városa is, ahol a Fair Oaks Általános Iskola egyik tanára lépett akcióba 2020 tavaszán, és alakított át házilag családtagjai segítségével egy tehergépkocsit mozgókönyvtárrá. Májustól minden szerdán 4–6 helyen (általában lakókocsiparkokban és lakótelepeken) álltak meg kb. 3-3 órára, ahol az önkéntesekkel felolvastak és jégkrémet osztottak a

gyerekeknek, akik 1-2 könyvet hazavihettek magukkal. A felnőttek maszkot viseltek, fertőtlenítették a könyvtárbuszt, és karanténba helyezték a visszahozott könyveket.

Szintén Georgiában, Bartow megyében működik a *Reading to Go Places* (RTGP) nevű nonprofit szervezet (partnerségben többek között a megyei könyvtárral). Az RTGP könyvtárbuszával a megye déli részének általános elmaradottságára kívánt választ adni, ám 2020-ban azt tapasztalták, hogy nagyobb igény van a szolgáltatásukra, mint valaha. A pandémiára tekintettel a megállóban nem találkoztak a gyerekekkel és nem tartottak foglalkozásokat sem, ehelyett a szülők vették át az életkor szerint összeállított könyvcsomagokat az önkéntesektől (minden gyereknek 2-3 könyvet). A megemelkedett költségek fedezésére adománygyűjtő kampányt indítottak, amelyen decemberig 3500 dollár gyűlt össze.

A járvány más jellegű együttműködések is hozott: 2020 márciusától májusig a Pima Megyei Könyvtár gépkocsivezetője nem a könyvtári rendszer 26 helyszíne között felügyelte a fuvarozást, hanem az önkormányzat népegészségügyi osztályához irányították át, és a személyes védőeszközök szállításában és elosztásában vett részt. Ezenkívül a helyi börtönből vitte el a feleslegessé vált ételt egy népkonyhára, és egy iskolából is szállított ételt a könyvtár tíz fiókjába, ahol a könyvtárosok a parkolóban osztották azt szét a rászorulóknak a Nemzeti Gárda közreműködésével érkező élelmiszerrel együtt.

Összegezve a tapasztalatokat, a mozgókönyvtáraknak újra kellett gondolniuk, hogyan lépnek kapcsolatba a használókkal. De ahogy az RTGP munkatársa mondta: a nap végén akkor is mosolyt varázsoltak a gyerekek arcára, ha nem is látták ezeket a mosolyokat.

(Szabó Piroska)

Tudományos és szakkönyvtárak

151/2021

PARAMONOVA, Irina Evgen'evna: Pozicirovanie naučno-tehničeskoj biblioteki v lokal'noj srede. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2020) 11., p. 133–146.

Res. angol nyelven

A tudományos-műszaki könyvtár helye saját környezetében

Bibliográfia; Hivatkozás; Kiadói tevékenység -könyvtárban; Kutatás információellátása; Kutatóintézeti könyvtár; Szakkönyvtár -műszaki; Tudománymetria; Vállalati szakkönyvtár

A tudományos-műszaki könyvtárak vagy információs szolgálatok (a továbbiakban: könyvtárak) feladatai, funkciói, szolgáltatásai többek között a vállalat szervezeti felépítésében elfoglalt helyüktől függenek. A könyvtár lehet önálló szervezeti egység, leggyakrabban azonban egy olyan nagyobb részleg keretében működik, amelynek funkciói nincsenek közvetlen kapcsolatban az információs szolgáltatással. Ilyen, ha a könyvtár egy vállalati oktatóközpont, egy sajtóközpont, egy társadalmi kapcsolatokkal foglalkozó osztályhoz stb. tartozik. A részleg vezetője sokszor nem könyvtáros szakember, nem is érti a könyvtárosok feladatait. Ezért a könyvtárnak olyan pozíciót kell elfoglalnia, hogy működése, fontossága, erőssége szembeütő legyen.

A cikk a hajóépítésre és -tervezésre szakosodott Krilov Állami Tudományos Központ (Szentpétervár) információs-kiadói központjában működő könyvtár tapasztalatait írja le. Az internet megjelenése előtt a kutatási és fejlesztési eredményeket főleg tudományos folyóiratokban és gyűjteményes kötetekben terjesztették. A Krilov Központban 1941 májusától jelennek meg monográfiák és gyűjteményes kiadványok, amelyekben az intézmény dolgozói mellett más szakemberek munkáit is közreadják, beleértve a szakterületen a tudományos fokozat elnyeréséhez szükséges publikációkat. A kiadói osztály és a könyvtár 2012. évi egyesítése a könyvtár számára előnyökkel járt: az állomány rendszeresen gyarapodott hagyományos és elektronikus dokumentumokkal, és lépést tarthattak az intézményben folyó tudományos kutatási tevékenység főbb irányjaival. A könyvtárosok szakmai jártasságának köszönhetően a könyvtár részt vesz a kéziratok előkészítésében, ezen belül a tudományos munkákhoz tartozó bibliográfiák szerkesztésében, mivel a szerzők általában nem nagyon törődnek a felhasznált források helyes leírásával.

Az intézményben kidolgozott, a szerkesztők, a szerzők és más közreműködők közötti együttműködésről szóló szabályzat egyik fejezete a kéziratok előkészítésének szabályait tartalmazza a vonatkozó országos szabványnak (GOST) megfelelően. A szerzők valamiért ezt sem használják, és a könyvtárosok segítségét sem kérik, miközben a tekintélyesebb folyóiratok

megkövetelik a korrekt hivatkozást és az irodalomjegyzék helyes elkészítését.

Az információs kultúra része a hivatkozott szerző tisztelete. A bibliográfiai információ hitelessége a tudományos kiadvány egyik minősítő kritériuma; a pontatlan információt tartalmazó hivatkozások átvétele hatással lehet a tudománymetriai mutatókra, a folyóirat tekintélyére. Ezek a megfontolások vezették a könyvtárat, hogy a szerkesztőség tehermentesítésére egyedülálló, a tudományos munkák bibliográfiájának kivitelezését vállaló szolgáltatást indítson. A professzionális bibliográfiai ismereteknek köszönhetően a könyvtár a kiadó egyenjogú partnere lett. Még a könyvtárosoknak is nehézséget jelentettek azonban például az alábbi esetek:

- a speciális dokumentumtípusok (műszaki jelentések, szabványok stb.) feltárása és leírása;
- a külföldi szerzők nevének helyes átírása;
- a konferenciai anyagok feltárása és a rájuk való hivatkozás módja;
- eltérések a szerkesztőségeknek a kéziratokkal szembeni formai követelményei, valamint a bibliográfiai adatokra vonatkozó szabványok előírásai között (a szerkesztőségek saját maguk határozzák meg az irodalomjegyzék elkészítésének szabályait, néha ellentmondásosan).

A külföldi kutatók sokszor hangsúlyozzák, hogy a szakkönyvtárak feladata egyrészt a használók képzése (főként a rendelkezésre álló eszközök használatára), másrészt az információtechnológia segítségével az információs szolgáltatások fejlesztése. A bibliográfiai ismeretek népszerűsítésére a könyvtárak:

- ajánlásokat dolgozhatnak ki a bibliográfiai adatok közlésének módjáról, amelyeket feltehetnek a folyóirat vagy a könyvtár honlapjára;
- konzultációkat kínálhatnak a könyvtár elektronikus katalógusainak, tudománymetriai adatbázisoknak és más, távoli elérésű forrásoknak a használatáról;
- bemutatókat tarthatnak az információs szolgáltató cégek (*Elsevier*, *EBSCO* stb.) oktatóvideóinak felhasználásával.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 134, 138, 168, 169, 177, 184, 185

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

152/2021

KUNIN, Aleksandr Ivanovič: Populârizaciâ risovannyh istorij v Rossii i rol' RGM v formirovanii loâl'noj bibliotečnoj sredy. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2020) 6., p. 610–619.

Res. angol nyelven

A képregények népszerűsítése Oroszországban és az Oroszországi Állami Ifjúsági Könyvtár szerepe a támogató könyvtári környezet kialakításában

Ifjúsági könyvtár; Irodalompropaganda; Képregény; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Módszertani központ; Olvasásra nevelés; Rendezvény

A képregény (az USA-ban *comics*, Japánban *manga*) az 1990-es években lett tudományos viták témája. A kiadványok oroszországi piacról az első áttekintés 2013-ban jelent meg. Ma már szakosodott kiadók és szerkesztőségek működnek, a képregények elérhetők a könyvesboltokban. A műfaj elfogadásának folyamata több szakaszból állt.

1. A fesztiválmozgalom fejlődése

Az első fesztiválok célja az olvasói tábor, ezen belül csoportok (általános, műfaj szerinti, szakmai) kialakítása és a kereskedelem ösztönzése volt. A mozgalom fejlesztése párhuzamosan két úton haladt: az egyik a japán rajzfilmeket és mangákat kedvelő fiatalokat, a másik az amerikai comics-ok és az európai képregények iránt érdeklődőket célozta meg. Oroszországban az első fesztivált Moszkvában csak hazai szerzők részvételével 2002 februárjában rendezték *KomMissiâ* címen, témája „A képregény mint a modern művészet műfaja” volt; 2003-tól már külföldi hivatásos szerzőket is meghívtak. Az első fesztiválon kiállítást is rendeztek, és meghirdették a képregények összoroszországi versenyét. A *KomMissiâ*-nak kulcs szerepe volt az oroszországi képregényipar kialakulásában, emellett támogatja a hivatásként e műfajt választó, kezdő művészeket. Említést érdemel továbbá, hogy az *IgroMir* projekt alapján 2014-ben Moszkvában rendezték az első *Comic Con* fesztivált, a játék-, film- és képregényipar újdonságainak vásárát.

2. A könyvkereskedelem szakosodása

A 2000-es években a kiadók és a könyvesboltok nem voltak felkészülve a képregények iránti érdeklődésre,

a kiadványok elhelyezéséhez nem volt osztályozási rendszer; a képregények elkülönítése 2010-ben kezdődött. Eközben az interneten megjelentek a képregények kalózmásolatai és fordításai (*scanlate*). A műfaj iránt érdeklődőkből a közösségi hálózatokon olvasói csoportok alakultak; működésük nyomán nyíltak először az online, majd az offline képregényboltok. A webáruházak megnyitását új, szakosodott kiadók is ösztönözték. Mindez felhívta a közkönyvtárak figyelmét arra, hogy ideje a képregényekkel foglalkozni.

3. A könyvtárak gyakorlata

A 2010. évi *KomMissiâ* fesztiválon, a könyves szakma képviselőinek kerekasztal-beszélgetésén foglalkoztak először a képregények szerepével a fiatalok könyvtári ellátásában. A kerekasztal után az Oroszországi Állami Ifjúsági Könyvtárban (RGM) határozat született a képregények költségűjteménybe vételéről, és „A képregény és a vizuális kultúra központja” nevű gyűjtemény létesítéséről. (Ennek alapját a könyvtár 230 francia képregénye képezte.) Az állományt kezdetben nyelvi (orosz és idegen nyelvű), regionális (ázsiai, amerikai, európai és hazai) és tematikus (szépirodalmi, történelmi és képregényelméleti) csoportokba osztották, elhelyezése az olvasóteremben is eszerint történt. Többszöri átszervezés után 2017-re a képregényállomány átkerült a szépirodalmi és művészeti terembe. A „Vizuális történetek és képek központja” fő feladata a könyvtáros szakemberek oktatási és módszertani támogatása. A lojális olvasótábor kialakítása érdekében az RGM helyet adott a képregénykedvelők moszkvai klubjának havi találkozóhoz. 2010-től havonta jelenik meg az *Izotekst* című gyűjteményes kiadvány, a klub munkatársainak és a könyvtárosoknak a módszertani segédlete.

A képregényekkel szembeni elkötelezettség új feladatokat jelentett: tudatosítani kellett, hogy a képregény nem másodrangú műfaj, hanem „egyenlő az egyenlők között”. A közkönyvtárak a témában ajánló jegyzékeket állítanak össze, a náluk működő regionális központok és képregényklubok sikeres projektjei általában az olvasók aktivitására épülnek. A kiadói szféra és a könyvkereskedelem válságos időszakában a könyvtárak a legstabilabb kulturális intézmények; a képregények népszerűsítési és terjesztési formáinak további fejlesztésével szerepük feltehetőleg nőni fog.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 174

Iskolai könyvtárak

153/2021

FARMER, Lesley S.J. – PHAMLE, Skyler: Transitioning to college : impact of high school librarians. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102262

Átállás a főiskolára: a középiskolai könyvtárak hatása

Egyetemi hallgató; Főiskolai könyvtár; Hatékonyság; Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtárostánár; Középiskolai könyvtár

A középiskolák megpróbálják segíteni diákjaikat, hogy készek legyenek a főiskolai évekre. Az információs műveltség része a felkészülésnek, noha a könyvtárostánárok szerepe kevésbé egyértelmű. Míg a könyvtárosok értékét az oktatási környezetben már igazolták, kevesebb kutatás ismert a középiskola és a felsőoktatás közötti átjárhatóságról. Felmerült a kutatási kérdés: milyen kapcsolat áll fenn egy kö-

zépiskolai könyvtárostánár jelenléte és az elsőéves hallgatók tanulmányi sikerei között? A kérdés megválaszolása érdekében a tanulmány megvizsgálta egy nagy tudományegyetem elsőéveseinek adatait öt éven keresztül a felvett kurzusok mennyiségéről, az első félévi tanulmányi átlagról, valamint információkat a középiskoláról, amelyben végeztek: az iskola hátrányos helyzetű (*Title I*) státuszát és a középiskolai könyvtáros jelenlétét. A kutatás megállapította, hogy a legalább félállásban alkalmazott középiskolai könyvtáros jelenléte erősen korrelál az elsőéves hallgatók tanulmányi átlagaival. Mindazonáltal még kiemeltebb figyelemben és támogatásban kellene részesíteni a hátrányos helyzetű iskolák diákjait.

(Autoref.)

Lásd még 150, 174

Egyházi könyvtárak

Lásd 175

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

154/2021

GARNER, Jessica C. – LOGUE, Natalie K.: Navigating the COVID-19 slipstream : a case study on living and managing access services during a global pandemic. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 17. (2020) 4., p. 176–198.

Navigálás a Covid19 légörvényében: esettanulmány az olvasószolgálat működtetéséről egy globális pandémia során

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Olvasószolgálat; Szolgáltatások

A Covid19 2020 tavaszi és nyári szemeszterében az amerikai Georgia Southern University Zach S. Hen-

derson Könyvtárának olvasószolgálati osztályát is kihívás elé állította. Módosítani kellett a működésmódon, illetve a campuson és az államban elérhető szolgáltatások körén.

Első intézkedésként meghosszabbították a már kikölcsönzött dokumentumok és eszközök (pl. laptopok) lejáratát idejét a szemeszter végéig. Erre azért is volt szükség, mert az egyetemi hallgatók egy része az online oktatás idejére elköltözött. A könyvtár az egyetem jogi osztályával közösen felmérte a kötelező irodalom méltányos használaton alapuló digitalizálásának lehetőségeit, aminek eredményeképpen a PDF-eket korlátozott módon tették elérhetővé az adott kurzus hallgatóinak. A költségvetési forrásokat a távoktatást támogató dokumentumok gyarapítására összpontosították, emellett távkölcsönzést is biztosítottak postai vagy személyes átvételi lehetőséggel. (A legnagyobb nehézséget a hallgatók postacímének megállapítása okozta.)

A digitális eszközökben hiányt szenvedő hallgatóknak – az egyetem kérésére – a könyvtár egy időpontfoglaló rendszer segítségével tette lehetővé a személyes számítógép-használatot: a járványügyi szabályok betartása mellett az országban kivételesen hamar újonnan kinyitó könyvtárba egyszerre 10 fő mehetett, kétórás idősavokban. A könyvtárban már korábban is volt lehetőség laptopok kölcsönzésére, ám ezek iránt a járvány alatt megugrott az érdeklődés, az egyetem ezért további eszközöket biztosított, melyeket személyesen és postai úton vehették át a rászoruló hallgatók. (Az eszközök biztonságát speciális dobozok és postai biztosítás garantálták.)

A lezárások alatt egyedül a könyvtárközi kölcsönzés maradt változatlan: ellentétben más szervezeti egységekkel és más könyvtárakkal, a személyzet jelenléti munkavégzésben (is) intézte a kéréseket, sőt, egyéb részlegekről is dolgoztak be kollégák, mivel a digitalizálási feladatok bővültek a nagyszámú kérés miatt. Számon kellett tartani azt is, melyik könyvtár milyen kéréseket (nyomtatott/digitalizált/*born digital* dokumentumok) tud teljesíteni. A georgiai állami egyetemek könyvtárainak konzorciumi futárszolgálat, a „GIL Express” előbb csak részlegesen, majd teljesen leállt, félreértéseket okozva ezzel az olvasók körében, hogy miért a megszokott egy hétnél lassabban jutnak hozzá kérésükhöz.

Ami a munkavégzés megszervezését illeti, a 2020. március 13-án elhatározott bezárás után a távmunka és a jelenlét délelőtti/délutáni műszakokban történt. Két héttel később, amikor időpontfoglalással részlegesen megnyitották a könyvtárat, a távmunka és a jelenlét páros/páratlan napok szerinti váltására tértek át, hogy elkerüljék azt, hogy egy esetleges fertőzés esetén minden munkatárs karanténba kerüljön. Arra törekedtek, hogy a hagyományos olvasószolgálati feladatok visszaesésével mindenkinek találjanak feladatot. A könyvtárközi kölcsönzések esetén például az otthonról dolgozók is teljesíteni tudták a digitálisan is elérhető dokumentumok kéréseit, míg a fizikai példányoknál előkészítették a kérést a könyvtárban szkennelést végző kollégának. A távmunka alatt az olvasószolgálati könyvtárosok frissítették a szabályzatokat, intézték a kölcsönzéseket, válaszoltak az e-mailekre, továbbá webináriumokon vettek részt. Emellett olyan együttműködésekbe is bekapcsolódtak, mint a hallgatóknak térítésmentesen biztosított mikroszkópok kölcsönzése és postázása a Biológia Tanszék jóvoltából.

A járvány az olvasószolgálat munkatársainak mentális egészségére is kihatott, ezért a vezetés mellett,

hogy szorgalmazta a feltöltődésre szolgáló napok kivételét, törekedett a járványhelyzettel kapcsolatos információk mihamarabbi megosztására és a felmerülő kérdések megválaszolására is. A Covid19 előtt az olvasószolgálati osztályon kétfőnyi üresedés volt, ám e státuszok betöltését az egyetem felfüggesztette, ami a megnövekedett terhek miatt a dolgozók kiégésének kockázatát hordozza. A cikk írásának idején a költségvetés-megvonás és munkaerőhiány sújtotta osztály ha akarna, sem tudna visszaállni a járvány előtti működési módra.

A rendszeres fertőtlenítés már korábban is protokoll volt a könyvtárban, a járványhelyzetben ez tovább szigorodott, és kiegészült a kötelező maszkviseléssel, gyakori kézmosással és 72 órás dokumentumkaranténnal. A dolgozók egy része eleinte nem volt hajlandó a maszkviselésre, mondván „az én generációm nem vesz fel maszkot”, ám idővel valamennyien önként hordani kezdték a maszkokat. Az augusztus 17-i teljes újranyitásra készülve a kölcsönzőpulttra plexifal kerül, a közösségi távolságtartást pedig az olvasók és a könyvtárosok között is előírják. Számos egyéb intézkedést is terveznek (dél-élelőtti és délutáni műszakok, kötelező maszkviselés, limitált ülőhelyek, dokumentumkarantén), ám mindenképpen rugalmasságra van szükség, hogy megbirkózzanak a helyzet változékonyságával.

(Molnár Bence)

155/2021

MAYER, Adelheid – RAPPERT, Wolfgang Nikolaus – SEISSL, Maria: Durch die Krise führen : Erfahrungen mit Corona-Maßnahmen an der Universitätsbibliothek der Universität Wien In: ABI-Technik. – 41. (2021) 1., p. 33–40.

Res. angol nyelven

Átvezetés a válságon: a koronavírus-járvány miatti intézkedések a Bécsi Egyetemi Könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

2020 márciusában a koronavírus-járvány kitörése miatt a Bécsi Egyetemi Könyvtár (UB) könyvtári és levéltári szolgáltató egységének (DLE) a vezetése olyan helyzetbe került – más intézményekhez, vállalatokhoz hasonlóan –, amiről semmilyen tapasztalata nem volt, s a körülmények is gyorsan változtak. Az egyetemi könyvtár vezetési stílusa addig együtt-

működésen alapult, de erre most nem volt idő. Jól szemlélteti ezt az események sora. 1. Március 9-én, hétfőn a vezetés még rutinszerű döntéseket hozott (szolgálati utakról, külföldi vendégek fogadásáról), ám az olvasószolgálati munkacsoport és a rendszer-csoport ülésén már tervezték a tennivalókat egy esetleges könyvtárbezárás esetére. 2. Március 9-10-én már az UB 40 szolgáltatópontján tapasztalták, hogy az olvasók számítanak a bezárásra, s tömegesen kölcsönöznek. 3. Március 10-én nyilvánvaló lett, hogy fel kell gyorsítani az olvasószolgálati munkacsoport és a rendszer-csoport tervezőmunkáját, és le kell mondani a könyvtáros egyesület (VÖB) csütörtökre tervezett ülését; este az egyetem vezetése döntött, hogy másnap átállnak a távoktatásra. 4. Március 11-én már csak az UB dolgozói léphettek be az épületbe, az olvasók a portán adhatták vissza a könyveket. 5. Március 13-án az egyetem vezetése – az érintkezések csökkentése érdekében – elrendelte az otthoni munkavégzést, az UB pedig 400 munkatársa esetében intézkedett. 6. 15-én, vasárnap a kormány elrendelte a teljes lezárást hétfőtől; az UB délben elektronikus levélben közölte munkatársaival, hogy a könyvtár már nem látogatható.

Amint a lezárás életbe lépett, át kellett állítani a kommunikációs csatornákat (telefon, videokonferenciák, egyetemi wiki igénybevitelével). Május elején, az első lazításkor a munkatársak visszatérhettek munkahelyükre. Az olvasótermek zárva maradtak ugyan, de a kölcsönzés újraindulhatott megfelelő elővigyázatosság mellett. A háttérmunkákat végzők továbbra is részben otthonról dolgoztak – az Alma rendszernek köszönhetően a katalogizálóknak és a szakozóknak ez nem jelentett gondot. 2020 nyarán kinyitottak az olvasótermek, csökkentett ülősszámmal és távolságot tartva (a helyfoglalás online történt). Még az első lezárás alatt áttértek a virtuális könyvtárhasználati oktatásra, a tájékoztatást pedig telefonon intézték – ezt a gyakorlatot megtartották 2020 nyarán is, ahogy az online megbeszéléseket is. Az épülethez 2016-ban felállított, a jogszabályoknak megfelelő menekülési útvonalat biztosító ideiglenes lépcső is hasznosnak bizonyult, mivel ennek révén közvetlenül meg lehetett közelíteni a központi kölcsönzési részleget.

Ősszel, a második hullám idején került sor az újbóli lezárásra, ami „puhább” lett: az UB novembertől bezárta ugyan az olvasótermeket, de a kölcsönzést az egyetemi polgárok számára lehetővé tették. (Különösnek tűnhet, de a könyvtárak november 17. és december 6. közötti teljes bezárása csak a közkönyvtárakra és a nemzeti könyvtárra vonatkozott: az egye-

temek maguk dönthettek erről, noha a rendelkezések az egyén szintjén kijárási tilalmat írtak elő. Az elmentmondást az oktatási cél mint kivétel oldotta fel.) A cikk végül egy 2020 májusában elvégzett felmérés eredményeit ismerteti, melyben arról kérdezték az UB munkatársait, miként hatott rájuk a járvány okozta válság, és milyen tanulságok vonhatók le belőle véleményük szerint. (Meglepő módon több mint 50% válaszolt.) A lezárás miatti átállás túlnyomórészt nem okozott gondot, mindössze a válaszadók 36%-a találta stresszesnek. Az otthoni munkát pozitívan ítélték meg: 48% ugyanolyan hatékonynak tartotta, mint a bentit, 30% hatékonyabbnak. Nehézséget csak a technikai problémák, illetve a hiányos műszaki infrastruktúra okoztak (*headset* és PC-kamera sem volt kapható a kereskedelembe), valamint nők esetén a többletfeladatok (pl. *homeschooling*) ellátása és a szűkös körülmények. Jó volt a digitális értekezletek megítélése (a válaszadók háromnegyede jónak vagy nagyon jónak találta). Nem volt ilyen kedvező a lezárás alatti munka szituációjának szubjektív értékelése: 33% csak negatív, 29% kizárólag pozitív érzéseket fogalmazott meg, míg 32% vegyesen vagy semlegesen ítélte meg az új helyzetet. Külön kérdéscsoport foglalkozott az egyetem szervezetének válságkezelésével; 70% jónak és megfelelőnek találta a tájékoztatást (a DLE esetében ez 80%-ot felelt volt). Az utolsó kérdéscsoport a DLE szolgáltatásaira kérdezett rá; a virtuális szolgáltatásokról és az e-könyvek gyarapításáról a válaszadók elismerően szóltak, de a tájékoztatásról nem voltak jó vélemények.

A többség úgy gondolja, hogy járvány okozta válságra nem voltak felkészülve; katasztrófaterv csupán a digitális zárlatra (*blackout*) készült, de szükséges lenne mindenféle lehetőségre (tűzre, járványra, lezárásra, áramszünetre, vízkárra) alaposan felkészülni. A legfontosabb a kommunikáció javítása lenne. Összefoglalásképpen elmondható, hogy a munkatársak helytálltak a válság idején, és az intézmény egyik napról a másikra hatalmas digitalizációs lendületet kapott. A felmérés eredményei a stratégiai tervezés kiindulópontjaként értékelhetők.

(Murányi Lajos)

Lásd még 140, 150

Állomány, állományalakítás

156/2021

GEUTHER, Christina – HOEVE, Casey D. – O'REILLY, Faye: Trends in content development and licensing of electronic resources. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 33. (2021) 1., p. 1–12.

Trendek az elektronikus tartalmak beszerzésében és licenclésében

Állományalakítás; Elektronikus dokumentum; Felsőoktatási könyvtár; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség

A felsőoktatási könyvtárak gyűjteményszervezésének napjainkban a csökkenő költségvetés és az elektronikus források iránti növekvő igény kettős kihívásával, illetve az elektronikus tartalmak drágulásával kell szembenéznie. A cikk egyesült államokbeli szerzői sorra veszik azokat az aktuális trendeket, amelyek kijelölik a licenctárgyalások irányait.

1. Szöveg- és adatbányászat: ha jogszerűen kívánunk eljárni, írásba kell foglalni a szöveg- és adatbányászat engedélyezését meghatározott szereplőknek, meghatározott célra. A LIBLICENSE modellszerződése példának okáért rögzíti, hogy a szolgáltatónak kell biztosítania a megfelelő formátumra konvertált anyagot a bányászathoz.
2. Önkéntes akadálymentességi sablon (VPAT): segít meghatározni a jogszabályokban előírt akadálymentes hozzáférhetőségnek való megfelelést.
3. Akadálymentes hozzáférhetőség: érdemes a licencszerződésekbe foglalni, hiszen a törvény szerint a könyvtár felel érte, noha utóbbi nem bír kontrollal az egyes platformok felett.
4. A személyes adatok védelme: a technológia fejlődésével lehetővé vált a használói adatok széles körű gyűjtése, melyek a szolgáltató tulajdonába kerülnek, amivel az szabadon rendelkezik. Ez egyfajta rejtett szerződés a végfelhasználó és a platformszolgáltató között, amihez a könyvtár a tudtán kívül járul hozzá. Mivel a szolgáltatók az információ szabad áramlásában, a könyvtárak pedig a személyes adatok védelmében érdekeltek, ezért a könyvtárosok nehéz tárgyalások előtt állnak.
5. Statisztikák: a COUNTER-jelentések a használat mérésének sztenderdjévé váltak, melyeket a

szolgáltatók a SUSHI protokoll szerint küldenek meg a könyvtáraknak (e-mailben, az IKR vagy az elektronikus forrásokat kezelő rendszer számára). Kritikus fontosságú rögzíteni, hogy a szolgáltató a legújabb gyakorlatokat követve, rendszeresen küldje meg a statisztikákat, lehetőleg a COUNTER-t, esetleg valamilyen azzal egyenértékű megoldást használva.

6. Titoktartási megállapodások: a szerződések hagyományosan titoktartást kötnek ki, de a könyvtáros szakmában sokan szeretnék, ha a feltételek nyilvánosak lennének. Addig is, amíg ez megvalósulhat, az adott állam jogszabályait (pl. adózás, közérdekű adatok stb.) a feleknek mindenképpen be kell tartaniuk.
7. Nemfizetési záradék: védi a könyvtár érdekeit, amennyiben nem tud fizetni. Ekkor azonban a szolgáltató bizonyítékot kérhet a könyvtár fizetéseképtelenségére.
8. Címek cseréje, lemondások: fontos a belső dokumentációban nyomon követni a változásokat, ahogy a licencszerződésekben és/vagy a számlákon is fel kell tüntetni minden megújított címet.
9. Figyelmeztetés a lemondási időszakra: a szerződések egy része meghatározott időre szól, másik részük automatikusan meghosszabbodik. Annak érdekében, hogy elkerüljük a figyelmen kívül hagyást, célszerű megegyezni egy 1–3 hónapos lemondási időszakban.
10. Tartós hozzáférés: a szolgáltatók különböző lehetőségeket és módokat engedélyeznek a licencszerződésekben a tartós hozzáférésre (*perpetual access*). Az archiváláshoz emellett immár olyan kezdeményezések is rendelkezésre állnak, mint a LOCKSS és a CLOCKSS, illetve a *Portico*, melyek ún. sötét archívumokban őrzik meg az elektronikus tartalmakat. Növekvő problémát képez a könyvtárak számára a tartós hozzáférés nyomon követése, amihez a legtöbben az elektronikusforrás-kezelő rendszereket használják.

További javaslatok:

- A licencszerződésekért felelős könyvtári munkatársak a szervezet értékeit és céljait részletező, nyilvános licenclési útmutatót/irányelveket is készíthetnek, ami gördülékenyebbé teheti a tárgyalásokat.
- Modell-licencek adaptálása más intézményektől, konzorciumi partnerektől.
- Ha általánosabb megfogalmazásokat használunk, nem szükséges például egy technológiai váltás

miatt módosítani a szerződést. A mintaszerződések (pl. SERU – *Shared Electronic Resources Understanding*) és mesterdokumentumok használata is megkönnyíti a munkát. Ez esetben a konkrét címek listája a függelékbe vagy a számlára kerülhet.

Ami a közeli jövőt illeti, egyelőre képlékeny területet jelentenek a nyílt hozzáféréshez kapcsolódó ún. átmeneti szerződések (pl. *Read & Publish, Publish & Read*), melyek egy összegben teszik lehetővé a tartalmakhoz való hozzáférést és a nyílt hozzáférésű publikálást, valamint a nem alkuképes mesterlicencket, amelyek nem módosíthatók, legfeljebb kiegészíthetők. A trendek mindenesetre gyorsan változnak, ezért fontos a sokoldalú könyvtárosképzés, az átgondolt stratégia és a szolidaritás a könyvtárak között annak érdekében, hogy jól használható szerződések jöjjenek létre, az elektronikus források életciklusa pedig fenntartható legyen.

(Szabó Piroska)

Lásd még 169, 173

Állományvédelem

157/2021

DŽIGO, Aleksandr Aleksandrovič – SOKOLOV, Sergej Valer'evič: Spasenie i vosstanovlenie bibliotečnyh fondov. – Bibliogr. In: Bibliografija i knigovedenie. – (2021) 1., p. 147–160.

Res. angol nyelven

A könyvtári gyűjtemények megmentése és restaurálása

Állományvédelem; Elemi károk; Irányelvek -könyvtári; Nemzetközi helyzetkép; Restaurálás; Tervezés

A természeti és műszaki eredetű katasztrófák komoly veszélyt jelentenek a kulturális örökséget őrző intézmények, így a könyvtárak számára is. A katasztrófák megelőzésének, operatív elhárításának, a következmények leküzdésének minden országban fontos eleme a polgári védelem és a rendkívüli helyzetek kulcskérdéseivel foglalkozó, a nemzeti könyvtár- és levéltárügy biztonságát garantáló egységes állami stratégia. A gyűjtemények mentésének irányítása többek között a katasztrófa jellegétől, az állomány összetételétől és tárolási módjától függ. A katasztrófaelhárítás különböző módokon történik

ugyan, végső soron azonban általában a víz és a tűz okozta károsodással kell számolni.

A külföldi polgári védelmi szolgálatok rangsorolják a rendkívüli eseményeket (különböző rendszerek szerint), ami azért szükséges, hogy a rendelkezésre álló korlátozott időben hatékonyan tudjanak cselekedni. Az osztályozás fő szempontja az emberi élet és az egészség védelme.

Híres külföldi esetek:

- Árvíz 1966-ban Firenzében: két könyvtárban (*Biblioteca del Gabinetto Vieusseux, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze*) több mint 1,5 millió könyv károsodott a víz, sár, pakura és iszap keverékétől.
- A *Katrina* hurrikán pusztítása 2005-ben az USA-ban: a víz elöntötte New Orleans városának 80%-át, megsérültek a kőolaj-berendezések; a városi könyvtárban és 6 fiókjában keletkezett kárt 26–30 millió dollárra becsülték.
- Tűz pusztítása az USA nyugati részén, többek között 2017-ben Kaliforniában, ahol több mint 12 ezer épület égett le, köztük több mint 30 közkönyvtár.
- Tűz 2004-ben Weimarban a *Herzogin Anna Amalia Bibliothek*ben, ahol 62 ezer könyvet kellett restaurálni.

Néhány, a káresetek megelőzésére és következményeinek kezelésére elfogadott dokumentum:

- USA: állami szintű módszertani ajánlások az olvasók és a könyvtárosok viselkedésére és védelmére. Az állományvédelemre csupán egy szövetségi dokumentumban (*National Response Framework*) van utalás; ennek kiegészítése a történelmi és kulturális emlékek használatáról és védelméről szóló szövetségi jogszabály, amely pontosan rögzíti a Szövetségi Vészhelyzet-kezelési Ügynökség (FEMA) hatókörét és feladatait a katasztrófa sújtotta államok kormányainak, a helyi kormányzati szervezeteknek és néhány nem kereskedelmi szervezetnek (köztük a könyvtáraknak) nyújtandó segítséggel kapcsolatban.
- Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA): szabványai és irányelvei közül a rendkívüli helyzetekkel „állományvédelem” címszó alatt az *ALA Preservation Policy 2008* című dokumentum foglalkozik.
- Németország: a kulturális örökség védelmét a polgári védelemről és a katasztrófaelhárításról szóló törvény szabályozza.

- Ausztrália: a könyvtári állomány mentési terve a Nemzeti Könyvtár honlapján található (<https://www.nla.gov.au/policy-and-planning/collection-disaster-plan>).

Az IFLA illetékes szekciójához a 2000-es évektől folyamatosan érkeznek kérések olyan adatbázis létrehozására, amely nemzetközi szintű információkat tartalmaz a természeti csapásokra való felkészülésről, a rájuk történő reagálásról és a dokumentumok restaurálásának módszereiről. A megoldáshoz az IFLA az USA segítségét kérte, ennek eredményeként a NARA (*National Archives and Records Administration*) honlapján elérhetővé vált a vezető külföldi intézmények módszertani és normatív dokumentumainak aktuális jegyzéke (ld. <https://www.archives.gov/preservation/records-emergency>).

A Kongresszusi Könyvtár volt munkatársának, *Peter Waters*nek – aki az árvíz után a firenzei könyvtárnak is segítséget nyújtott – az elázott könyvek megmentésére kidolgozott eljárásai ma is aktuálisak (*Procedures for salvage of water-damaged library materials*, 1975). A restaurálás technológiai irányai: fagyasztás, a lefolyó víztől és sártól károsodott dokumentumok átmosása, szárítás, harc a penészedés ellen. Az eljárások leírását ajánlások egészítik ki.

Az oroszországi könyvtárakban csak lassan készülnek a katasztrófavédelmi javaslatok, pedig itt is voltak nagyobb tüzesetek. A külföldi módszertani anyagok használata mellett a könyvtáraknak saját dokumentumokat is ki kell dolgozniuk az azonnali döntést igénylő problémákra: például válaszokat olyan kérdésekre, mint a könyvtárat érintő természeti csapások valószínűsége, a köteleességek megosztása, az állomány vizsgálata a mentésben prioritást élvező dokumentumok feltárása érdekében, a károk felbecsülése, a restaurálás módjai, a dokumentumok száritásának előkészítése, valamint a dokumentumok védelme a mikroorganizmusoktól vagy a tüztől.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

158/2021

PLANK, Margret [et al.]: Improving the user experience with audiovisual content : the project "Europeana Media". – Bibliogr. In: *Bibliothek*. – 44. (2020) 3., p. 445–453.

Res. német nyelven

A felhasználói élmény javítása az audiovizuális tartalmakkal kapcsolatban: az Europeana Media projekt

Audiovizuális gyűjtemény; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használó; Információtechnológia

Az Europeana a digitális kulturális örökség területén az EU zászlóshajója, amely ingyenes hozzáférést biztosít az Európa több mint 3500 könyvtárából, levéltárából és múzeumából származó több mint 50 millió digitális objektumhoz. Ebből a hatalmas méretű digitális kulturális örökségből több mint egymillió tartalom videó, több mint hétszáz ezer pedig hangos dokumentum. Az audio- és videoanyagok tovább kötik le a felhasználók figyelmét egy webhelyen, mint bármely más tartalomtípus, és ezt a fajta tartalmat keresi a legtöbb webes felhasználó; mindezt a használati statisztikák megerősítik az *Europeana.eu* oldalon is. Ennélfogva az Europeana Media projekt célul tűzte ki, hogy javítsa a felhasználói élményt az Europeana portálon található audiovizuális anyagokkal kapcsolatban, és olyan funkciókat kínáljon, melyek elősegítik az *Europeana.eu*-ból származó AV-tartalmak jobb hozzáférhetőségét és integrálását a kutatók, oktatók és állampolgárok munkakörnyezetébe egy Továbbfejlesztett Egységes Lejátszási Szolgáltatás (*Enhanced Unified Playback Service*) kidolgozásán keresztül. Ez az egységes lejátszó a Képek Nemzetközi Interoperabilitási Keretrendszerén (IIIF) alapul, amely szabványos módszert biztosít a képek, videók és hangfájlok weben történő leírására és szolgáltatására.

(*Autoref.*)

Lásd még 184, 185

Raktározás

159/2021

SCHAARWÄCHTER, Michael: Wiedergefunden? Erfahrungsbericht über ein RFID-UHF-Pilotprojekt zur Ortung von Beständen. – Bibliogr. In: *BuB*. – 72. (2020) 12., p. 705–713.

Res. angol és francia nyelven

Újra megvan? Helyszíni jelentés egy RFID-UHF kísérleti projektről az állomány helymeghatározása céljából

Egyetemi könyvtár; Gépi állomány-nyilvántartás; Gépi raktározás; Információtechnológia; Rádiófrekvenciás azonosítás

A Dortmundi Egyetemi Könyvtár azt tervezi, hogy leendő új épületében a nyomtatott állományt rugalmasabb és dinamikusabb módon rendezi el, azaz a dokumentumoknak nem lesz előre meghatározott helyük. Az egyes tételek egy helyiségen belüli megtalálását lehetővé tevő legjobb megoldás kiválasztása érdekében a könyvtár megvalósíthatósági tanulmányt rendelt egy logisztikai intézettől (*Fraunhofer Institut für Materialfluss und Logistik*). Ennek eredményeként a legalkalmasabbnak az az eljárás bizonyult, amely magában foglalja a dokumentumok ellátását RFID-UHF címkékkel és a polcok között barangoló robot alkalmazását, mely sok navigáció és statisztikai módszerek segítségével kísérli meg meghatározni a dokumentumok pontos helyét. Azt találták, hogy egy ilmenauai székhelyű német cég, a *MetraLabs* már forgalmaz ilyen megoldást, a robot neve *Tory*.

Összegyűjtöttek néhány fa- és fém polcot, továbbá 5540 selejtezésre szánt könyvet, és kísérleti könyvtárat állítottak fel az egyetem központi könyvtárának hátsó helyiségében. Meg kívánták válaszolni a kérdést, hogy lehetséges-e a robottal a mozgásban lévő, dinamikus állománynyilvántartás, azaz a „folyékony leltár”, és hogy az RFID-UHF címkék helymeghatározása elég pontos-e, hogy annak alapján az olvasó megtalálja a könyvet a polcon. A helymeghatározás pontossága és a teljesség szempontjából egyaránt vizsgálták tehát az adatokat. Arra jutottak, hogy különösen a helymeghatározás tekintetében még sok a javítanivaló. Ahogy a teljesség növekedett, a helymeghatározás pontossága csökkent, és fordítva. Három hónap alatt *Tory* 500 alkalommal „futott”, és összesen 230 kilométert tett meg. A robot helykoordinátáinak pontossága nem érte el a célként kitűzött 20 cm-t, állandóan 50 cm körül maradt.

Az elkövetkező néhány évben a helymeghatározási funkció a jobb hardver és szoftver révén remélhetőleg pontosabb lesz, és az olvasót egyenesen a könyvhöz lehet majd irányítani. Így végül valósággá válhat a „folyékony” könyvtár koncepciója a Dortmundi Egyetemi Könyvtárban.

(Autoref. alapján)

Feldolgozó munka

160/2021

SCHREUR, Philip E.: The use of linked data and Artificial Intelligence as key elements in the transformation of technical services. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 5., p. 473–485.

A kapcsolt adatok és a mesterséges intelligencia használata mint a feldolgozó munka átalakulásának kulcselemei

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi információkeresési rendszer; Mesterséges intelligencia; Szoftver; Web

A kapcsolt adatok (lehetőleg nyílt kapcsolt adatok) és a mesterséges intelligencia (MI) együttese soha nem látott lehetőségekkel kecsegtet a tudásmenedzsment területén. Jelenleg a könyvtárak még MARC-alapú rendszerekre hagyatkoznak bibliográfiai és *authority* adataik kezelésében, de – a katalóguscéduláról a gépi olvashatóságot lehetővé tevő MARC-ra történő áttérés után – egy újabb hatalmas ugrás előtt állnak a géppel összekapcsolható adatok felé.

A MARC nyitotta meg az utat az integrált könyvtári rendszerek létrejöttének, ami végső soron elhelyezte a könyvtárat az online térben. A kurrens információkeresési igények azonban már a webet és nem a könyvtárakat tekintik fő forrásnak, így az ebben a közegben egyre izoláltabbá váló könyvtáraknak új módszerrel kell magukat (illetve az általuk közvetített információt) láthatóvá tenniük, a MARC helyett a szemantikus web eszköztárat alkalmazva. A kapcsolt adatokkal immár webes környezetben is lehetővé válik az eddig csupán a katalógusokban elérhető részletes információkeresés, így a használóknak nem kell az egyre elavultabbá váló és nehezen kezelhető elektronikus könyvtári katalógusokra szorítkozniuk. A szemantikus web másik előnye, hogy összeköti az egymáshoz kapcsolódó fogalmakat és entitásokat különböző források között, akár nemzetközi szinten is, az egyes nemzeti könyvtárak által gondozott *authority* adatok összekapcsolásával.

Nagy a valószínűsége annak, hogy a jövőben gépek fogják felváltani a könyvtárosok túlnyomó részét, így a feldolgozó könyvtárosok szinte mindegyikét is. Ez azt is jelenti, hogy az MI hadra fogható olyan automatizálható munkákra, mint például entitások (személyek, helyek, események) kinyerése digitális szövegekből. Az MI térnyerése a hétköznapi „okos”

megoldásokban egyértelmű, így az „okos könyvtárak” feldolgozóinak sincs más választásuk, mint alkalmazni munkájukban a mesterséges intelligenciát. A Kongresszusi Könyvtár 2011-ben megkezdte a MARC leváltására szánt RDF-alapú ontológia, a BIBFRAME fejlesztését, melyet többfázisú, kísérleti célú pilotprojektekben (LD4P, PCC, *Sinopia* kapcsolattétel-szerkesztő) tesztelnek, kidolgozva és finomítva a könyvtári kapcsolattétel adatokkal összefüggő feldolgozási munkafolyamatokat. Két jelentős kihívást azonosítottak: a meglévő (*legacy*) adatok kapcsolattétel konvertálását, illetve az authorityk gondozását webes környezetben. A régi adatok továbbélésének problémáját jól szemlélteti, hogy az OCLC egészen 2015-ig gyártott katalóguscédulákat, azaz a MARC-ra való átállás is évtizedes munkát jelentett. A MARC-rekordokról a kapcsolattétel adatokra való áttérés is hosszadalmas folyamat, így a könyvtártechnikai beszállítóknak még sokáig mindkét formátumra kell gondolniuk. Maguk a metaadatok is állandó gondozást, frissítést igényelnek: minden, a jelenlegi MARC-környezetben végzett rekordmódosítás a kapcsolattétel-környezetben egy egész láncrakciót indít, ezért csak gondos körültekintés mellett végezhető el, különösen megosztott környezetben. Az alkalmazandó szabványos ontológia kiválasztásának kérdése (BIBFRAME, *Schema.org*, *Dublin Core*, CIDOC-CRM) szintén megoldásra vár.

Az authorityk kérdéskörében megjelenő probléma, hogy a hagyományos könyvtári authority (pl. a szerző) nem alkalmazható azonosítónak a kapcsolattétel-kontextusban, mivel a bibliográfiai leírást reprezentálja, és nem a valós személyt annak fizikai valójában. Ezért az entitásokat, például a személyeket való világbeli objektumként (*Real World Object*) kell azonosítani. További kihívást jelent, hogy a könyvtári authorityk előállításáért magasan képzett szakemberek egy szűk köre felel. A kapcsolattétel-kontextusban azonban minden entitásnak önálló azonosítóval kell rendelkeznie, ám ezeket bárki létrehozhatja. Felmerül a kérdés, hogy az azonosítók önmagukban megfelelően ellátják-e az authority szerepét. A cikk szerzője szerint a kontrollált hozzáférési pontokról az azonosítókra történő fogalmi átállás nem jelenthet különösebb gondot, tekintve, hogy mindkét esetben összeköttetések (részben) emberi munkával történő létrehozásáról és összehangolásáról van szó. Ezzel szemben a mesterséges intelligencia használatával minimalizálható az emberi közreműködés a metaadatok karbantartásában, amely rutinszerű és repetitív munka, ennél fogva gépesítésre kiválóan

alkalmas. A *Yewno* elnevezésű forradalmi *discovery* rendszer kiváló példája a digitális szövegfeldolgozástól fakadó új megközelítésnek. Az eszköz számítógépes nyelvészet, hálózati elmélet, gépi tanulás és MI segítségével teszi lehetővé a fogalmak, témák felfedezését a használók által könnyen áttekinthető grafikus felületen. Olyan források feltárása is lehetséges így, melyek feldolgozására a könyvtárnak nincs kapacitása, illetve olyan mélységű tartalmi feltárás érhető el, amilyenre a hagyományos katalógizálás képtelen lenne. A *Yewno* feltűnteti a digitális szövegekből automatikusan kinyert fogalmak kapcsolattelési hálóját és asszociációs környezetét a kívánt komplexitással, emellett – amennyiben a könyvtár rendelkezik előfizetéssel – közvetlen hozzáférést biztosít a teljes forrásszövegekhez is.

A kapcsolattétel adatokra és a szemantikus web nyelvére történő átállással a könyvtári metaadatok kiszabadulnak a jelenlegi, csupán a könyvtárak által értett, korlátozott MARC-közegekből, és a globális webes környezet részévé válnak. Annak érdekében azonban, hogy a strukturálatlan adatokhoz valamilyen formában kontrollált hozzáférést biztosítsanak, a könyvtáraknak teret kell engedniük a hagyományos könyvtári feldolgozás gondolkodásmódjától eltérő megoldásoknak, mint például a mesterséges intelligenciának is.

(Bódog András)

161/2021

SERRA, Liliana Giusti – SCHNEIDER, Jodi A. – SEGUNDO, José Eduardo Santarém: Person identifiers in MARC 21 records in a semantic environment. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 5., p. 505–519.

Személyazonosítók a MARC 21 rekordokban egy szemantikus környezetben

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Irányelvek -könyvtári; Személynév

A tanulmány a személyazonosítók (*person identifiers*) MARC formátumban való rögzítésének lehetőségeit vizsgálja a vonatkozó szakirodalom, illetve az amerikai Kongresszusi Könyvtár és a Kooperatív Katalógizálási Program (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) ajánlásai nyomán.

A való világbeli objektumok (*Real World Object*, RWO), azaz személyek, helyek, fogalmak vagy dol-

gok azonosítására a szemantikus webben az egységes forrásazonosítók (*Uniform Resource Identifier*, URI) szolgálnak. Az URI-k alkalmazása könyvtári környezetben segíti az *authority* kontrollt, az adatok RDF-alapú formátumba való konvertálását, valamint javítja a böngészési élményt a külső adatoknak a katalógusban történő megjelenítésével. A külső adatok felhasználása lehetővé teszi továbbá a gyorsabb katalógizálást és a részletesebb *authority*-leírásokat. A személyazonosítók adatbázisaira olyan kezdeményezések hozhatók fel példaként, mint a VIAF, az ISNI, az ORCID vagy az LCNAF. Mivel az URI-k képezik az RDF-modell fő nyelvét, az URI-k hozzáadása a MARC-rekordokhoz megkönnyíti a más adatmodellekre (pl. BIBFRAME) való későbbi átállást.

A MARC 21-et a könyvtárak régóta használják. A formátum hátránya, hogy nem kompatibilis a nyílt kapcsolt adatok (*Linked Open Data*) elveivel; mindazonáltal megengedi a rekordok URI-kkal való bővítését néhány almezőben. 2017-ben a Kongresszusi Könyvtár átnevezte és újradefiniálta a 0-s és a 4-es almezőket, valamint létrehozta az 1-es almezőt, lehetővé téve az URI-k használatát dolgok, fogalmak, emberek, kapcsolatok stb. szemantikus leírására, egyúttal előkészítve egy jövőbeli MARC 21–RDF konverziót.

A 0-s almező (\$0) tartalma azonosít egy nevet vagy címkét egy entitás számára. Az azonosító állhat egyszerű szöveggént (számsorként), de linkként (URI-ként) is. Utóbbinak már számítógép számára is feldolgozható (*machine-actionable*) formája lehetővé teszi a könyvtári metaadatok gazdagítását.

A 4-es almező (\$4) kapcsolatok – az RDF modell szerinti állítmányok – reprezentációjára szolgál szótárak vagy ontológiák segítségével, hasonlóképp a 100-as és 700-as mező „e” almezője (\$e) által tárolt szerzőségi/közreműködői kapcsolathoz (a személy és a mű között). Az „e” almező által használt „author” azonban csak ember számára olvasható, a 4-es almező ezt haladja meg egy számítógép-kompatibilis kód (szerzői kapcsolat esetén „aut”) vagy egy szótárra mutató link (URI) használatával (pl. <http://id.loc.gov/vocabulary/relators/aut>).

Az újonnan (elsősorban szemantikus webes projektekhez) létrehozott 1-es almezőben (\$1) RWO-kat (embereket, helyeket, dolgokat stb.) azonosító URI-k tárolhatóak. Az almezőben könyvtári és harmadik féltől származó források is lehetnek, amelyek életrajzi adatokkal és leírásokkal szolgálhatnak. Ezek lehetővé teszik a könyvtárosoknak és a használóknak egyaránt, hogy további információhoz jussanak az

adott személlyel kapcsolatban, annak ellenére, hogy a külső források nem részei az adott gyűjteménynek. Az egyes URI-k névleírása eltérhet a könyvtár által autorizált formától, ami félreértésekre adhat okot, de egyben segítheti is a használókat a különböző névváltozatok felkutatásában.

A PCC ajánlása szerint az URI-kat az *authority* rekordoknak és nem a bibliográfiai rekordoknak kell tartalmazniuk. Az *authority* rekordok 024-es mezőjében is megadható tehát URI a 0-s vagy az 1-es almezőben, ekkor minden esetben fel kell tüntetni a forrást a 2-es almezőben (\$2). A 024-es mező ismételhető, ily módon több URI is felsorolható.

Komplex probléma, hogy az azonosítók a 0-s és az 1-es almezőben is rögzíthetők attól függően, hogy való világbeli objektumokról van-e szó. Ez a következőképpen magyarázható: egy könyvtári adatbázisban minden rekord rendelkezik egy elsődleges kulccsal, amely egy adott rekord egyedi azonosítója egy adott adatbázisban (0-s almező), míg ettől elválik maga az objektum, amely rendelkezhet más leírással is, illetve azonosítókkal egyéb adatbázisokból (1-es almező). A nem-RWO-k és az RWO-k megkülönböztetése mindazonáltal nem mindig egyértelmű.

Az URI-k MARC 21-be történő integrálása révén a könyvtárak és használói akkor is élvezhetik a katalógus és a külső források összekapcsolásának előnyeit, ha a könyvtár még nem áll készen a kapcsolt adatok környezetére való átállásra.

(Molnár Bence)

Lásd még 141, 142, 172, 185, 192, 193

Katalógusok

Lásd 139

Információkeresés

162/2021

LOWE, M. Sara [et al.]: Boolean redux : performance of advanced versus simple boolean searches and implications for upper-level instruction. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 6., 102234

Boole redukálva? Az összetett és az egyszerű Boole-operátoros keresések eredményessége és vonatkozások a felsőbbéves hallgatók oktatására nézve

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Logika; Online információkeresés; Relevancia

Egy korábbi kutatásra építve, amely azt vizsgálta, hogy hasznos-e a Boole-logika tanítása az alsóbbéves hallgatóknak, a jelen tanulmány a VAGY Boole-operátoros keresés hatékonyságát vizsgálja az összetettebb keresési stratégiák esetében, például a záróprojekteknél, illetve a szakdolgozatoknál és a disszertációknál. Az eredmények azt mutatják, hogy mind az egyszerű, mind az összetett Boole-keresések releváns eredményeket hoznak. A relevancia alapján nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy bármelyik keresés jobb lenne a másiknál. Ahhoz azonban, hogy egy téma teljes szakirodalmát feltérképezzék, fontos, hogy a felsőbbéves hallgatók ismerjék a tudományáguk szempontjából releváns adatbázisokat, és többszörös kereséseket végezzenek. Az eredmények segíthetnek eldönteni, hogy hasznosan eltöltött idő-e a Boole-operátoros keresési készségek diszciplináris kontextusban való oktatása a felsőbbéves hallgatók számára.

(Autoref.)

Lásd még 135, 164

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

163/2021

BØYUM, Idunn – BYSTRÖM, Katriina – PHARO, Nils: Is the reference desk used for reference interviews. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 1., p. 79–93.

Referenz interjúkra használják a tájékoztató pultot?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Kommunikáció -használók; Olvasószolgálat; Referenz; Tájékoztató munka

Jelen kutatás célja annak vizsgálata, hogy a használók milyen megfontolásból fordulnak az egyetemi könyvtár tájékoztató pultjához, és hogy a könyvtárosok élnek-e a lehetőséggel, hogy referenz interjút

készítsenek az esetleges ki nem fejezett információs igények felderítése érdekében.

A cikk egy kvalitatív feltáró vizsgálat eredményeit mutatja be, melynek keretében a könyvtárosok és a használók interakcióit autentikus helyzetekben, a tájékoztató pultnál figyelték meg, majd elemezték a Radford és Connaway (2013) által felállított kérdéskategóriák módosított változatát használva.

A legtöbb kérdés látszólag könnyen megválaszolható volt, és a könyvtári gyűjteményekre és eljárásokra vonatkozott. A tevékenység nagy részét irodaszerek kölcsönzése tette ki. Csak néhány kérdés volt tárgyi jellegű, és referenzinterjú-technikákat csak a rögzített kérdések 5%-ánál alkalmaztak. Ez azt jelenti, hogy a használók információigényét nem vizsgálták meg alaposan az interakciók túlnyomó többségében. A kutatás feltáró jellegű, és egy adott könyvtárban zajló tevékenységet tükröz. Az alkalmazott referenzinterjú-technikák alacsony száma a használói információs igények iránti érdeklődés hiányát jelezheti, ami azzal a kockázattal járhat, hogy a tájékoztató pult a könyvtárosok és a használók közötti eszközszerű és felületes interakciók színhelyévé redukálódik.

A tanulmány egy fizikai könyvtári tájékoztató pultnál végzett munka jelenlegi fejleményeit mutatja be. Kevés közelmúltbeli kutatás foglalkozik a könyvtárosok és a használók közötti, személyes jelenlét során megvalósuló interakciókkal.

(Autoref.)

Lásd még 154, 168

Kölcsönzés

Lásd 143, 178, 179, 186, 187, 188

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

164/2021

DUFFIN, Kirstin I.: Comparing open access search tools to improve interlibrary loan fulfillment efficiency. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 37. (2020) 4., p. 415–431.

A nyílt hozzáférésre irányuló keresőeszközök összehasonlítása a könyvtárközi kérések teljesítésének javítása érdekében

Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver

A nyílt hozzáférésre irányuló (OA) keresőeszközök felgyorsíthatják a könyvtárközi kölcsönzések teljesítését azáltal, hogy azonosítják azokat a nyilvánosan elérhető cikkeket, amelyeket a könyvtári aratóeszközök nem találnak. Számos keresőeszköz áll rendelkezésre, de hatékonyságukat a könyvtárközi kölcsönzés kontextusában még nem hasonlították össze. A kutatás hat OA-keresőeszközt vizsgált 153 könyvtárközi cikk-kérés felhasználásával, a szabadon elérhető cikkek mennyisége, az eredmények pontossága és érték szempontjából. A cikkek elérhetőségét a publikációs év és a tág tudományterület szerint elemezték. A Google és a Google Scholar felülmúlta a speciális OA-keresőeszközök teljesítményét, bár előbbiek hajlamosabbak voltak a hibákra, és nagyobb valószínűséggel találtak előzetes publikációkat.

(Autoref.)

Lásd még 154

Tájékoztatási eszközök

165/2021

TAZI, Myriam: La bibliothèque a des dossiers! Retour sur les étapes de transformation d'un produit phare de l'offre documentaire de la bibliothèque de Sciences Po In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2020) 1., p. 1–6.

A könyvtár dossziéi: a Sciences Po könyvtárának dokumentációs kínálata – egy zászlóshajó-szolgáltatás átalakulásának fázisai

Ajánló bibliográfia; Dokumentáció; Együttműködés -helyi; Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Információtechnológia; Tájékoztatási eszköz

2017-ben a Párizsi Politikai Tanulmányok Intézetének (Sciences Po) Könyvtára több mint húsz év után megújította „A könyvtár dossziéi” nevű dokumentációs szolgáltatását. A kutatókkal együttműködésben készített – egyetemi könyvtárban ritkaságszámba menő – bibliográfia-alapú „dossziék” a könyvtár „ter-

mékeinek” egyik zászlóshajójaként egy-egy meghatározott témáról gyűjtik össze a forrásokat, követve az információ rendszerezésének és közvetítésének hagyományát.

Egy helyzetfelmérést követően 2016-ban három célt tűztek ki:

1. Az összegyűjtött anyag kereshetőségének javítása: a jegyzékek eddig egyszerű szöveggént kerültek fel a honlapra, szűrési lehetőség nélkül; az elkülönülő forrástípusokban (bibliográfiákban, honlaplistákban, sajtóanyagokban) ráadásul nem lehetett egyszerre keresni sem.
2. Az oktatókkal és a kutatókkal való együttműködés megerősítése: a kutatók szerepe nélkülözhetetlen a tudományos hitelesség szempontjából, de fontos, hogy ne merüljön ki a pusztá jóváhagyásban.
3. A dossziék legyenek az ismeretterjesztés eszközei: újra kell gondolni a gyűjtemények tartalmát és struktúráját.

A dossziék új honlapot kaptak (<http://dossiers-bibliotheque.sciencespo.fr/>), hangsúlyozva azt, hogy egy saját lábán is megálló szolgáltatásról van szó. Ily módon több lehetőség kínálkozott az oldal formájának és tartalmának szabadabb kialakítására is. A különböző típusú forrásokat egyaránt „bibliográfia” címszó alatt gyűjtötték össze; a bibliográfiákhoz a dossziékban kronológiák, cikkek, interjúk stb. társulnak. Mindegyik felsorolt elemhez saját megjelenítési struktúra tartozik (pl. kronológia – idővonal).

Ami magukat a bibliográfiákat illeti, két szempontot is érvényesíteni kívántak: az összeállítókét és az olvasókét. Az előzetes felmérés során több kolléga is úgy nyilatkozott, hogy a bibliográfia gyűjtése és formázása nagyon időigényes feladat. Ezt a Zotero hivatkozásképző eszköz segítségével tudták orvosolni: a böngészőbővítmény megkönnyítette az anyaggyűjtést, és a kollektív munka is lehetségessé vált. A következő lépés a Zotero és a honlap (Drupal CMS) szinkronizálása volt. A Drupal ugyan tartalmaz bibliográfiai modult, mégsem ezt választották a célra (a honlap és a Zotero közötti szinkronizálás hiánya és a kevés szűrési lehetőség miatt), ehelyett a megbízott fejlesztőcsapat saját megoldást dolgozott ki. Az eredmény: a bibliográfiák publikus felületén téma, típus, nyelv és online elérhetőség szerint lehet navigálni, a bibliográfiakészítésből pedig kiiktatták a kézi formázást. (A minőséget a Zotero adatmezőinek átolvasásával ellenőrzik.) A Zoteróba bevitt módosítások átvezetéséhez elegendő megnyomni a „szinkronizálás” gombot, és a honlapon lévő bibliográfia tartalma automatikusan frissül.

A dossziék megújításának része volt a Sciences Po kutatói és oktatói közösségével való együttműködés elmélyítése is. A könyvtár már régebben is tudományos megalapozottságra törekedett a kutatók bevonásával, de mára a kutatók elkötelezett partnereként vesznek részt a dosszié-projektekben. Ennek eléréséhez a bibliográfiakészítés módszertani koncepcióján is változtattak: nem a témakijelölést követő, utólag megszerkesztett „melléktermékben” gondolkodnak, hanem a kutatással párhuzamosan, azzal összefüggően fejlődő bibliográfiákban.

Az utóbbi időszak új dossziéi közül kiemelhető az 1968-as diákmozgalmakról szóló, valamint az európai politikával foglalkozó gyűjtemény. Közös bennük, hogy a munka koordinálásáért, a bibliográfiáért és a kronológiáért egyetemi kutatók és oktatók feleltek, a dossziében helyet kapó cikkeket pedig túlnyomórészt egyetemisták és doktoranduszok írták, akik számára a projekt pedagógiai célokat is szolgált. Az új honlap 2017-ben indult, és két év alatt öt dossziéval gyarapodott. A projekt révén a könyvtár az oktatással és a kutatással is szorosabbra fűzte a kapcsolatait, a széles nagyközönségnek szánt gyűjtemények pedig a tudományos ismeretterjesztés küldetésébe illeszkednek.

(Szabó Piroska)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

166/2021

MARTINICKÁ, Alžbeta: Bezbariérovost' v Slovenskej národnej knižnici v Martine : malá zmena správnyh smerom správnym smerom In: Knižnica. – 22. (2021) 1., p. 39–42.

Res. angol nyelven

Akadálymentesség a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárban: kis változások jó irányban

Átépités; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtárépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások

A rendszerváltást követően a posztoszocialista országok a nyugati mintákon tapasztalták meg, hogy a hátrányos helyzetűek nehézségeikkel együtt köztünk élnek. Jelentős változások történtek: megkezdődött az akadálymentesítés a középületeken, a közlekedésben

és parkolóknak. A vonatkozó szlovákiai törvények (2001, 2010) garantálják a fogyatékkal élők számára a társadalomba való integrálódást, az önálló élethez való jogot, a fizikai környezetben való mozgás lehetőségét, a tömegközlekedésben való részvételt. A társadalmi környezetben mindenféle akadályt meg kell szüntetni, beleértve az információs, kommunikációs és elektronikus szolgáltatásokat is. Gyakran a láthatatlan akadályok nagyobb nehézségeket okoznak, mint a fizikaiak. Sokszor ezek bennünk találhatók: félünk a kommunikációtól, tartunk a segítségnyújtástól.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár biztosítja az egyenlő hozzáférést a könyvtárhasználók számára, ezért döntéseket hozott a fizikai és az információs akadályok leküzdése érdekében. A megvalósításhoz a CEDA (*Centre of Design for All*) nevű külső szervezetre támaszkodtak, amely a pozsonyi műszaki egyetem építészkarán működve 2007 óta kínál professzionális megoldásokat a teljes akadálymentesítéshez. Tanácsadók bejárták a nemzeti könyvtár valamennyi terét és munkahelyét, és megtervezték a fizikai és információs akadálymentesítéshez szükséges lépéseket. A könyvtári szolgáltatások az első emeleten találhatóak; néhány éve már sikerült lifteket és akadálymentes mosdókat kialakítani az épületben. 2020-ban új változtatásokat hajtottak végre. Három, önállóan működő olvasótermet (általános, mikrofilm-, multimédia olvasó) részben összekapcsoltak. Nem volt szerencsés, hogy a multimédia olvasót korábban egy másiktól lehetett megközelíteni, így kiesett a forgalomból, pedig fontos elektronikus és online dokumentumokat szolgált. Jelenleg mindhárom olvasóterem egymás mellett, akadálymentes bejárattal érhető el. A multimédiás és mikrofilmes tereket felújították (padlócsere, vezetékek, falfestés), tágasságuk miatt a bennük való közlekedés könnyebb lett, emellett összeköttetésben állnak a másoló szolgáltatásokkal. A tájékoztató-információkeresési részleg korábban az irodai övezetben volt, ami nem felelt meg a használók igényeinek. A hat munkaállomást önállósították; asztalaikat a bejárat közelében helyezték el, egy állandó munkatárs pedig segítséget nyújt az online információforrások keresésében.

A legnagyobb olvasóterem akadálymentesítése források hiányában még várat magára, de a nemzeti könyvtár megtette az első lépéseket a fizikai akadályok elhárítása érdekében. Három olvasóterem (általános olvasó, régi nyomtatványok és kéziratok olvasója, irodalmi archívum) és a kölcsönző részleg berendezését állítható magasságú asztalokkal újították

meg. A munkaállomásokat megfelelő technikai eszközökkel felszerelve a hátrányokkal küzdők is tudják használni. A tereket tájékoztató feliratokkal látták el a közönség számára, de az a könyvtárosokon is múlik, hogy minden használó kényelmesen érezze magát. A hátrányokkal élők nem szeretik a sajnálkozást, ezért a láthatatlan akadályokat magunkban kell leküzdenünk, mintha holnap mi is közéjük tartoznánk.

A műszaki szakemberek, tanácsadók és a könyvtárosok együttes munkájának eredményeként a nemzeti könyvtár akadálymentes megújítása sikeresnek mondható.

(Prókai Margit)

Lásd még 153, 156, 170

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 139

Könyvtártudományi tájékoztatás

167/2021

SAMARIN, Aleksandr Ūr'evič – HAJCEVA, Lûbov' Borisovna: Specializirovannâ kollekciâ „Professionalam bibliotečnogo dela” na portale Nacional'noj elektronnoj biblioteki. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2020) 9., p. 43–60.

Res. angol nyelven

„Könyvtárügyi szakembereknek” elnevezésű különgyűjtemény a Nemzeti Elektronikus Könyvtár portálján

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Igény; Könyvtártudományi szakirodalom; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások használata

A 2019. év végi statisztikák szerint az Oroszországi Föderációban 36 752 könyvtár és 4777, különböző intézmények szervezeti egységeként könyvtári tevékenységet folytató részleg működött, a munkatársak száma pedig meghaladta a 125 ezret. Jogos a kérdés a szférában dolgozó szakemberek szakirodalommal történő ellátásáról. Az Oroszországi Könyvkamara adatai szerint a könyvtárügy területén megjelent tudományos, ismeretterjesztő és módszertani kiadványok megjelenési dinamikája a címek és a példányszámok tekintetében egyaránt szomorú képet mutat: a

könyvek és egyéb kiadványok címeinek száma 2011 és 2019 között mintegy kétharmadára csökkent, a példányszámoké pedig a hatodára. Hasonló adatok jellemzik a könyvtárak tudományos és módszertani feladataihoz tartozó kiadói tevékenységet, amelyet „nem profilba vágónak” minősítettek.

A könyvtári szakirodalom elérhetővé tételéhez elektronikus különgyűjteményeket kell létrehozni. Ennek modelljét elsőként a 2000-es évek elején az Oroszországi Állami Könyvtárban (RGB) kezdték kidolgozni. Az eltelt 20 év alatt változatlan maradt a dokumentumok kiválasztása, a gyűjtemény összetétele és rendeltetése. A cél az volt, hogy digitális formában elérhetővé tegyék a könyvtárügyi dokumentumokat: a gyűjtemény az orosz nyelven megjelent tudományos és gyakorlati jelentőséggel bíró, a könyvtárosképzés alapjául szolgáló kiadványok elektronikus másolataiból épült, függetlenül a kiadás évétől. A fejlődés további útját a Nemzeti Elektronikus Könyvtár (NEB) projekt indítása jelentette; a Kulturális Minisztérium 2014. év végi határozata a NEB üzemeltetőjeként az RGB-t nevezte ki, a NEB új stratégiáját egy 2019. évi kormányhatározat rögzítette. A NEB új alapszabályzata szerint az adatbázisba évente fel kell venni a kötelezpéldány-rendelet által előírt nyomtatott kiadványok elektronikus másolatait, szem előtt tartva a polgári törvénykönyv vonatkozó előírásait. A NEB felépítésének egyik módja tematikus gyűjtemények létrehozása a rubrikátor (az Oroszországban alkalmazott osztályozási rendszer) táblázatai alapján. 2019 júliusában vált elérhetővé a „Könyvtárügyi szakembereknek” nevű szekció a NEB portálján. Indulásakor tartalma a NEB állományában már meglévő 788 dokumentum volt, számuk 2020. január 1-jére 1455-re nőtt. A gyűjteményben a könyvtári munka

tapasztalatairól szóló monográfiák, tankönyvek és oktatási segédletek, konferencia anyagok, módszertani útmutatók és szemlék találhatók.

A különgyűjtemény indításával egy időben felmérést végeztek az adatbázis várható használatáról, a fejlesztési irányokkal szembeni elvárásokról. A *Google Forms*-kérdőívet 35 ezer könyvtárnak küldték el, és megtalálható volt a NEB honlapján is. A 2019 augusztusától november végéig tartó időszak alatt mintegy 700 válasz érkezett, amelyek szerint egészében szükséges a tartalom aktualizálása alapvető művekkel, monográfiákkal (beleértve a könyvtártörténetet), az iskolai könyvtárakban folyó munkákhoz szükséges legújabb kiadványokkal, gyakorlati és alkalmazási segédletekkel, helytörténeti és a digitalizálással foglalkozó kiadványokkal. A válaszadók különösen fontosnak tartották a szakfolyóiratok elérhetővé tételét, és hiányolták a külföldi szakirodalmat. Az aktualizálás módjai: olyan dokumentumok digitalizálása, amelyeket nem adtak ki újra az utóbbi 10 évben, továbbá licencszerződések kötése a szerzői jogtulajdonosokkal. Az adatbázisban nagyrészt szerzői jog által védett művek vannak, amelyeket csak egy könyvtárban lehet helyben olvasni, vagy használatára licencszerződést kell kötni. 2019-ben 100 műre kötöttek szerződést.

További fejlesztési irányok: digitális források felvétele a NEB-be, a tartalommal szembeni alapvető követelmények kidolgozása, valamint folyamatos visszacsatolás kiépítése a tulajdonosokkal és a használókkal.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 137

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

168/2021

MÉNARD, Carolyne: Mieux connaître pour mieux aider : l'implantation d'un système de gestion des demandes de référence à la Bibliothèque de l'Assemblée nationale du Québec. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 66. (2020) 3., p. 38–46.

Res. angol nyelven

Jobban megismerni őket – jobban segíteni nekik: egy referenzs kérdéseket kezelő információs rendszer implementációja a Québeci Nemzetgyűlési Könyvtárban

Igény; Országgyűlési könyvtár; Referenzs; Szoftver; Tájékoztatás -jogtudományi

A Québeci Nemzetgyűlési Könyvtár kiszolgálja a különféle parlamenti közösségek információs és kutatási igényeit. 2017 őszén a könyvtár tájékoztató szolgálata megkezdte a referenzs kérdések kezelési rendszerének kialakítását az *Ultima* integrált információkezelő szoftver segítségével. Ez a rendszer – amelyet hivatalosan 2018 augusztusában vezettek be a csoporton belül – fontos információforrássá vált a könyvtár különböző célközönségeivel kapcsolatban, és lehetővé tette az intézmény számára, hogy jobban kiszolgálja különféle használói csoportjait.

Annak érdekében, hogy a könyvtár tapasztalatait más dokumentációs intézmények is hasznosíthassák, a cikk bemutatja egy kérdésekezelő rendszer bevezetésének folyamatát egy tájékoztató szolgálaton belül, és felfedi a lehetőségeket, melyekkel egy ilyen rendszer kecsegtet a használók és információs igényeik jobb megismerése terén.

(Autoref.)

Kutatás és termelés információ-ellátása

169/2021

BALL, Joanna – STONE, Graham – THOMPSON, Sarah: Opening up the library : transforming our policies, practices and structures. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 31. (2021) 1., p. 1–16.

A könyvtár nyitottá tétele: irányelveink, gyakorlataink és struktúráink átalakítása

Állományalakítás; Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

Egyre nagyobb lendületet vesz a monográfiák nyílt hozzáférésére való áttérés, és számos finanszírozó dolgozott ki erre vonatkozó irányelveket és felhatalmazásokat az utóbbi években. A cikk mellett érvel, hogy bár a könyvtárak alapvető szerepet ját-

szanak az intézményükön belül a nyílt tudományra való átállás előmozdításában, ez nem tükröződik a gyűjteményfejlesztéshez való hozzáállásukban, amely továbbra is a megvásárolt tartalmakra épül. A könyvtárak igyekeznek azt bizonyítani, hogy megvásárolt tartalmaik fontosak a használók számára, ezért gyakran a „drága” vásárolt gyűjteményeket népszerűsítik a nyílt tartalmakkal szemben. Ahelyett, hogy egy kevésbé látható második helyre számúznék a nyílt tartalmakat, a cikk arra szólítja fel a könyvtárakat, hogy szerezzék be és népszerűsítsék a nyílt tartalmakat együtt a fizetett tartalmakkal, vagy adott esetben akár nagyobb prioritást is biztosítva az előbbieknél. A monográfiák nyílt hozzáférésére való átérés megkönnyítése érdekében kulturális fordulatra és határozott vezetésre van szükség a könyvtárakon belül ahhoz, hogy újragondolják szerepüket a normát jelentő nyílt tartalmakkal kapcsolatban, olyan irányelvek, gyakorlatok és struktúrák létrehozásával, amelyek kommunikálják, elősegítik és népszerűsítik ezt a fordulatot. A cikk együttműködő nemzetközi megközelítést szorgalmaz.

(Autoref.)

Lásd még 134, 138, 142, 151, 176, 192

Oktatás információellátása

170/2021

WIMBERLEY, Laura – CHENEY, Elizabeth – DING, Yi: Equitable student success via library support for textbooks. – Bibliogr. In: Reference services review. – 48. (2020) 3., p. 373–383.

Egyenlő esélyek a sikeres felsőoktatási tanulmányokhoz a könyvtár tankönyvellátási támogatásán keresztül

Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Oktatás információellátása; Tankönyv

A tankönyvek és jegyzetek költsége az egyes hallgatók számára az elmúlt évtized folyamán megnőtt, ami

oktatási egyenlőtlenséghez vezetett. A nyílt oktatási tartalmak (OER) megoldást jelenthetnek, és kutatások igazolják azok pozitív hatását a hallgatók tanulmányi sikerességére (Colvard et al., 2018; Feldstein et al., 2012). Kevés tanulmány vizsgálja azonban, hogy a könyvtári gyűjtemények milyen szerepet játszanak a jegyzetköltségek és a hallgatók tanulmányi sikeressége vonatkozásában. A cikk célja annak feltárása, hogy a tananyaghoz kapcsolódó költségek szignifikáns tényezők-e a kurzus teljesítési aránya szempontjából, valamint hogy a könyvtár pozitív hatással van-e a kurzust sikeresen elvégzők arányára. A Kalifornia Állami Egyetem, Northridge (CSUN) kiválasztott egyetemi kurzusainak tanterveiben felsorolt kötelező irodalmat használva a szerzők összevetik az egyes kurzusok jegyzetköltségeit a teljesítési aránnyal. A szerzők ezután megvizsgálják a jegyzetköltségek hatását a Pell Ösztöndíjra jogosult és nem jogosult hallgatók közötti teljesítménykülönbségre. A jelen tanulmány alátámasztja a korábbi kutatásokat, kimutatva, hogy a csökkentett jegyzetköltségek mérhető hatást gyakorolnak a hallgatók tanulmányi sikerére, annyiban, hogy a szükséges anyagok összesített minimális költsége statisztikailag szignifikáns hatással van a kurzust sikeresen elvégző hallgatók arányára. A kötelező irodalom félértékelési gyűjteményei azonban némileg növelik a magas és az alacsony jövedelmű hallgatók közötti különbségeket, ami arra utal, hogy a kötelező irodalom ilyen szolgáltatása kevésbé hatékony módja az utóbbiak támogatásának a nyílt oktatási tartalmakhoz képest. A kutatás egyedülálló módon vizsgálja a jegyzetköltségek hallgatókra gyakorolt hatását, függetlenül a költségcsökkentés forrásától. A szakirodalom nagy része az OER-ek minőségi hatékonyságára összpontosít a mért hatás vagy a jegyzetköltség és a tanulmányi sikeresség közötti kapcsolat helyett; a szerzők a nyílt oktatási tartalmak, a könyvtári elkötelezettség és a hallgatók tanulmányi sikeressége közötti kapcsolatot veszik górcső alá.

(Autoref.)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

171/2021

LO, Patrick [et al.]: Transformational leadership practice in the world's leading academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 52. (2020) 4., p. 972–999.

Az átalakító vezetés gyakorlatai a világ vezető felsőoktatási könyvtáraiban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Kommunikáció -személyzetén belül; Nemzetközi helyzetkép; Vezetés

A jelen cikk az átalakító (transzformatív) vezetés vonatkozásában 12 részlegesen strukturált interjút elemez, amelyek során nyitott kérdéseket tettek fel négy különböző ország (Ausztrália, Új-Zéland, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok) magas rangú egyetemein a könyvtárat vezető 12 igazgatónak (hat férfi és hat nő). A cikk megvizsgálja azt is, hogy az interjúalanyok hogyan viszonyulnak könyvtári szervezeteik irányításához és vezetéséhez, a saját szervezeteik és az anyaintézményeik előtt álló lehetőségek és kihívások összefüggésében. A résztvevők válaszainak értelmezése a négy „I”-n, az átalakító vezetés fogalmának négy dimenzióján alapul: (1) Idealizált befolyás, (2) Inspiráló motiváció, (3) Intellektuális ösztönzés és (4) Individuumra szabott figyelem. Az eredmények szerint az egyetemi könyvtári igazgatók, akik az átalakító vezetés megvalósítását választották, kiemelték, hogy az fontos tényezőként hozzájárult a belső kommunikáció javításához, a kölcsönös bizalom, valamint a könyvtári szervezeten belüli tisztelet erősítéséhez. Ez viszont motivált és kreatív munkakörnyezetet teremtett, amely lehetővé tette a személyes és kollektív sikereket és az intézményi fejlődést. Az átalakító vezetés hozzájárul a szervezet tartós teljesítményének elősegítéséhez, amely a világ felsőoktatási könyvtárainak a gyorsan változó környezethez való alkalmazkodási képességén alapul.

(Autoref.)

Lásd még 147, 154, 155

Tervezés

Lásd 147, 157, 181

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

172/2021

RINNA, Geraldine – SWIERENGA, Marianne: Migration as a catalyst for organizational change in technical services. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 37. (2020) 4., p. 355–375.

A migráció mint a feldolgozó osztály szervezeti változásának katalizátora

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkaszervezés; Munkaszervezet

A cikk a Nyugat-michigani Egyetem (WMU) Könyvtára feldolgozó osztályának 2012 és 2017 közötti időszakát mutatja be, arra keresve a választ, hogy egy régi integrált könyvtári rendszer és a ráépülő évtizedes gyakorlat cseréje milyen hatást gyakorol a szervezet életére.

A WMU Könyvtár feldolgozó osztálya 2012-ben három részből állt: katalogizálás (10 fő + 1 csoportvezető), monografikus szerzeményezés (5 fő + 1 csoportvezető), illetve elektronikus források és időszaki kiadványok (5 fő + 1 csoportvezető). A migrációt megelőzően az integrált rendszert és a szervereket az informatikai osztály üzemeltette. Az *Ex Libris Voyager* IKR és a többféle *discovery* felület (*VuFind* és *WebVoyage*), illetve a különböző elektronikus forrásokat kezelő rendszerek (*USTAT*, *360Counter* termékek, *SerialsSolution* *360 Resource Manager*, *Summon*) fenntartása igen nehezé vált (nagyreszt a hozzáértő informatikus könyvtáros távozása miatt), ezért a szakirodalom alapos áttanulmányozása után kitzútték a felhőalapú könyvtári szolgáltatási platformra (KSZP) történő átállást. A leendő rendszer kiválasztásáért felelő (a könyvtár munkatársainak felét mozgósító) bizottság alapos kiértékelést köve-

tően 2014-ben az Ex Libris *Alma/Primo* KSZP-je és discovery felülete mellett döntött.

2015 közepére befejeződött a régi rendszer migrációja, és elkezdtek az új platform használatát. A bevezetési időszak alatt néhány hónapig a két rendszer párhuzamosan üzemelt. A projektmenedzsmentet érintő személyügyi változások miatt végül formális kiértékelés nem történt, a könyvtári személyzet informálisan adott visszajelzést tapasztalatairól a gyártónak és más könyvtáraknak. Időközben a feldolgozó osztály létszáma is megfogyatkozott, elsősorban nyugdíjazások miatt. Ezeket a státuszokat és a hozzájuk kapcsolódó nem létfontosságú munkafolyamatokat megszüntették, a fontosnak ítélt munkafolyamatokat mások feladatkörébe helyezték át. Az elektronikus források előtérbe kerülésével a hagyományos dokumentumokra fordított kereteket is 38%-kal csökkentették. Az informatikai osztályt is átszervezték, ott a backend háttértámogatás helyett a frontend és a használók támogatása vált prioritássá. 2017-ben elfogadták a könyvtár új stratégiáját, és megkezdődött az intézmény átszervezése, aminek egyik fő célkitűzése a munkafolyamatok hatékonyságának növelése volt. Az átszervezéssel megbízott munkacsoport javaslatára jelentős változtatások történtek, a könyvtár szervezeti egységeinek száma 14-ről 6-ra csökkent. A forrásmenedzsment osztályra átkeresztelt feldolgozó osztály továbbra is három részre tagozódik (katalogizálás és metaadatolás, gyűjtemények és raktározás, illetve elektronikus források).

Az új KSZP funkcionalitása lehetővé tette a repetitív munkafolyamatok automatizálását, így a munkaidőt átcsoportosították érdekesebb feldolgozó és katalogizálási munkafolyamatokhoz. A redundáns rendszerek kiiktatása miatt csökkent az elektronikus forrásokkal foglalkozó kollégák munkaterhelése, így ők vehették át a discovery réteg backend-konfigurációjának feladatát, továbbá az osztályközi KSZP-működtetőcsoport felügyelete is hozzájuk tartozik. Mindez új szervezeti kultúrát is teremtett, agilis vezetéssel és munkaszervezéssel. Az új modellben a KSZP működtetése inkább könyvtáros-orientált és együttműködésen alapuló, mintsem IT-központú (az osztályközi munkacsoport tagjainak közel 70%-a könyvtáros diplomával rendelkezik). A munkaköri leírásokat is aktualizálták az új technológia és a rugalmasabb munkavégzés tükrében, mivel a meglévők nem voltak képesek hatékonyan visszaadni a munkafolyamatokat.

A 2017-ig tartó ötéves periódusban a könyvtár csökkenő munkavállalói létszámának okai a nyugdíjazások és a költségvetési megszorítások voltak. Ennek

ellenére az átszervezéseknek köszönhetően hatékonyabb lett a munka, mivel a korábban az alkalmazott könyvtári rendszer felett csekély vagy semmilyen kontrollal nem bíró szakemberek szabadabb kezet kaptak a munkafolyamatok kialakítása és a rendszerkonfiguráció terén. A munkafolyamatokat tudatosan finomították: amit lehetett, automatizáltak és egymás között egyenlően elosztottak. A vezetés bátorítja a kísérletezést, új feladatok és kollaboratív lehetőségek kipróbálását, valamint a szakmai továbbképzést is.

Az automatizálás nagyrészt a rekordok importálásában testesül meg. Az ideiglenes elektronikus gyűjtemények bibliográfiai leírásainak forrása a közös intézményi repozitórium vagy a központi adatindex, illetve ezek hiányában a beszállítók által nyújtott rekordok, amelyeket szükség esetén a feldolgozók gazdagítanak a helyi igények függvényében. Ez a fajta automatizálás lehetővé teszi a feldolgozóknak, hogy a rutinszerű katalogizálás helyett a gyűjtemény egyedi, ritka archív dokumentumaival, a digitális gyűjtemények nem MARC-alapú metaadatolásával és az adatbázisok karbantartásával foglalkozhassanak. Az authority kontroll nagyrészt az KSZP keretein belül történik, hasznosítva az Ex Libris tudásbázisának (az ún. *Community Zone*) authority rekordjait és egy integrált feladatlistát, amely megjelöli a tárgyszavazó munkatárs számára, hogy mikor kell beavatkoznia a gépi osztályozási folyamatokba. Az új rendszernek köszönhetően mindez informatikai szaktudás nélkül megoldható, így az informatikai osztály munkaterhelése is számottevően csökkent. A raktározást illetően is újragondolták a munkafolyamatokat: mivel az elhasználdott példányok újrakötése igen költségesnek bizonyult, ezért ilyen helyzetben inkább eseti alapon apasztanak vagy új példányokat vásárolnak. Egyedül a folyóiratok bekötése számít kivételnek, ám a túlnyomórészt elektronikus állomány miatt erre ritkán kerül sor. A „polcrakész” könyvek és importált rekordjaik jelentősen csökkentették a feldolgozás munkaigényét: egyetlen ember egyetlen munkaállomáson képes végigvinni a teljes fizikai folyamatot. Jelen cikk a feldolgozó osztály szemszögéből vizsgálta a migrációt; a teljes WMU Könyvtárral *Garrison és Bunda* foglalkozik *Breaking down silos through reorganization* című tanulmányukban (2020). A felhasználói élmény, az ügyfélszolgálat és az osztályok közötti kommunikáció szempontja további vizsgálatokat igényel.

(Bódog András)

Lásd még 154, 155

Pénzügyi és gazdasági kérdések

173/2021

HOEVE, Casey D. – GEUTHER, Christina: The silent battle on the budget : the effect of centralized indexing on collection analysis in Primo and EBSCO. – Bibliogr. In: Collection management. – 46. (2021) 1., p. 3–13.

Csendes csata a költségvetésről: a centralizált indexelés hatása az állomány elemzésére a Primo és az EBSCO esetében

Adatbázis; Állomány; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Gyarapítási keret; Integrált gépi rendszer; Statisztika

A gyűjteményszervezési költségvetés jelentős mértékű csökkenése, valamint a Kansas Állami Egyetem központi könyvtárában bekövetkezett tüzeset hatására az intézmény könyvtárai egyre inkább az elektronikus források kezelésére fókuszálnak. Mivel az elektronikus források kereshetőségét továbbra is akadályozza az Ex Libris és az EBSCO könyvtári szolgáltatók közötti piaci verseny, az előfizetés-megújítási felülvizsgálatkor nehézségeket tapasztaltak a pontos használati statisztikákhoz való hozzájutásban, különösen az EBSCO-termékeknel. A Kansas Állami Egyetem Könyvtárai az ALMA egyesített forráskezelő rendszert (URM) használják a Primo *discovery* szolgáltatással kombinálva, ami ismert feloldási (*resolver*) komplikációkat okoz az EBSCO-forrásokkal történő párosítás esetén. A rendszerkönyvtárosok és az információtechnológiai személyzet számos áthidaló megoldást teszteltek, de továbbra is kérdéses, hogy a javasolt megoldások valóban hatékonyak lehetnek-e az exkluzív indexelésből fakadó gyűjteményhasználati torzításoknak és elemzési eltéréseknek az elkerülésére. A számokat összevetve mind pénzügyileg, mind statisztikailag, az Ex Libris és az EBSCO rivalizálása megterhelő csatát jelent a költségvetésről és az előfizetések megújításának folyamatáról.

(Autoref.)

Személyzet

174/2021

FLEMMING, Arend – LIPPMANN, Christine: Das Ehrenamt macht Bibliotheken reicher In: Bibliothek. – 45. (2021) 1., p. 89–95.

Res. angol nyelven

Az önkéntesek munkája gazdagítja a könyvtárakat

Gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Kapcsolat intézményekkel; Könyvtáros -társadalmi munkás; Személyzet; Városi könyvtár

A Drezdai Városi Könyvtár sok éve alkalmaz önkénteseket. Tapasztalataik alapján úgy vélik, hogy ez gazdagítja mind az intézmény, mind a résztvevők életét. Az 1990-es évek politikai változásait követően felülvizsgálták és módszeresen átszervezték az önkéntesek foglalkoztatását. Az utóbbi években zajló négy átfogó programban a könyvtár 320, ingyenesen foglalkoztatott önkéntese jelentős szerepet vállalt.

A *könyvek házhoz szállítását* egy kísérleti program során újították meg. 90 önkéntes vesz ebben részt, akiket szakemberek tanítanak be. Betegség és mozgásukban korlátozottak juthatnak e szolgáltatás révén információhoz, képzéshez és szórakozáshoz, összefoglalva: jobb életkörülményekhez.

Egy 2008-ban indult projekt a *gyermekek olvasásának támogatását* tűzte ki célul. Címe: *Az olvasás megerősít! Drezda nyit a világra*. Az óvodás korú és kisiskolás gyermekek, valamint szüleik érdeklődésének megfelelő dokumentumokat szereznek be, és rendezvényeket szerveznek. A cél olvasási érdeklődésük felkeltése, nyelvi és olvasási képességeik, tanulási esélyeik javítása. A részt vevő önkéntesek havonta egyszer felolvasnak gyerekcsoportoknak. Egy-egy önkéntes egy iskolai év folyamán foglalkozik egy-egy csoporttal. A felolvasás helyszíne az óvoda, az iskola vagy a könyvtár. Változatos témák kerülnek szóba a városnézéstől a bionikán át a környezetvédelemig. A résztvevők száma 2008-ban 1508 óvodás és 687 iskolás volt, a 2019/2020-as tanévre számuk 1984-re, illetve 3162-re nőtt. A korábbi 57 helyett mára 140-re emelkedett a bevont önkéntesek száma. Egy másik program a *bevándorlók nyelvtanulását* támogatja: Drezdában a hamburgi könyvtár jó gyakorlatát (*Dialog in Deutsch*, német nyelvű társalgás) adaptálták. Hetente szerveznek egy-egy órás beszél-

getéseket (esténként és szombaton délelőtt) moderátorok közreműködésével. 2020-ban négy ilyen csoport működött, a moderátorok itt a többi programtól eltérően főként a fiatalok közül kerültek ki.

A városi könyvtárban az utóbbi 12 évben jelentősen megnőtt a gyermekkönyvek kölcsönzése. Évente közel ötezer rendezvényre kerül sor gyermekek számára a központi könyvtárban és a fiókkönyvtárakban, ezeket főként iskolai csoportok látogatják. A könyvtár így az iskolán kívüli tanulás fontos helyszínévé vált. A városi önkormányzat támogatásával döntés született új általános *iskolai könyvtárak* megnyitásáról, melyekben az önkéntesek főként olvasószolgálati, „*olvasáskalauzi*” *teendőket* látnak el, a szakképzett munkatársak pedig az állományalakításban vesznek részt (minden 20 iskolai könyvtárra egy szakképzett könyvtárosi álláshely jut). A programot szeretnék kiterjeszteni a középiskolás korcsoportra is.

A fenti projektek lebonyolítását és az önkéntesek munkáját a városi könyvtár szervezi, a felmerülő kiadásokat pedig a költségvetéséből fedezik. Az önkéntesek tevékenységének támogatására százfőként egy könyvtári munkatársat alkalmaznak. A könyvtár az egyes projektekhez megfelelő forrásokkal és kompetenciákkal rendelkező partnereket keres. Az együttműködés feltételeit szerződésben rögzítik. A könyvtári önkéntes munkára jelentkező érdeklődőket esetenként más területekre is átirányítják. Felvételük interjúval kezdődik, szerződést kötnek velük, tevékenységüket figyelemmel kísérik. Megfelelő alapképzést is kapnak (beszédtechnika, az új gyermekirodalom bemutatása). Az önkéntesek munkáját igyekeznek elismerni: közös látogatást szerveznek számukra könyvkiállításokra, múzeumokba, színházi előadásokra. A nyár folyamán és karácsonykor egy-egy közös vacsorán látják őket vendégül, amelyhez kulturális program is csatlakozik.

Egy, a cikkhez készült felmérés szerint a szászországi könyvtárak 60%-ában működnek önkéntes segítők. Az önkénteseket nem alkalmazó könyvtárak 48%-a panaszkodott arról, hogy nincs elegendő személyzete. Az önkéntesek főként az olvasásnépszerűsítésben, a rendezvények szervezésében, az olvasótermi felügyeletben, a házhoz szállításban, az iskolai könyvtárak támogatásában, az integrációs kezdeményezésekben vesznek részt. 2020-ban a koronavírus okozta világjárvány miatt jelentősen (20%-kal) visszaesett az önkéntesek alkalmazása. A megkérdezettek több mint 90%-a az önkéntesek visszatérésére számít a járványügyi veszélyhelyzet után.

Az önkéntes programok sikerességéhez a következők szükségesek: az önkénteseknek kielégítő, értelmes, a könyvtár fő tevékenységeihez kapcsolódó feladatokat kell adni; irányításuk legyen beágyazva a könyvtár struktúrájába; álljon rendelkezésre egy munkatárs, akivel konzultálhatnak; gondoskodni kell a megfelelő munkajogi-alkalmazási feltételekről. Fontos, hogy az önkéntesek megfelelő képzésben és elismerésben részesüljenek. A sikeres munka kulcselemei a célszerű pénzügyi és szervezeti megoldások és a biztonságos tervezés.

(Hegyközi Ilona)

175/2021

PORTUGAL, Katharina: Ehrenamt in den Öffentlichen Bibliotheken Österreichs. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 45. (2021) 1., p. 54–60.

Res. angol nyelven

Önkéntes munka Ausztria közkönyvtáraiban

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyházi könyvtár; Könyvtáros -társadalmi munkás; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

Ausztria közkönyvtárainak többségében a 2019. évi könyvtári statisztika tanúsága szerint a munkatársak több mint 80%-a önkéntesként dolgozik. Az egyes tartományok között nagyok az eltérések. A 2096 település 46,5%-ában nincs könyvtár. Ez főként a kisebb és vidéki településekre jellemző (az 1500-nál kevesebb lakosú települések száma 822, csaknem 70%-ukban nem működik könyvtár). Az 5–10 ezer lakosú településeknél csak 10,8%-ban fordul elő ilyen. A könyvtárak fenntartói a települések (47,7%), az egyházi intézmények (16,3%), a szakszervezetek és a kamarák (2,9%); több fenntartója van a könyvtárak 26,7%-ának. Hat, 100 ezernél több lakosú város 7 legnagyobb könyvtárához kapcsolódik a kölcsönzések 43,9%-a és a látogatások 40,7%-a.

A könyvtárak egy részét főállású könyvtárosok működtetik, ez többségében a nagy intézményekre, a városokra és a közepes településekre jellemző. 274 ilyen könyvtár látja el az ország lakosainak felét. A kis településeken és vidéken általában ingyenesen tevékenykedő önkéntesek és más szakmai elfoglaltságuk mellett mellékállásban tevékenykedő könyvtárosok dolgoznak. A könyvtári személyzet 12,9%-a férfi, 87,1%-uk nő. Az utóbbi években országosan jelentősen emelkedik az önkéntes könyvtárosok részaránya.

A közkönyvtárak száma 1185 (a fiókkönyvtárakat nem számítva), közülük 823-ban csak önkéntesek dolgoznak. 148 könyvtárban nincsenek önkéntesek, a többiben képzettek és önkéntesek egyaránt előfordulnak. Az egyházi könyvtárakban túlnyomórészt önkéntesek dolgoznak. A 8919 önkéntes könyvtáros közül 17,9% rendelkezik felsőfokú könyvtári végzettséggel, a mellékállásúak között ez az arány 28,2%, a főállásúaknál 62,7%.

A könyvtári szolgáltatások megfelelő minőségét biztosítandó az Osztrák Könyvtárak Szövetsége (BVÖ) átfogó képzési és továbbképzési kínálatot nyújt. Ennek költségeit az illetékes minisztérium fedezi. A képzést két formában valósítják meg: 1. önkéntesek és mellékállásúak számára, 2. főállásban dolgozók számára, munka mellett. Mindkét esetben előírás az egy éves szakmai gyakorlat.

Az önkéntesek számára szervezett akkreditált alapkursus három hétig tart, amit másfél éven belül szoktak elvégezni. Kilenc modulból áll, ezek a következők: állomány, közösségkapcsolatok, társadalmi kompetenciák és teammunka, célcsoportok, a könyvtár mint szolgáltató, könyvtár és társadalom, digitális szolgáltatások és alkalmazások, könyvtármenedzsment, projekt munka. 2020-ban (szeptember végéig) százan tanultak a kurzuson, és 59-en végezték el. Részt lehet venni ezt követően különböző rövid továbbképzéseken vagy felfrissítő kurzusokon, például egynapos műhelyek keretében.

A BVÖ 2010-ben hét normatívát határozott meg a közkönyvtárak számára, amelyek felszereltségüket és

szolgáltatási kínálatukat érintik. Ezek az önkéntesek által működtetett intézményekre is vonatkoznak. Az egyes tartományokban 2021-ben könyvtárügyi fejlesztési tervek kidolgozása van folyamatban, ugyanez érvényes az országos szintre is.

A cikk utolsó része egy bevált gyakorlatot mutat be. A vorarlbergi Grosser Walsertalban 2004 óta sikeresen működik hat kis méretű könyvtár hálózata, amelyben önkéntesek dolgoznak. Erről szól a cikkben szereplő utánkölés, melynek forrása a *Bücherei-perspektiven* 2020. évi 1. száma (Verena Burtscher: *Ehrenamtliches Netzwerk*). A tárgyalt témák: a gyűjteményben szereplő információhordozók sokfélesége, a fiatalok körében végzett munka, az önkéntes munka megszervezése, a munka során adódó kihívások és a létrejövő érték.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 146, 188

Módszertani irányítás

Lásd 152, 184

Marketing, közösségkapcsolatok

Lásd 149, 152

Felhasználók és használat

Általános kérdések

176/2021

VOLL, Johanna: Was Co-Working und Bibliotheken verbindet : Grundsätzliche Überlegungen und einige Fallbeispiele. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 1., p. 36–40.

Res. angol és francia nyelven

Mi a közös a közösségi irodákban és a könyvtárakban?
Alapvető megfontolások és néhány példa

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Szolgáltatások; Termelés információellátása; Társadalmi követelmények

A közösségi irodák terjedése 2005-ben kezdődött; ma már nem csak a nagyvárosokban vannak jelen. A közösségi irodák egyre inkább kielégítenek speciális igényeket is (pl. gyermekek őrzése, szakosodás, idegenforgalmi szolgáltatások).

A mindennapi élet és a munkavégzés napjainkban egyre inkább összefonódik, a két tevékenység egyensúlya és a munka értéke sokakat foglalkoztat. Az otthoni munkavégzés és a kávézók használata mellett

egyre többen keresnek olyan harmadik helyet, ahol adottak a munkavégzéshez szükséges feltételek. A közösségi irodákban egyszerre dolgozhatnak egymással, illetve egymás mellett több intézmény vagy vállalkozás munkatársai. Közös infrastruktúrát vehetnek igénybe, rugalmas vagy fix használati opciókkal. Rendelkezésükre állnak olyan terek, amelyeket tanácskozáshoz vagy telefonáláshoz (hangos tevékenységekhez) lehet igénybe venni. Egyes helyeken egyszerű étkezési lehetőséget is biztosítanak. Rendezvényekre és közös tanulásra is van mód. A közös irodák előnye, hogy lehetőséget adnak az együttműködésre és a közösségépítésre. Jellemző vonásaik: nyitottság, együttműködés, fenntarthatóság, közösségi működtetés és elérhetőség. 2013-ban világszerte 3000 ilyen közösségi iroda működött, 2016-ban már 10 ezer, 2020-ban pedig 26 300.

A közösségi irodákat nemcsak szabadúszók veszik igénybe, hanem egyre többen az alkalmazotti körből is. Szervezeti háttérüket tekintve különböző megoldások és üzleti modellek vannak (települések, franchise-láncok, célcsoportoknak szólók, könyvtáriak). Közöségi irodák vagy rájuk hasonlító munkahelyek nagy számban létesülnek a felsőoktatási intézményekben és könyvtáraikban is.

A könyvtárak és a közösségi irodák egymás kiegészítői, és tanulhatnak egymástól. A könyvtárak ugyanolyan nyitott szemléletű intézmények, mint a közösségi irodák. Nyilvános internet-hozzáféréssel, egyéni munkaállomásokkal, csoportok számára alkalmas helyiségekkel rendelkeznek, és kreatív digitális műhelyek is elképzelhetők a kínálatukban. Helyiségeket egy ideje már a könyvtárakban is lehet bérelni különböző célokra (rendezvények, találkozók, vállalkozói programok). A könyvtárak ún. „alacsony küszöbű” hozzáférést biztosítanak bárki számára. Alkalmasak arra, hogy az embereket aktivizálják, és köztük kapcsolatot létesítsenek.

A koronavírus-világjárvány után 2020-ban világossá vált, hogy a klasszikus irodák mellett szükség van a lakóhelyekhez közel eső, mobil munkahelyekre. Ezek lehetővé teszik, hogy javuljon a munka és a mindennapi élet egyensúlya, és a digitális infrastruktúrának köszönhetően az emberek kapcsolatban maradhasanak egymással, bárhol is dolgoznak – ezt mind a közösségi irodák, mind a könyvtárak már régóta biztosítják.

A cikk három példát hoz fel arra, hogy a könyvtárak hogyan reagálnak a közösségi irodák gondolatára. A berlini *Zentral- und Landesbibliothek* (ZLB, a volt *Amerika-Gedenkbibliothek*) állományában a közel-

múltban egyre nőtt a digitális források aránya. A könyvtáron belül egyre több (konnektorral és hálózati kapcsolattal rendelkező) munkaállomás létesült. Sokszor foglalt minden hely, a könyvtárat kvázi közösségi irodának tekintik a használók. A hollandiai *Delfti Egyetemi Könyvtárat* fokozatosan és tudatosan közösségi irodává alakítják át. Megszüntetik a személyzet munkaszobáit is; a teret különböző zónákra osztják fel, voltaképpen eltűnik a használók és a munkatársak közötti határ. Az épületben összesen 1250 munkaállomás áll rendelkezésre. A *Viadrina Európa-Egyetem* (Frankfurt am Main) könyvtárában néhány éve először boxokat hoztak létre, majd csoportos munkára alkalmas helyiségeket. Ezek iránt egyre nő az igény. A tervek szerint az egyetemen egy használaton kívüli menzából egyszerű eszközökkel közösségi irodát hoznak létre, amely a tanulónak és a vállalkozásoknak biztosít helyet, és amelyet nyitottság jellemez majd. Fontolgtatják a könyvtár szolgáltatásainak integrálását a közösségi iroda kínálatába. A könyvtárak tehát egyre inkább bekapcsolódnak a közösségi irodák mozgalmába. A vonatkozó szakirodalomról egy online adatbázisból is lehet tájékozódni (<https://coworkinglibrary.com/>).

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 180

Használat- és igényvizsgálat

177/2021

HUGHES, Michael P.: How I stopped worrying and learned to love the usage data. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 81. (2020) 7., p. 1168–1183.

Rájöttem, hogy nem kell félni a használati adatoktól, meg is lehet szeretni

Állomány használata; Elektronikus könyv; Statisztika; Tudományos és szakkönyvtárak

A digitális környezet megváltoztatta azt, ahogy a könyvtári anyagok használatára vonatkozó adatokat gyűjtik és jelentést tesznek róluk, több információt biztosítva a könyvtárosoknak a használatra vonatkozóan, de kevesebb támpontot nyújtva annak értelmezésével kapcsolatban. A jelen cikk a könyvtári könyvhasználatról szóló jelentések és értékelések mai megközelítéseit tárgyalja, megválaszolja azt a

kérdést, hogy mi minősül a könyvtári anyagok érdemleges használatának, és ismerteti egy kutató-intézetnél a COUNTER 4 BR2 e-könyv-jelentések négyévi elemzését annak érdekében, hogy feltárja, megbízhatók-e a gyűjteményértékeléshez az oldal-megtekintés-szintű használati adatok. A cikk bemutatja, hogy az értékelési elmélet és gyakorlat miért nem képes megragadni a könyvtári anyagok értékét a kutatás teljes életciklusát tekintve, és a gyűjtemények használatának átfogó megközelítése mellett érvel.

(Autoref.)

178/2021

LIŠKA, Radek: Pád statistických ukazatelů ve Středočeském kraji In: Čtenář. – 72. (2020) 12., p. 423–424.

A statisztikai mutatók zuhanása Közép-Csehországban

Általános helyzetkép; Felmérés; Kölcsönzés; Könyvtárhasználat; Statisztika

A koronavírus-járvány hatásának elemzésére a közép-csehországi Területi Könyvtári Központ kis léptékű felmérést készített, amely egyes eredményeket hozott. Le kell szögezni azonban, hogy a felmérésben a könyvtáraknak csak egy része részt vett.

A rendezvényekre és a kölcsönzésekre való hatás vizsgálatakor beigazolódott, hogy a legnagyobb zuhanás a közösségi programokban tapasztalható, ami érintette az együttműködő partnerekkel (pl. iskolák, óvodák) tervezett rendezvényeket is. A koronavírus idején a könyvkölcsönzés is korlátozott volt, leggyakrabban a kölcsönzési órákat csökkentették. Több helyen a használók gyorsan kölcsönözhettek a könyvtárak bezárása előtt, máshol a házhoz szállítás is működött, főként a kisebb falvakban. A legnagyobb esést a gyermekolvasók kölcsönzései mutatták, akik korábban a könyvtárlátogatásaik során is sokszor kölcsönöztek könyveket. Az iskolák bezárása és a távoktatás miatt is csökkentek az adatok, hiszen sok helyen a könyvtár az iskolában működik, a tanulók viszont távoktatásra kényszerültek. Az iskolai együttműködések is szüneteltek, az oktatási intézmények a saját feladataikra koncentráltak. Megakadt a könyvtárakban a fiatalok információs műveltségének, írástudásának fejlesztése is, szintén a távoktatás miatt. Természetesen csökkent a járvány alatt a könyvtárakban az olvasók és látogatók száma is. További akadályt jelentett, hogy sokszor a könyvtárak munkatársai is megfertőződtek vagy karanténba kerültek.

A statisztikai adatok minden esetben egyértelműen esést mutatnak.

A pandémia a könyvtárakat gazdaságilag is érintette; a hatások egy része 2020-ban, másik része 2021-ben mutatkozik. Fenyegét a költségvetés visszavágása, az elbocsátások veszélye és a beszerzési keretek csökkenése. Megnövekedtek a könyvtárak kiadásai, főként a fertőtlenítőszeres miatt (kéz-, felület- és könyvfertőtlenítés). A plexi válaszfalak beépítése is plusz terhet jelentett.

Több könyvtár azonnal bezárt, néhányan kicsit később, sok könyvtár pedig nem nyitott ki a második hullámig sem. A könyvtárlátogatás még akkor is veszélyesnek tűnt főként az idősebb látogatók számára, amikor már kinyitottak a könyvtárak. A könyvtárhasználók száma még mindig nem érte el a járvány első hulláma előtti értéket, és valószínűleg ez a hatás hosszabb távon is érvényesülni fog.

Sok könyvtár a zárt ajtók mögött is kihasználta az időt, például revízióba vagy a gyűjtemény átszervezésébe kezdett. Más könyvtárak az információs technológiájukat fejlesztették vagy a könyvtár újrafestésébe fogtak. A legtöbb könyvtár a mielőbbi nyitásra összpontosított, amint az lehetővé vált. A könyvtárosok igyekeznek az elvárt higiénés feltételeket maradéktalanul biztosítani.

A pandémia pozitív hatásai közé sorolható az automatikus könyvkölcsönzés bevezetése, valamint az online források szélesebb körű alkalmazása és a távoktatás kiterjesztése, elsősorban a nagyobb könyvtárakban.

(Prókai Margit)

179/2021

TU, Yun-Fang – CHANG, Shao-Chen – HWANG, Gwo-Jen: Analysing reader behaviours in self-service library stations using a bibliomining approach. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 1., p. 1–16.

Az olvasói magatartásformák elemzése az önkiszolgáló könyvtári automaták adatbányászatával

Felmérés; Használói szokások; Információtechnológia; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Közművelődési könyvtár; Statisztika

Az információtechnológia és a távközlés gyors iramú fejlődése, illetve a mobileszközök elterjedése lehetővé tette a könyvtáraknak az új technológiákra, például a rádiófrekvenciás azonosításra (RFID) és a QR-kódokra épülő szolgáltatások bevezetését. Az

önkiszolgáló technológiák (*self-service technologies*) térhódítása utat nyitott az önkiszolgáló kölcsönzésnek is, melynek elsődleges célja az, hogy időt takarítson meg az olvasóknak és a személyzetnek egyaránt. A szolgáltatást igénybe vevő olvasók viselkedésminőségének és szokásainak elemzése értékes adatokkal szolgálhat a könyvtárak számára, támogatva a célzott gyűjteményfejlesztést és a kihasználtság növelését. A kölcsönzési előzmények elemzése az adott olvasónak is segít az őt érdeklő olvasmányok kiválasztásában, ezáltal a könyvtárak még inkább felhasználó-központúak lehetnek.

Az angol nyelvű szakirodalom a könyvtári vonatkozású adatbányászatot *bibliomining*-nek nevezi. Tajvan északi részén 2017-ben szerelték fel RFID-alapú önkiszolgáló kölcsönzőállomásokkal (és bennük könyvekkel) a nagyobb tömegközlekedési csomópontokat. Segítségükkel a nap 24 órájában lehet kölcsönözni és visszahozni könyveket, melyek az üvegfal mögött böngészhetők. A szerzők *bibliomining*-kutatása három ilyen egység önkiszolgáló kölcsönzéseit vizsgálta. A szükséges (anonimizált) adatokat a rendszer architektúrája biztosította, mivel minden egyes terminál állandó adatkapcsolatban van a központi szerverrel, illetve a gyűjteményi, felhasználói profil-, kölcsönzési és adatbányászati adatbázisokkal. A 2017 és 2019 közötti időszakból az adattisztítás után 14 049 rekord alkotta a kutatás mintáját, amit az itt dolgozó könyvtárosok által kitöltött kérdőívek (38 db) információi egészítettek ki. Az adatbányászathoz a *Waikato Environment for Knowledge Analysis* (WEKA) szoftver 3.8.1-es verzióját, modellként az *Apriori* algoritmust alkalmazták.

A kioszkokból kölcsönzött művek között a legnépszerűbb témák (csökkenő sorrendben) a háztartástan (főleg a szakácskönyvek), az orvostudomány (főleg a higiénia és a nyugati orvoslás) és a pszichológia voltak. Némileg kisebb arányban ezeket követte a kereskedelem és az oktatás. Szűkebb témacsoportosítás szerint vizsgálva, a szakácskönyvek korcsoporttól függetlenül a legnagyobb népszerűségnek örvendtek, míg a szintén nagyon népszerű témának számító higiénia leginkább a 70 feletti korosztály kölcsönözte. Az önkiszolgáló egységeket túlnyomórészt a 31 és 50 év közöttiek használták. A 31–40 évesek kedvenc témái a lakóköznyezet és a kereskedelem voltak, míg a 41 és 50 év közöttiek a szépirodalmat és szintén a kereskedelmet részesítették előnyben.

A további elemzés során a szerzők 23 típusú olvasói viselkedésmintát azonosítottak. Általánosságban az olvasók többsége a pszichológia különleges esetei

és a higiénia témájában vagy a szakácskönyvek közül választott első olvasmányt, amelyet könyvészet, alkalmazott pszichológia vagy higiénia követett a második körben.

A könyvtárosok visszajelzései szerint a *bibliomining* fontos információkat ad a szolgáltatás fejlesztéséhez, ám a jelenlegi könyvtári rendszerstatistikák nem támogatják kellő mértékben a döntéshozatalt. A válaszadók hangot adtak aggályaiknak is, elsősorban a költséghatékonyságot, a szükséges szaktudást és az adatvédelmet említve.

Megfontolásra érdemes szempont az önkiszolgáló könyves kioszkok mérete és elhelyezése, melyek egyaránt hatással vannak a dokumentumforgalomra. A jövőben a hasonló vizsgálatokat kibővíthetik az olvasók további demográfiai információival (pl. nem, hobbi, foglalkozás), így még pontosabb összefüggések tárhatók fel a kölcsönzési szokásokkal kapcsolatban, elősegítve a hatékony olvasmányajánlást és gyűjteményfejlesztést.

(Bódog András)

Lásd még 163, 167, 186

Olvasás

180/2021

PAOLANTONI, Simona: Social reading e nuova mediazione: indagine qualitativa sul rapporto tra lettura giovanile, reti sociali e biblioteche. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 1., p. 85–99.

Res. angol nyelven

Közösségi olvasás és új típusú közvetítés: kvalitatív felmérés az ifjúsági olvasás, a közösségi hálók és a könyvtárak kapcsolatáról

Felmérés; Ifjúsági olvasó; Olvasás; Olvasásvizsgálat; Olvasókör; Web

A cikk az olvasás jelenségét közösségi dimenziójában vizsgálja, és egy terepkutatáson keresztül reflektál a kollaboratív platformok, az olvasás-csoportok és a *book influencers* által képviselt új közvetítők szerepére. A kutatás célja annak megállapítása, mennyire befolyásolja a digitális közeg a fiatal olvasók viselkedését és választásait, valamint azt a képet, amely bennük él a könyvtárról mint a fejlődés és a kulturális gazdagodás helyszínéről. Ennek érdekében

félig strukturált interjúk készültek a *Wattpad* platform használóival, továbbá néhány *book blogger*rel és *booktuber*rel.

A kutatás eredményeképpen megtalálhatjuk a vörös fonalat az ifjúsági olvasás témája, a médiumokon átívelő tapasztalatok, illetve a könyvtárak és a web kapcsolata között. Egy első megközelítésről van szó a jövőbeli kutatások kijelöléséhez, illetve annak megértéséhez, mit tehet a könyvtár, hogy kiszolgálja az új használók igényeit, akik egyre inkább „össze vannak kötve” és bele vannak merülve egy töredezett kulturális horizontba, ahol a közösségi hálók jelentik a legfőbb iránytűt a tájékozódáshoz.

A legnagyobb kihívás napjaink könyvtárai előtt nem más, mint a szövetség megkötése az influenzákkal és a web világával, mind személyes, mind virtuális együttműködéseket indítva és a korral lépést tartó intézményként láttatva magukat annak érdekében, hogy jobban számításba vegye őket még az olyan nehéz közönség is, mint a mai tizen- és huszonevesek, és „láthatóvá” váljanak a könyvtárat nem használók és a keveset olvasók számára is.

(Autoref.)

Lásd még 152, 195

Olvasáskutatás

Lásd 180

Használók képzése

181/2021

FRANKLIN, Kimberly Y. [et al.]: Redesigning an online information literacy tutorial for first-year undergraduate instruction. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102277

Egy online információs műveltségi oktatóprogram megújítása elsőéves hallgatók képzéséhez

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Tervezés

2018 tavasza és 2019 ősze között a Kaliforniai Állami Egyetem (Los Angeles) Egyetemi Könyvtára egy

interaktív, online információs műveltségi oktatóprogramot fejlesztett ki és indított el az elsőéves egyetemi hallgatók számára *Library Research Tutorial* címmel. Az oktatóprogramot kidolgozó projektszempont vezetője a társadalomtudományi kihelyezett (*liaison*) könyvtáros volt; főbb tagjai szintén kihelyezett könyvtárosok voltak a természettudományok, a pedagógia és a műszaki tudományok területéről.

A korábbi, 2015-ös oktatóprogram megújításának módszertani keretét a visszamenőleges (hátrafelé irányuló, fordított) tervezés adta, tehát az egyes modulok kidolgozása során először megfogalmazták a tanulási eredményeket (kimeneti követelményeket). Ezt követte az oktatás tartalmának kialakítása (definíciókkal és magyarázatokkal), valamint az olyan felhasználói tevékenységek megtervezése, mint a fogalmak csoportosítása vagy párosítása, az üres helyek kitöltése vagy kvíz kérdések megválaszolása. A tervezés során azt is figyelembe vették, hogy a hallgatók mit értelmezhetnek helyesen és mit nem. Várható volt például annak ismerete, hogy a kutatási kérdések sem túl tágak, sem túl szűkek nem lehetnek. Azt is feltételezték, hogy tudatában vannak annak, hogy egy összetett kérdés kutatásra alkalmas elemekre bontható. Nem feltételezték ugyanakkor, hogy minden hallgató érti a feladatokat és jól ismer egy adott témát ahhoz, hogy azt szűkíteni vagy bővíteni tudja. Nem volt várható az sem, hogy leszűrjék egy témakiírásból a szükséges forrásokat, a dolgozatok terjedelmét és stílusát.

Az *Articulate Storyline 360* és a *Camtasia* szoftvereket használva 6 db, maximum 10 perces modult alakítottak ki a *Canvas* tanulásirányítási (e-learning) rendszerben. Az első modul egy bemutatkozó videó a könyvtárról, ezután a kutatási kérdésfeltevésről, a források megbízhatóságáról, az információkeresésről és a hivatkozásról szóló modulok következnek. Az utolsó modul a tudományos kutatás formáiba nyújt bevezetőt, végül egy 10 kérdésből álló kvíz zárja az oktatóanyagot.

A *Library Research Tutorial* 2019 őszi szemeszterében tették elérhetővé, ekkor az elsőéveseknek szóló bevezető kurzus résztvevőinek 53%-a (1821 fő) vette fel, túlnyomó többségük (1626 fő) teljesítette a kvízt is (átlagosan 8,26/10 ponttal). 2020 őszi félévében az oktatóprogram elvégzésének aránya hasonlóan alakul.

(Koltay Tibor)

182/2021

HARTMAN-CAVERLY, Sarah – CHISHOLM, Alexandria: Privacy literacy instruction practices in academic libraries : past, present, and possibilities. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 46. (2020) 4., p. 305–327.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

A személyes adatokkal kapcsolatos műveltséget fejlesztő használóképzés a felsőoktatási könyvtárakban: múlt, jelen, jövőbeli lehetőségek

Adatvédelem; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Információs társadalom

A magánszféra védelme azt jelenti, hogy ellenállást fejtünk ki személyes adataink akarataink ellenére történő felhasználásával szemben. Ennek célzottan kell megtörténnie, mivel az egyéni jólétünk és a társadalmi kohézió szempontjából is fontos. Manapság érthető módon aggodunk a személyes információink feletti ellenőrzés elvesztése, az online zaklatás, az információk manipulálása, a politikai folyamatokra gyakorolt hatások, és általában magánéletünk kultúrájának megzavarása miatt.

A személyes adatokkal kapcsolatos műveltség (*privacy literacy*) az információs műveltséghez kapcsolódik, így a könyvtárak a magánélet megzavarásával szembeni fellépés színhelyei lehetnek. A magánszféra védelme a modern könyvtárosság egyik központi eleme az Egyesült Államokban. A vele kapcsolatos gondolkodás 1886-ban kezdődött, majd a könyvtári jogok nyilatkozatának (*Library Bill of Rights*) kiadásával folytatódott 1939-ben. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 2001–2002-ben hagyta jóvá a magánélet védelmére vonatkozó hivatalos értelmezést. A felsőoktatási könyvtárosok 2000-ben szintén kodifikálták az adatvédelmi értékeket; az adatvédelem azonban nem szerepelt a 2001-ben elfogadott információs műveltségi célkitűzések és kompetenciaszabványok között, és a keretrendszer 2016-os elfogadásáig hivatalosan nem került be a felsőoktatási könyvtári oktatási gyakorlatba.

A könyvtári szakirodalom főként az olvasók jogainak védelmével foglalkozik, a személyes adatokkal kapcsolatos műveltség gyakorlati alkalmazásaival ritkán találkozunk. 2019-ben ezért online felmérést végeztek azoknak a felsőoktatási könyvtárosoknak a körében, akik munkakörük részeként oktatási feladatokat látnak el. A felmérésre 118 kitöltött kérdőív érkezett vissza, ebből 82 esetben minden kérdésre kaptak választ. Említést érdemel, hogy a válaszadók

35%-a egyáltalán nem érinti a személyes adatokkal kapcsolatos műveltséget a képzéseken. A többi esetben a három leggyakrabban tárgyalt téma a magánszférához kapcsolódóan a szűrőbuborékok és a visszahangkamrák, a célzott reklámok, valamint a cenzúra problémája volt. A szerzők úgy látják, hogy ezek egy része az álhírlenségeknél, illetve az álhírek információs műveltségi oktatásban való megjelenésének tudható be. A használóképzés előadások, bemutatók, nagycsoportos és kiscsoportos megbeszélések formájában valósult meg, és a válaszadók olyan szempontokat és értékeket említettek motivációként, mint a szakmai etikai kódex (68%-kal), az ACRL információs műveltségi keretrendszere (64%-kal) és a hallgatók érdeklődése (42%-kal). A felmérés tanúsága szerint a többség elégedetlen a témakör oktatásával az intézményében, az okok között pedig az időhiányt, a szakértelem hiányát és azt a tényt nevezték meg, hogy a személyes adatokkal kapcsolatos műveltség nem számít prioritásnak az információs műveltségi oktatáson belül.

A szerzők végezetül bemutatják a Pennsylvania Állami Egyetem (Berks) elsőévesei számára tartott „magánszféra workshop” esettanulmányát. A képzés kimeneti követelményei a következők: a személyes adatok és metaadatok gyűjtésének felismerése és az ilyen adatgyűjtés lehetséges következményeinek megértése; annak felmérése, hogy miként osztják meg az adatokat és tájékozott, tudatos döntéshozatal a magánélet védelme érdekében; a társadalom előtt álló adatvédelmi problémák azonosítása; érvelés a magánszféra mint emberi jog mellett. A műhelynap során egyaránt foglalkoznak a személyes adatok többféle típusával (a használó által megadott, automatikusan monitorozott, modellezett), a való életből vett példákra keresztül reflektálva az online magatartásformákra és a személyes értékekre. (A képzés anyagát ld.: <https://guides.libraries.psu.edu/berks/privacy/>)

(Koltay Tibor)

183/2021

POTHIER, Wendy Girven – CONDON, Patricia B.: Towards data literacy competencies : business students, workforce needs, and the role of the librarian. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 25. (2020) 3-4., p. 123–146.

Az adatműveltségi kompetenciák felé: az üzleti tanulmányokat folytató hallgatók, a munkaerő-szükséglet és a könyvtáros szerepe

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

Az adatok értékes és erőteljes üzleti eszközök. A cégek ezért arra törekcszenek, hogy adatközpontúvá váljanak, adatokat gyűjtve és nyilvántartva működésükről, ügyfeleikről, versenytársaikról és a piacról. Az adatokkal való hatékony munkával időt és pénzt takarítanak meg, ehhez azonban olyan alkalmazottakra van szükségük, akik jártasak az adatok hasznosításában. A kapcsolódó készségek a cégek minden részlegében fontosak, nem korlátozódnak az adatelemzőkre vagy a szakosodott üzletiintelligencia-pozíciókban dolgozókra. A jelenlegi munkaerőpiacon az adatok kezelésében jártas tehetséges szakemberekből hiány van, ami a frissdiplomásokra is igaz. Ennek a munkaerőigénynek a kielégítése érdekében tehát az üzleti munkaerőpiacra belépő hallgatóknak jártasnak kell lenniük az adatokkal való munkavégzésben, ami több és jobb képzést igényelne. Nem tudjuk viszont, hogy az egyetemek miként integrálják az adاتمűveltségi készségeket az üzleti képzések tanterveibe. A könyvtárosoknak vezető szerepet kellene vállalniuk ebben az integrációban, illetve a munkaerőpiacra készülő, üzleti tanulmányokat folytató hallgatók adاتمűveltségi készségeinek fejlesztésében.

Oktatni kell tehát az adاتمűveltséget, amely úgy határozható meg, mint valós kérdések feltevésének és megválaszolásának képessége kis és nagy adatok etikus felhasználásával. Az adاتمűveltség a média-műveltségben, a vizuális műveltségben, a tudomá-

nyos műveltségben és a statisztikai műveltségben gyökerezik, viszont különálló készségkészletként jelent meg. Ugyanakkor még nincs szabványosítva, amit a leírására használt kifejezések és meghatározások sokfélesége is mutat.

A hallgatóknak többek között olyan ismereteket és készségeket kellene elsajátítaniuk, mint az adatforrások minőségének értékelése, az adatok értelmezése, az üzleti életben használt adatok megértése, az adatok hatékony kommunikációja, az adatvezérelt döntéshozatal, valamint az adatetika és az adatbiztonság ismerete. Adاتمűveltség birtokában olyan feladatok megoldására lehetnek képesek, mint az adatok rendszerezése és tárolása, amely magában foglalja a következetes fájlnevezési konvenciókat és a verziószámok ellenőrzését is, ami alapvető fontosságú a szükséges fájlok azonosítása, visszakeresése és megosztása szempontjából. A fájlok feletti ellenőrzés útján pedig megelőzhetővé válik azok elvesztése vagy véletlen nyilvánosságra kerülése.

Mindeközben tudnunk kell, hogy a munkáltatók és a frissdiplomások egymástól eltérő módon képzelik el a munkahelyi kompetenciákat, ami hatványozottan igaz az adاتمűveltségre. Ezért szélesebb körben kellene gondoskodnunk arról, hogy a szükséges készségeket az üzleti tanulmányok részeként lehessen elsajátítani. A siker kulcsa az oktatók, az adat- és az üzleti könyvtárosok együttműködése.

(Koltay Tibor)

Lásd még 162

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

184/2021

NEUDECKER, Clemens: *Erkenne die Zeichen der Zeit! OCR-D an der Staatsbibliothek zu Berlin* In: *Bibliotheks-magazin*. – (2021) 1., p. 51–54.

Az idők szava: az OCR-D használata a Berlii Állami Könyvtárban

Alakfelismerés; Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Módszertani munka; Munkafolyamat; Régi és ritka könyvek; Szoftver

A nyomtatott kulturális örökség digitalizálása a legtöbb könyvtárban rutinmunka, de ha jobban meg-nézzük, kiderül, hogy „digitalizálás” alatt a dokumentumok szkennelését értik. A szkennelés révén elérhetőek ugyan a szövegek digitálisan, de nem lehet keresni bennük. Ehhez szövegfelismerésre van

szükség, a szükséges technológia pedig az optikai karakterfelismerés (*Optical Character Recognition*, OCR), amely korábban nem volt alkalmazható a régi nyomtatványokra. Ennek oka a német fraktúr betű és a régi nyomtatványok komplex szedése, ami a beolvasott szövegekben sok hibát eredményezett. Most már léteznek új módszerek, melyek révén a remények szerint hamarosan hibátlan digitális szövegek készíthetők a régi nyomtatványokból is.

Nézzük például a német könyvtárak egyik legnagyobb, a Német Kutatási Alap (DFG) támogatásával folyó kooperatív digitalizálási programját, a német nyelvterületen a XVI–XVIII. században megjelent nyomtatványok jegyzékét (VD16, VD17, VD18)! A VD16 esetében kb. 106 000 művet írtak le és 68 900-at digitalizáltak, a VD17 esetében 303 000 címet írtak le és kb. 140 000-et digitalizáltak, míg a VD18-ban csak 250 000 címet írtak le és digitalizáltak, noha – óvatos becslés szerint is – legalább 600 000 címről van szó. A teljes VD-projektben tehát több mint egymillió címet lehet feltételezni, ami nagyon figyelemre méltó vállalkozás.

Bár az elmúlt években jelentős a fejlődés (főleg a gépi tanulás/mesterséges intelligencia megjelenése révén), az OCR még sokáig megoldatlan problémát fog jelenteni, mivel a különféle típusú anyagok és azok megjelenési formái (könyv, újság, rölap stb.) mellett komoly nehézségek merülnek fel a használt betűtípusok és a különféle írásmódok miatt. Az is fontos, hogy a program ne csak a szavakat, hanem a tartalom felépítését is felismerje (Mi a cím? Mi a lábjegyzet? Hol kezdődik egy új bekezdés?). A cikk a VD17 egyik darabját, *Johannes Praetorius Eine nützliche Spiel-Karte für die Flucher* című művét (Nürnberg, 1671) használja a digitalizálási-szövegfelismerési folyamat fázisainak szemléltetésére.

Az OCR-ezés első lépése a *binarizálás*, vagyis egy színes vagy szürkeárnyaltos kép fekete-fehérré alakítása, aminek során a további feldolgozás szempontjából releváns tartalom (előtér) fekete, a nem releváns terület (háttér) fehér lesz. Ez csökkenti a későbbi eljárásokhoz feldolgozandó információk mennyiségét, ezenkívül a binarizálás célja a zavaró területek – mint például az ellenkező oldalról átlátszó tinta vagy a foltok – eltávolítása.

Az optimális eredmény elérése érdekében a szkennelés során előáll további zavaró tényezőket (pl. ellentétes oldal része, szín- és élességi skálák) eltávolítják: a képet a nyomtatási tükörhöz igazítják, körülvágják (*cropping*).

A ferde sorok is nehézséget okoznak; ekkor az ún. *deskewing* során a képet addig forgatják, amíg a sorok ki nem egyenesednek. Ha egy-egy sor – pl. a papír hullámossága miatt – görbe, akkor a bonyolultabb *dewarping* eljárást alkalmazzák: a teljes képre kis négyzetekből álló rácsot rajzolnak, és megpróbálják az egyes képterületeket négyzetenként kiigazítani.

A *régiószegmentálás* keretében az összes nyomtatott területet (régión) fel kell ismerni, és ennek megfelelően kell osztályozni. Elsősorban azon régiók között kell különbséget tenni, amelyek szövegesek és továbbmehetnek szövegfelismerésre, és azok között, amelyek képeket, elválasztókat vagy táblázatokat tartalmaznak, és más módon kell feldolgozni őket.

Az így meghatározott szövegrégiókat aztán *sorssegmentálás*nak vetik alá: a feladat a szövegblokkok felosztása egyes sorokra. Fontos, hogy egyetlen sor se maradjon ki vagy „olvadjon össze” a következővel, mivel az szövegvesztést okozna.

Csak ezen a ponton kezdődik a tényleges *szövegfelismerés*. Az OCR-szoftver sorról sorra felismeri a betűket, illetve a szavakat. A régi írásfajták és írásmódok gondot okoznak: sok régi szöveg korrekt átírása alapján a szoftvernek először meg kell tanulnia, hogyan értelmezzen bizonyos betűket. Az olyan speciális karaktereket, mint például az umlaut (az *a* vagy *u* feletti kis *e*-vel) és a hosszú *'s'*, illetve a ligatúrák írásmódját az eredetihez hűen kell az OCR-szoftvernek rögzítenie. Vannak még megoldatlan nehézségek is, például a régi nyomtatványok gyakori iniciáléi, amelyek általában bonyolult grafikát tartalmaznak. A jelenlegi OCR-folyamatok ezeket még illusztrációnak tekintik a régiószegmentálás során, és nem továbbítják szövegfelismerésre. Míg az ilyen speciális esetek optimális feldolgozása további kutatást és fejlesztést igényel, az utóbbi években – pl. a DFG által finanszírozott OCR-D projekt nyomán – számottevően javult a felismerés minősége: az OCR során a tipikus hibaarány a régi nyomtatványoknál már nem 20–30%, hanem csak 2–3%.

A szövegfelismerési folyamat végén a szkennelt kép mellett szerepel egy digitális szöveg is, ami felhasználható keresésre, indexelésre, de a megelőző feldolgozási lépésekből származó információk is hasznosulnak. Míg a szövegfelismerés azért felel, hogy a keresett kifejezés megtalálható legyen, a szegmentálás lehetővé teszi azt is, hogy a digitalizált anyag adott képfelülete színnel kiemelve jelenjen meg.

2015 óta végzi a DFG támogatásával az Optikai Karakterfelismerési Folyamatok Továbbfejlesztésének Összehangolt Finanszírozási Kezdeményezése

(Koordinierte Förderinitiative zur Weiterentwicklung von Verfahren der Optical Character Recognition – OCR-D) a VD-projektekben keletkező digitalizált anyag szövegfelismerésének koncepcionális előkészítését. A projekt vezetője a wolffenbütteli *Herzog August Bibliothek*, további közreműködői a Berlin-Brandenburgi Tudományos Akadémia és (2016 augusztusáig) a Bajor Állami Könyvtár, utóbbi kiválása után (2016 októbertől) pedig a Berliini Állami Könyvtár (ld. <https://ocr-d.de/>).

(Murányi Lajos)

Lásd még 136, 142

Adatbázisok

185/2021

CARIUS, Hendrikje: Europäische Gelehrtennetzwerke digital rekonstruieren : Vernetzung von Briefmetadaten mit Early Modern Letters Online (EMLO) : Bericht über ein Projekt der Forschungsbibliothek Gotha zur Datenbereitstellung für EMLO. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 1., p. 29–41.

Res. angol nyelven

Az európai tudóshálózatok digitális rekonstruálása: a levelek metaadatainak összekapcsolása az Early Modern Letters Online-nal – a Gothai Tudományos Könyvtár beszámoló jelentése az EMLO számára való adattovábbításról

Adatbázis; Adatcsere; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Levél; Tudományos és szakkönyvtárak

A történeti kultúratudományok és bölcsészettudományok globálisan elosztott adatainak és forrásainak hálózatba kapcsolására az elmúlt évtizedekben számos digitális kutatási infrastruktúrát hoztak létre, köztük az *Early Modern Letters Online* (EMLO) levelezési adatbázist. A jelentés betekintést nyújt az Erfurti Egyetem Gothai Tudományos Könyvtárának folyamatban lévő projektjébe, amelynek keretében egy XVIII. századi tudós levelezés Kalliope Közös Katalógusban feltárt metaadatait importálják az EMLO-ba. A cikk mindenekelőtt az EMLO-val történő adathálózatba szervezés lehetőségeit, munkafolyamatait és kihívásait veszi sorra.

(Autoref.)

Lásd még 173, 186

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 152

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

186/2021

LAMAGNA, Michael – DANOWITZ, Erica Swenson – RODGERS, Andrea: Unexpected ebook usage during unprecedented times : a community college experience. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 41. (2021) 3., p. 15–19.

Az e-könyvek használatának előre nem látott alakulása példa nélküli időkben: egy közösségi főiskola tapasztalatai

Adatbázis; Állomány használata; Elektronikus könyv; Főiskolai könyvtár; Kölcsönzés; Statisztika

A szakirodalom tanúsága szerint a koronavírus-járvány alatt számos könyvtárban meredeken nőtt az e-könyv-használat. A Delaware Megyei Közösségi Főiskola (DCCC) munkatársai is erre számítottak, amikor megvizsgálták, milyen hatással volt a 2020. március 6-án bevezetett könyvtárbezárás és távoktatás az e-könyvek használatára, ám a statisztika vegyes képet mutatott.

A DCCC nyolc campusszal és közel 10 ezer hallgatóval rendelkezik. 2020 tavaszi szemeszterében (március–május) a járvány miatt nem volt hozzáférhető a könyvtár fizikai állománya, míg a nyári (június–augusztus) és az őszi (szeptember–december) szemeszterben már volt lehetőség az előzetesen kikért dokumentumok átvételére. A könyvtár többféle e-könyves gyűjteményt szolgáltat (*ProQuest Ebook Central, Gale eBooks, EBSCO* stb.), a kínálatot pedig tovább bővítette az, hogy a lezárások alatt a forgalmazók egy része átmenetileg több ezer e-könyvhöz biztosított ingyenes hozzáférést, és a könyvtár is előfizetett új címekre. A pandémia kitörése után a könyvtárosok célzott marketinggel hívták fel a figyelmet az e-könyvekre, amit ősszel is folytattak.

Annak érdekében, hogy pontos képet kapjanak az e-könyv-használat változásairól, egy átfogó kutatás során megvizsgálták a március és a december közötti tíz hónap COUNTER-statisztikáit (a teljes

szöveges megtekintések számáról), egy négyéves (2017–2020) időszakban vetve össze az azonos hónapokat. Azt találták, hogy a 2020 tavaszi használati adatok szinte mindegyik e-könyves adatbázisnál egyértelmű csökkenést mutatnak, ami alól csak az egészségtudományi tematikájú *R2 Digital Library* jelentett kivételt. A jelenségre csupán anekdotikus magyarázatok vannak: több oktató a lezárások hatására megváltoztatta a kurzusok olvasmánylistáit, és vagy nem várt el kutatásokról számot adó beadandókat, vagy azokat elegendő volt cikkekre – nem pedig könyvekre – alapozni. (Az egészségügyi területen tanuló hallgatókkal szemben támasztott követelmények a távoktatás alatt sem változtak, ami indokolja az *R2 Digital Library* nagyobb mértékű használatát.) Az a feltételezés sem állja meg a helyét, hogy a hallgatók esetleg már a márciusi lezárás előtt kikölcsönözték a félévhez szükséges szakirodalmat: 2019-hez képest a nyomtatott könyvek kölcsönzése 2020 tavaszán 40%-kal esett vissza.

A nyári hónapokban a csökkenő tendencia részben megállt: júniusban az e-könyv-használat szinte elérte a 2019-es adatokat, júliusban pedig meg is haladta azokat. Ennek oka az lehet, hogy a nyári kurzusokat az oktatók már az online környezethez tudták igazítani, és eddigre a hallgatók is alkalmazkodtak a helyzethez. Noha ekkor a nyomtatott könyvek kölcsönzése már korlátozottan lehetséges volt (online időpontfoglalás után), a 2019-es számokhoz képest 83%-os csökkenés volt tapasztalható ezen a téren.

A szeptembertől decemberig tartó őszi szemeszterben két e-könyves adatbázis kivételével csökkent az e-könyv-használat, e két adatbázis (*O'Reilly for Higher Education*, *ProQuest Ebook Central*) azonban kiugró növekedést ért el (8544-ről 11 611-re, illetve 7638-ról 15 404-re), ami feltehetőleg a kiterjedt könyvtári marketingnek, valamint az oktatók által feladott olvasmánylistáknak köszönhető. Ebben az időszakban a könyvtár valamennyi ideig nyitva is volt, és a nyomtatott könyvek átvétele is végig elérhető maradt, a hagyományos kölcsönzés mégis 84%-kal csökkent az előző évihez képest.

Összegezve: míg számos könyvtár az e-könyv-használat növekedéséről számolt be, a DCCC könyvtárában nem ez történt. A fizikai állomány elérhetősége – és az e-könyv-kínálat bővülése és népszerűsítése – mellett sem nőtt egyértelműen az e-könyvek használata, inkább hónapról hónapra változott, nagy szórással az egyes adatbázisok között. A jövőben érdemes lenne a kutatást kiterjeszteni a cikkadatbázisokra, továbbá a legnépszerűbbnek bizonyult

e-könyvek vizsgálata is tanulságokkal szolgálhat a gyűjteményfejlesztés számára.

(Szabó Piroska)

Lásd még 136, 156, 169, 177

Információ- és kommunikációs technológia

187/2021

GREENE, David – GROENENDYK, Michael: An environmental scan of virtual and augmented reality services in academic libraries. – Bibliogr. In: *Library hi tech*. – 39. (2021) 1., p. 37–47.

A virtuális valósághoz és a kiterjesztett valósághoz kapcsolódó szolgáltatások körképe a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Hardver; Információtechnológia; Kölcsönzés; Szolgáltatások

A közelmúltban elterjedt jó minőségű, a kereskedelemben kapható VR-headsetek (*virtual reality* – virtuális valóság) és okostelefonos AR-alkalmazások (*augmented reality* – kiterjesztett valóság) a VR- és az AR-megoldások potenciális kiaknázásának új hullámát indították el. A VR esetében a felhasználó egy teljesen virtuális háromdimenziós környezetben találja magát a fején viselt szemüvegnek köszönhetően, az AR ezzel szemben a valóságban észlelt objektumokhoz tesz hozzá további, számítógéppel megjelenített tartalmat, többnyire az okostelefonok képernyőjén. Míg a VR és az AR mainstreambeli átütő sikere még várat magára (a népszerű *Pokémon Go* AR-játék kivételével), a technológia egyre inkább teret nyer az iskolákban, múzeumokban, filmfesztiválokon és a videojátékot komoly hobbiként űzők otthonában. A felhasználás mind oktatási, mind kulturális területen számos kreatív megoldást magában foglalhat, térbeli és időbeli virtuális utazásoktól gyakorlóprogramokig és „életre keltett” műszaki tervekig. A tanulmányban összegzett kutatás célja a VR- és AR-eszközök alkalmazásának felmérése volt az észak-amerikai felsőoktatási könyvtárakban.

A vizsgálat mintáját a Tudományos Könyvtárak Egyesületének (*Association of Research Libraries*, ARL) felsőoktatási tagintézményei képezték (n=116,

USA: 108, Kanada: 8). A vizsgált paraméterek: földrajzi elhelyezkedés, költségvetés, hallgatók száma, kínál-e a könyvtár VR/AR-szolgáltatást, kínál-e könyvtáron kívüli szervezet VR/AR-szolgáltatást az egyetem összes polgára számára. Az első három változót publikált statisztikai adatokból vették; a VR- és AR-szolgáltatások megléte után célirányos Google-kereséseket folytattak le az érintett intézmények weboldalain. Azt is figyelték, milyen eszközök szerepelnek a kínálatban, segít-e a személyzet azok használatában, van-e dedikált tér a szolgáltatás számára, illetve kölcsönözhető vagy csak helyben használható-e a technológia. Az összegyűjtött adatokat Excelben értékelték.

A vizsgált intézmények 42,2%-a (49 könyvtár) ajánlott valamiféle VR- vagy AR-szolgáltatást. Leginkább utóbbit, a kiterjesztett valóság használatára csupán 5 intézménynél volt lehetőség, és itt is minden esetben párhuzamosan a virtuális valóságra épülő megoldásokkal. A további elemzés megerősítette, hogy többnyire a könyvtárak biztosították a VR/AR-szolgáltatásokat az egyetemeken, ritkábban pedig egyéb, a campuson található szervezetek, például laborok vagy informatikai osztályok (26 válaszadó intézménynél, ezekből 10 esetben az egyetemi könyvtár is nyújtott VR/AR-szolgáltatást).

A költségvetés összehasonlítása során kiderült, hogy ez nem szignifikáns tényező a VR/AR-szolgáltatások biztosítása szempontjából, bár tény, hogy magasabb büdzsé mellett valamivel nagyobb valószínűséggel működött ilyen szolgáltatás. Hasonlóképp nem befolyásolta jelentős mértékben a hallgatói létszám sem e szolgáltatások meglétét. A VR/AR-szolgáltatást nyújtó könyvtárak földrajzi eloszlása is egyenletes volt az Egyesült Államok területén. A kutatók nem tartják kizártnak, hogy amint egy adott régió egyik könyvtára előállt ezzel az innovációval,

a többiek is követték a környéken. A két legnépszerűbb VR-eszköz az *Oculus Rift* és a *HTC Vive* volt; több könyvtár üzemeltetett párhuzamosan többféle márkájú eszközt is. Összesen 33 könyvtár szervezett workshopokat a technológia használatáról, ám a szerzők néhány kivételtől eltekintve nem találtak részletes beszámolót ezek eredményeiről. A 49 VR/AR-szolgáltató könyvtárból 42 külön teret tartott fenn erre a célra. Jellemző volt az is (43 könyvtárban), hogy személyzet biztosított támogatást a szolgáltatás igénybevételéhez. 18 könyvtárban csak az intézményen belül voltak használhatók az eszközök, általában fixen telepítve egy helyiségben, melyhez az olvasók időpontot foglalhatnak; 3 könyvtár kizárólag kölcsönzésre adott lehetőséget; 28 könyvtárban hibrid szolgáltatási modellt alakítottak ki (helyben használat és kölcsönzés). Ami a szoftvereket illeti, a kutatók nem találtak részletes információkat, csupán kisszámú eseti példát, így nem lehet megállapítani, hogy az eszközöket a szórakozás mellett tudományos/oktatási célokra is felhasználták-e.

A kutatás eredményei nyomán megerősítést nyert, hogy a VR/AR-eszközök útján vannak afelé, hogy az észak-amerikai felsőoktatási könyvtári kínálat részeivé váljanak: a vizsgált intézmények majdnem fele kínált ilyen szolgáltatást (elsősorban VR-t). Az esetek többségében leginkább a technológia kipróbálására van mód, egyfajta kísérletképpen, nem pedig mindennapos használatra az oktatás és a tudományos munka területén. Változást az oktatási célú alkalmazások terjedése hozhat, ahogy az a 3D-s nyomtatás esetében is történt.

(Bódog András)

Lásd még 158, 159, 165, 179, 192

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

188/2021

FAHIM, Sherry – WARK, Dawna – MCKAY, Shelley: Open+ technology with remote staff support improves branch access and enhances community engagement. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 39. (2020) 5., p. 457–470.

Open+ technológia távoli könyvtárosi támogatással – javítja a hozzáférést és támogatja a közösséget

Fiókkönyvtár; Gépesítési kérdések -általában; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Községi könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A Hamiltoni Közkönyvtár (HPL) Kanadában az Ontario-tó mellett található könyvtári hálózat, amely több mint félmillió lakost szolgál ki, és 22 vidéki és városi fiókkönyvtárral rendelkezik. A csekély létszámú közösséget ellátó fiókkönyvtárak fenntartása nagy kihívást jelent, korábban emiatt számos fiókin-tézményt megszüntettek vagy összevontak. 2017-ben a könyvtári tanács új stratégiát fogadott el, amelynek alapértékei: a közösség szolgálata, a relevancia, a rezponzivitás, valamint a tanuló és innovatív szervezet. Célul tűzték ki a nyitvatartási problémák orvoslását is. Ennek fényében – nem kevés kockázatot vállalva – a személyzet nélküli könyvtár koncepciójának kipróbálása mellett döntöttek, a központi könyvtárból szükség esetén távoli elérésű segítséggel támogatva a helyi olvasókat, jelentősen megnövelve így a nyitvatartási időt. További fontos tényező volt a projekt során, hogy létszámleépítés nélkül valósítsák meg a szolgáltatásfejlesztést.

A fiókkönyvtárak innovatív megújításának pilotprojektjéül a közel 2500 főt kiszolgáló, hetente csupán 17 órát nyitva tartó, 196 m² alapterületű Freeltoni Fiókkönyvtárat választották, Kanadában elsőként alkalmazva a *bibliotheca* vállalat *open+* és videotelefon-technológiáját. Az ún. kiterjesztett hozzáférés (*Extended Access*) modelljében a szokványos nyitvatartási időn túl már személyzet nélkül üzemelő könyvtár szabadon használható, így csekély befektetés mellett lehet jelentősen növelni a szolgáltatási

időt, támogatva ezáltal az egész közösséget. Ugyan az olvasók ritkán alkalmazzák (Freeltonban 2017 és 2019 között csak 12-szer fordult elő), de a fiókkönyvtárba telepített videotelefonokkal közvetlen tájékoztatás kérhető a központi könyvtár munkatársaitól.

A Freeltoni Fiókkönyvtárban az induláshoz számba vették az infrastrukturális feltételeket (biztonsági kamerák, megfelelő sávszélességű internet-elérhetőség, digitális eszközök, videotelefon-készülékek, biztonsági berendezések). A pilotprojekt kezdetét megelőzően felmérték a helyi igényeket, és a fiókkönyvtár szokványos üzemelésének utolsó hónapjaiban bevezették az önkiszolgáló kölcsönzést, így módon szoktatva hozzá az olvasókat az új szolgáltatási modellhez. Eközben a fejlesztést megvalósító projektszoport a könyvtári személyzetet is felkészítette az új távszolgáltatás biztosítására. Az olvasókat a könyvtár weboldalán, a közösségi médiában és szórólapok terjesztésével tájékoztatták a megújuló szolgáltatásról. GyIK (Gyakran Ismételt Kérdések) tájékoztatóoldal is készült mind a fiókkönyvtárosok, mind a használók számára.

A távszolgáltatást igénybe venni kívánó olvasókat a fiókkönyvtárosok regisztrálják a szokványos nyitvatartás alatt, amihez egy személyazonosító okmányra és egy hozzájárulási nyilatkozat aláírására van szükség. Ezt követően a használók az olvasójegyük segítségével tudnak belépni a könyvtárba a szokványos nyitvatartási időn kívül; a látogatókat az elektronikus ajtókbá beépített *open+* technológia azonosítja. Beüzemelték továbbá a rádiófrekvenciás azonosításon (RFID) alapuló technológiát az önkölcsönző állomásokhoz és a biztonsági kapukhoz (a HPL minden dokumentuma már rendelkezett RFID-címkevel). A nyitvatartási idő előzetes konfigurálása után az *open+* részben felhőalapú, részben lokális rendszere koordinálja a beléptetést, a biztonsági kamerákat és kapukat, a hangalapú tájékoztató üzeneteket, az épület világítását, fűtését, szellőztetését és légkondicionálását, a riasztót, valamint az olvasói számítógép-használat idejét. A fiókkönyvtár mosdóját mozgásérzékelővel szerelték fel, ami egy jelzőfényrel van kapcsolatban, a személyzet így távolról is értesül arról, ha valaki túl sokáig tartózkodik bent. A fejlesztéseknek köszönhetően a Freeltoni Fiókkönyvtár nyitvatartása heti 17-ről 60 órára nőtt. A

hatásmérés jelentős forgalomnövekedést mutatott ki: 78%-kal emelkedett a belépések, 60%-kal a számítógép-használatok száma, és általánosságban véve nőtt a könyvtári tér kihasználtsága. A kedvező tapasztalatok nyomán egy hasonló méretű másik vidéki fiókkönyvtárban is bevezették a szolgáltatást.

A Kanadában precedens nélküli projekt kezdetben igen kockázatos vállalkozásnak tűnt, ám a jól átgondolt stratégiának, a kockázatkezelésnek, az egyszerűsége és átláthatóságra való törekvésnek, továbbá az összes érdekelt fél bevonásának köszönhetően az elképzelést végül siker koronázta.

(Bódog András)

Lásd még 159

Könyvtárépítés, -berendezés

189/2021

FIALOVÁ, Jana: Krajská knihovna Vysočiny – po 125 letech konečně ve svém In: Čtenář. – 72. (2020) 12., p. 458–461.

Vysočina Területi Könyvtára – 125 év után saját épületben

Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Regionális könyvtár

A Havlíčkův Brodban található Vysočinai Területi Könyvtár története 1894-ben kezdődött a helyi városi közkönyvtár létrehozásával. A rendelkezésre álló tér azonban hamar szűkösen bizonyult – ez a probléma pedig 125 éven keresztül, a mostani új könyvtárépület megépítéséig végigkísérte a könyvtár történetét. A népkönyvtárat (később városi könyvtárat) újabb és újabb helyekre költöztették; a '70-es években a városi könyvtárból járási könyvtárat hoztak létre, ami a városháza épületébe került, és az új épület átadásáig itt működött. Nagy változást jelentett, hogy 2002-ben a járási könyvtár megszűnésével az intézmény Vysočina Területi Könyvtárrá vált, és megkapta a terület módszertani ellátásának feladatát. Szolgáltatásait bővítette, felsőoktatási együttműködéseket indított, 2006-ban korszerű digitalizáló műhelyt létesített. A könyvtárhasználók száma folyamatosan emelkedett, ezért ismét napirendre került a könyvtári terek elégtelensége. Az intézménynek soha nem voltak saját használatú speciális helyiségei, a programok a városháza tereiben csak korlátozottan valósultak

meg. Gondot okozott a kölcsönzés is, mivel a gyűjtemény kétharmadát ekkor már külső raktárakban helyezték el.

A helyszűke miatti nyomás egyre nőtt a fenntartón, ezért 2003-ban új könyvtár építése mellett döntöttek, de az építészeti pályázat kiírására csak 2006-ban került sor. A kiválasztott tervben egy kétszintes, alagsoros, garázsos, kávézós, kiállítótermes, liftes épület szerepelt, RFID-technológiával és modern akusztikával. A befejezési határidő komplikációk miatt 2010-re csúszott, ám az építkezés meg sem kezdődött, miközben a helyzet tovább romlott, és újabb raktárakat kellett bérbe venni. 2014-ben a regionális önkormányzat törölte a projektet, mivel nem tartották megfelelőnek a kijelölt helyszínt, és a költségeket sem tudták állni uniós források nélkül. 2016-ban végül döntés született egy teljesen új épület megépítéséről a városközpont közelében, a régió és a városi önkormányzat finanszírozásában. A munkálatok megkezdésére 2018 nyarán került sor.

Az új könyvtárépületet az előzményekhez képest gyorsan, két év alatt, 2020-ra megépítették. Autóparkolót is kialakítottak, amivel korábban a könyvtár nem rendelkezett. Az épület homlokzatára levegőtisztító zöld „növényburkolatot” telepítettek, nyáron hűtve, télen védve az időjárás viszontagságaitól. A mai „nyitott könyvtár” koncepciójának megfelelően az épület terei rugalmasan alakíthatók, kényelmesek, áttekinthetőek, kiválóan alkalmasak művelődésre, tanulásra, szórakozásra. Az első és második szint az olvasók rendelkezésére áll csendes és zajos övezetekkel, tanulóhelyiségekkel; alattuk vannak az irodák és a raktárak. Az első szinten száz férőhelyes, különböző rendezvényekre alkalmas, kettéosztható előadóterem, központi kölcsönzőpult és kávézó kapott helyet, továbbá a szépirodalmi, a gyermekirodalmi, a CD- és DVD-gyűjtemény. A második szinten olvasóterem, felnőtt szakirodalom, hangoskönyvek és hangszigetelt tanulóboxok találhatóak. A nagy terekben az olvasók kényelmesen válogathatnak a szabadpolcon; a raktár helyben, gyorsan elérhető. A liftek babakocsikkal is igénybe vehetők, az épület falába helyezett könyvkölcsönző automatákat a nap 24 órájában használhatják az olvasók. A ruhatári szekrények és a mindegyik szinten kiépített mosdók szintén a kényelmet szolgálják.

Az új, minőségi épületnek a munkatársak és a könyvtárhasználók egyaránt örültek, szolgáltatásaiért folyamatosan visszatérnek.

(Prókai Margit)

190/2021

WEHNER, Martin: Ein Königsbahnhof in neuem Glanz : der Veitshöchheimer Rokokogarten, ein Wiener Kaffeehaus und abstrakte Wandmalerei inspirierten den Umbau der ‚Bücherei im Bahnhof‘ In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 1., p. 36–39.

Egy fejedelmi vasútállomás újjászületése: egy rokokó kert, egy bécsi kávéház és egy absztrakt falfestmény inspirálta az „állomás-könyvtár” átépítését

Átépítés; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Városi könyvtár

A 9574 lakosú Veitshöchheim könyvtára 1990 óta egy műemlék vasútállomáson működik. A település híres kastélykertjének szomszédságában álló neoreneszánsz állomás 1855-re készült el; 1987-ben az önkormányzat átvette a felújításra szoruló épületet a vasúttársaságtól, majd három évvel később, az átépítés után megnyitotta az új közkönyvtárat, amit a lakosság lelkesen fogadott – a kölcsönzések száma két év alatt megduplázódott, meghaladta a 100 000-et, majd ezt is túlszárnyalva elérte a 150 000-et.

A több évtizednyi intenzív használat után a polgármester és az önkormányzat 2017-ben úgy döntött, hogy a könyvtárat átalakítja a 30. évfordulóra. A szerződéskötést 2018-ban, a tervezést 2019-ben, az építkezést 2020. július 1-ig, az évfordulóra kellett befejezni. (Az ütemtervet pontosan be is tartották.) A tervezést egy würzburgi építésziroda (*Büro bha architekten*) végezte; vezérmotívumként a szomszédos rokokó kert szolgált tereivel, lugasaival, pavilonjaival és rondelláival. Nagy gondot fordítottak a színek kiválasztására és összhangjára is: a szép-irodalmi részleg kék színű, a gyermek- és ifjúsági részleg vörös és narancssárga, a királyi pavilon és az ismeretterjesztő irodalom részlege sárga árnyalatú.

- A könyvtár közepén található a „zöld szalon”, ami kávézó és rendezvényterem is. Az építészek egy bécsi kávézó hangulatát akarták megidézni a bútorokkal, a színvilággal, tükrökkel és újságokkal. A kép- és hangtechnika mellett egy kis színpad és egy zongora is szolgálja a rendezvényeket.
- A gyermekkönyvtárban a mennyezetet virágminták törlik meg, amelyek az „olvasóbarlangba” tartanak, illetve a barlangból fel a mennyezetre. A gyermekrészleg akadálymentes az új építésű rámpának köszönhetően. Külön lépcsőház áll az iskolai osztályok vagy az óvodai csoportok rendelkezésére.

- A fiatalok számára is létrehoztak egy helyiséget. A könyvek és a korosztálynak megfelelő média mellett van egy speciális asztal is laptopokkal, táblagépekkel és mobiltelefonokkal.
- A filmes és a zenei részleg a királyi pavilonban kapott helyet; ez volt valamikor „a fenséges urak váróterme”. Innen egy padlóig leérő boltíves ablakból lenyűgöző kilátás nyílik a veitshöchheimi kastélyra.
- Az emeleten a szakirodalmi részleg mellett kialakítottak egy szobát csoportok számára; itt az idős internetezők, az irodalmi szakkörök és a diákok ideális feltételeket találnak a közös munkához.
- Az „olvasókert” most létesült; található benne ülőhely a szülőknek, a gyerekek pedig egy mozdonyon és egy trambulinon játszhatnak. Az emeleti terasz az 1960-as évek betonbútoraival és egy napernyővel kínál nyugalmat a szabadban.

Az egész épület belső terének kialakítása teljesen megújult, többek között az építészek által rugalmas, csatlakozásra kész rendszerként tervezett MDF-polcoknak, valamint a felújított vagy új ülőbútoroknak és asztaloknak köszönhetően. A szőnyegpadlót parkettára vagy újrahasznosított anyagokra cserélték, a természetes kőpadlót átcsiszolták, a falakat átfestették és néhányat frissen vakoltak. A világítás – hála a LED-lámpákra való átállásnak – jelentősen javult; az akusztikát álmennyezettel és zsugáterekkel optimalizálták, utóbbiakkal be is lehet sötétíteni. Az irodák és az árkádok ablakait lefóliázták, amittől jobb lett a terek klímája.

Az akadálymentesítést úgy oldották meg, hogy rámpát helyeztek a gyermekkönyvtárba, és egy automatizált bejárati ajtót alakítottak ki, így a teljes földszint akadálymentes. (Sajnos szerkezeti okokból nem lehetett személyliftet beépíteni.)

A teljes informatikai kábelezést is megújították, és nagy teljesítményű WLAN-hálózatot telepítettek. Az épületet száloptikával kapcsolták az önkormányzat központi informatikai infrastruktúrájához, így nincs szükség külön szerverre, költséget takarítanak meg, és sokkal könnyebb az ügyintézés. Az olvasók rendelkezésére 11 nyilvános számítógép áll. (Lehet mobil eszközöket is tölteni.) A polcok új elrendezése miatt a könyvtár a korábbinál jobban használható kiállításokra. Az adományok révén megvásároltak egy nagy műalkotást, amelyet a művész a nyitásra készített el, és amely megtekinthető a kávézóban. Eredetileg a felújítást három építési fázisban kívánták végrehajtani, megszakítás nélküli üzemelés mellett, de a járvány miatt a könyvtár 2020 márciusában ki-

lenc hétre bezárt. A tervezett egyhetes eseménysor helyett a megnyitót csak szűk körben tartották meg. Két hónappal az újraindítás után a kölcsönzések és a látogatók száma majdnem elérte a bezárás előtti, de rendezvényre még nem került sor. A vírus miatt ellenben nőtt a kereslet a könyvtár digitális kínálata iránt.

(Murányi Lajos)

Lásd még 166

Számítógépes könyvtári rendszerek

191/2021

BREEDING, Marshall: 2021 library systems report : advancing library technologies in challenging times In: American libraries. – 52. (2021) 5., p. 22–33.

Könyvtári rendszerek 2021: fejlődő könyvtári technológiák vészterhes időkben

Integrált gépi rendszer; Nemzetközi helyzetkép; Szoftver; Szoftverválasztás

Az elmúlt években az egyes cégfelvásárlások által konszolidálódott könyvtártechnológiai piac a pandémia alatt gyors reagálási képességről tett tanúbizonyságot. A digitális szolgáltatások világába történő átmenet felgyorsítását támogató fejlesztések mellett egyes szállítók – olykor saját bevételeik egy részéről lemondva – újabb és újabb megoldásokkal álltak elő, hogy átsegítsék a könyvtárakat a járványhelyzet okozta krízisen. A *Biblionix* például a kölcsönzések fogyatkozó számával összhangban csökkentette az *Apollo* IKR előfizetési díját, az *Ex Libris* pedig a könyvtárak bezárásával és újraindításával kapcsolatos jó gyakorlatokat gyűjtötte össze felhasználói közössége számára.

Jóllehet a piacot továbbra is néhány nagyobb vállalat uralja, és a kialakult helyzetet – az *Innovative* cég *ProQuest* általi 2020-as felvásárlását követően – a Szövetségi Kereskedelmi Bizottság (*Federal Trade Commission*) is vizsgálta, úgy tűnik, jogi értelemben nem beszélhetünk versenyellenességről. A könyvtárak továbbra sem csak a nagyok kínálatából szemezgethetnek, és még a nyílt forráskódú rendszerek szállítói sem maradnak hoppon. Sőt, a kis- és közepes vállalkozások speciális termékeikkel, rövid reakcióidejükkel az innováció motorjai, még ha az elmúlt

évek mutatói alapján egyre kevesebb erőforrásból is kell gazdálkodniuk.

A felsőoktatási és tudományok könyvtárak, bár továbbra is szereznek be nyomtatott dokumentumokat, immár elsősorban elektronikus állományt építenek. A dráguló folyóiratok és a csökkenő könyvtári költségvetések miatt nő az érdeklődés a forrásmegosztási technológiák iránt; ám a nyílt hozzáférés is feladatokat ró a könyvtárakra, tekintve, hogy az ún. átmeneti szerződések terjedésével a szerzői publikálási díjakat és a publikált tartalmakat sokszor nekik kell nyomon követniük. E szempontok tovább bonyolítják az elektronikusforrás-kezelés technikai hátterét, amihez hozzájárulnak azok az igények, melyeket a tanulmányi (tanulásiirányítási) rendszerek, az intézményi repozitóriumok és a kutatási információkat kezelő rendszerek támasztanak. Mindennek tudható be az elmozdulás az integrált könyvtári rendszerektől (IKR) a könyvtári szolgáltatási platformok (KSZP) irányába – utóbbiak az összes típusú információforrás kezelésére alkalmasak. Visszaesést tapasztalunk ugyanakkor a *discovery*-eszközök piacán: az oktatási szektorban sokszor egyéb eszközöket (pl. *Google Scholar*, *Scopus*) részesítenek előnyben. Mindazonáltal a *discovery*-kre, amelyeket legtöbbször a KSZP-vel egy csomagban kínálnak a szállítók, továbbra is szükség lesz, fejlesztésükbe érdemes újabb erőforrásokat ölni.

Ha végigtekintünk a szereplőkön, azt látjuk, hogy az *Ex Libris* 2020-as felvásárlásával a *ProQuest* jutott vezető szerephez a felsőoktatási és tudományos könyvtárak stratégiai technológiákkal való ellátása terén. *Alma* KSZP-jük eladása három év alatt közel a kétszeresére nőtt (2037 telepítés összesen 41 országban). Korábbi termékeik (pl. *Aleph*, *Voyager*) támogatását sem szüntették meg, hiszen azokat jelentős intézmények (pl. a Kongresszusi Könyvtár) továbbra is használják. A frissebb fejlesztéseik közül megemlítendő a képzésekhez kapcsolódó olvasmánylisták kezelését lehetővé tevő *Leganto*, amely az intézmény tanulmányi rendszeréhez integrálódik. Kiemelhető továbbá a forrásmegosztás munkafolyamatait támogató *Rapido*, illetve a *Primo* újabb fejlesztései, amelyek a *discovery*-eszköznek az *Almától* függetlenül történő alkalmazhatóságára fektetik a hangsúlyt. Az *Innovative Interfaces* már említett megvásárlásával a *ProQuest* portfólióját gazdagítja a cég új fejlesztése, a *Vega discovery*, amely a kapcsolt adatok (*linked data*) technológiájára építve törekszik az adatok felhasználóbarát, hatékony megjelenítésére. A fejlesztésben a *New York Public Library* a cég partnere.

Az EBSCO a könyvtárinformatikai fejlesztések világában mindenekelőtt a FOLIO nyílt forráskódú KSZP létrehozásának jelentős mértékű támogatásával van jelen. Négyévnvi fejlesztést követően elindultak az első implementálások, amelyek többféle hosztolási és támogatási (*support*) felállásban valósulhatnak meg. Az EBSCO hosztolási és támogatási szolgáltatást is nyújt, de például a *ByWater* is nyújt támogatást, míg a hosztolást az *Index Data* vagy az implementáló intézmény maga is megoldhatja. A FOLIO-nak nem része a katalogizálás, sem a discovery. Utóbbit illetően sokan az EBSCO saját termékét (EDS) tervezik használni. Az EDS fontos fejlesztéseken ment keresztül, ezek közé tartozik a felhasználóbarát, vizuális megjelenítést szolgáló *EDS Knowledge Graph* és *Concept Map*. A Google-lel való megállapodásnak köszönhetően pedig a kutatók a *Google Scholar*t használva kereshetnek az előfizetett tartalmak között az *EBSCOhoston* keresztül.

A nonprofit szervezetként működő OCLC eredményei nem csak anyagiakban mérhetők; programjainak finanszírozása túlmutat jövedelemszerzést célzó beruházásain (részt vesz pl. a koronavírus-járvány utáni közgyűjteményi újranyitást segítő REALM projektben). *WorldShare Management Services*-re keresztelt KSZP-jük továbbra is hódít a felsőoktatási szektorban. A platform egyik legfontosabb előnye a munkafolyamatok optimalizálása. A kurrens fejlesztési irányokat felhőalapú API-megközelítésként lehetne jellemezni: az újabb szolgáltatásokat saját fejlesztésű vagy külső API-kon lehet elérni, ebbe illeszkedik a *WorldCat Search* API alkalmazás, illetve a közeli jövőben várható *WorldCat Discovery* API. Az IKR-ek nyújtotta szolgáltatásokon túlmutató technológiák keresése jellemzi egyre inkább a köz-könyvtárakat is, amelyek a hagyományos vastag klienses megoldások felől a webalapú (vékony klienses) megoldások felé mozdulnak el. Ezen a piacon a legfontosabb szereplőnek a *SirsiDynix*, az OCLC, a *BiblioCommons*, valamint a *The Library Corporation* tekinthetők.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 160, 172, 173

Számítógép-hardver

Lásd 187

Számítógép-szoftver

Lásd 160, 164, 168, 184, 191

Elektronikus könyvtár

192/2021

LHOTÁK, Martin: DL4DH – Digital Libraries for Digital Humanities : nový projekt na vytěžování obsahu digitálních knihoven. – Bibliogr. In: ITlib. – 24. (2020) 4., p. 26–31.

Res. angol nyelven

DL4DH – Digital Libraries for Digital Humanities: új projekt a digitális könyvtárak adatbányászatához

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Információtechnológia; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása

A természet- és a humán tudományok területén régóta épülnek repozitóriumok: kezdetben kutatási projektek részeként, később széles körben elterjedve. A tudományos kutatást lehetővé tevő teljes szövegű tartalmak a humán tudományokban jó lehetőséget kínálnak a határtudományok számára (pl. matematikai nyelvészet). Miközben az új területek egyre bővülnek, a digitális eszközökkel elemezhető források felkutatása változatlanul bonyolult. A DL4DH projektet a cseh kulturális minisztérium hozta létre a 2020–2022 közötti időszakra azzal a céllal, hogy szoftverfejlesztéssel támogassa a *Kramerius* rendszerben működő digitális könyvtárak adatainak kinyerését. Különböző szakterületek tudósainak együttműködésével vizsgálják a digitális könyvtárakkal kapcsolatos speciális szakmai és határtudományi igényeket, majd az eredményeket beépítik a fejlesztésekbe. A projekt által megvalósul a *Kramerius* rendszerben a kulturális örökség adatbányászatának optimalizálása; az adatok jobban strukturált formában, exportot követően a kutatók által irányított számítástechnikai eszközökkel válnak elemezhetőkké.

A projekt első fontos eleme a *DL4DH Feeder* nevű adatbányászati interfész. A *Kramerius*ban található digitális könyvtárakhoz illeszkedő szoftveres megoldás lehetővé teszi a különböző digitális adatok (képek, OCR-es feldolgozás kimenetei, metaadatok) keresését, válogatását és kinyerését, illetve konverztálását a hatékony gépi feldolgozást támogató egyéb

formátumokba (CSV, TSV, XML, JSON). A megvalósítás magában foglalja az OCR minőségértékelését, továbbá a teljes szövegek metaadatokkal és nyelvi elemzéssel való gazdagítását, ami lehetővé teszi az adatok hatékonyabb keresését és a találatok szűrését. A *DL4DH Feeder* alkalmazásnak köszönhetően mintegy 150 millió digitális oldal vált a bölcsészettudományi kutatások, így a természetesnyelv-feldolgozás számára kiaknázhatóvá. A *Kramerus TEI Convertere* biztosítja az adatok exportját és konvertálását TEI formátumra, amely a digitális bölcsészettudomány egyik legfontosabb, a digitális dokumentumok részletes leírására szolgáló szabványa. A projektben külön módszertant dolgoztak ki a digitális könyvtári adatok digitális bölcsészeti célokra való előkészítésére: ez írja le, hogy milyen adatok találhatóak a digitális könyvtárban, ezeknek mi az eredete, milyen kapcsolatokkal rendelkeznek, valamint hogyan lehet ezeket kinyerni és újrahasznosítani az alkalmazott eszközökkel. A *Kramerus+* modul az adatgazdagított szöveges állományok és metaadataik megőrzésére szolgál, információkat tartalmaz például az automatikusan felismert entitásokról, a bibliográfiai és az *authority* adatokkal való kapcsolatokról stb. A *Kramerus+* a *Kramerus* külső moduljaként működve saját API-val kommunikál a *DL4DH Feeder* szoftverrel és a *TEI Converter*rel. Az adatgazdagítás során kiegészítik a metaadatokat és az OCR-ezéssel keletkezett teljes szöveget szerkezeti jelekkel, nyelvi analízissel, entitásfelismeréssel és további adatokkal. A folyamat teljesen automatizáltan megy végbe, külső szolgáltatások és eszközök támogatásával. Része a tokenizálás (mondatokra és szavakra való bontás),

a lemmatizálás (szótőfelismerés) és a szófajtypus-meghatározás, nemcsak a cseh, hanem más nyelvek esetén is. További funkció a fogalmi entitások megkülönböztetése, elsősorban a cseh nyelvben. Ezen kívül lehetővé válik a szövegben a képek felismerése és leírása, a lírai és prózai szövegek megkülönböztetése, a szövegstruktúra felismerése (az üres helyek százalékos arányának meghatározása), a táblázatok felismerése és értelmezése, a tipográfia elemzése. Lehetőség lesz a képek tartalom szerinti osztályozására, a kéziratos jegyzetek azonosítására, a szótári és enciklopédikus szövegek szegmentálására, bibliográfiai adatok metaadatokhoz kapcsolására. A rendszer biztosítja a használok azonosítását a *Shibboleth*-en keresztül, amellyel, hogy támogatja az adatok kinyerését, vizualizálását, továbbá az exportot különböző formátumokba (TEI, T/CSV, JSON, plain text, PAGE, ALTO, RAW). Az entitásfelismeréssel összefüggésben térképes, időrendi és hely szerinti keresésre is mód nyílik, ahogy a hivatkozások alapján is lehet majd keresni.

A DL4DH projekt – kapcsolódva a DARIAH projekthez és az INDIHU programhoz – elmélyíti a könyvtárak és a tudományos kutatóhelyek kapcsolatát a digitális bölcsészettudomány terén, a digitális könyvtárak tartalmainak szélesebb körű használatával pedig jobban kutathatóvá válnak a digitális bölcsészettudomány speciális területei.

(Prókai Margit)

Lásd még 136, 158, 167, 193

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

193/2021

MUKHERJEE, Sinjini – DAS, Rajesh: Integration of domain-specific metadata schema for cultural heritage resources to DSpace : a prototype design. – Bibliogr. In: Journal of library metadata. – 20. (2020) 2-3., p. 155–178.

A kulturális örökségi források területspecifikus metaadatsémájának integrálása a DSpace-be: prototípus-tervezés

Elektronikus könyvtár; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Közgyűjtemény; Megőrzés; Múzeum; Szabvány

A cikk kiemeli a múzeumi és kulturális források kezelésére szolgáló LIDO metaadatséma *DSpace*-ben történő implementálásának gyakorlati tapasztalatait. A LIDO egy területspecifikus metaadatséma a múzeumi és kulturális forrásokhoz. Jelenleg nemcsak a könyvtári és információs központok építik digitális intézményi repozitóriumait, hanem a múzeumok, archiváló központok is fejleszteni kívánják digitá-

lis megőrzési rendszereiket. A digitális archiválás megkezdése előtt nem szabad megfeledezni arról, hogy szabványos metaadatsémát kell biztosítani a megfelelő elemekhez, tárgyakhoz vagy forrásokhoz a múzeumi és kulturális forrásokat tartalmazó digitális megőrzési rendszer kialakítása érdekében. A DSpace népszerű rendszer a digitális intézményi repozitóriumok építésére. A DSpace általános metaadatsémát, azaz *Dublin Core* metaadatokat használ az általános forrásoknál, ám nagyon rugalmasan képes új metaadatsémák adaptálására speciális forrástípusok esetén. A jelen tanulmány kitér arra, hogyan használható a DSpace egy digitális megőrzési rendszer létrehozására a múzeumi és kulturális forrásokhoz, valamint bemutatja a módszer részletes lépéseit a gyakorlatba ültetéshez.

(Autoref.)

Lásd még 142

Kiadói tevékenység

194/2021

BJÖRK, Bo-Christer: Publishing speed and acceptance rates of open access megajournals. – Bibliogr. In: Online information review. – 45. (2021) 2., p. 270–277.

A publikációk megjelenési gyorsasága és elfogadásuk aránya a nyílt hozzáférésű megafolyóiratoknál

Folyóiratkiadás; Hozzáférhetőség; Lektorálás; Publikálás-tudományos kiadványoké; Tudománymetria

A nyílt hozzáférésű megafolyóiratok nemrég jelentek meg a folyóirat-kiadásban. Ezek a folyóiratok évente több ezer cikket közölnek, és viszonylag gyorsan közreadják a benyújtott közleményeket. Nem az előfizetésekből, hanem a szerzők által fizetett közlési díjból tartják fenn magukat. A folyóiratpiacon jelentős szerepet töltenek be: 2017-ben 19 megafolyóirat kb. 58 ezer cikket adott közre; kétharmaduk két folyóiratban, a *PLOS One* és a *Scientific Reports* címűben jelent meg.

A cikkben ismertetett empirikus kutatás elsőként vizsgálta 12 megafolyóirat gyakorlatát abból a szempontból, hogy mennyi idő telik el a cikkek benyújtása és közlése között, és milyen arányban fogadják el a beérkező publikációkat. A megjelenési gyorsaság megállapításához a folyóiratokban közölt adatokat

(benyújtás, elfogadás, közlés időpontja) vették figyelembe, az elfogadás arányát pedig összesített adatok alapján állapították meg (a benyújtott és közölt írárok számának összevetésével).

A megjelenési gyorsaságot a hagyományos (elektronikus) előfizethető folyóiratokkal vetették össze, és tematika szerint is vizsgálták. Megállapították, hogy az egyes szakterületek gyakorlata eltér: a fizikai és mérnöki témájú megafolyóiratok esetén jóval gyorsabb a megjelenés, mint az általános és biológiai-orvostudományi tematikájúakban. Az utóbbi szakterületen a megafolyóiratok valamivel lassabbnak bizonyultak, mint a hagyományosak, a mérnöki szakterületen ugyanakkor többször gyorsabbnak. Az átfutási idő növekedése a lektorálási munkafolyamat különböző fázisaihoz köthető (a lektor kiválasztása, a lektor és a főszerkesztő tempója). Vannak folyóiratok, amelyek azért gyorsak, mert ún. bináris elfogadási döntést hoznak (ti. közölhető vagy nem); ez magyarázza a 33 napos átlagos elfogadási idejüket. Minél egyszerűbbek a lektorálási folyamat kritériumai, annál egyszerűbbek a szerzőre háruló javítási teendők is. Vannak folyóiratok, amelyek az elfogadott kéziratot azonnal közzéteszik a weboldalon, és a későbbiekben adják hozzá a konkrét megjelenési adatokat. E közlemények megkapják végleges DOI azonosítójukat is, így kereshetők és idézhetők. A megafolyóiratoknak nem könnyű motivált lektorokat verbuválniuk, mert ezek a folyóiratok igen sokrétű témákkal foglalkoznak, az egyes szakterületeken nem tekintik őket vezető folyóiratoknak, valamint nincsenek olyan szakmai közösségek, amelyek ezekhez a folyóiratokhoz szorosan kötődnének.

A kutatás során általánosságban véve azt találták, hogy az elfogadási folyamat megközelítőleg fél évet tesz ki. Az elfogadás aránya magasabbnak mondható a nyílt hozzáférésű megafolyóiratoknál (50–55%), mint a bevett, hagyományos tudományos folyóiratoknál (40%). Ez abból adódik, hogy a közleményeket csak a tudományos megbízhatóság szempontja szerint lektorálják, az újdonság és a tudományos hozzájárulás kérdését nem vizsgálják. Közismert, hogy a megafolyóiratokat írásaikkal rendszerint megrohamozzák a fejlődő országok kutatói. (Arányuk jóval magasabb egyébként a szerzők, mint a lektorok között.) A vizsgálat megállapította, hogy az elfogadott írárok aránya kissé csökkenő tendenciát mutat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 137, 142, 151, 169

Közművelődés

195/2021

RONCAGLIA, Gino – SOLIMINE, Giovanni: La circolazione dei libri nel 2020 : questioni aperte e ipotesi interpretative. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 1., p. 11–30. Res. angol nyelven

A könyvforgalom a 2020-as évben: nyitott kérdések és értelmezési hipotézisek

Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Közművelődés; Olvasás

A cikk megvizsgálja az olaszországi könyvpiac és olvasási szokások alakulását a 2020-as év folyamán, összevetve a nemzetközi helyzettel és az egyéb kulturális fogyasztással, továbbá néhány értelmezési hipotézist vet fel, és elemzi a főbb tendenciákat. Ahogy az a múltban gyakran megtörtént, a valós adatok ez alkalommal is rácsáfoltak néhány előrejelzésre.

A Covid19-pandémia hatása különböző módokon jelentkezett a hónapok múlásával. A lezárás első heteiben a több szabadidő ellenére az olvasási haj-

landóság úgy tűnik, nem nőtt jelentősen, míg az eladási adatok a könyvesboltok bezárásának hatására a fogyasztás összeomlásával fenyegettek. A dolgok máshogy alakultak a második hullám idején, amely egy erős fellendülést hozott, olyannyira, hogy az év egyenesen az eladási mutatók növekedésével zárult 2019-hez képest. Aggódalomra adnak okot azok a radikális átalakulások, melyek a különböző eladási csatornák relatív súlyában mutatkoznak, számottevő eltolódással a „fizikai” könyvesboltok forgalmától az e-kereskedelem felé, melyből az Amazon több mint 80%-os részesedést vallhat magáénak. Az utóbbi években a kereslet fenntartására és az olvasás népszerűsítésére életbe léptetett intézkedések közül kiemelhető a hatékonynak bizonyult „18 évesek bónusza”, amely a 2016–2019-es időszakban lehetővé tette az olvasástól az előző években eltávolodott fiatalok nagy részének visszanyerését.

(Autoref.)

Határtudományok

Lásd 134, 135, 138, 192

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)

AIB studi (IT)

Alexandria (GB)

American libraries (US)

Bibliografiâ i knigovedenie (RU)

Bibliotekovedenie (RU)

Bibliothek (DE)

Bibliotheksforschung Bayern (DE)

Bibliotheksmagazin (DE)

Bibliotheksdienst (DE)

BuB (DE)

Bulletin des bibliothèques de France (FR)

Cataloging & classification quarterly (US)

40. (2020) 4.; 41. (2021) 1.

61. (2021) 1.

30. (2020) 2-3.

52. (2021) 3/4., 5.

(2021) 1.

(2020) 6.

44. (2020) 3.; 45. (2021) 1.

15. (2021) 1.

(2021) 1.

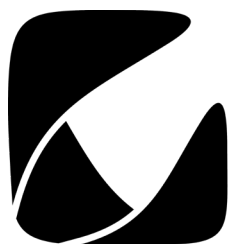
55. (2021) 1.

72. (2020) 12.; 73. (2021) 1., 2-3.

(2020) 1.

58. (2020) 5., 7.

Collection management (US)	46. (2021) 1.
College & research libraries (US)	81. (2020) 7.
College & research libraries news (US)	82. (2021) 3.
Computers in libraries (US)	41. (2021) 3.
Čtenář (CZ)	72. (2020) 12.
Documentation et bibliothèques (CA)	66. (2020) 3.
Education for information (I)	36. (2020) 4.
The electronic library (GB)	39. (2021) 1.
IFLA journal (I)	46. (2020) 4.
ITlib (SK)	24. (2020) 4.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 6.; 47. (2021) 1.
Journal of access services (US)	17. (2020) 4.
Journal of business & finance librarianship (US)	25. (2020) 3-4.
Journal of documentation (GB)	76. (2020) 6.
Journal of electronic resources librarianship (US)	33. (2021) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	52. (2020) 4.; 53. (2021) 1.
Journal of library metadata (US)	20. (2020) 2-3.
Knižnica (SK)	22. (2021) 1.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Library hi tech (GB)	39. (2021) 1.
The library quarterly (US)	91. (2021) 1.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2020) 9., 11., 12.
Online information review (GB)	45. (2021) 2.
Public library quarterly (US)	39. (2020) 5.
Reference services review (US)	48. (2020) 3.; 49. (2021) 1.
Technical services quarterly (US)	37. (2020) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 1.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.

Levélcím: 1827 Budapest, (Budavári Palota F épület)

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2021. október —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

**a Könyvtári Intézet
honlapja:**

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**
kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:
<http://ojs.elte.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:
[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

**ProQuest Library Science
adatbázis**
(helyben használható)

**EPA-HUMANUS-MATARKA
közös kereső:**
<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájlt (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. A **részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ki2.oszk.hu/kf/utmutato-a-szerzoknek/> oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középkorolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelességszolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. — Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalon elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ KÖNYVTÁRI INNOVÁCIÓK: SZABADALMAK ÉS HASZNÁLATIMINTA-OLTALMAK NEMZETKÖZI MERÍTÉSE AZ ESPACENET ÉS A PATENSCOPE ADATBÁZISOKBÓL
- ⊙ AZ ELSŐ MAGYAR SZÍNÉSZETI KIÁLLÍTÁS
- ⊙ A KUTATÁSI ADATOK MENEDZSELÉSE: TÁGULÓ HORIZONTOK
- ⊙ A SZERVEZET ÉS A TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS AZ ISO 26 000 SZABVÁNY ALAPJÁN
- ⊙ AZ ÉV FIATAL KÖNYVTÁROSA – DÍJNYERTES PÁLYAMUNKA
- ⊙ HAGYOMÁNY ÉS INNOVÁCIÓ – FENNTARTHATÓSÁG: AZ IFLA FENNTARTHATÓSÁGI TÖREKVÉSEI ÉS EREDMÉNYEI
- ⊙ VIRTUÁLIS FOTÓTÉR, VALÓSÁGOS KUTATÓTEREM – ÚJDONSÁGOK AZ OSZK TÖRTÉNETI FÉNYKÉP- ÉS VIDEÓTÁRÁBAN
- ⊙ SZÁRNY VAGY TEHER? AZ ONLINE TANULÁS LEHETŐSÉGEI ÉS KIHÍVÁSAI – A KÖNYVTÁR MINT KULCSSZEREPLŐ

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

Nemzeti Kulturális Alap